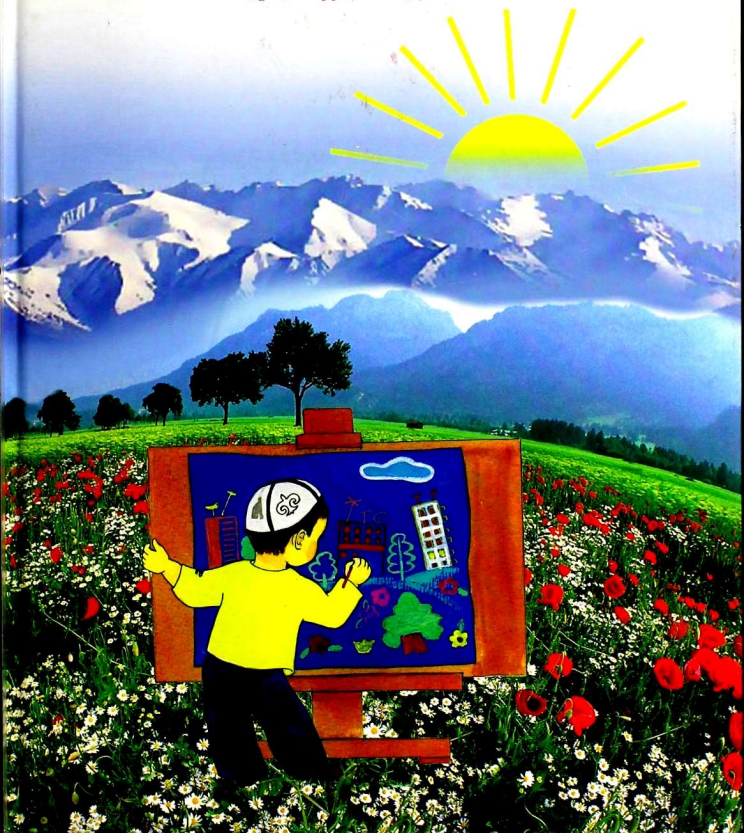

НУРБИЛИМ

Қласстан тышқарқы оқуу (1–4 қл.)

НУРБИЛИМ

Башталгыч (1–4) класстардын окуучуларына
класстан тышкаркы окуу китеби

5184.

ОШ МАМНЕМЭТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

КИТЕПХАНА

ИНВ. № 1000017

«КУТААЛАМ»
Бишкек – 2012

Н 90 **Нурбилим:** Башталгыч (1–4) класстардын окуучуларына класстан тышкаркы окуу китеби./Түз.: Ж. Дүйшөналиева, Б. Жолдошова, Б. Кубаталиева – Б.: Кутаалам, 2012. – 280 б., сүрөт.

ISBN 978-9967-26-774-9

Бул китеп башталгыч (1–4) класстардын окуучуларына класстан тышкаркы окуу материалы катары сунушталат.

Китепте кыргыздын элдик оозеки чыгармалары, акын-жазуучулардын аңгемелери, ырлары берилди. Боордош элдердин чыгармаларынан да тандалып алынды.

Китепте мезгилдерге, майрам күндөрүнө карата тексттер бөлүштүрүлдү. Бул китептеги чыгармалар окуучулардын сөз байлыгын өстүрүп, адабий чыгармаларга болгон кызыгуусун арттырат. Чыгармалардын мазмунун түшүнүү менен патриоттуулукка, адептүүлүккө, максаттуу иштерди жасоого, аларды турмушта колдоно билүүгө тарбияланышат.

Ким бапестеп, ким сүйбөсүн комузду,
Мукам күүнү, кереметтүү добушту.
Кылымдары комуз менен оозанып,
Кыргыз эли комуз жандуу болушту.

Н. Байтемиров

31-август – Кыргыз Республикасынын мамлекеттик эгемендик күнү

Кыргыз туум
О, кудурет!
Чын элеби, төгүңбү?!
Бу көргөнүм:
Түшүмбү же өңүмбү?!
Тээ тигине,
Обологон мейкинде,
Желбиреген
Кыргыз туусу көрүндү.
Өткөн күндөр
Эске түшүп кылт этип,

Бир заматта
Санаам санга бөлүндү...
Көрөр күнүм
Ичер суум бар экен,
Чөгө бербей,
Көтөрөйүн көңүлдү.
Тоо шаңкайып
Асман чайыптай ачылып,
Үбөлөнүп
Ободон нур төгүлдү.
А. Токтомушев

С. Калиев

Салам сага, мектебим!

Салам айтам мектебим,
Алтын уям, аманбы!
Көргүм келип дегдедим,
Сага теңди табамбы?!

Көңүлдүү өттү каникул,
Тоо-талааны кыдырдым.
Жайлоо жагып, чыны ушул,
Коштошордо кыйылдым.

Көп кол кабыш жасадым,
Бактым атам койлорун.
Ат үйрөтүп, азоонун,
Кулагында ойнодум.

Эжем бир иш тапшырса,
Орундоого үлгүрдүм.
Китептеги жакшы ырга,
Кол бош кезде үнүлдүм...

Бийик көккө, алыска,
Кыял кушу сабалап,
Сайран курдум Марста,
Ай, Чолпонду аралап.

Чыктым аскар тоосуна,
Терип кайттым таштарын.
Кайрылгыча айлыма,
Өттү убакыт каш кагым...

А. Осмонов

Биринчи сентябрь

Күлө карап барлык жак,
Келген кенже билимге.
Салам айтат куттуктап,
Сентябрдын биринде.

Кары билим жол ачат,
Кичинекей билимге.
Мектептердин баары аппак,
Сентябрдын биринде.

Так келе элек тил менен,
Таттуу билим алганы.
Биринчи келди мектепке,
Биринчи класс балдары.

Акыл менен окуткан,
Кулак салып апага.
Жети жашар Жеңишкан,
Жакшы олтурат партада.

А. Кыдыров
Биринчи сентябрь

Келген сайын сентябрь,
Кубанабыз ырдап ыр.
Гүл дестеге бөлөнөт,
Мектебибиз жылда бир.

Артып класс сүйкүмү,
Шаттанабыз бул күнү.
Туш тараптан угабыз,
Жанга жагым күлкүнү.

Мейли болсун кимибиз,
Мыктап окуу – дилибиз.
Сагынычтуу карайбыз,
Бирибизди бирибиз.

Алиппени көтөргөн,
Бөбөктөргө жол берип,
Биринчиге кирдин, – деп,
Куттуктадык кол берип.

Кагылганда коңгуроо,
Гүлдөй жайнап ачылдык.
Бизди күткөн таптаза,
Класстарга шашылдык.

О. Абдылдаев

Биринчи мугалимим

Өмүргө өмүр улап бөпөлөгөн,
Көнүлгө гүл өндүрүп төтөлөгөн.
Ал адам менин кымбат мугалимим,
Турмушка жол көрсөтүп жетелеген.

Акылга акыл кошуп чабыттаган,
Келечек турмушумду аныктаган.
Ал киши менин асыл мугалимим,
Изденип өз ишинде талыкпаган.

Колумду, карандашты кошо кармап,
Тамгаларды чиймелеп көрсөтүүчү.
Учкун деп, келечекке канат жалгап,
Өзүндө болгондорду үйрөтүүчү.

Эң алгач «Алиппемди» барактаган,
Кесибин жандай сүйүп ардактаган.
Ал менин, эң биринчи мугалимим,
Билим ал, талыкпа деп жаркылдаган.

О. Сооронов

Билим майрамы

Китеп, кагаз, калемим,
Бүгүн колго аламын.
Билим жолун басууга,
Дилгирленген баламын.

Күзгү кутман айдагы,
Бүгүн – Билим майрамы.
Ак мектепке биринчи,
Биз киребиз жайдары.

Ж. Баласагын

Илимпоздорго карата мамиле Билим жөнүндө

Бир журт бар илимпоз деп атка конгон,
Билбеске билим берип арка болгон.

Көрсөтөт акылмандар жолду бизге,
Сактайлы насааттарын эсибизге.
Илими ошолордун жакса эгер,
Түшүнүп пайдалангын аны чебер.

Сырларын табигаттын таба билген,
Дүйнөнүн көркү ачылат илим менен.

Болбосо илимпоздой көрөр көзү,
Томсормок жансыз өңдүү жердин өзү.

Илим – шам, милте койсоң бал-бал жанат,
Жолуңду айсыз түндө жарык кылат.

Ар убак илимпоздун бийик баркы,
Алдына шарап-аш кой, келсе шарты.

Койчудай малга туура жол көрсөткөн,
Илимпоз жол таап бизди алып өткөн.

Достошуп, кеп-кеңешин ыйык сакта,
Ал сага жардам берет ар кыл шартта.

Дарыгер жөнүндө

Ооруну бизден кууган чебер, кылдат,
Дарыгер деген журт бар, элге кымбат.

Ичинен акылмандын көрсөк элеп,
Дарыгер пайдалуусу болсо керек.

Баарынан коркунучтуу кесел делет,
Өлүмдөй коншу досун ала келет.

Адамды тооруп алса таш боор оору,
Арбыбай тез кыркылат жашоо доору.

Кеселдей эки жүздүү кыяр жоонун,
Дарыгер жана дары торойт жолун.

Адамды көр оозунан алган тартып,
Өнөрү дарыгердин улуу, артык.

Кыдыр, Акыл, Ырыс

(Кыргыз эл жомогу)

Мурунку бир заманда Кыдыр, Акыл, Ырыс – үчөө жолдош болушат. Бир күнү үчөө жол жүрүп баратып, жолдо бир нерсени талашышат.

– Экөөндөн мен кыйынмын, акылга баймын. Силер мага баш ийгиле! – дейт Акыл тигилерге мактанып.

– Жок, силер мага баш ийгиле. Менин ырысым көп, силердин ырысынар жок! – дейт Ырыс.

– Экөөндөн мен кыйынмын, силер мага баш ийгиле, элдин баары мага баш иет! – дейт Кыдыр да.

Ушинтип үчөө талашып отуруп, кош айдап жаткан бир дыйканга жолугушат. Дыйканды көрүп, Кыдыр алаканын жайып, сакалын сыйпап: – «Айдап жаткан жерине жалаң алтын менен күмүш чыксын», – деп батасын берет.

Айтканындай эле ошол замат айдаган жеринен эгин ордуна алтын, чөп ордуна күмүш чыгыптыр. Кыдырдын бул ишине каршы Акыл дыйкандын башын тегеретип, акылын алып койду. Дыйкан акылынан ажырап калгандан кийин, айылындагы бир чоң байга барып: «Менин жериме эгин чыкпай эле, какыраган таш чыгып жатат», – дейт. Бай дыйкандын жерин көрүп: «Эмесе мен жерине жер берейин, жериндин үч бөлүгүнүн бир бөлүгүн мага

бергин», – дейт. Дыйкан байдын айтканына сүйүнүп, дароо макул болот. Дыйкандын алтын-күмүшүн бай ташып алды эле, анын казынасына батпай ашып-ташып калды. Акылынан ажыраган дыйкандын көзүнө алтын менен күмүш какыраган таш болуп көрүндү. Ал өз жериндеги алтындарды эки жакка таш экен деп ыргыта берди. Дыйкандын бул абалын Ырыс көрүп, ичи күйүп, боору ооруп, дыйканга ырыс берди. Дыйкан ырыстуу болгондон кийин жолдон өтүп бараткан кербенчилер ага жолугушту. «Бул кудай жакшы көргөн киши экен. Мындагы алтын-күмүштүн баарын алалык, дыйкандын өзүн аксакал кылалык, алыбыздын келишинче аксакалды баарыбыз сыйлайлык!» – дешти. Кербенчилер макул болушуп алтын менен күмүшүн төөлөрүнө жүктөп алышты. Дыйкандын сакалын тарап, башына суусар тебетей кийгизип, үстүнө алтын жакалуу ичик жаап, чоң боз жоргого мингизип, эки жагынан эки жигитке жөлөттүрүп, алиги дыйканды алып кетишти. Алар жүрүп отурушуп, бир байдын айылына келип түшүштү. Бай айыл-апасы менен таң калышып:

– Ушундай сөөлөттүү, ушунчалык да ырыстуу соодагер болот экен, капырай, – деп шыпшынышты. Күүгүм кирип, намаз шам болгондо кербен башы байга кеп салды. «Бай, сиздин бойго жеткен кызыңыз бар экен, эгер ылайыгы келсе биздин аксакалга куда түшсөк кандай болот?» – деди. Бай бул сөздү укканда төбөсү көккө жеткендей кубанып: «Эгер сиздин аксакалыңыз биздин кызды жактырса, менин каршылыгым жок эле. Мен мындай сөөлөттүү, ырыстуу кишиге кызымды бербегенде, кимге бермек элем!» – деди. Кербен башы байдын сөзүн урматтап, аксакалды алып келмек болду. Бай өргөө көтөрүп, күйөө күтүп, айылы менен кымгуут болушту. Эртеси аксакалды эки жигит эки жагынан жөлөп байдыкына киргизди. Айыл-апанын кызкелиндери, кымбаттуу күйөөнү көрөбүз дешип, үйдүн жабуусун сыйрып жиберип, биринен бири жол талашып, төрдөгү отурган аксакалга көз таштап жатышты. Күйөөнүн сөөлөтү болгону менен акылы жок, сүйлөйүн десе сөз билбейт. Кыздын жеңелеринин жандары калбай: «Кокуй, кызыбызды чанып жатабы, бир ооз дагы сөз сүйлөбөйт», – дешип, экиден-үчтөн болуп күбүр-шыбыр, аягы кыздын атасы байга да жетти.

– Менин кызыма сүйлөбөгөнү эмнеси? Мени шылдың кылгысы келеби? Ал эмнеси? – деп кыздын атасы ачууланып, бирок эртеңкиге чейин сынамакчы болду. Эртеси да күйөө сүйлөгөн жок. Бай аялына карап: «Менин кызымды чанат деген эмне жакшылык?» – деп элин короосуна жыйды. Эртеден кечке катырган дөңгөчкө окшоп кыздын жанында отурган аксакалды асып өлтүрмөк болду. Турган ага-туугандары: «Ушундай сөөлөттүү адам экен, аны даргага асканга болбойт», – дешти, бирок бай аларды укпады.

Ушул кезде жол менен Кыдыр, Акыл, Ырыс – үчөө кетип бара жатып, дыйканды даргага асканы жатканын көрүшөт. Кыдыр менен Ырыс ошондо Акылга баш ийип, жалынышып: «Эми ушул дыйкандын акылын берип, жанын сактап калгын», – дешти. Акыл ошондо дыйканга мурунку акылы-

нан эки эсе ашырып акыл берген экен. Ошол жерден дыйканга акыл кирип, көзүн ачты. Байдын даргага асканы жатканын көрөр менен түшүнүп:

– Байым, эки ооз сөзгө уруксат этсеңиз экен? – деп сурады.

– Айтсын, айтсын, – дешип короодогу эл дүргүй түштү.

– Кана, эки ооз сөзүңдү айтып көрчү, аксакал күйөөм?! – деди бай эки бөйрөгүн таянган калыбында ачуусу дагы эле тарабай.

– Мен жаш чакта элибизди жоо чаап, ашуудан ашып качып бараткан кезде, айдыбыздагы бир кандын кызы чачын төбөсүнө түйүп, башына калпак кийип, эркекче шымаланып, жарак-жабдыктарын байланып, атты тандап минип, жоонун алдынан бетме-бет жалгыз чыккан. Жоо менен чабышып, беш жүздөй кишини бүт кырган. Андан кийин качып бараткан элибизди токтотуп, чачылган калкты чогултуп, катылган жоонун катыгын берип турган эле. Ошол убакта атасы кандыгынан түшүп, өз тактысын кызына берди. Мен кечээтен бери сиздин кызыңызды ошол кыздай баатыр болор бекен деп, мүнөздөп ойлоп жаттым, байым», – деди.

– Андай болсо иш башка, мен сени кызымды шылдыңдап жаткан экен деп ойлодум эле, – деген бай кайра дыйканды жигиттерге көтөртүп келип үйгө киргизди. Элин кайра чогултуп, кызына чоң той берди. Кызды алып, дыйкан кербенчилерге аксакал болуп соодасын башкарып, сөөлөтүн күтүп туруп калды. Ошондон баштап эл арасында: «Акыл жок жерде ырыс да, дөөлөт да болбойт!» – деген сөз калган дешет.

Наабат

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери өткөн заманда Азил деген кан өзүнүн акылдуулугу менен элин жакшы башкарып, бир нече жыл жашаптыр. Бирок, оп тартканда үйдөй таштарды жутуп алуучу ажыдаар сууну бөгөп жатып алат. Ал эми ажыдаардын өзүнүн шарты боюнча күнүгө бир кыз бербесе суу берүүчү эмес экен.

Күндөрдүн биринде кезек Азил кандын улуу кызына келет. Кан элин чогултуп:

– Калайык-калк, ушул ажыдаардан куткаруучу күч элдин арасынан чыкпайт бекен? Эгерде кимде-ким ажыдаардан өз элин куткарып алса, калаганын орундатам. Мейли кандыгымды алсын же үч кызымдын жактырганын алсын, мен сөзсүз убадамды орундатам. Кана, ким элимдин керегине жарайт – дейт.

– Мен! – деп кылычын көтөрүп Наабат деген жигит кандын астына келет.

Наабатка көпчүлүк эл батасын берип, ажыдаарга жиберешет. Наабат үйүнө келип энесинен кыздын кийимин таптырып, кызча кийинип ажыдаарга барат. Ажыдаар оп тартканда Наабат кылычын көкүрөгүнө такап

кармай салып, ажыдаарды экиге бөлүп салат. Ажыдаардын каны суу менен эки күн, эки түн агып, араң дегенде суу тазаланат.

Наабат канга келип, таазим кылат.

Ошондо кан:

– Кана уулум, эмнени каалайсың?

Такыр каным, сиздин үч кызыңыз бар экен. Биз үч бир тууганбыз. Айып этпесеңиз, үч кызыңызды бизге бериңиз.

– Болуптур, уулум, жакшы болот.

Ошентип кандын ордосунда кырк күнү той болуп, кыздары турмушка чыгат.

Бул жыргалдуу турмуш, көпкө узабайт. Анткени, Ак дөө, Кара дөө деген чыгып, элдин байлыгын, мал-салын талап ала баштайт.

Кан элге дагы кайрылат:

– Буга менин кичүү күйөөм жана ага кошулуп эки күйөө балам барып дөөлөрдү өлтүрүп мал-салды кайрып келишсин, – деп кан буйрук кылат.

Ошентип үч бир тууган сапарга аттанат. Эки агасы биринчи жөнөйт. Ал эми Наабат эки күндөн кийин барса, эки агасы жолдук азыгы түгөнүп, малдын кыгын талашып жатышкан экен.

Наабат өзүнүн тамагынан берип, эки агасын калтырып, өзү жалгыз жортуулга жөнөйт.

– Жүрүп олтуруп тогуз канат өргөөгө келет. Ага кирип барса, бир кемпир отурган экен. Ал:

– Кел балам, жол болсун! Бизге адам эмес, чымын учуп келчү эмес эле, өлгөнү келген турбайсыңбы. Азыр менин уулум келип сенин сазайыңды берет, – дейт.

Көрсө, бул баягы Ак дөөнүн энеси экен. Наабат:

– Балаң кайда жүрөт? – деп сураса, кемпир:

– Айтпаймын эле, айтпаймын, – деп Наабатты жулмалай баштайт. Наабат кемпирди чачынан кармап туруп чапканда бакырып ыйлап:

– Өлтүрбө жанымды кой, – деп жалынат. Ошондо Наабат:

– Андай болсо Ак дөөнүн кайда экенин айтып бер, – дейт.

– Ал ууга кетти эле, келер маалы болуп калды. Жолу болсо тайгандары кубалашып келет, жолу болбой калса, тайгандары бөлөк-бөлөк келишет, – дейт кемпир.

Аңгыча болбой тайгандар желип-жортуп өз-өзүнчө келишет. Дөөнүн келерин билип, Наабат жолунан тосуп чыгат.

– Кана, дөөм, биздин элдин мал-салын алган сенсиңби?

– Ооба.

– Андай болсо мен сени менен кармашканы келдим.

– Кармашса кармашалы. Ошентип Наабат менен дөө үч күн, үч түн кармашат. Дөө Наабатты көтөрүп урганда, кызыл ашыгына чейин жерге

кирип кетет. Наабат кайра оңдонуп дагы үч күн, үч түн кармашып, дөөнү мүдүрүлтүп жерге жыгып, кылыч менен жарып салат.

Андан ары жүрүп отуруп, дагы бир тогуз канат ак өргөөгө кез болот. Ага кирип барса, бир сулуу келин ыйлап олтурат. Келиндин жөн-жайын сураса, ал:

– Кара дөө мени туткундаганына бир нече жыл болду. Элиме жете албай зарлап жүрөм. Ал эртең менен кетип, кечинде келет. Ал келгенче мен тамагын жасап, оокатын кылып отурам. Бул жерге келген адам кайра айланып элине жетпейт. Кара дөө нечен, нечен мыкты жигиттерди өлтүрүп, сөөгүн сөпөт, устуканын упат кылды. Кайдан келе жатасың? Кокуй. Кара дөө келер маалы болуп калды, бул жерден батыраак кет, сени өлтүрүп койбосун, – дейт.

Наабат:

– Коркпо, мен азыр эле Ак дөөнү жайлап келдим, мунун дагы айласын табам, – деп Кара дөөнүн келер жолун тосуп жашынып жатат.

Бир убакта Кара дөө күшүлдөп-бышылдап келет. Наабат муну да чекеге агып өлтүрүп, талап алган малын, баягы келинди, эки агасын ээрчитип элине келет. Ошентип кайрадан эл жыргалдуу турмушта жашап калган экен.

Ысык-Көл

Азыркы Ысык-Көл турган жерде илгери ырайымсыз калмак каны бийлик кылып турган дешет. Ал элди аябай эзип, бей-бечара, кембагалдарга зулумдук кылып келген. Аларга чексиз салык салып, күнөөсүз адамдарды жазага тартып, эч сураксыз башын алып туруптур. Ошондо колунда малы жок, үйүндө дүйнөсү жок бир кедей чал кандын алдына барып: «Каным, амириң адилетсиз, бийлигиң катуу, өзүңдө ырайымың жок, эл дегендин убал-сообу болот. Калкка жеңилдик бер, амириңди жумшарт!» – деген экен. Ачуусу келген кан: «Бир жолкуңду кечирдим, чал. Эгер дагы бир жолу ушундай суроо менен келе турган болсоң, башыңды алдырам!» – деп узаткан дейт.

Ар кандай чыгымдардан элдин ахыбалы ого бетер начарлап, кан өзүнүн ырайымсыздыгынан баш тартпаган соң, алиги карыя чыдап тура албай, кандын алдына барып баягы сөздөрүн экинчи ирет айтыптыр. Кан тактысында ырахаттанып отуруп: «Өзү эртең даргага асылсын, ал эми катын-балдарын кескилеп өлтүргүлө!» – деп буйрук берет да, ал карыянын бир көзүн ойдуруп салат. Кандын ордосунан чыгып байкуш чал үйүнө келип, катын-балдарына: «Бүгүн түндөн калбай качпасак болбойт. Силер эки шүдүңгүт тапкыла да, бала-бакыраны мингизип, төө кыяны өрдөп чыга бергиле. Мен шаарга сел каптатып, адилетсиз кандын өзүн да, шаарын да жок кылам!» – деп өзү шаарда калат.

Баласы атасы айткандай эки шүдүңгүттү даярдап, бардык кедей-кембагалдарга, шаардан чыгып кеткиле деп кабарлап, тоого качып чыгып кетишет. Чал болсо ошол шаардагы чоң кудукка келет да, тулпарын байлап коюп; колуна кетменин алып, кудуктун түбүнө акырындап түшүп барат. Кудуктун түбүнөн каканактай болуп чыңалган чанач кейиптенген бир нерсени таап алат.

Ошол каканак кудуктун суусун тосуп турган нерсе экен.

Эгер шаардын каны адилетсиздигин күчөтө берсе, баары бир тиги каканак бир күнү өзүнөн-өзү жарылмак. Чал селдин кабыгын кетмени менен бир салып жарат да, өзү канаттуу тулпарына минип, тоону карай качып чыгып кетет.

Ошентип шаардын каны бүтүндөй мал-мүлкү, жан-жөөкөрлөрү, миңдеген колу, жарак-жабдыктары, курдурган ак сарайы менен суунун түбүнө кетет. Кудуктун суусу уламдан-улам күчөп каптап, акырында көлгө айланып кеткен экен. Мына ошол көл кийин Ысык-Көл аталып, бүт дүйнөгө белгилүү болуптур.

Чатыр-Көл

Ак-Сай жайлоосунда Чатыр-Көл деген эң сонун көл бар. Чатыр-Көл жер үстүндө жок эң кооз жана тунук көл. Анын суусу да ичимдүү, даамы да жакшы. Тоого чыгып карасаң тиккен чатырдай болуп көрүнгөндүктөн Чатыр-Көл аталса керек. Дүйнө жүзүндө канча түрдүү куш болсо, ошонун баары жайында ушул көлгө конот. Ошол көл жөнүндө мындай уламыш бар.

Илгери бир жолоочу Кытайга барып келе жатып ушул көлгө туш болот. Кыш мезгили болгондуктан көлдүн үстү тонуп калыптыр. Ал киши

жолду кыскартуу ниети менен эшекчен муздун үстү менен өтүп кете берет. Ангыча орто жерине барып калганда муз жарылып эшеги көлгө түшүп кетет. Жолоочу өзү эптеп аман калат.

Арадан эки-үч жыл өтүп, баягы киши Ысык-Көлгө келет. Көлдү бойлоп баратса, бир аксакал карыя көлдүн жээгинен эшектин чомун таап алып, аны карап отурган болот. Жанагы өтүп бара жаткан жолоочу өзүнүн эшегинин чомун тааный коюп:

– Аксакал, алдагы менин эшегимдин чому экен. Мен муну мурдагы жылы Чатыр-Көлдөн жоготком. Эшегим кышында сууга түшүп кетти эле. Муну кайдан алдыңыз? – деп сурайт.

– Сен жинди болгон немесиң го. Чатыр-Көлдө жоготкон чомун бул Ысык-Көлгө келип калгыдай бу чомундун канаты бар беле? – деп чунандап уруша кетет.

– Ишенбесеңиз, оң жаккы тигишин ачып көрүңүз. Эки жамбы алтын чыкса меники, – дейт жолоочу киши.

Аксакал карыя менен жолоочу эшектин чомунун оң жаккы тигишин сөгүп көрүшсө, чын эле эки жамбы алтын чыгат. Жолоочунун сөзүнө ишенген аксакал кандайча болгонун сурайт. Жолоочу кантип Чатыр-Көлгө барганын, эшеги чөгүп кеткенин айтып берет. Жакасын карманган экөө:

– Ой, тобо, Чатыр-Көл менен Ысык-Көлдүн байланышы бар тура. Ортосунда кошулуп турган агымы аркылуу эшектин чому Ысык-Көлдөн чыккан тура, – деп таң калышат.

Мунун канчалык чындыгы бар экенин ким билсин, бирок бул уламышка карап, чын эле экөөнүн ортосунда байланышы бардыр деген ойго келесин.

Эне тилим, таттуу тилим,
Ар бир сөзү бал кошкон.
Эне тилим, эркин тилим,
Талантымды ойготкон.

Эне тилим саякерим,
Сүйлөгөндү үйрөткөн.
Эне тилим, булак болуп,
Оргуп чыккан жүрөктөн.

Эне тилим өзүң менен,
Узак татаал жол бастым.
Ак кар, көк муз,
Белестерди мен аштым.

Орус, кытай, чех тилдерин,
Сени менен сүйлөдүм.
Окуп келем китептерин,
Кызыгы көп дүйнөнүн.

Эне тилим, жашоо бактым,
Турмуш жолун көрсөткөн.
Адам бол деп, акыл айтып,
Өмүр гүлүн гүлдөткөн.

Ардактайлы, сүйөлү

Китеп – ырыс булагы,
Аласың андан кең билим,
Чын акылдын кени бар,
Китепти оку, калба тим.

Ачсаң бирден барагын,
Айкын жолду көрсөтөт.
Булагына кандырып,
Сезимиңди өөрчүтөт.

Баркын билсең китептин,
Самаганың табылат.
Билип турмуш сырларын,
Жүрөккө шаттык тагылат.

Түгөнбөс акыл мүрөгү,
Илимдин ушул жүрөгү.
Жан досубуз китепти,
Ардактайлы сүйөлү.

А. Осмонов

Мугалим

Билим менен көгөртүп,
Эстүү болсун деп тилеп,
Заманына жарашкан,
Жакшы балдар болсун деп.

Тарбия берип тазартып,
Ырыстуу болсун деп тилеп,
Өлкөсүнө жарашкан,
Өткүр балдар болсун деп.

Жазгы сонун гүлдөрдөй,
Кооздонтуп гүлдөтүп,

Ууз талдай буралтып,
Ак кайыңдай бүрдөтүп.

Маңдайынан нур төгүп,
Күлө карап турган ким?
Ал – эмгеги көп ушундай,
Биздин асыл мугалим.

Бизге тирек күч болуп,
Алдыбызда турган ким?
Ал – мээнети көп ушундай,
Биздин алтын мугалим.

А. Кыдыров

Мугалим

Окутуп көптү үйрөткөн,
Ойлонтуп көркөм сүйлөткөн.
Адептүү бол деп ар убак,
Айтканы кетпейт жүрөктөн.
Мугалим эжем ал менин,
Актасам деймин эмгегин.

Аябай акыл кеңешин,
Айдаткан билим кемесин.
Көчөдө, бакта жүрсөк да,

Көрөбүз сүйкүм элесин.
Мугалим эжем ал менин,
Актасам деймин эмгегин.

Келечек күнгө үндөгөн,
Китеп жок өзү билбеген.
Айланып бүткүл жер жүзүн,
Келгендей түгөл сүйлөгөн.
Мугалим эжем ал менин,
Актаймын акыр эмгегин.

Р. Рыскулов
Окуучу бала

Портфели бар колунда,
Барат мектеп жолунда.
Кагарлашып басат ал,
Жаш балдардын тобунда.

Тааныш эмес балдар да,
Бирге ойноп таанышат.
Чатакташып калса да,
Тез эле кайра табышат.

Мугалимдин айтканы,
Дайым жүрөт оюнда.
Жашоо кандай кызыктуу,
Тынчтык, достук доорунда.

Окуйт кызык китепти,
Жаттайт кээ бир ырларды.
Аракет кылат мектепке,
Кечикпеске бир дагы.

Тапшырманы аткарат,
Адегенде биринчи.
Далайга тынчыйт ал чакта,
Жымжырт болуп үй-ичи.

Ж. Бөкөнбаев
Тилегим

Атам Манас сыяктуу,
Эр болсом деп тилеймин.
Душман кечип өтө албас,
Көл болсом деп тилеймин.

Кожожаштай көзгө атар,
Мерген болсом жазбаган.
Баатыр болсом Чубактай,
Басынып жоодон качпаган.

Кыргынды салсам душманга,
Дүйшөнкулдай тайманбай.
Айкырып кирип качырсам,
Алмамбет жоону сайгандай.

Элге кызмат кылгын деп,
Энем мени төрөдүң.
Чолпонбайдай шер болуп,
Көпкө тийсе керегим.

А. Токомбаев

Менин тилегим

(Кышкы дем алышта)

Жердин бети чалкайып,
Аппак мамык жамынды.
Өсүмдүктөр жалтырап,
Акак сөйкө тагынды.
Эски жылды узатып,
Эмки жыл да жаңырды.

Кызгалдактай жайнаган,
Бөбөктөрүм – балдарым,
Жаңы жылды куттуктап,
Ырдагыла, шаңдарын.
Ак сакалын жайкашып,
Кубанышсын чалдарын.

Эркин шайыр күлгүлө,
Түк болбосун капанар.
Менин балам сергек деп,
Мактанышсын атаңар.
Менин балам элпек деп,
Жалынышсын апаңар.

Эмгек менен чыныккан,
Элди сүйүп өскүлө!
Эгин, гүлдөр жайнаган,
Жерди сүйүп өскүлө!
Алтын, күмүш агызган,
Кенди сүйүп өскүлө!

Жоого сүрдүү болгондой,
Бийик болсун үндөрүң!
Бекер кетпей бир минут,
Ыйык болсун күндөрүң!..

О. Бөлөбалаев
Балдарга

Балдарым бакыт гүлдөрүм,
Баарыңар жүрөк сүйгөнүм.
Бала чактан умтулуп,
Билим болсун сүйгөнүң.

Биринди бириң урматтап,
Бактылуу ойноп гүлдөгүң.
Кызыктуу турмуш эмгексиз,
Келбейт өзү жаралып.

Кетпес бакыт-таалайды,
Күч-кубат жумшап табалык.
Кыйналбай жыргал табам деп,
Кетирбе балдар балалык.

Турмуштан үйрөн бек сүйүп,
Туш келди балдар талпынбай.
Турмуштан тапкын ордунду,
Татыксыз ишке чарпылбай.

Тентек болуп кетпегин,
Томуктай изиң калтырбай.
Өзүңдө кубат барында,
Өткүр болгун болоттой.

Өз элиң үчүн тик тургун,
Өлкөнө душман жолотпой,
Эби менен иш кылгын,
Эсирип күчүң жоготпой.

Бир боордош туугандай,
Биринди бириң сыйлагын.
Өзүңдөн кичүү балдарды,
Өчөшкөн жандай урбагын.

Жакын жолдош досунду,
Жамандык ишке кыйбагын.
Кымындай кезден ууланып,
Кызыгып чылым тартпагын.

Өз кемтигиң байкабай,
Өзгөгө сын такпагын.
Билгенинди башкадан,
Бекер аяп катпагын.

Эринчээк жалкоо дедирбей,
Эмгектен балдар качпагын.
Эстүү өсүп, көп окуп,
Эл ишеничин актагын.

3. Бабаев

Кыш

Өзгөрүлдү карачы,
Өзөндөрдүн арасы.
Кардан аппак тон кийди,
Карагайдын баласы.

Болсок деле секелек,
Бороонду биз жекелеп,

Кырга чыгып барабыз,
Чанабызды жетелеп.

Оюн куруп ченегис,
Ойго түшүп келебиз.

Чычалатып аязды,
Чымыр болду денебиз.

Б. Асаналиев

Кыш

Апам айтты: – Кыш келди!
Сыртка чыктым жүгүрүп.
Жаап жаткан жаш карды,
Карап турдум сүйүнүп.

Жамынгандай ак шейшеп,
Жатты көшүп айлана.
Кереметтей сезилди,
Кебездей кар, ал мага.

Бакта отурган таранчы,
«Чирк» деп мага карады.
Сулуу кышка мен түгүл,
Суктангандай ал дагы.

А. С. Пушкин

Кышкы кеч

Мунарыктап борошо уруп,
Кар тозонун уйпалайт.
Бирде жырткыч айбанча улуп,
Жаш балача кээде ыйлайт.

Бирде тамдын үстүн жапкан,
Саманды эски чачкылайт.
Жолоочудай түнгө калган,
Бирде эшикти каккылайт.

Же биздин үй, болсочу тың,
Эски, нары көңүлсүз.
Эмне, энеке, туруп калдың,
Терезеде болуп суз?

Же бороондун улуганы,
Эзип көңүл талабы?
Же ийиктин чуркаганы,
Уктаткансып барабы?

Өткөн байкуш балалыкты,
Сен өстүрдүң, энеке.
Айдап желге кусалыкты,
Ичели, чының канакей?

Ырдап берчи, обон сала,
Кучкач уя салганын.
Бакан алып жаш кыз бала,
Сууга эртелеп барганын.

Мунарыктап борошо уруп,
Кар тозонун уйпалайт.
Бирде жырткыч айбанча улуп,
Жаш балача кээде ыйлайт.

Ж. Осмонкулов

Кышты кимдер ызалайт?

Биздин айылдын балдары кышты аябай күтүштү. Кардын көз ачырбай көп жаашын самашты. Алардын тилегин орундатайын дегенсип, бир күнү эле кар опойто жаап салбаспы. Көз ачып-жумганча адыр белести, аска-зоону, шаар-кыштакты ак шейшепке ороп койду. Айлана жомоктогудай сыйкырдуу түргө келди.

Балдар тоого ашыгышты. Тигине, үчөө чанага чиркелишип, кудум космоско учуп чыкчудай кубанычтуу жылмайышат. Лыжачылардын жадыраган жүздөрүнөн нурлар жанат. Кыркаар тартып, төмөнгө зуулдап бараткандардын сүйүнүчтөрү, коюндарына батпайт. Шайыр күлкүлөрдөн айыл үстүндөгү дөбө салтанат шаңга бөлөнгөн.

Ызгаар суук бетти-колду канчалык аймалаганы менен, оюндун кызуусуна баткан балдарды жеңе алчудай эмес. Ызаланган аяз улам өчөшүп, жылгаак тепкендердин алдын торойт, кулак-мурдун чымчылайт. Аларды ыйлатам дейт, ызалантам дейт. Борошо-куюнун сапырылтып, бир маал боздоп алат. Кудум А. С. Пушкиндин «Кышкы кеч» деген ырындагыдай:

Мунарыктап борошо уруп,
Кар тозонун уйпалайт.
Бирде жырткыч айбанча улуп,
Жаш балача бирде ыйлайт...

Бу ак толкундуу аалам чөлкөмүндө «бийлик – жалгыз гана меники!» – дегендей түр көрсөтөт. Бирок, көк муштум балдар ага баш ийер эмес.

– Баарын жеңип келатам. Дарыя, булакты, көлмө сазды а леки саатта тондуруп, музга айланттым. Аюуну ийинге киргиздим. Каркыра-турнаны жылуу жакка айдадым, бул-бул менен торгойдун жаагын бастым... асты, мынабу чуручуу түшүп, дүйнө капар балдарга алым жетер эмес!

– А биз сенден коркпойбуз! Сен ызгаар суук болсон да, биз сени айбай күтүп жатканбыз. Сен келип, жылгаяк тээп жыргап калбадыкпы! Денибиз сак, көңүлүбүз куунак! Ха-ха-ха! – деп, балдар таза абаны жаңырта күлүшөт.

Жылуу сөзгө жылый түшкөн кыш уялганынан дымый түшөт. Балдардын албырган жүздөрүнө, күлүндөгөн көздөрүнө тике карай албай жалтанат. Кызык! Ал жыл сайын ызалантам деп келип, кайра өзү ызаланат. Биздин айылдын балдары ушундай чымыр, сергек, чыдамдуу. Ошондуктан кыш ызгаарын тоотушпайт.

Кышта кимдер үшүбөйт?

I

– Бубак басып даракты,
Туман каптап кабакты.
Ороп калды ак олпок,
Бардык-бардык тарапты.

Бойго жетип кыш турат,
Бороон тынбай ышкырат.
Кучагында ак кардын,
Куурай үшүйт кылтырап.

Кыжырланып тытынма,
Кышкы түн бир узун да.
Билсең айтчы угайын,
Ким үшүбөйт кышында?

– Карга бакта титирейт,
Кар таманда күтүрөйт.
Чепти турган күзөтүп,
Жоокер абам үшүбөйт.

II

– Кырк чилтенин камчылап,
Кыш келгенде аркырап,
Кире качты чээнге,
Аюу, суур, кашкулак.

Олпок ороп башына,
Бак да, тоо да татына.
Уясында ит үшүйт,
Мурдун катып чатына.

Ат чыйрыгып кишинейт,
Уй кепеде титирейт.
Билсең айтчы, анан да,
Ким суукта үшүбөйт?

– Бороон менен күрөшүп,
Болгон күчүн үрөшүп,
Түк үшүбөйт малчылар,
Кыштын өзүн жүдөтүп.

III

– Тонун чечпей дегеле,
Тоң тиштеди Жер Эне.
Кыш каарына чыдабай,
Кыроолонду кереге.

Кокту-колот жылганы,
Койбой баарын чулгады.
Бейжайланган чыкыроон,
Бетти, колду тырмады.

Борошо түк тыйылбайт,
Боз чаң үйлөп куюндайт.
Ызасына чыдабай,
Зым карагай уңулдайт.

Таранчылар титирейт,
Таманда кар күтүрөйт.
Кыштын өзүн тердетип,
Куруучулар үшүбөйт.

– Кар аякта күтүрөйт,
Аяз улуп күч үрөйт.
Айтчы болсо билгениң,
Анан кимдер үшүбөйт?

– Турат мал-жан бүт үшүп,
Ызы-чууга түшүшүп.
Көк кыяга келишкен,
Чаңгы, чана тебишкен,
Балдар гана үшүбөйт,
Кыштын өзүн үшүтүп.

М. Жангазиев

Аяз ата

Сакалдары чубалжып,
Муруттарын кар баскан.
Аяз, ата келгенде,
Өтүк, тумак, тон кийип,
Ата, бала жарышкан.
Аяз ата чиймелеп,
Тереземе гүл тартты.

Талаа, тоону жаңыртып,
Мамык сындуу кар баскан,
Күмүш чапан кийинди.
Арча, кайың, табылгы,
Аяз ата коньки тээп,
Баштап берип балдарга,
Кызык оюн табылды.

Ш. Кемелгазиева

Жаңы жыл

Эңсеп күткөн элибизде бул майрам,
Эргүү берет жан дүйнөнө ар жайдан.
Ар бир үйдө музыка,
Ойноп шаң болсун, келе берсин,

Кайырма:

Жаңы жылым, келе берсин,
Жаңы жылым, келе берсин,
Жаңы жылым, кут жанган.
Жаңы жылым жаркыра,
Бир жыл таштап артыңа.
Аалам шаңга бөлөнсүн,
Тынчтык болуп калкымда.

Ак кар баскан тоо этеги жайнаган,
Арчабыз бар жашыл түстөн тайбаган.
Алып келип оюнчуктар илебиз,
Ал сүйүүбүз жаңы жылга арнаган.

Кайырма:

Кел жаңы жыл! Келе бергин жыл сайын,
Жакшылыкка жолдош болуп сен дайым.
Жамандыкты артка таштап ээрчитпей,
Келе бергин күтөбүз биз ар дайым.

Кайырма:

Т. Үмөталиев

Жаңы жыл

Мурутуна муз турган,
Ызгыгып карды учурган.
Кышкы таза шамалы,
Жылкычыдай ышкырган.

Жаңы жыл келди – жаш балбан,
Кайраттанган, шаттанган.
Лыжа байлап бутуна,
Узак сапар аттанган.

Тосушту балдар жолунан,
Кармашты кысып колунан.
Суроо берди бир бала,
Суурулуп чыгып тобунан.

– Мына шаңдуу келесиң!
Мынча сүйкүм элесиң!
Эмне менен кубантып,
Бизге эмне бересиң?

Күн болуп күлдү Жаңы жыл,
Камдуу келдим мен байыл! –
Кубандырчу баарыңды,
Бүтөт көп иш эң кыйын.

Мол түшүм берем талааңа,
Көп берем төлдү малыңа.
Жеген менен түгөнгүс,
Жемиш берем багыңа!

Көбөйтөм дайра сууларын,
Көбөйтөм көлдүн кууларын!
Көтөрүп келдим мынакей,
Тынчтыктын шаңдуу тууларын!

Б. Асаналиев
Жылгаяк

Жалгыздан, экиден,
Чиркешип жетиден.
Тебемиз жылгаяк,
Тээ бийик секиден.

Бол, бол деп шаштырып,
Жыгылсак бат туруп,
Кайрадан тебемиз,
Кайгысыз каткырып.

Жылгаяк жакшы оюн,
Жалпыга жакчы оюн.
Көңүлдү көтөргөн,
Көк музу бах! Сонун.

Кечки шам күйгөндө,
Асманда ай тийгенде,
Кыйылып кылчактап,
Кетебиз үйлөргө.

Асылкан кызы Перизат
Эр жигиттин эл четинде, жоо бетинде

Эр жигиттин темирдей бек намысы,
Душмандардан элин коргойт баарысын.
Ала-Тоонун мөңгүсүндөй мелтиреп,
Түнөк алган жүрөгүндө намысы.

Чек арада аскер турат күнү-түнү,
Өз элине кошуп чымчым үлүшүн.
Көз ирмебей чек арачы кайтарат,
Актап ыйык, эне сүтүн, үмүтүн.

Чек арада аскер турат мылтык асынып,
Жүрөгүндө намыс, ыйман катылган.
Эли-жерин коргойт күн-түн душмандан,
Ата-баба мурас кылып калтырган.

Тынчтык каалайм улуу кыргыз элине,
Сыймыктанам кереметтүү жерине.
Ушул сөздү туу кылып бийик кармайм,
Эр жигит эл четинде, жоо бетинде.

О. Сооронов

Сакчы

Ишенимдүү,
Туруктуу,
Кийип чапчак мундирин.
Турат мында,
Ар күнү
Сакчы болуп кыймылга.
Ушул сакчы болбосо
Тартип болбойт кыймылда.
Ашыккандар капыстан,
Бул сакчыдан ийменбей,

Өтүп кетсе жол кесип,
Кызыл жарык күйгөндө.
Келет чытып кабагын,
Катаал айтып эскертет,
Жол жүрүүнүн сабагын.
Коштошордо жылмайып,
Мына минтип сөз салат:
– Ким тартипти сактаса,
Ким бейчеки баспаса,
Жол кырсыкка кабылбайт.

Ким күчтүү?

(Кыргыз эл жомогу)

Бир жолу чаар ала канаттуу Кыргоол өз жумушу менен чуркап бара жатып, муз үстүнөн тайгаланып кетип жыгылып калат. «Ким мени жыгып салды?» – деп ойлонуп калды ал.

– Муз, муз, мени сен жыктыңбы? – деп сурады жини келген Кыргоол.
– Мынча күчтү кайдан алдың?

Күзгүдөй жалтыраган Муз калп эле күлдү:

– Койсончу, сулуу куш! Эгер күчтүү болсом, Күндөн коркпойт элем го? Ал тийгенде, тегерегим бүт эрип кетет.

Кыргоол башын көтөрүп Күнгө карап, анын жарык нурларынан көзүн жумганга аргасыз болду.

– Күн! Күн! – деп кыйкырды. – Сен Музду эритесиң! Мындай күч сенде кайдан пайда болгон?

– Мен анча деле күчтүү эмесмин, – Күн күлүп жооп берди. – Мен күчтүү болсом, кара Булут менин бетимди жаап калмак эмес.

Бул мезгилде Булут Күндү тосуп калды эле, айлана-тегерек карангы болуп калды.

– Булут, Булут! Сен Күндү жаба аласың. Сен андан күчтүүсүңбү?

Жооп ордуна Булут ак жаан болуп жерге төгүлдү. Суу болуп калган Кыргоол жаандан:

– Жаан, Жаан! Сенде мынча күч кайдан пайда болгон? – деп сурады.

– Эх! – Жаан шыбырап сүйлөдү. – Эгер мен күчтүү болсом, Жер алдына кирип кетпейт элем го.

Жаандан кийин жуунуп-тазаланып калган Жер көк асманды карады. Боорукер Күн жалпы жылытып тие баштады. Кыргоол Күнгө карап курганды, дароо көңүлү көтөрүлдү, байчечекейлерди да көрүп калды, алар назик жерден көтөрүлүп, Күнгө баштарын тосо баштаптыр.

– Ким күчтүү деп сурап атасыңбы? – Жер Кыргоолдон сурады. – Байчечекейлерден сура – алар жаздын кабарчылары.

– Байчечекей, Байчечекей! Сен алгачкы болуп Жер жарып чыктың, сенин бургуң барбы?

– Бургу күчтүү деп турасыңбы? – башын кыймылдатты ал. – Ак Козу менден күчтүү – ал жер менен басып, гүлдөрдү, чөптү тебелеп, үзүп жейт.

Кыргоол ак Козуну издеп жөнөдү.

– Козу, Козу! Сен байчечекейлерди аябай тепсейсиң, айтчы, сен чын эле күчтүүсүңбү? Ак Козу нааразы боло башын чайкады.

– Сен жаңыласың, – деди ал Кыргоолго. – Мен эң алсыз жанмын. Боз Карышкырды көргөндө, төрт аягым тыбырайт. Мына ким күчтүү жана коркунучтуу! Ал эч коркпой эле боз Карышкыр жашаган үңкүргө барды. Ал кой этине тоюп алып үңкүрдө дубалдарды титирете коңурук тартып уктап жаткан. Кыргоол кыйкырып жырткычты ойготту. Карышкырдын көзү күйүп, оной олжого туш болдум деп сүйүндү. Тиштерин шакылдатты.

– Карышкыр, Карышкыр! Сен кой-козуларды, кулун, торпокторду жейсиң. Аларды кантип жутасың?

Карышкыр шашпастан, төрт аяктап турду да, секирчүдөй болуп керилп-чоюлду. Козу чынын айтыптыр, Карышкыр коркунучтуу экен.

– Мен күчтүү жана коркунучтуумун, – деди Карышкыр. – Бирок менден мергенчинин Мылтыгы күчтүү.

Кыргоол мурда эч качан Мылтык көргөн эмес, ошон үчүн шашып мергенчинин боз үйүнө баратты.

– Кара Мылтык, түз аткан Мылтык! Сенин огуң боз Карышкырдын терисин теше атат. Айтып койчу, сенин күчүң эмнеде?

– Менин күчүм аңчылыкта билинет, – деди Мылтык. – Атылган үн менин олжого тийгенимди билдирип, кожоюнуң сүйүнөт. Ошон үчүн аңчылыктан кайтканда ал мени тазалап, даамдуу куйрук май менен май-

лайт. Бирок кожоюнуум иши менен кеткенде, күрөң кумурскалар майга жулунушат. Алар мени кытыгылап, майдын баарын жеп салышат, мен болсо дат басып кетем. Алар күчтүүрөөк. Издеп көрсөң.

Кыргоол эмгекчил кумурскалардын уюгун бат эле таап алды. Алар үйлөрүн тазалап жатыптыр. Бир да кумурска бош отурган жери жок, баары ынтымактуу иштеп жатышты.

– Кумурска, Кумурска! Сен абдан кичинекей болуп туруп, өзүңдөн чоң эгинди ташып баратасың. Демек, сен баарынан күчтүү экенсиң го?

– Ооба, мен бир топ күчтүүмүн, – деди кумурска сыймыктанып. Бирок, Токой бизден күчтүү. Ал бизди жаан-чачындан, шамалдан сактайт. Билесинби, токойдо кандай эбегейсиз бактар турат?

Кыргоол Токойго жөнөдү.

– Токой, Токой! Мен сенин кумурскалардан күчтүү экениңди билдим. Айтсаң, мынча күчтү кайдан алдың? Мен бардык тирүү жандыктарды сактайм. Менин астымдан токой жаныбарлары, куштар, кумурска жана башка майда курттар орун табышты. Бирок мен анча деле күчтүү эмесмин.

– А ким сенден күчтүү?

– Адам. Ал кааласа – бактарды кыят, кааласа – кайра жаңы отургузат. Адам бакты кыйып андан үйлөрдү, кайыктарды, ар түрдүү эмерек, оюнчук жасай алат.

Кыргоол Адамга шашып барды. Ал отуруп алып бир нерсе жасап жатыптыр.

– Адам, Адам! Сени эң күчтүү дешти го. Бул чынбы?

– Мүмкүн. Адам каалаганын кыла алат. Каалаймбы, көп кабат үй курам, же кайык жасап алып деңизге чыгып кетем. Демек, ким куруп, жасап, тирүү жандыктарга кам көрүп келсе ошол күчтүү экен. Же мен калп айттымбы?

Чолпон

(Кыргыз эл жомогу)

Өткөн заманда кыргыз жергесинде Темир хан деген хан болуптур. Ал аябагандай бай экен.

Колунда толтура кымбат таш көздөрү бар шакектери болгон экен. Анын кара көзү абдан күйүп турчу экен. Ал көзү менен караганда баары: күнөөлүүсү да, күнөөсү жогу да күйүп кетишчү.

Бирок ал жакшы көргөн бир адам бар эле. Ал жалгыз баласы Нурдин болчу. Ал атасына окшош эмес. Тоо-токойду жакшы көрүп, жаратылышты сүйчү. Ал тоого жалгыз чыкчу эмес, жанына чабандарды, жылкычыларды алып алчу. Баласына жини келип, досторун ат барса келгис жакка айдатчу, зыңданга салдырып кыйначу. «Досторуна кантип кошбой коем» деп ойлонуп Темир хан Нурдинге аял алып берейин деп чечет. «Жаш аялынан Нурдин кете албайт, бай жерден алсак, менин байлыгым да көбөйөт» – деп ойлойт хан. Бирок Нурдин бай эмес, жөнөкөй Чолпон аттуу кызды сүйүп калат, Чолпон деген бул – таң алдында жаркыраган жылдыздын аты эле.

Бир жолу эки жаш күн батканда токойдон жолугушат. Нурдин Чолпонго атасы аны үйлөнткөнү жатканын айтат. Чолпон экөө токойго тереңдеп кире беришет. Нурдин уктап кетет. Бир маалда Чолпондун алдына өңү суук кемпир пайда болот – буту чолок, чачы саксайган, көзү кыйшык, мурду чоң экен.

– Сен менден сулуумун, Нурдин мени менен болот деп ойлойсунбу? Нурдин мени гана сүйөт. Мен – сыйкырчы Айдаймын. Эртең Нурдин меники болот.

Анан ал түрү суук кемпир сулуу кызга айланат.

– Карачы, – деп күлөт сыйкырчы. – Нурдин менин сулуулугума каршы тура албайт, – дейт да Айдай жоголуп кетет.

Нурдин ойгонуп: – Мен уктап кеттимби? – деп сурайт.

– Кайра кайталы, – деген кыз, Нурдинге эч нерсе айтпайт.

Бул кезде Темир хан «Эмне үчүн менин балам койчунун кызы менен достошот, жок, мен өзүм эң бай жана сулуу кыз таап алып берем» – деп ойлонуп отурган.

Нурдинге айтса, «Жок, мен Чолпонду гана сүйөм!» – дейт. Жини келген хан Нурдинди өзүнчө камап, эч жакка чыгарбайт. Бардык хандыктарга чабарман жиберип, конокко кыздары менен кошо чакырат. Коноктор отурганда боз үйгө толтура адамдарды ээрчиткен сулуу кыз кирип келет. Сулуу бийлей баштайт. Нурдин бир караганда эле жүрөгү катуу сого баштайт.

– Атың ким, сулуу? – деп сурайт андан Нурдин.

– Айдай!

Нурдин сулуулугуна кызыгып, ага үйлөнүүгө макул болот. Бул мезгилде кароолчуларды түртүп Чолпон чуркап кирет. Нурдин аны көргөндө көзү ачылып, Айдайдын колун коё берет. Айдай боз үйдөн чыгып кетет.

Нурдин болсо, эч кимге карабай Чолпонун кучактап турат. Коноктор таарынып, «Темир хандын баласы кедей кызды тандады» деп тарап кетишет. Темир хан ачууланып, экөөнү тең зынданга салдырып таштайт. Нурдин чапанын чечип, куурайга салып, Чолпонго орун берет да, өзү сызга жатат. Чарчагандыктан экөө уктап калышат. Бул убакта сыйкырчы Айдай гана уктабай отурган, ал ишенимдүү малайын чакырды. Мойнундагы жоолугун чечип, Нурдинди сыйкырлап зындандан алып чыгып, сарайыма алып кел деп буйруду.

Нурдин болсо уктап жатып түшүндө сулуу перилер курчап, дубалды ачып, өздөрүнө чакырып жатканын көрүп, ээрчип кете берет. Жоолук учуп баратканын көргөн Нурдин аны кармайм деп кубалай берет. Караңгы сарайды көргөн Нурдин ага кирет. Бөлмөдөн көзү күйгөн желмогуз Айдайды көрөт. Анын мойнунда Нурдин кармайын деген жоолук бар экен. Айдай Нурдинди кучактаган кезде, зындандан Чолпон ойгонот. Нурдинди таппай калган кыз, дубалдын ачылып калганын, Нурдиндин изин көрөт. Сыртка чыкса чытырман токой.

Айдай болсо, жеңдим деп ойлоп, Нурдинди колунан кармаганда, Чолпон кирип келет. Анын денеси бүт тытылган, буттары, колдорунан кан тамчылайт.

– Сен менин досторумду бүт сыйкырлап салгансың, сүйгөндөрдү көрө албайсың, эч кимди сүйө албайсың. Мен сенден күчтүүмүн, – деп айтып Чолпон Нурдиндин жүрөгүнүн тушуна колун койсо, Нурдин сыйкырдан ойгонот.

Ошол замат Айдай да, анын толгон-токой малайлары да жоголот, сарайы да талкаланат. Гүлдөр баштарын көтөрүп, Чолпондун сыйкырланган дос кыздары чыгып келишет.

Ошондон кийин «Чолпон адамдар үчүн түбөлүк жашайт, асманды кара, таңкы жылдыз дайыма жаркырап турат» деген сөз калган.

Алтын шакек

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери-илгери бир карыянын жалгыз баласы болуптур. Бир күнү карыя «баламды бир сынайнчы» деп, жыйырма тыйын берип базарга жиберет. Бала барып беш тыйынга күчүк, беш тыйынга мышык, беш тыйынга короз жана беш тыйынга жыландын баласын сатып келет. «Балам берген тыйынды бир оокатка жарай турган нерсеге жумшайт десем, кайдагы нерселерди алыптыр» деп, карыянын ачуусу келип, баланы үйдөн кууп жиберет.

Бала өзү сатып келген корозду, мышыкты, күчүктү, жыландын баласын көтөрүп алып, бет алган жагына кете берет. Күндөрдүн биринде жыландын баласына тил бүтүп:

– Досум, мен жыландын падышасынын баласы элем, адамзаттын колуна эмне болуп түшкөнүмдү билбейм. Сен менин атамды издеп тапсаң, бул дүйнөдө эч нерседен кор болбойсуң. Бир чоң кара дөбө бар. Дөбөнү тапсаң, андан кичине жылан чыгат, андан ары жүрүп отурсаң бир чоң жылан чыгат, аларга менин башымды көрсөтүп койсоң дароо артка кетишет. Ошол жыландын изи менен баса берсең, бир үңкүргө туш келесиң. Ал үңкүрдө бир чоң чарада алтын бар, ошол алтындын ичинде менин атам жатат. Мени ошол үңкүргө жеткенде ороомду жазып коё бер. Үңкүрдүн ичинде түрдүү тамак-аш бар, өзүң ошол тамактардан ичип-жеп бейкапар жата бер, – дейт.

Бала жыландын айтуусу менен жүрүп отуруп чоң кара дөбөгө келсе, алдынан бир кичине жылан чыгат. Ага койнундагы жыландын башын көрсөтүп коёт, кичине жылан коркуп дароо качат. Бала андан ары жөнөйт, алдынан дагы бир чоң жылан чыгат. Ага да жыландын башын көрсөтүп эле, ал да артка качат. Бала анын изи менен үңкүргө келет. Анда бир чоң чара алтын, анын үстүндө чоң жыландын жатканын көрөт. Көтөрүп келаткан жыландын баласын коё берет да, өзү ар түрдүү тамактардан ичип-жеп жатып калат. Бирок кыларга иш жок зеригет. Анын зериккенин билип жыландын баласы:

– Досум, сен зериктиң көрүнөт. Кетесиңби? – деп сурайт.

– Уруксат берсең, кетет элем, – дейт бала.

– Досум, бул алтындарды алган менен сага оопа болбойт. Атамдын тилинин алдында алтын шакек бар, ошол шакекти атамдан сурагың. Ал шакектин алтымыш эки дубасы бар. Мен ал дубаларды үйрөтүп коём, анан эч кор болбойсуң, – дейт жыландын баласы.

– Алтын шакекти өзүң сурап бер, – дейт бала.

– Ата, сиздин алтын шакегиңизди досум сурап турат. Ошол шакегиңизди досума бериңиз, – дейт жыландын баласы.

Атасы ары карап ыйлап, бери карап күлүп, «эми болбостур» деп, бир нерселерди айтып туруп «ту-у-у» деп бүркүп жиберет. Ошондо алтын шакек оозунан ыргып кетет. Шакекти алгандан кийин, жыландын баласы ал-

тымыш эки дубаны балага үйрөтөт. Бала да шакекти тилинин алдына салып, дубаны үйрөнүп, короз менен мышыгын көтөрүп, күчүгүн ээрчитип жөнөп кетет.

Андан ары жүрүп отуруп бир чал-кемпирге жолугат.

– Балам, эмне болуп жүргөн жансың? – деп сурайт чал.

– Баласы жокко бала, ботосу жокко бото болоюн, деп жүрөм, – дейт бала. Чал-кемпир аны бала кылып алышат. Күндөрдүн биринде бала: «Атамдын үстүндө үйү, өрүшүндө жылкы, короосунда кой, котологон ую болсун», – деп алтын шакекти жерге бир урат. Баланын айткандары бир заматта даяр болот.

Балага түнкүсүн дайыма эле чыгыш жактан бир жарык көрүнөт.

– Ата, ата, түнкүсүн дайым эле чыгыш жактан бир жарык көрүнчү болду, бул эмне болгон жарык? – деп сурайт бир күнү атасынан.

– Балам, ал падышанын кызынын нуру. Падыша кызына үй салып, ошол жерде кармайт. Жанагы жарык ошол кыздан чагылышып турат.

– Ата, ошол кызга жуучу түшүңүз. Мен ошол кандын кызын аламын!

– Ал кыздын калыңын кайдан табамын? – деп сурайт атасы.

– Ата, коркпой эле бара бериңиз, калыңга берчү малды, дүйнөнү мен табамын, – деген бала атасын канга жөнөтөт.

– Кан мен сага жуучуга келдим. Кызыңды менин уулума бересиңби? – деп сурайт чал.

– Чал, мен сенин уулуңа кызымды берейин. Бирок менин капшытымда калмак колу айгайлап, тушумда тулпар туйлап турсун, эшигимде чөккөн төөдөй алтын болсун, тоодогу жайлоомо алтын-күмүштөн ак сарай салынсын. Ал сарайдын ичинде май көл, сүт көл болсун. Ошол көлдөрдө алтын-күмүш чабактар секирип ойноп турсун. Үйүмдүн четине чынар терек менен күмүш терек тигилсин, ал теректерде алтын булбул менен күмүш булбул сайрап турсун. Кызымдын калыңы ушул, чалым. Ушул калыңды кырк күндө бүтүрүп, тоюңду берип, келиниңди алып кет, – дейт.

Чал үйүнө келип, ушунча калың бергин деди, кырк күндө даярдап, тоюңду берип, келиниңди алып кет деди кан. Мен мынча калыңды кайдан табам, деген чал баласынын алдында кейип-кепчип отурду.

– Эй, ата, кейибе, анын баарын мен табам. Эсенчилик болсо келиндүү болосуз, – деп бала бир күнү кандын шаарынын четине барып: «Калың жөнүндө кандын айткандары таң атканча бүт аткарылсын!» – деп алтын шакегин жерге бир урат.

Эртеси эртең менен айлана жарк-журк этет, кандын айткандары бүт аткарылып калган. Кан мындай укмушка сүйүнүп, келинин алып кетсин деп, чалга жигиттерин жиберет. Чал баласын жана башка жакын кишилерин алып кандын сарайына келет. Кан той өткөрүп кызын балага берет. Аларга алтын сарайы менен күмүш сарайын эңчилеп, кыз-күйөөсүн киргизип коёт. Ошентип жашоо өз нугу менен өтө берет.

Бир күнү бала мышык менен корозун үйүнө калтырып, күчүгүн ээрчитип ууга аттанып кетет. Ошол күнү мастан кемпир баланын келинчегине келип: «Балам, менин багар-көгөрүм жок. Сенин кешигинди ичип, оокат кылын жүрөйүн!» – деп ыйлап жиберет. «Жүрө бериниз», – деп келин кемпирди үйүнө кийирип алат. Бир нече күндөн кийин мастан:

– Эркек деген курусун, аялга сырын айтпайт тура. Сенин эриндин тилин алдында алтын шакеги бар. Эриң уудан келгенде тилиндин алдындагы шакегинди көрсөт деп ыйлактагын. Эриң айласы жок алтын шакегин көрсөтөт. Алтын шакегинди мага бергин, мен кээде көрүп коюп жүрөйүн дегин, ал берет. Ал шакекти кез-кез экөөбүз карап коюп жүрөлү, макулбу? – деп келинди алдайт.

Бала уудан келгенден кийин эрке кандын кызы күйөөсүнө таарыныч кылып: «Сенин алтын шакегин бар турбайбы, мага сырынды жашырып айтпай жүрүптүрсүн. Ошол шакегинди мага бер, мен анда-санда көрүп коюп, бекем катып жүрөм», – дейт. Бала алтын шакегин келинчегине берет. Келинчеги ал шакекти алып, анда-санда көрүп коюп, бекем катып жүрөт. Бир күнү мастан кемпир:

– Балам, алтын шакегинди берчи, мен да көрөйүн, – деп сурайт.

Келин алтын шакекти кемпирге берет. Мастан кемпир алтын шакектин алтымыш эки дубасын окуп, «ушул келин менин Кейбат деген балама тийсин» деп жерге бир урат. Ошону менен мастан кемпир келинди жети суунун ары жагындагы Кейбат деген таз баласына алып берип коёт.

Бала кечинде уудан келсе, үйдө келинчеги жок, мышыгы менен корозу калган. Өзү эмне кыларын билбей отуруп калат. Ошондо ит менен мышыкка тил кирип:

– Капа болбогун, алтын шакекти биз таап келебиз, – дейт.

Үчөө жети суудан кечип өтүп, мастан кемпирдин үйүнө барышат. Ит итке кошулат, короз корозго кошулат, мышык болсо шып этип үйгө кирип кетет. Ошондо короз:

– Мен боз үйдүн жабуусун тартканда, түндүккө чыгып барып кукулуктайм. Мастан кемпир «өлүгүндү көрөйүн, бул кандай тоок?» деп мени караганда оозуна жаба «шарт» эттиремин. Ал какырынып-түкүрүнгөндө оозунан алтын шакек ыргып кетет. Мышык, сен шып эттире илип качкын. Ит, сен эшиктин алдында тургун, мышык келип үстүнө жабышсын, мен да учуп түшүп аркаңа конуп калам. Анан бизди алып качпай жаның жокпу! – дейт да түндүккө чыгып кукулуктайт.

– Бул кайдан келген короз? – деп мастан таңыркап карап оозун ачып турганда, короз «шарт» эттире бир коёт. Оозуна кирген бокту какырынып-түкүрүнгөндө шакек ыргып кетет. Мышык шып этип илип качат. Ит мышык менен корозду үстүнө мингизип алып зымырап жөнөйт. Мастан кемпир кандай ит экендигин тааный албай калат. Алар алты суудан өтүп, жетинчи сууга жеткенде, шакекти мен алып барайын деп талашып жатып ит оозуна

салып алат. Жетинчи суудан өтүп баратканда чарчаган ит акактап жибергенде, шакек оозунан сууга түшүп кетет. Үчөө суудан өтүшүп, балага барып:

– Мен алтын шакекти сууга түшүрүп жибердим. Ал шакекти балык жутуп алды, ал балыкты балыкчылар кармады. Мен ошол кармалган балыкты жыттап жатып, шакекти табамын! – дейт ит.

Ошону менен төртөө сууну бойлоп жөнөшөт. Жүрүп отуруп, жүрүп отуруп төрт балыкчыга жолугушат. Кармаган балыктарын караса, бирөө тим эле жылтылдайт. Ит балыктарды жыттагылап, таптым дегендей ишарат кылат.

– Курсагым ачып турат, байкелер. Мага төрт балык саткыла, кууруп жейин, – деп бала балыкчыларга кайрылат.

– Сатса сагайын, алыстан келаткан жолоочу окшойсун, – деп балыкчы төрт балыкты сатат.

Бала төрт балыкты алып келип, баягы жылтылдаган балыктын ичин жарат. Чын эле ичинен алтын шакек чыгат. Бала алтын шакекти тилинин алдына салып, баягы алтымыш эки дубасын окуйт.

– Мастан кемпир жер жүзүнөн жоголсун, келинчегим үйүмдө болсун! – деп шакекти алып чыгып, жерге бир урат.

Ошентип бала мастан кемпирди өлтүрүп, келинчегин кайтарып алып, ата-энесин алдырып, достору менен жыргалда жашап калыптыр.

Алтын куш

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери бир абышканын үч уулу болгон экен. Абышканын короосунда бир чоң түп алма өсүп турчу. Абышка жылына анын мөмөсүн жеп жашарчу экен. Бир жылы алма быша электе эле аны бирөө жеп кетет. Кийинки жылы абышканын улуу баласы алма бакты кайтарып отуруп, түн ортосунда уктап калып, алманы жегизип жиберет. Кийин ортончу баласы да уктап калат. Үчүнчү жылы кичүү баласы кайтарат, ал уктабай, чоор тартып отура берет. Бир убакта алтын куш келип алмага конуп, жей баштайт. Бала акырын барып, канаттан кармаса, куш учуп кетип, бир канаты үзүлүп калат. Бала эртеси атасына куштун канатын алып келди. Атасы: «Бул кушту тапкыла» – дейт. Кушту издемек болуп, абышканын эки уулу жакшы ат, жакшы курал алып жолго чыгышат. Кичүү баласы да атасынан суранат. Атасы макул болот, сары кунанын балага берет.

Жолдон бала кара таш көрөт. Ал ташта жазуу бар экен: «Сол жакка баргандын өзү өлөт, оң жакка баргандын аты өлөт». Ошондо сары кунан кишиче сүйлөп: «Өлсөм өлөрмүн, оң жакка бара бер» дептир. Токойдун бир четине келгенде бир карышкыр качырат. Карышкыр атты басып калат.

Бала жашынып ыйлап отурса, карышкыр жанына келет. Анда бөрү: «Коркпо, мен сенин атыңды жедим, эми тилегиңе жеткирем» деди. «Алтын куш издеп жүрөм» – дейт бала. Бөрү: «Мени минип, көзүңдү жум» – деди. Бала бөрүнү минип, көзүн жумду, ал нечен тоолорду ашып, бир шаарга алып келди.

Бөрү балага айтат: «Куш ушул үйдө, акырын барып, бутунан албай, канатынан кармап чык». Бала бөрүнүн айтканын унутуп калып, бутунан кармаса, коңгуроосу шылдырап кетип, кароолчулар ойгонуп, баланы кармап алышат. Эртең менен канга алып келишсе, кан: «Кушту неге уурдадың?» деп сурады. Бала: «Атамдын бир түп алмасы бар эле, ошону жеген сайын атам жашарып турчу, куш үч жылдан бери алманы жеп кетип, атам карып калды» деди. Кан: «Атаң үчүн жүрсөң, сени кечирдим, бир канда алтын жалдуу, алтын куйруктуу аты бар, ошону алып келсең, кушту беремин» деди. Бала бөрүгө келип болгонун айтты.

Анда бөрү: «Коркпо, мага мин да, көзүңдү жум!» дейт. «Көзүңдү ач!» дегенде бала көзүн ачса, дагы бир шаарга келип калыптыр. Карышкыр: «Кырк сарайдан кийин бир сарай бар, анда алтын жалдуу ат турат, чылбырын кармаба, жалдан алып жетеле» – деди.

Бала карышкырдын айтканын дагы унутуп, чылбырынан кармайм деп колго түшүп, эмне үчүн жүргөнүн айтып берет. Анда кан: «Атаң үчүн болсо, сени жазалабайм. Бир кандын сулуу кызы бар, ошону мага алып келсең, сураган атыңды беремин» деди. Бала карышкырга келди, ал: «Дагы үстүмө

мин» деп, мингизип алып дагы бир шаарга барышты. Бөрү: «Эми сен ала албайсың, мен барайын» деп баланы таштап кетти. Бөрү бактын артына жашынып туруп, кыздар жанына келгенде кандын кызын илип кетти. Жолдо келатканда кыз менен бала бири-бирин жакшы көрүп калат. Карышкыр экөөнө жардам берейин дейт.

Бөрү кубулуп, кыздан да сулуу кыз болуп калды. Бала аны канга алып барып, андан атын алып чыкты.

Кан караса эле карышкыр турат. Коркуп кетип, эси ооп калганда карышкыр чыгып кетет. Баланын артынан жете барса, ал: «Бул аттан да айрылгым келбейт, ушуга бир амал тап» деди. Бөрү макул болду да, кан сураган атка окшоп калды. Бала атты канга алып барып берди эле, кан ыраазы болуп, ага алтын кушун берди. Бала алтын кушту колуна кондуруп, алтын жалдуу атты минип, сулуу кызды алып өз үйүн көздөй кете берди.

Кыз менен бала андан ары кетет. Бир кезде кыз: «Ушул жерге түнөйлү» дейт. Экөө уктап жатышса, эки агасы келип: «Атабыз бул тапты, силер тапкан жоксуңар – деп жаман көрөт», деп ойлошуп, инисин өлтүрүп, кызын, кушун жана атын алып кетип калышат.

Бөрү болсо бир күнү баланын жытын сезип, ага келет, досунун өлүгүн карга чокуп жеп атканын көрөт. Ал жерден байкатпай туруп каргалардын падышасын кармап алып: «Өлбөстүн суусун алып келгиле, же болбосо, коёбербеймин» дейт. Карганын падышасы каргаларды өлбөстүн суусуна жиберет. Каргалар ал сууну оозуна толтуруп алып келишет.

Бөрү карганын канын сууга аралаштырып балага сыйпайт. Бала «көп уктап калыптырмын» деп туруп келет. Бөрү: «Сени агаларың өлтүрүп кетиптир. Мени мин, үйүнө жеткирейин» дейт.

Барса кызды улуу агасы алганы жатыптыр. Бала: «чоор ойноп бергенге уруксат сура» деп, бир кемпирди атасына жиберет. Кемпир аны айтса, атасы: «Кирсин, балким, менин кичүү баламдын күүсүн ойнор» деди. Бала үйгө кирип, чоор ойнойт. Кыз баланы тааныйт, тигилердин жасаганын айтат. Атасы ишти туура түшүнүп, кызды кичүү баласына алып берди, абышка жыл сайын баягы алманын мөмөсүн жеп, жылдан-жылга жашарат экен.

Ж. Кубанычев

Эрдигимди айтпагын

(Калптар)

I

Сатып алып дүкөндөн,
Самолёттун моделин,
Салып ага атамды,
Айга сызып жөнөдүм.

Эки саатта араң жеттим,
Айың алыс жол экен.
Жебейт эч ким, жерде жатат,
Жер-жемиши мол экен.

II

Кармап минип кумурсканы,
Ууга чыгып бир күнү,
Кууп жүрүп чаап алдым,
Култундаган түлкүнү.

III

Атам анда туула элек,
Өзүм жигит курагым.
Кармаймын деп кууп баратып,
Тоо эчкинин улагын.
Бутум тайып көк асмандан
Күндү карай куладым.
Кулап учуп бара жатып,
– Ай, ушу, – дейм, – бүткөнүм.
«Жудай» сактап, бирок Күнгө,
Жеңил гана түшкөмүн.
Ойноп кеттим дароо эле,
Оорубаптыр эч жерим.

IV

Чоң футболдо жүргөн элем,
Балдар менен чамынып.

Шашып кетип берген топту,
Катуу тептим жаңылып.
Көккө житип топ жоголду,
Кайда кетти билбедик.
Талаш сөз көп, акырында,
Тартып кетти Күн дедик.
Андан бери анча деле,
Көп убакыт өткөн жок.
Зуулдап учуп келе жагат,
Асман «жутуп» кеткен топ.
Үлгүрбөдүм караганга,
Алды-арты жагымды.
– Голь, голь! – деген үндөр чыгып,
Алакандар чабылды.
Куттукташып көккө ыргытты,
Кубат, Керим, Узакбай.
Капитан да колум кысып,
Беттен өптү кучактай.
Тепкен тобум келген экен,
Бүт айланын жер шарын.
Так ошентип, көрсөтүпмүн,
Таамайлыкты, күч барын.

Ж. Жумакадыр

Аман болсун атакем

Кызыктырып атакем,
Кыялымды күүлөнтөт.
Көсөм бала болгун деп,
Көп нерсени үйрөтөт.

Кезиктирген адамга,
Күндөй жаркып күлгүн дейт.
Сактап баба салттарын,
Салам айтып жүргүн дейт.

«Кандай?» – десем, атакем:
«Кана, колуң мага сун,

Анан айткын жылмайып:
«Ассалоому алейкум!»

Учурашып эл менен,
Укканымды аткарам.
Баары алик алышат:
«Ва алейкум ассалам!»

Ар убакта жардамчы,
Ата сөзү бата экен.
Акыл кошкон акылга,
Аман болсун атакем.

Б. Асаналиев

Жаз боёгу

Дарак жашыл, жер жашыл,
Гүлдөр жайнап ачылган.
Байкап көрсөм баарына,
Жаз боёгу чачылган.

Жаратылыш жаңырып,
Жазда көркүн артыптыр.
Мекенимди сулуулап,
Мезгил сүрөт тартыптыр.

Көгөрүптүр бүт баары,
Көктө күндүн нурунан.
Алча, чие мөлтүрөп,
Айырмасыз шурудан.

Кереметтей угулат,
Келгин куштун үндөрү.
Бөтөнчө сүйкүм кулакка,
Бөбөктөрдүн күлгөнү.

Асмандан күн күркүрөп,
Андан жамгыр бүркүлөт.
Жаратылыш жасанып,
Жашыл боёк сүртүнөт.

Э. Ибраев
Апакем

Сен жүргөн жер шат экен,
Сенин ниетиң таза экен.
Мээрим төгүп жылыткан,
Менин күнүм – апакем!

Суудай тунук, тереңсиз,
Жердей айкөл, кененсиз.
Мындай ысык мээримди,
Күндөн алган белемсиз.

Апам бактым, ак таңым,
Мөмөлөсүн бак-шагың.
Бүркөлбөсүн кабагың,
Бүркөлбөсүн асмаңың!

Э. Ибраев

Эжейим

Акыл кошуп акылга,
Ар өнөргө маш кылган.
Билбегенди билгизип,
Билимимди арттырган.

Мүнүшкөрүм эжейим,
Саяпкерим эжейим.
Такшалдырган ар ишке,
Талапкерим эжейим.

А. Бучуков

Каакым

Өсөт каакым бедеде,
Сары гүлү жарашып.
Теребелге көрк берип,
Кандай сонун жарашык!

Кыздар чамбар жасашат,
Маңдай-тескей олтуруп.
Тагынышып ойношот,
Моюндарын толтуруп.

С. Жусуев

Байчечекей

Жашыл дөңгө, көк көлгө,
Жамгыр төгүп өткөндө.
Байчечекей гүл ачып,
Бажыраят көктөмдө.

Кайырма:

Байчечекей жапжаш гүл.
Бак-таалайлуу аппак гүл.
Ала-Тоонун балдарын,
Алга сүрөр максат гүл.
Ала-Тоонун – балдарын,
Алга сүрөр максат гүл.

Бул ак гүлдү эл күтөт,
Бул ак гүлдү жер күтөт.
Бул гүл жерди кооздоп,
Бул гүл көңүл сергитет.

Кайырма:

Көз кубанткан башкача,
Көркүн болот мактаса.
Наристеге ал окшойт,
Назик, сергек таптаза.

Кайырма:

М. Эшимканов
Чайдагы конок

Бир убакта чайымды ууртайын деп, жаңыдан чынымды көтөрсөм:

– Сарым, карачы, чайыңды, конок келетат, – деп калды чоң энем.

– Конок?! – Мен чочуп кеттим.

– Ботом, мынча эмне чочугандай? Алдагы ийрейген чаманы карабайсыңбы, чайыңдын үстүндө каалгып жүрбөйбү.

Бул конок келеринин белгиси. – Анан чоң энем чаманы кашыгына илип алды да, шекерге салып койду. Мен делдейип эч нерсе түшүнгөн жокмун. Башым катып, бушайман болдум. Чоң энем чоң далiske чыгып баратып, ийигин колунан түшүрүп жиберип, чочуган болуп койду:

– Эй, тентек, бу сенин жанагы коногуң шашып келатса керек.

Күн төбөдөн өттү. Короодо көгүчкөндөргө жем берип, убактымды эрмектеген болдум. Чоң энемдин алиги айткан коногун кечке күттүм. Негедир, эч ким көрүнбөйт. Жок дегенде кошуна досум Славка келсечи?

Же, чоң энем адатынча жөн эле кобурап койдубу? Ичим уйгу-гуйгу болгону менен коноктун чын-төгүнүн батынып сурай албадым. Анын үстүнө чоң энем кыйшай үргүлөп кетиптир. Жанына секин барып уктаганын карап отурдум. Бир кызыктай: жука эриндери бүлк-бүлк этип коёт.

Иңирденип, караңгы кирди. Чоң энем ийне-жиби менен алек. Апам тамак-аш даярдоодо. Атам болсо, адатынча газета окуган менен убара. Чоң энеме суроолуу карай берем. Эмне болсо да, «бу сиз айткан конок качан келет?» деп, жаңы эле оозумду ачканча болбой каалганын коңгуроосу шынгырап калды. Үмүтүм үзүлүп, ыкшоо гана эшикти карадым. Мына сага конок!

Мурат байке! – Аябай сүйүнүн кеткемин. Чоң энем пайгамбар турбайбы. Күтүүсүздөн аскердеги Мурат байкем кирип келсе болобу! Анын погондорун, значокторун кармалап жатып, күлө сүйлөдүм: – Сиз деген чайдагы конок турбайсызбы!

Чоң энем болсо дагы эле баягысынча карбаластап, чыныга суу куюп алып, байкемдин башынан тегеретип жүрөт. Жарыктык киши! Кандай гана сонун чоң энем бар, менин...

Б. Асаналиев

Чоң энем

Чоң энем бар карыган,
Эң ынакпыз экөөбүз.
Светофордон дайыма,
Жетелешип өтөбүз.

Жакшы жери чоң энем,
Жомок, ырды көп билет.
– Дагы айтсаң? – деп сурансам,
– Тойбойсуң ээ? – деп күлөт.

Мына кызык, ал кээде,
Сүйлөп коёт ойлонбой.
Ыр, жомогу, же ал бир,
Токоч беле, тойгондой.

Макалдатып сөз сүйлөп,
Мага үйрөтөт ал көптү.
Айтат дайым чоң энем:
«Адам бол, – деп, – адентүү!»

Үйгө олтуруп экөөбүз,
Кепке, чайга канабыз.
Көрүшпөсөк бир азга,
Сагынышып калабыз.

А. Кыдыров
Чоң энем

Чоң энекем бар менин,
Бак-таалайым ал менин.
Карыш чыксам сагынат,
Кел бери деп эрегим.

Тил чыккандан ал мага,
Түрдөп жомок үйрөткөн.
Элдик ырга кандырып,
Эне тилде сүйлөткөн.

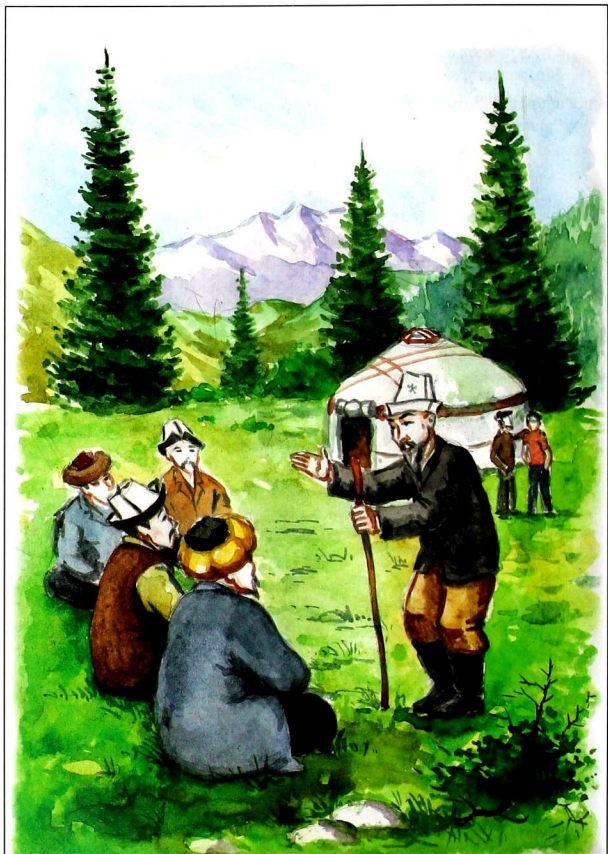
Күндөн күнгө көзүмө,
Карыгансып баратат.
Мурдагыдай боло албай,
Арыгансып баратат.

Белим десе караймын,
Ичтен сызып аяймын.
Турам десе кол берип,
Колтугунан таяймын.

Ооруп калса күйүнөм,
Таза жүрсө сүйүнөм.
Кыйыктанбай жумшаса,
Ыргып тура жүгүрөм.

СӨЗ АКЫЛЫ ЭЛДЕ

Н. Жетикашкаева

Энекем

Эркелетип эчен сансыз жалынып,
Эгер бир аз көрбөй калсаң сагынып.
Алдейлеген, ак эмчегин эмизген,
Асылымсың, кымбатымсың – энекем.

Акыл айтып эстүүлүккө үйрөтүп,
Алга бас деп мектебиме жөнөтүп.
Арбын өмүр, толгон бакыт тилеген,
Ардагымсың, урматымсың – энекем.

Балалыкта куру элирип ыйласам,
Кол жетпести алып бер деп кыйнасам.
Бардыгына түткөн сенсиз энекем,
Пейли кенен, мээрими мол берекем.

«Эсен чоңой, элге тийсин керегин,
Элинди сүй, энең ошол» дегенин.
Жүрөгүмдө, асти чыкпайт эсимден,
Милдеттүүмүн, актайм элим – энекем.

Азыр жашмын, али окуп жүрөмүн,
Эң жогорку билим алуу тилегим.
Эми качан, кантип, кана дебесең,
Эмгегинди эки эсе актайм, энекем!

Б. Асаналиев

Апам жакшы баары бир

Жумушунан келгиче,
Сагынамын апамды.
Үйгө кирсе жарк этип,
Унутамын капамды.
Унутамын, унутамын,
Унутамын капамды.

Эркелетип апакем,
Чарчаганын унутат.
Кетсе менден чекилик,

Кээде акырын урушат.
Кээде акырын, кээде акырын,
Кээде акырын урушат.

Анда зекийт апакем,
Кийим-кечең дагы кир.
Мейли урушса, тилдесе,
Апам жакшы баары бир.
Апам жакшы, апам жакшы,
Апам жакшы баары бир.

А. Токтомушев
Ушундай бол

Таза болсоң, суудай бол,
Аппак болсоң, куудай бол.
Барктуу болом дегениң,
Эр көтөргөн туудай бол!

Сулуу болсоң, Айдай бол,
Жашыл көктөм, жайдай бол.
Акын болсоң Пушкиндин,
Бир өзүнөн тайбай бол!

Назик болсоң гүлдөй бол,
Бийик болсоң, Күндөй бол.
Жатык болом дегениң,
Жаш, карыга бирдей бол!

Терең болсоң, көлдөй бол,
Күчтүү болсоң, жердей бол.
Баатыр болсоң томкоруп,
Каптап кирген селдей бол!

Өткүр болсоң кылыч бол,
Тууган элге ырыс бол!
Учар болсоң, октой уч,
Бардыгына дурус бол!

Умай эне

Качандыр бир заманда Датка аттуу момун адам жашаптыр. Анын жети кызы болуптур. Эң кичүү кызынын атын Умай деп, чоң атасы Түкүбай акылман өзү койгон экен.

Жылдар өтө берет, Датканын кыздары бой тартып чоңоюшат. Турмуш деген турмуш эмеспи кыздар да биринин артынан бири турмуш сапарына аттанышып ордун таап кетишет. Кыздарынын орун алып кетишине Датка бир жагынан кубанса, экинчи жагынан өкүнөт, капаланат. Үйү бөлөктүн түйшүгү бөлөк дегендей, кыздары да анда-санда көрүнүп, аларды ойлогон Датка түнү бою күнгүрөнүп чыгат.

Атасынын муңканып, кайгы тартканын эстүү кыз Умай сезип калат. Ал өзүнүн жаштыгына карабастан чоң кишилерден артыгыраак ойлонуучу. Бардык нерсеге күчү жетпесе да, акылы жетчү. Көпкө ойлонуп отуруп Умай бир чечимге келет. «Алты жаш деген оңойбу, эгерде жамандыгым болбосо, жаштыгым калган жок. Сөзсүз атамдын көңүлүн көтөрүп, дартына даба табышым керек. Бул өз колумдан оңой менен келбейт. Келген күндө да, убакыттан уттуруп коюшум мүмкүн. Ошондуктан чоң атам тапшырып кеткен китебин тезинен окуп чыгышым керек. Мунсуз, датка даба болчу дарыны көпкө издеп калам. Китепти толук окуп чыксам, жалаң гана ата-энеме жардамым тийбестен, элге да тийиши мүмкүн», – деген ойго келет.

Убакыт аз өттүбү, көп өттүбү ким билсин, өзүнүн тырышчаак мүнөзүнүн аркасында Умай укмуштуудай дарыгер болуп чыга келет. Ал жөнүндө

эл арасында кептер тарайт. Сыркоолуу адамдар келип андан жардам ала баштайт. Калк айтса, калп айтпайт деген эмеспи. Элге тараган имиш кептер чындыкка айланып, Умайдан дарыланып кеткендер куландан соо сакайып кетип жатышты. Ал жадагалса айбанаттарды да аяп, дарылай турган болду. Айыккандар бир эсе кубанса, аны дарылаган Умай миң эсе кубанат. Ата-энесин сакайтып, алардын алкышына ээ болду. Умай үчүн келген кеселдердин баары бирдей боло турган. Аларды байлыгына, же мансабына карап мамиле жасоочу эмес.

Канча акылдуу болсо да, баланын балалык мүнөзү калат тура. Умай деле бала сыяктуу ата-энесине эркелегенди жакшы көрөт. Датка менен байбичеси кызынын кылык-жоругуна, боорукердигине жетине алышпайт. Бирөөнүн көзү тийбесин деп, тумар чийдирип мойнуна тагат. Умай ар дайым сыркоолууга чоң атам Түкүбайдын эми тийди деп айтып, эч качан мен дарыладым, мен сакайттым деп айтчу эмес экен.

Күндөр өтүп, жылдар жылып, Умай эне болду. Күн санап эненин аты ааламга угулуп, дүйнөгө тарады. Эми ал анын көлөкөсүнө сыйынчу болду. Ал гана эмес менменсинген дарыгерлер сыркоолууну көрөр алдында, оболу Умайга сыйынып: «Менин колум эмес, Умай эненин колу», деп туруп, андан ары өз иштерин жасашкан.

Ошентип, алты жашар кыз өз тырышчаактыгынан, акылдуулугунан, ак эмгегинен жалпы журттун оозуна алынып, «Умай эне» атка конуптур. Көптүн батасын алган Умай эне түбөлүккө өлбөс болуп калыптыр. Кимдин үйүндө сыркоолуу бала-бакыра болсо, ал ошол жерде болот дейт. Табы айныганга эм-домун салып, тезирээк айыгып кетишин тилейт дейт. Эл арасында азыр да Умай эне өтө жакшы көргөн кишисине гана жолугат деген ишеним сакталып калган. Ооба, ылайым Умай эненин колу тийсин, дарт жолобосун, кырсык кыйшык кетсин!

К. Ысакбеков

Мүрөктүн суусу

Жайдын толуп турган кези. Жайлоонун тармал чачтуу арчасынын арасында бир кедейдин Жанка, Санка, Калка деген балдары жашынмак ойноп гүл терип жүрүштү. Жаак ылдый терлери куюлуп, чарчашты. Чоң кара таштын түбүнөн сызылып чыккан таш булактан жата калышып кочуштап жутушту.

– Ушул Мүрөктүн суусу болуп жүрбөсүн. Анда, баарыбыз көпкө жашайт элек ээ? – деп кыялданды Жанка.

– Эл оозунда жомоктолуп жүргөндөн кийин, чынында андай суу болсо керек, ааламдын бир бурчунда. – деди Санка.

– Аны кайдан издесек болот? Балким көптү көргөн, көп жашагандар билишет. Биз ошолорду таап, сураштырышыбыз керек – деди Калка чечкиндүү.

Эмесе ушул өрөөндө көп жашагандар кимдер? Баарынын тизмесин алып, алардын кеңешин угалы, – деп чечишти үчөө. – Биз дагы көп жашап, көптү көрүп, эл-журтубузга пайдабыз тийсин. Небере, чөбүрөлөрүбүз мактанып айтып жүрүшсүн!..

Ошентип алар кыштактан кыштак аралашты. Бир чоң теректин түбүндө колунда таягы бар, аппак сакалы белине жеткен, көзүнүн курчу кеткен бир абышкага туш келишти.

Салам айтышты. Колу калчылдап, тарамышы чыккан ичке манжасы менен балдардын колун коё бербей:

– Силер кимсиңер, балдарым?

– Биз сизден бир сыр, кеңеш сурайлык деп келдик ата.

– А-аа, балдарым, айткыла анда? Билсем силерден кантип жашырайын!

– Сиз канчадасыз?

– Араң эле алтымышка чыктым!
– Сиз «мүрөктүн суусун» ичтиңиз беле?
– Жок! Уккам. – Абышка энтиге дем алып, араң жооп берип жатты.
– Анда бул аймакта – сизден көп жашаган, көптү көргөн карыялардан билесизби?

– Билем, балдарым! Тетиги белдин ар жагында «Мыкаачы» деген кыштакта менден алда-канча улуу Султантөрө деген бар. Ал жүзгө чыкты. Ошого баргыла – дейт карыя.

Балдар андан ары жол тартышты. Согоңчогу жооруп, таманына чөңөр, тикен кирди. А деле болбой жол тартып отурушуп эптеп Султантөрөнү издеп табышты. Карыя теспесин тартып, эчки көлдөлөнүнүн үстүндө үргүлөп отурган экен. Салам айтышты.

– Ассалоом алейкум, ата?

– Я, чакырып жатат дейсиңерби? А ким чакырган?

– Жо-жоок, ата, салам айтып жатабыз.

– А-аа келгиле? Эмне жумуш менен келдиңер?

Карыянын чачы, кашы, жада калса кирпиги да кебездей агарып, кулагы да каңырыштап калган экен.

– Ата, ой, ата! Сиз «Мүрөктүн суусун» ичтиңиз беле – деп сурайлы деп келдик. Мүрөктүн суусун ичкен жок белеңиз?

– Жок.

– Сизден башка бирөөнүн ичкенин билбейсизби? Же кулагыңыз чалганы барбы?

Балдар абышканын кулагына жакын келип кыйкырып айтышты.

– О-оо! Мен кайдан мүрөктүн суусун ичем. Уккан да эмесмин. Быйыл араң эле 85ке келдим, балдарым. Мындан төмөн жүрүп олтурсаңар «Бөлөтөк» деген жер бар. Ал өрөөндө менин агам Акитөрө деген жашайт. Ал менден көптү көрүп, көптү билет. Ошого баргыла – дейт чал. Балдар андан ары жол тартышты.

Күн кеч, үчөө жетелешип отуруп, бир чоң боз үйгө кирип барышты.

– Ассалоом алейкум, ата!

– Алейкума салам, балдарым. Чарчап, алыстан келипсиңер. Мүдөөнөрдү айткыла – дейт абышка. Сакалына көк ала киргени менен, баскан-турганы тың. Эшиктен отун жарып, коломтого от тамызып:

– О-оо кемпир! Балдарга чай кой, дейт, анан үнүн бийик чыгарып. Балдар болсо, көнүмүш суроосуна киришти.

– Ата, дейм – деп сөз башташат балдар. – Сиз мүрөктүн суусун ичтиңиз беле? Балким, өзүңүз ичпесеңиз дагы ичкен кишини уккандырсыз!.. Ошолорду айтып бериңиз?

– Уккамын, балдарым. Бирок, ичкен да, тапкан да эмесмин. Болбосо менин улуу агам Кубаттөрөдөй жапжаш болбойт белем.

– Ал агаңыз кайда?

– Көптү көргөн, көптү билет – дейт. Мен араң эле 107ге чыктым. Ал эми агам бир жарым кылымга кетти го!.. Мынча убара тартыпсынар, ал агам ушундан жогору тоо этектеп жүрүп отурсаңар «Майыстан» деген жайлоо бар, жайдыр-кыштыр мекендегени ошол жер. Балким «мүрөктүн суусун» ичкендир, же мүрөктүн суусун ичкенди уккандыр, – дейт.

Балдар бир чыныдан чай ууртап алышып, Кубаттөрө аксакалды издеп, дагы жолго чыгышат. Султантөрө аксакал аларга бир ат токуп берет.

– Мына, эптеп учкашып алып тездеп бастырсаңар, кызыл күүгүмдө жетесинер, – дейт балдарга.

Балдар ашуу ашып, таш басып отуруп, жылдыз толо Кубаттөрө абышканыкына келишет.

Желедеги бээлер небак агытылып, тээ, белес жактан жылкынын кишенегени, жылкы тоскон адамдын добуштары угулду. Жайлоонун сууруна тойгон дөбөттөр туш-туштан үрүп, бучкакташты балдарды.

– Кет ой, кет. Бу кимдер караңгыда келаткан? – Аялдын үнү чыкты.

– Биз, биз элебиз эне! – Балдар ыргып түшө, атын мамыга байлашты.

– Атам кайда эне?

– Атаңар жылкы айдап кеткен.

– Качан келет?

– Малың түгөлдөйт. Терип койгон эки кап тезегин тенденип алып, анан келет! – Эмне жумушуңар бар беле?

– Бир чоң мүдөө менен келгенбиз!

Абышкасын күтпөй эле, байбичеси коломтого от жагып, тулгага казан асты.

Алдыга тасмал жайылып, тооч, курут, эжигей, каймак коюлду. Жай олтуруп курсактарын тойгузду. Аңгыча ит үрүп, алыстан таскактай баскан аттын добушу угулду. – Мына, атаңар да келди окшойт – деди байбичеси. Балдар эшикке жабыла чыгышты. Абышканын атын алып, тезегин түшүрүштү. Таазим кыла салам айтышты. Чогула үйгө киришти.

– Кана, майда конокторум! Кеч курун келген жайыңарды айткыла? – деп абышка курун чечип, камчысын керегеге илди. Балдар коломтого тегеректей олтурушту. Казандагы эт боркулдап кайнай баштады. Жайланып бүткөндөн кийин – кана балдарым, сүйлөй отургула – деди Кубаттөрө.

– Сиз, мүрөктүн суусун ичтиниз беле ата? Анткени, көп жашап, көптү көрүптүрсүз. Ошону билелик деп келдик эле!

– А-аа, балдарым, – деп жаагын таянды Кубаттөрө ата. Анын чымыр денеси, чачынын агарбагандыгы, чокчо сакалы, чыйрата серпкен муруту, бүркүттөй тик караган көзү балдарды таң калтырды.

– Туура 150 жаштан өттүм. Мен накта мүрөктүн суусун ичкем балдар.

Силерге да беришейинби ошол мүрөктүн суусунан, – деп кыт-кыт күлдү.

– Ооба, атаке, ооба! Биз ошону үчүн убара болуп сизди издеп келдик! –

Балдар энтиге шашып, абышканы тегеректешти.

– Шашпагыла! «Шашкан шайтандын иши» тамак бышканча да убакыт бар. Мени кунт коюп, угуп тургула – деп сөзүн улады Кубаттөрө карыя.

– Менин эң кичүү инимди көрдүнөрбү? Ал өмүр бою кара күч эмгек жазабай үйүн айланта басып, кемпирин жемелеп анан кайгы тартып жүрүп тез карыды. Көп уктап, таза аба жутпады. Ал андан кийинки иним Акимтөрө аз болсо да өз ишине бүйрө чыкты. Мал-жан күттү бирок, жалкоолук желкесинен басып, ал дагы тез картайды.

– Сакал-муруту көк ала го! – балдар чыдабай кетишти. – Бейкапар адам ал. Курсагы тойсо болду – деп улутунду карыя.

– А сизчи? Баарынан улуу болсоңуз да жашсыз. Сакал-мурутуңуз капкара. Бу неликтен ата?

– Ха-ха-ха! Балдарым! Ошон үчүн мүрөктүн суусун ичкем да. Силерге табышмактуу болгону менен бул жаштыкты өзүм жасап алгам, өзүм. Атайын акыл-насаат укканы келген экенсиңер, угуп тургула.

– Мүрөктүн суусу – дегенинер эле, бул талыкпас эмгек, кажыбас кайрат. Кимде-ким жаштайынан кара жумушту сүйсө, аны көнүмүшкө айлантса, таза абада жүрсө, жайдыр-кыштыр айран, сүт, кымыз ичсе, эч кайгы тартпаса, мүрөктүн суусу дегениңер көзүнөргө көрүнбөй эле тып-тып таамп турат.

Ал эми, ким жатак, жалкоо болсо, жанакы менин инилеримдей «төр карысы» болуп эч кимге пайдасы тийбей жүрсө, алар эч нерсе көрбөй өтүп кетет бу дүйнөдөн. Бекер киши санаачыл болот. Ар кайсыны ойлоп, «кантип байыйм» деп жатып, күндүн батканын, тандын атканын билбей калышат.

Мен кичинемен мал багам. Тоолорум – түнөгүм. Мөңгү сууларым менин «мүрөк суум». Кыймыл – бул жашоо, узак өмүр. Жайдыр-кыштыр боз үйгө жатам. Мына, азыр дагы силердей балдар менен чүкө атышып, жигиттер менен эр эңишке, көк бөрүгө түшөм. А, ичип жегеним айран-сүт, кымыз, кышкысын курут эздирип ичем.

– А мүрөктүн суусун көрдүңүз беле?

– Ал жок нерсе. Мына менин айткан акылымды уксаңар, аны түбөлүк тутсаңар, силер да мүрөктүн суусун ичкен болосаңар! Ошондой, балдарым, ошондой! Карынын сөзүн капка сал деген! Эт бышыптыр, тамактанып, эс алгыла!

Калган катканын эртең айтып берем, – деп абышка сууткан атын отко коюуга чыкты.

Балдар өз ара баш ийкеше кеңшип, кара күч, эмгек, таза аба, айран, сүт, ачык асман гана мүрөктүн суусу боло турганына ишеништи. Эртеңден баштап, өз ара ар кимиси кесип тандоого макулдашты!

Акылдуу кыз (Кыргыз эл жомогу)

Бир заманда Сарыбай деген кырк жыл кан болуптур. Күндөрдүн биринде элин чогултуп: «Кырк жыл кан болдум, көрөр күнүмдү көрдүм, ичер суумду ичтим, эми өсөрүм калган жок, өлөрүм калды. Менде аласаңар болсо айткыла, көзүмдүн тирүүсүндө берип кутулайын. Көзүм өткөн соң баарың чогулуп, ичиңерден бирөөнү кан шайлап алгыла! – дейт. Анда чогулган эли: «Жок, сиз өзүңүз коюп кетиңиз, сиздин сөзүңүздөн танбайбыз, эки кылбайбыз!» – дешти.

Сарыбай кан: «Жок, өлүүнүн сөзүн тирүү сыйлабайт, мен өлгөндөн кийин сөзүм да өлөт», – дейт. Бирок эли болбойт, өзүңүз эле шайлап кетиңиз деп туруп алышат. Ошондо Сарыбай кан: «Менин он бир жыл жолдош болгон ак шумкарым бар, мен өлгөндөн кийин үч күнгө чейин тамак жебей, канатын какпай жатат. Төртүнчү күнү элди жыйып, шумкарга жем берип учурсаңар, ал бирөөнүн төбөсүнө конот, ошол адамды кан көтөрүп, ак шумкарды канга бергиле. Менин арманым – артымда бала калган жок. Болбосо ак шумкар элди айланып учат беле, бирөөнүн колуна өтөт беле?» – деген кандын каңырыгы түтөйт.

Ошондон көп өтпөй эле кан каза болот. Ак шумкар айткандай эле үч күн тамак жебей, канат серппей жатат. Төртүнчү күнү эли чогулуп ак шумкарга жем берип учурушту. Ак шумкар элди айланып көпкө учуп жүрүп, акыры бир койчунун төбөсүнө келип конду. Элдин ичинен айрым адамдар «койчуну кан көтөрбөйбүз» деп, чырдашууга чейин барышты. Бирок айыл аксакалдары: «Сарыбай кандын тирүүсүндө өзүбүз убада берип суранган элек, айтканыңызды орундатабыз деп ишендиргенбиз. Ошол сөз боюнча ак шумкарды учурдук, ак шумкар койчуга конду, демек, койчуну кандыкка көтөрөбүз», – дешти. Аксакалдардын сөзүн эл да жактап, койчуну кан көтөрүшүп, ак шумкарды ага беришти.

Койчу адилдик менен эл сураган түзүк кан болду. Колунда жок кембагалдарга мал бөлүп берип, казынадан дүнүйө таратып берип турду. Бирок кан ар жума сайын казынага кирип, кайра ыйлап чыгуучу. Эл мунун себебин түшүнө албай бир күнү: «Каным, эмне үчүн казынага кирип, кайра ыйлап чыгасыз?» – деп сурап калышты. Ошондо кан: «Казынада көп дүнүйө бар, суйсалган сүлөөсүн ичиктер, жайкалган атлас, шайы бар, алтын-күмүш дагы бар. Ошонун ичинде менин койчу кезимде кийген жыртык жамаачылуу эски кийимдерим да бар. Мен ошону көрүп, ыйлап чыгамын!» – дейт. «Бали каным, али ошонунузду унутпай жүргөнүңүзгө ыракмат!» – дешти аны уккан адамдар. Ошентип, кан бир топ жыл элин сурап турду. Бирок аял алган жок. Байлардын, коңшу кандардын кыздарын көңүлүндө жактырбады. Бир күнү эли канга келип: «Сиздин бойдок, жүргөнүңүз жакшы эмес, артыңызда ордунузду баса турган тукум калсын. Бала калбаган Сарыбай

канды көрбөдүкпү? – деп кайрылышат. Кан бул сөзгө көнгөн жок, эли да кандын оюна койбоду.

Ошондо кан өз элиндеги кыздарды чогултуп, үч ооз табышмак айтты:

– Күн чыгыш менен күн батыштын ортосу нече күндүк жол, асман менен жердин ортосу нече күндүк жол, калп менен чындын ортосу-нече күндүк жол!? Мына ушул табышмактын жообун тапсаңар да, таппасаңар да күнүгө үч маал келип жооп айтып турасыңар, ал эми мөөнөтү үч күндөн ашпайт деп кан кыздарды таратып жиберет.

Үч күндүн ичинде кыздар жандырмагын таба алышпай, бирок күнүгө үч маал келишип, кайра кетип жатышты. Бир күнү талаадан тезек терип жүргөн чор таман кедейдин чолок этек кызы: «Эжелер, күндө үч маал чубайсыңар, кайда барып жүрөсүнөр?» – деп сурап калат. Анда бир кыз: «Сага эмне жок, андан көрө тезек тергенди билсеңчи», – деди. Экинчи бир кыз: «Койчу, бул байкуш деле угуп калсын», – деп кандын табышмагын айтып берди.

– Үч күн мөөнөт берди эле, мына үчүнчү күнү бүтүп баратат, – деди.

– Эжелер, мен дагы силерге кошулуп барайын? – деп сурады кыз.

Барсаң бар, – деп баягы айтып берген кыз кошуп алды.

Кыздардын баары чогулган кезде кан:

– Кана, табышмактын жандырмагын ким тапты? – деп сурады.

Мен таптым деп чыккан кыз болбоду. Ошондо баягы кедейдин кызы:

– Каным, табышмагыңызды мен жандырдым, – деп бери чыкты.

– Кана, айт! – деген кан кулак салып калды. Эл жымжырт болду.

– Күн чыгыш менен күн батыштын ортосу күн үчүн бир күндүк жол, анткени күн эртең менен чыгып, кечинде батат, жолдо конуп-түнөп жүргөн күндү көрбөдүм. Асман менен жердин ортосу каш менен кабактын ортосундай, анткени кашыңызды көтөрүп өйдө карасаңыз асман, кабагыңызды түшүрүп ылдый карасаңыз жер көрүнөт. Калп менен чындын ортосу төрт эли, кулак менен укса калп, көз менен көрсө чын, анткени кулак менен көздүн ортосу төрт эли аралык болот, – деп кыз сөзүн аяктады.

Кан эми бир табышмак берип, эгер ошол табышмакты таап келген кыз болсо, ошону аялдыкка алам, деп жар чакыртып, табышмагын айтты.

– Кордук деген эмне? Мундук деген эмне? Зарлык деген эмне?

Бул табышмакты табууга да үч күндүк мөөнөт берди. Кыздар мурдагыдай эле

үйлөрүнө барып, күнүгө үч маал кандын алдына келип, кайра кетип убара болушту. Үчүнчү күнү кан кыздардан табышмактын жандырмагын сурап, эч ким таппагандыгы үчүн баштарын алдырмак болду. Ошондо мурдагы табышмакты тапкан кедейдин чолок этек кызы келип:

– Каным, сөзүңүзгө кулдук, табышмагыңызды таба албай калгандыгы үчүн кыздарда эч айып жок. Баарыбыздын башыбызды алганы жатасыз, бирөө таап кетсе, бардык кыздар аман калганы турат. Бирок ошол табышмакты тапкан кызды сиз чанганы турасыз! – деди.

– Жок, кандын сөзү эки болбойт. Табышмакты туура тапкан кызды алам! – деди кан.

– Эмесе угуп турунuz, каным, – деп баягы кыз сөз баштады. – Кордук деген – оору болот, мундук деген – өлүм болот, зардык деген – жокчулук деген болот! – деп чечип берди.

Кан кызга ыраазы болуп, ал кызды жанына алып калып, калган кыздарды үйлөрүнө жиберди. Башка кыздар ажалдан калгандарына сүйүнүшүп тарап кетишти. Кан кедейдин кызын жакшылап кийиндирип, үйлөндү.

– Эми ургаачы болсоң да акылдуу экенсин, башка бирөөгө акыл үйрөтпө. Эгер акыл үйрөтүп койсоң, анда экөөбүз жашабай калабыз, – деди кан.

Бир күнү кандын бир жигити күнөөкөр болуп айласы кетти. Кимдир бирөөлөр «кандын аялына барып айтсаң, акыл таап, ошол куткарат» дешти. Жигит кандын аялына муңканып келип: «Канга күнөөкөр болуп калдым», деп акыл сурады. Аялдын боору ооруп жигитке акыл үйрөтүп: «Кимден үйрөндүң десе, мен экенимди айтпа» – деди. Жигит аялдын үйрөткөн акылы менен кутулуп кетти. Аны кан билип: «Бул акылды ким үйрөттү, айткын. Айтпасаң өлтүртөмүн!», – дегенде коркконунан сиздин аялыңыз үйрөттү эле деп айтып коёт. Ошондо кан аялына келип:

– Убадабыз бар эле, мен ыраазы болоюн, сен да мага ыраазы бол, аздыркөптүр бирге жашадык, эми менин тактымды кой, таажымды кой, андан башка сүйгөнүңдү алып кет! – деди.

– Жакшы болот, каным, бул сөзүңүзгө ыраакмат. Мен бир тамак жасайын бирге отуруп тамактаналы, андан кийин кетейин? – деп сурайт аялы.

Кан макул болот. Аялы тамак жасап, экөө бирге тамактанып, аялы шаарап берип, канды мас кылып уктатып, тактысын, таажысып калтырып, эки аргымакты арабага коштуруп, канды арабага салдырып даңгыр жол менен чың ызгытып, коңгуроону шаңгыратып алып жөнөйт. Башка бир шаарга барганда кан көзүн ачат. Аялы жанында, өзү бир башка шаарда экен.

– Ой, бул эмне кылганың? – деп сурайт кан.

– Каным, сөзүңүз эки болбосун, тактымды кой, таажымды кой, башка сүйгөнүңдү ал дединиз эле, аны так аткардым. Тактыңызды, таажыңызды калтырдым, андан башка сүйгөнүм сиз экенсиз, мына сизди алып келдим. Башка эч нерсе алганым жок, – дейт аялы.

Кан өз сөзүнө жыгылыштуу болуп, аялы менен бирге туруп калыптыр.

Күкүк менен Зейнеп

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери-илгери бир куш жыгачтын башына уя салып, эки балапан басып чыгарат. Балапандарынын биринин аты – Күкүк, экинчисинин аты – Зейнеп экен. Алар убагы келгенде чоңоюп, уядан учууга жакындап калат. Акыры учууга Күкүк менен Зейнеп даярдык көрүп, алмак-салмак канаттарын күүлөп, машыга башташат.

Бир күнү Зейнеп канаттарын күүлөп, анан ордуна келип жаткан соң, Күкүк уянын кырына чыгып талпына баштайт. Бир кезде Күкүк кулап кетет да, аңкилдек атып отуруп жердин жаракасына кирип кеткен экен. Уяда калган Зейнеп бир тууганына кантип жардам берерин билбей чыйпылдап-чыркырап кала берет. Күкүк ошол бойдон дайынсыз жоголот.

Кечинде Күкүк менен Зейнептин ата-энеси келип, Күкүктүн уядан кулап жаракага кирип кеткенин угуп, артынан издеп жөнөшөт. Алар да жердин жаракасына кирген боюнча дайынсыз жоголот. Зейнеп болсо бир нече күн уяда жалгыз «Күкүк» деп сайрап отуруп, акыры уядан учуп кетет. Ошол күндөн ушул күнгө чейин Зейнеп бир тууганын чакырып «Күкүк» деген боюнча жүрөт экен. Ал эми Күкүк болсо жер алдында жашап, жер үстүндө калган бир тууганы Зейнепти сагынганынан «Зейнеп» дей берет экен. Алар бири бирин издеп, үн алышып сайрап, жолугушарына жакын калганда таң атып кетет экен да, жер алдындагысы «эртең издейинчи» деп жалкоолоно түшөт. Ал эми жер үстүндөгүсү болсо «эми таң атсыңчы» дейт экен. Ошентип ушул кезге чейин экөө табыша албай жүрөт имиш.

Б. Асаналиев

«Алиппе» майрамы

Бүгүн биздин мектепте,
«Алиппенин» майрамы.
Окуп калдык бүт таанып,
Отуз алты тамганы.

Алгач жүрсөк апкаарып,
Анан көнө баштадык.
Жаңылмачка тил көнүп,
Жакшы ырларын жаттадык.

Көптү билдик көп окуп,
«Алиппе» менен достошуп.

Сезимдерди ойготту,
Оюбузга ой кошуп.

Сүйүктүү ушул «Алиппе»,
Китептердин төл башы.
Жолуктурган дөөлөргө,
Жомогу бар көп жакшы.

Ала-Тоолук болобуз,
Ачылган гүлдөй жайдагы.
Балдар ырдап, бийлешип,
Баары куунак, жайдары.

А. Кыдыров
Туулган күн

Баарын берген жайнатып,
Күлө карап тообузга.
Көңүл кушун сайратып,
Чыктым бүгүн тогузга.

Түргө келип бир асем,
Бүт айлана шат кандай.
Жет тилекке – деп Эсен,
Куттук айтып жаткандай.

Тогуз деген аз бекен,
Тогуз деген далай жаш.
Көптү бил дейт кең Мекен,
Керек баарын абайлаш.

Балдар тогуз жашында,
Ат чапчу дейт чоң атам.
Жоого бербей ташын да,
Сакташчу дейт чоң атам.

Өөрчүп жашка талабым,
Маани берип келгенмин.
Тогуздагы баланын,
Эрдиктерин көргөнмүн.

Жайын уксаң сөзүмдүн,
Ата салтын улантуу.
Ишим менен өзүмдүн,
Өзгөлөрдү кубантуу.

А. Казиев
Биз тособуз Нооруз

Сүр эт кошуп май салып,
Сүмөлөктү кайнатып,
Биз тособуз Нооруз,
Бир казандан даам татып.

Бар тамакты жайнатып,
Баары чогуу баарылашып.
Бата берет карылар,
Бакыт-таалай каалашып.

Айлана бүт тазарып,
Аалам бүгүн жашарып.
Жакшылыкты тилейбиз,
Жан дүйнөбүз агарып.

Дидарлашып адамзат,
Дасторкондон даам татат.
Балдар жайып алакан,
Бабалардан бата алат.

Куш келиңиз Нооруз!

Булактардан суу ташып,
Бак-дарактар бүр ачып.
Жаңыланат жер бети,
Жашыл кийип жасанып.

Кайырма:
Куш келиңиз Нооруз,
Куттуу жылдан болуңуз.
Аткарылсын ар дайым,
Аруу тилек оюбуз.

Жаңыланып тазарып,
Жан дүйнөбүз агарып.
Балдар болсун бактылуу,
Бабалардан бата алып.

Кайырма:
Алдыдагы Нооруз,
Ак жолтой жыл болуңуз.
Жашыл күйүп ар дайым,
Жарык болсун жолубуз.

Жаңы жылым келиңиз,
Жакшылык мол бериңиз.
Биримдикте жашайлы,
Бейкуттукта элибиз.

Кайырма:
Куш келиңиз Нооруз,
Куттуу жылдан болуңуз.
Аткарылсын ар дайым,
Аруу тилек оюбуз.

Салам сага, Нооруз

Салам айтам санжыралуу Нооруз,
Салтанаттуу улуу майрам тоюбуз.
Ынтымакты элибизге ыроолоп,
Ырыскылуу бейкут жылдан болуңуз.

Куш келиңиз күлүмсүрөп Нооруз,
Коломтодо жанып турсун отубуз.
Арбын болуп ала келген белегин,
Адамзатка ак жолтой жыл болуңуз.

Алдыбызда келе жаткан Нооруз,
Аткарылсын аруу тилек оюбуз.
Кучак толо кут тартуулап үйлөргө,
Кубанычка тең ортоктош болуңуз.

Тушоо той

Багалекти түрүнүп,
Балдар чуркайт жүгүрүп.
Тушоо тойдо жарышып,
Байге алышат сүйүнүп.

Кас, кас, кас, кастай күлүк,
Кадам шилте жүгүрүп.
Бакыт каалап чоң атаң,
Бата берет сүйүнүп.

Аргымакча түйүлүп,
Атаандашып күйүгүп,
Чымылдашып жарышып,
Чыгып келсе сүйүнүп.

Тай, тай, тай, тай күлүк,
Талпын алга жүгүрүп.
Теңиртоолук тай атаң,
Тай энчилейт сүйүнүп.

Катар сапка тизилип,
Кыздар чуркайт жүгүрүп.
Тай-тайлашып бөбөктү,
Тушоо кесет сүйүнүп.

Кана, кана тай күлүк,
Кадам шилте жүгүрүп.
Токсондогу чоң энен,
Тилек айтат сүйүнүп.

Олжобай Шакир уулу
Ата берген бата
(Жомок)

Илгери-илгери көптү билгиси келген бала болуптур. Ал күнүгө эле өзүнөн улууларга суроо берчү.

Көрсө, анын атасы да улууларга да, кичүүлөргө да суроо бергенди жакшы көрчү экен. Кээде анын суроолоруна жооп берчү киши табылбаганда, суроолорун баласына берчү:

- Балам, сен чонойгондо ким болосуң?
- Өтүкчү.

– Бирок, уулум, «жигитке жетимиш өнөр аздык кылат» дегенди унутпай жүр.

Арадан көп убакыт өтпөй, атасы кайта эле мурдакы суроосун берет:

– Балам сен чоңойгондо ким болосуң?

– Тегирменчи.

Баласынын мындай жоопторун угуп, санаасы тынып калат. «Демек, менин балам өнөрлүү болот турбайбы». Бирок дагы бир аз күндөн кийин:

– Балам, сен чоңойгондо ким болосуң? – деп сурайт:

– Баласы: – Комузчу болом, – деген жооп узатат.

Дагы көп күн өтпөй, кайтадан сурайт:

– Балам, сен чоңойгондо ким болосуң?

– Жыгач уста.

Баласынын мындай түрдүү жоопторунан кийин атасы чочулап, «менин балам эмне эле ар кайсы кесипти айта берет?» – деген санаага түшө баштайт. Бир күнү кайта сурайт:

– Балам, сен чоңойгондо ким болосуң?

– Дыйкан болом, – дегенде баласынын мындай жоопторуна санааркап жүргөнүн жашыра албай:

– Балам, «дарак бир жерден көгөрөт» деген. А сен бирде – өтүкчү, бирде тегирменчи, бирде комузчу, жыгач уста, анан дыйкан болом дегениң кандай?

Ырас, кесиптин жаманы жок, бирок сен ушулардан бирөөнү гана тандасаң, ошонун акыбетин көрөсүң. Эгер, ар кимисин чокулай берсең...

Жоопторун атасы анча жактырбай калганын туюп, азга болсо да унчукпай жүрдү. Ата деген – ата да, өз перзентине жамандык каалабайт. «Элге тең болсо экен, кем болбосо деп тилейт. Муну уулу түшүнүп эле турат. Андан калса, атасынын бир кезде айткан бир ылакап, уламышы көңүлүнө бул жолу да кылт эте калды.

Бир чоркок уста балкасын тыкылдатып, бирдеме жасап отурат экен. Бир карыя жанына келип, анын жайын сураса, ал:

– Балта жасайын деп жатам, – дейт. Убакыт өтөт. Оо, бир оокумда баягы уста сөрөйдүн жанына чал дагы келип кызыгат.

– Мунуң балта эмес ко? – дейт, таң калып.

– Бычак жасайм, – деп актанат тиги. Дагы бир аз убакыт өткөндөн кийин карыя устанын сомдой албай жаткан буюмуна үңүлөт.

– Бычак болбой калды, шибеге жасайм, – дейт ал уялган кыяста.

«Мени да атам ошол устадай көрүп жатат окшойт. Көңүлүн жайлайын, ишендирейин». Жигит атасына кайрылды:

– Ата, «жигитке жетимиш өнөр аздык кылат?» деп, өзүңүз айтпадыңыз беле...

Жоопту угуп, атасынын санаасы тына түштү. «Жети өнөргө умтулган уулумда акыл бар экен», – деп карыя ага ак батасын берген экен.

Э. Ибраев

Адыл атанын акылы

(Болмуш)

Илгериби-и, азырбы,
Байбы же бир жакырбы.
Адыл аттуу кыргызда,
Адам жашайт акылдуу.

Кээде сөзү мурч экен,
Кээде сөзү курч экен.
Кары-жаштын баарысы,
«Адыкелеп» турчу экен.

Сайып алган багы бар,
Салып алган тамы бар.
Ачык кабак, жарык жүз,
Асыл аттуу жары бар.

Олтурушпай кылтырап,
Оту очокто жылтырап.
Уюткулуу төрүндө,
Уялаптыр ынтымак.

Колдо барын койчу экен,
Коногу карк болчу экен.
Тамагынан мурдарак,
Кабагына тойчу экен.

Адат күтпөй эсирме,
Аралашпай кесирге.
Каралашып турчу экен,
Карып, жетим-жесирге.

Багы турса жемиштеп,
Малы тууса эгиздеп,
Кеп кылышчу кары-жаш:
«Телегейи тегиз» – деп.

Байлык толуп үйүнө,
Булбул конуп гүлүнө.

Баарысы бар.
А бирок,
О бири кем дүнүйө!..

Ичтен сызып дил гана,
Бар арманы бир гана.
Көп жыл зуулап өтсө да,
Көрүшпөптүр бир бала.

Кайнап ичте капасы:
– Качан тиет, атасы.
Карыптардын сообу,
Кары-жаштын батасы?

Издеп көрдүк миң айла,
Жазганым не кудайга?!
– Унутпасын берерин,
Кой Асылым, мунайба?

Сарсанааны коёлу,
Сабыр кылчы оболу.
– Өтүп кетсек дүйнөдөн,
Өрт өчкөндөй болобу.

Өмүр жолун улап тынч,
Чыр-чатактан кулак тынч.
Жашап келдик.
Кантебиз,
Калсак кокус туяксыз?!

Деп буркурап Асылы,
Дене бою жашыды.
Көзүн сүртүп күйөсү:
– Көтөрчү дейт башыңы.

Колумдагы желегим,
Кой ыйлаба.

Эгерим,
Узун тиле тилекти,
Унутпасын берерин.

* * *

Зар какшаган баягы,
Берип тилек, санааны.
Арадан жыл өткөндө,
Болушту бир балалуу.

Айыл уу-дуу болушту,
Ай туяк бээ союшту.
– Зарлап жүрүп көрдүк – деп,
Атын Зарлык коюшту.

Эл батасын алышты,
Ак бешикке салышты.
Кирпигине о дүйнө,
Кир жугузбай багышты.

Жолдон ташын алышты,
Жоктон барды табышты.
– Жалгыз бала, кокуй! – деп,
Жанын төшөй калышчу.

Тайкылыгын карачы,
Тагдырдын көш талашы.
Эч нерсеге ыгы жок,
Энөө өстү баласы.

Аны ойлосо ичи чок,
Ай-кой деген киши жок.
Бас өстү баласы,
Бар-жок менен иши жок.

Куурай башын сындырбай,
Курсагы ачса чыр, кылмай.
Кичинекей балдарды,
Баса калат кыргыйдай.

Күчсүздөргө асылып,
Күчтүүлөрдөн жашынып.

Чын тийбестик жайычы,
Тийе электе бакырып...

Атасынан ал тайды,
Апасы да картайды.
– Текке өткөрдүк аттиң-ай,
Канча күндү, канча айды!

Жылдар агып, ай агып,
Баладан не аядык?
Жаман айтпай жакшы жок,
Жаш барат өр таянып.

Бир бороон, бир куюнча,
Алы жок бул кулунча.
Көргөн күнү не болот,
Көзүм кокус жумулса?

Айла кетти Адылдан:
– Бүткөн туяк канымдан.
Баланы бек кармабай,
Башында өзүм жаңылгам...

Кейип эне кеп салат:
– Кеч ойгонгон кеч калат!
Эрте, кечтир кагылар,
Эстүү жинди, – деп калат.

Ушул сөзгө алданып,
Үмүт оту жанданып,
Кайрат байлап калышат,
Ишеничке шам жагып.

Ай, тирликтин чатагы,
Дир-дир этип сакалы.
Жолун издеп кантүүнүн,
Ой терметет атаны...

* * *

Аттуу, жөөлүү жана да,
Бири айдап араба.
Жума күнү заардан,
Эл агылат калаага.

Ай өтүп, күн жылышат,
Жыл артынан жыл учат.
Кан базарда адамдар,
Соода-сатык кылышат.

Күндөрдүн бир күнүндө,
Танкы үрүл-бүрүлдө.
Адыл уулун ойготту,
Сабыркоо бар түрүндө.

– Көтөр, уулум, башыңды,
Токуп мингин атыңды.
Эрте турат, кеч жатат,
Эмгек сүйгөн акылдуу.

Баягы ал жок атаңда,
Карып барат апаң да.
Жөнө, уулум, кошулуп,
Эл баратат базарга.

Жамандыгың калбаса,
Жаштык сенде калбады.
Эптүү өстү ар ишке,
Элдин сендей балдары.

Айрылгансып тынчыман,
Аба жетпей тумчугам.
Бир да жанды билбеймин,
Пайда тапкан уйкудан.

Ач уйкудан көзүңдү,
Алгын эске сөзүмдү.
Көпчүлүктөн четтебей,
Болгон жакшы өтүмдүү.

Сен башкадан кем белең,
Ордунду тап жергеңен.
Кан базарга бараткан,
Баргын кошо эл менен.

Уксун муну кулагың,
Сенсиз жалгыз туягым.

Соода-сатык кылып кел,
Жигит болгон убагың.

Калганы жок жаштыгың,
Аттан, балам, шашкының.
Алып мобу беш сомду
Он сом кылып кайткының.

Беш сом берип колуна,
– Ак жол бергин, о кудаа! –
Деп Зарлыкты атасы,
Салды бүтүн жолуна.

Ээрге бек отуруп,
Зарлык элге кошулуп.
Жүрүп кетти калаага,
Чаң артынан созулуп.

* * *

Бир жагында дан базар,
Бир жагында мал базар.
Казандагы аш өңдүү,
Кайнап жатат кан базар.

Коондору козудай,
Дарбыздары сокудай.
Анарлары аяктай,
Алмалары топудай.

Алмуругу сапсары,
Анжир, өрүк, шабдалы,
Жүзүмдөрү мөлтүрөп,
Жүз жемиш тур шактагы.

Жашылчанын түрлөрү,
Дүйүм чөптүн бүрлөрү.
Чогулгандай бул жайга,
Жер бүткөндүн гүлдөрү.

Самоорлору зуулдап,
Дандырда от дуулдап.
Мантуулары буркурап,
Чыж-пыж этет куурдак.

Көрө элек да уга элек,
Көп таңгалып буга көп.
Зарлык ойлойт:
– Ой-ой-оой,
Базар жыргал тура! – деп.

Анысынан бир алып,
Мунусунан бир алып,
Чечекейи чеч болуп,
Зарлык жүрөт кубанып.

Көрүп алып базарды,
Мындай ойго такалды:
– Буга чейин бир айтпай,
Көрсөңөр-ой атамды!

Кызык киши атам да,
Кызык окшойт апам да.
Не кааласаң баарысы,
Турат тура базарда.

Эмес эле жат-жалаам,
Жашыргансып башкадан,
Мунун баарын жарыктык,
Мурда неге айтпаган?

Көп ойлорго басылып,
Көңүл көйү ачылып.
Көрсөттү бейм марттыгын,
Көрүнгөндү чакырып.

Аны алып сүйүнө,
Муну алып сүйүнө,
Түшкө жетпей беш сомдун,
Суу куюптур түбүнө.

Кызык тура базарың,
Көрчү иштин чатагың.
Эми түштү оюна,
Айткан сөзү атаның.

Дуулап жүрүп эл менен,
Эч оюна келбеген.
«Балам, мобу беш сомду
Он сом кылып кел?» – деген.

– Байкабаса базарың,
Балаа белем шойкомдуу.
Каап иттики, эми мен,
Кантип табам он сомду?!

Зарлык катуу сабылды,
Башы жерге салынды.
Көктөн күтүп турганы,
Анан жерден табылды.

Келген бүгүн чопчогуу,
Атасынын достору.
Чайкананын жанына,
Бажакташып токтоду.

– Атаң кантсин, улгайды,
Тарттырба көп кур кайгы...
Эл аралап, жер көрүп,
Жигит болгон турбайбы.

Бири айтса акыл кеп,
Бири ага макул деп,
Берип жатты ар кими:
– Базарлап кет, баатыр» – деп.

Эрдемсинип зорсунуп,
Ээрге бек олтуруп,
Келди үйүнө куржунун,
Базарлыкка толтуруп.

– Бул жакшылык! – деп жоруп,
Болсо дагы кеч болуп,
Бүтпөйт сөзү эненин,
Чечекейи чеч болуп.

Буга Зарлык эрдемсип,
Жоону сайып келгенсип.

Же эненин үстүнө
Күн орнотуп бергенсип.

Уурттары жалжайып,
Таноолору барбайып,
Деле болбойт.
Бир гана,
Ата олтурат шалдайып.

– Көрдүң, балам, сен кимди,
Карыпка кайыр бердинби.
Жана берген беш сомду,
Он сом кылып келдинби?

Жан өңдүүдөй салмактуу,
Улам карап жан жакты.
Алып чыгып он сомду,
Атасына карматты.

Ата калбаат, шашпады,
Күтүүсүз иш баштады.
Мештин оозун ачты да,
Отко ыргытты акчаны.

От акчаны жалмады,
Очокто изи калбады.
Карап муну Зарлык да,
Капарына албады.

Түндүгүнөн жел кирип,
Түпсүз ойго жеңдирип.
Адыл тиштеп сакалын,
Отту карайт телмирип...

* * *

Көрөт күнүн ар адам,
Көп күн өттү арадан.
Кирпик тирүү турганда,
Ким түңүлсүн баладан.

– Жөнүң жок тынч жатарга,
Камын, балам, базарга. –

Деп Зарлыкты атасы,
Дагы узатты базарга.

Уулун салып жолуна,
Кошуп элдин тобуна.
– Он сом кылып кайткын? – деп,
Беш сом берди колуна.

Базар десе шаттанып,
Каткырыгы таш жарып.
Пулду салып жанына,
Кетти Зарлык аттанып.

Базар деген базар да,
Бош орун жок басарга.
Бери кардар аларга,
Бери кардар сатарга.

Жоро-жолдош табылып,
Жомокко бир кабылып.
Түркүн тамак, жер-жемиш,
Улам жатты алынып.

Күндүн кандай өткөнү,
Пулдун кантип бүткөнү.
Зарлыкбектин оюна,
Келген эмес түк деги.

Базар сууй баштады,
Бүт жоготкон акчаны.
Эми түштү эсине,
Атасынын айтканы.

Кошуп элдин тобуна,
Уулун салып жолуна.
– Он сом кылып келгин, – деп.
Беш сом берген колуна.

Зарлык ойго малынды,
Башы жерге салынды.
Бул жолу да күткөнү,
Күтүүсүздөн табылды.

Базарчылар чогулуп,
Чайга, ашка тоюнуп,
Кетер кезде калбаспы,
Тагалары жолугуп.

– Атаң, энең эсенби,
Ден соолугу бекемби?
Чоң азамат болупсуң,
Тосчу бери чекенди.

Койбой ою-боюна,
Түшөрүндө жолуна.
– Базарлап кет, жээн – деп,
Пул перишти колуна.

Тагалары кез болуп,
Чечекейи чеч болуп.
Келди үйгө Зарлык да,
Калган кезде кеч болуп.

Куржун толгон жемишке,
Коңшу-колоң келишсе,
Эне кантсин, балпаңдап,
Даяр баарын беришке.

Кошулбай сөз, кептерге,
Башын жөлөп чепкенге.
Жаткан ата козголду,
Кошуналар кеткенде.

– Энекеңдин ал эми,
Кубанууга бар эби.
Не иш кылдың, не көрдүң,
Сүйлөй олтур кана эми?

Кан базардан көргөнүн,
Тагалар пул бергенин.
Жыргап, дуулап эл менен,
Кайра үйгө келгенин.

Жасап, түзөп жашырбай,
Кемитпей да ашырбай.

Сайрап бүтүп, олтурду,
Атасына жакындай.

Сабырлуу да салмактуу,
Калбаат карап жан жакты.
– Мынаңыз, – деп он сомду,
Атасына карматты.

Бир ооз сөз да айтпады,
Ата алып акчаны.
Меште жаткан алоолоп,
Кызыл отко таштады.

Күйүп жаткан акчабы,
Куурай, саман башкабы.
Зарлык үчүн баары бир,
Ал камынды жатканы.

Кыял учуп кылак деп,
Болгон жалгыз туяк деп.
Көзүм кокус жумулса,
Кантип оокат кылат деп.

Ойлоп иштин ар жагын,
Ичтен айтып арманын.
Отту тиктеп карыя,
Олтур тиштеп бармагын.

* * *

Арадан күн көп өттү,
Айтпай мындан бөлөктү.
– Барып кел, – деп, – базарга,
Үчүнчү ирет жөнөттү.

Уулун салып жолуна,
Кошуп элдин тобуна.
– Он сом кылып келгин – деп,
Беш сом берди колуна.

Базар ичин бербеген,
Кумурскадай эл деген.
Дан көрөсүң текчеден,
Мал көрөсүң кермеден.

Көздүн жоосун имерген,
Буюм шыпка тирелген.
Бир адамдан башканы,
Тапсаң болот биерден.

Түшүп бир жак катарга,
Ушул азан-казанда.
Баягыдай аңкайбай,
Көнө түшкөн базарга.

Улам жылып күн өтсө,
Бир түпөйүл жүрөктө.
Анан кантет, беш сомун,
Түшкө жетпей түгөтсө.

Эч ким акыл кошподо,
Чайканага токтоду.
Бирок акча бербеди,
Атасынын достору.

Карар эмес агалар,
Эми кандай чара бар?
Келбегенби, келгенби,
Көрүнгөн жок тагалар.

Кан базарга ким келет,
Кан базарга миң келет.
Базарла деп тааныштар,
Эки берет, бир берет.

Келди, кетти канчасы,
Карар эмес башкасы.
Чындыгында ар кимдин,
Эсептелүү акчасы.

Сансыз ойго камалат.
Саат жылат сабалап.
Балакеттүү он сомду,
Кайдан, кантип таба алат?

«Болду деги жаман кеп...
Кайдан акча табам?» – деп.

Турган кезде бир кары,
Келип калды – балам! – деп.

– Жаш экенсиң, садага,
Жардамдашчы абаңа.
Жеткирип бер жүгүмдү,
Үйүм ушул арада.

Бала окшойсун акылдуу,
Көтөр өөдө башынды.
Кол кабыш кыл, кулунум,
Жебейм сенин акынды.

Жок деп кантип айталат,
Жону жооруп кайкалап.
Абышканын буюмун,
Барды үйүнө аркалап.

Көтөргөн жүк салмактуу,
Улам карап жан жакты.
Акысына карыя,
Эки теңге кармагты.

Ыракматты чал айтты,
Ыракматты бала айтты.
Берген пулду алалбай,
Зарлык көзүн алайтты.

– Кызмат кылдың абаңа,
Чоң ыракмат сага да.
Ал, алагой уялба,
Ак эмгегин садага.

«Качсаң кара жумуштан,
Кагыласың ырыстан».
Деген сөз бар кыргызда,
Жаман муну унуткан.

Иш кылбаса дайны жок,
Ата-энеде кайгы жок.
Ал, кулунум, уялбай,
Мал тапкандын айбы жок.

Алып Зарлык акчаны,
Кайра эшикти аттады.
Караңгы бир туңгуюк,
Калган пулду тапмагы.

Алаканга түкүрүп,
Жүк ташып, жүк түшүрүп.
Жаны тынбай күн кечке,
Жатты жумуш бүтүрүп.

Тагдыр ошо не чара,
Ардануу жок эч ага.
Сунган бутун тарга албай,
Суй жыгылды бечара.

Алаканы кабарды,
Айта көрбө абалды.
Күүгүм кирип аңгыча,
Күн батып, каш карарды.

Өлдүм-талдым дегенде,
Чогулуптур беш теңге.
Кубанды да куланды,
Эптеп үйгө жеткенге.

Зарлык бир сөз айтпады,
Босогону аттады.

Аттап:

– Ата, мына! – деп,
Сунду болгон акчаны.

Ата ачып карабай,
Канча пул деп санабай.
«Кантип, кайдан таптың?» – деп,
Бир суроого жарабай.

Ооба, үн-сөз катпады,
Калбаат дагы, шашпады.

Мешти ачып жалынга,
Салмак болду акчаны.

– Токто, ата, шашпагын,
Мештин оозун ачагын!
Сурап койсоң болбойбу,
Уулуң кантип тапканын?

Кайышты бел, жондорум,
Кабарыды колдорум.
Суй жыгылып күн кечке,
Иштегенди ойлогун.

Башкада жок талашым,
Сага жалган, мага чын.
Өлүп-талып тапканды,
Кантип отко саласың?! –

Деп жалооруп бала чын,
Колдон алды атасын.
Чал түшүндү жылмайып,
Түзөдүм деп катасын.

– Дес бере көр, о кудай,
Эс бере көр, о кудай.
Тапкан нандан не опаа,
Бел ооруп, кол жоорубай!

Адеп бергин адамга,
Акыл бергин жаманга.
Бак бүрдөсүн, куш сайрап,
Бейкуттук бер заманга.

Каруу-күч бер карыпка,
Ал-кубат кош арыкка.
О куда-а! – деп бул түнү,
Тынч уктады абышка.

А. Карасартов
Суу жөнүндө жомок

Илгери Акылбек аттуу бир акылман адам жашаган экен.

Ал базарга барып малын сагат да, үйүн көздөй бет алат. Жол жүрүп чарчайт. Бакка туш келет. Чарчаган байдын эс алгысы келет. Жоргонун ооздугун чыгарып бутун чидерлеп, көрпөчөсүн астына салынып жамбаштай кетти. Бир маалда ал атынын кошкурганынан улам башын көтөрдү. Нары жактан өзү жүдөө, үстүндөгү кийиминин тамтыгы жок бир баланын келе жатканын көрдү. Бала салам берди.

– Саламалейкум, ата.

– Алеки салам, балам. И, бул жерде эмне кылып жүрөсүң?

– Жолоочулап жүрөм, ата. Күн ысып, анан тигил көлөкөгө эс алайын деп жатып көзүм илинип кеткен экен, бир түш көрдүм. Түшүмдөн чочуп ойгондум. Ошол түшүмдү жорутайын деп сизди көздөй бастым.

– Кана айтчы, – деди Акылбек.

Бала көргөн түшүн айта баштайт.

– Мен түркүн гүлдөр ачылган, булбулдар сайраган, дүр-дүйнө жемиши бар бакта эс алып жатыптырмын. Баш жагымда беш кыз, аяк жагымда алты кыз олтуруп мага конгон чымындарды коруп турушкан экен. Ай десе ай эмес, күн десе күн эмес сулуу кыздар суусундукка алтын аякка куюл-

ган бал кымыз, түштүгүмө кулундун этин апкелип, алдымдагы дасторконго коюп жүрүшүптүр. Оң жагымды карасам кол ойноткон комузчулар, сол жагымда кыякчылар бар экен. Алар мага шаан-шөкөт куруп жатыптыр. Же тамакка көңүлүм чаппай, же ыр-күүгө эрибей койдум. Анан мен аларга «силер мени өзүмчө койгула, бир аз эс алайын, силер да эс алгыла», – дедим. Алар мага таазим этип, кетенчиктеп кетип калышат. Өзүм жалгыз калам. Ай сүттөй жарык. Мен уктабай ойгоо жатам. Ай акырын жылып, менин башыма келип түшөт. Чочуп ойгонуп кетсем түшүм экен, – дейт бала. Муну угуп, жамбаштап жаткан Акылбек жамбашына ийне сайгандай ыргып турат. Анан балага мындай дейт:

– Дасторкондон ооз тийдиңби?

– Жок.

– Байдын жүзүнө кан чуркап, негедир өз ичинен кымыңдайт.

– Анда түшүнү мага сат, – дейт акылман.

– Коюнузчу, мени шылдың кылып жатасыз, кудай акы жакшылап бир жоруп бериңиз?..

– Чын айтып жатам, мага сат, акысына тетиги кара жоргону ээр-токуму менен берейин. Билесиңби, бул жоргонун атагы алыска кеткен, – деди. Бала ишенген жок.

– Ата, эгер чындап эле айтып жатсаңыз бекер эле берейин – деди.

– Жок, балам, кудай урсун эгер калп айтсам, ушул сакалым менен сага тамаша кылгандай сен менин теңтушум белең, андан көрө кыбылага карап, мойнуңа кур салып, түшүмдү саттым деп айткын, – деди ал шаша. Байдын айтканынын чын-төгүнүн түшүнбөй айласы кетти баланын. Акыры байдын айтканын жасады.

– Түшүмдү саттым, – деди.

Экөө кол алышып, түштү бай, атты ээр-токуму, камчысы менен бала алат.

– Коштошордо бала мындай дейт.

– Менин атам жарды киши эле. Өлөр алдында мага минтип айткан эле: «Балам менден сага эч кандай мурас калган жок. Бирок, бир сөз айтам, ошону эсиңден чыгарба.

Эгер мен айтканды ар дайыма аткараң эч качан кор болбойсуң. Ал сөз мына мындай:

Сууну сыйлагын – көгөрөсүң, жерди сыйлагын – кор болбойсуң, атыңды сугарарда жетелеп барып, келеринде минип кел. Жыртык чокоюнду төргө илип кой», – деген болчу. Бирок бул сөздөргө эч бир түшүнө албадым.

– Сен ушуларды аткарып көрдүңбү?

– Аткара алганым жок.

– Атаң качан өлгөн?

– Атамдын өлгөнүнө он жылдан ашып кетти.

– Болуптур, – дейт ал, – бул сөзүңдү да мен сатып алайын. Базарга

пулдаган малдын акчасын бүт берет. Бала килем куржунду бөктөрүнүп, байдын суусар тебетейин, кымбат баалуу чапанын кийип, бай менен коштошуп жолго түшөт.

Акылбек бир канча жол жүрүп үйүнө келет. Үй-бүлөсү андан минтип сурайт:

– Сени каракчылар тоноп кеттиби?

– Жок.

– Анда атың, кийимиң кана? Куржунуң кана?

– Түш сатып алдым, – дейт ал. Бул сөздү уккан айыл адамдары аны алжыптыр, түштү да ушунча байлыкка сатып алабы деп жүрүштү.

Арадан жарым жыл өтүп-өтпөй эл аны хан көтөрүштү.

Ошентип ал элге тең караган хан болду. Арадан эчен жыл өткөн соң хан оң кол вазири менен кеңешти.

– Мен карып калдым, жаман айтпай жакшы жок, эгер кокусунан көз жумуп калсам, казынанын байлыгын чачпай турган элге тегиз караган ханга ылайыктуу кишини ушул баштан дайындап жүргүлө, – деди.

Оң кол вазири айтты:

– Сиздин эки уулуңуз бар, ошонун бирөө хан болбойбу?

– Жок, себеби, хан болуш үчүн суу менен жердин улуулугун билгенде гана байлыктын, элдин кадыр-баркына жетет, – деди хан.

Эргеси эки уулун ээн жерге ээрчитип келип:

– Балдарым, мен карып калдым, эгер кокусунан өлүп калсам, кор болуп калбагыла. Бул жерди сен, тигил жерди сен ээлегин. Илгери эле, силерге чоң байлык сатып алганмын. Эми берейин. Бирок эсиңерге бекем туткула. Сууну сыйлагын – көгөрөсүң, жерди сыйлагын – кор болбойсуң. Атыңды сугарарда жетелеп барып, кайтарыңда минип кел. Жыртык чарыгыңды төрүнө ил. Мындан бөлөк силерге эч нерсе да бербеймин, – деп хан атын минип бастырып кетип калат.

Чоң уулу атасынын айтканын анча түшүнө алган жок.

Жыргал турмушту самап, үйлөрдү салдырды, чоң бак тиктирди. Жемиштүү бакчалуу да болду. Сайран куруп, шаан-шөкөт менен күн өткөрдү. Кичүү уулу атасынын сөзүн көп ойлонду.

Атам «сууну сыйлагын – көгөрөсүң» дегени сууну кордобо, анын кадырына жет, – дегени туура деп түшүндү. Өзүнө бөлүп берген жерди бүт кыдырып чыкты. Көзү бүтөлүп калган булактардын көзүн тазалады. Арыктарды чыгарып, атайын суу сактагыч жасады. Жамгыр жаап кыян жүргөндө текке агызбай анын баарын суу сактагычына буруп алды. Өзүнө кичине кепе да куруп алды. Арыктын жээктерине чырпыктарды сайды. Суу барган жерлердин баары көгөрүп, көрктөнө баштады. «Жерди – сыйлагын» деген эле атам. Мунун мааниси жердин баркын билип, эмгек кыл деген сөз болсо керек деп ойлоду. Ошентип эгин айдады, эгинин маалында сугарды. Айдаган эгиндери шамалга ыргалып, алма, өрүк, шабдалы, жүзүм, коон,

дарбыздары бышып турду. «Атыңды сугарарда жетелеп барып, келеринде минип кел» – деген эле муну жасап көрөйүн деди. Атасы айткандай сугарарда жетелеп барып, келеринде минип келип жүрдү, көрсө мунун мааниси суу жакын жерде болсун, эгер алыс болсо, арык казып буруп кел деген сөз экен.

Арадан далай жыл өттү. Хандын кичүү баласына бөлүнгөн жер бүт бойдон жашылданды. Төрт түлүгү жайылып, жер-жемиштер чачылып, түркүн гүлдөр ачылып, кампасына эгин сыйбай береке байлык мол болду.

Атам жырткыч чарыгыңды төрүнө ил деген эле, муну да жасайын деп суу сактагыч казып жүргөн кезиндеги чокоюн төрүнө илип койду.

Баланын телегейи тегиз болуп, достору көбөйөт. Кадыр-баркы артып, чоң урматка ээ болот. Байлыкка толгон үйүнө келип төргө чыкканда, жырткыч чарыгын көрүп өткөнүн эстеп жүрдү.

Кичүү баласы атасы эмне айтса ошонун баарын аткарып жүрдү. Кийинки жылы аябай кургакчылык болду. Хандын чоң баласынын өзү сайран курган багы бүт куурап калды.

Кичүү баласы болсо суу сактагычтагы суусу менен эгиндерин сугарды, көзүн ачкан булактардан үйүнүн жанына суу өксүбөй агып турду. Ушул жылы хан карылыгы жетип өлдү. Ал өлөр алдында:

– Суу-суу, – деп суу сурады.

Эл анын кичүү баласын, хандыкка көтөрүштү. Атасынын айткан акылын бүт элдин турмушуна колдонду. Ошондон улам, суунун улуулугун даңазалаган: «Суу менен жер көгөрөт, бата менен эр көгөрөт» – деген сөз калыптыр эл ичинде.

Сыйкырдуу булак

(Корей эл жомогу)

Илгери-илгери абышка-кемпир жашаган экен. Кемпир үй оокатында болуп, абышка отун алып келүүгө тоого чыкчу. Алардын турмушу ошентип өткөнү менен балдары болбогондуктан, абдан кайгы тартышат.

Күндөрдүн биринде, карыя отунга жөнөрдүн алдында кемпирдин капа болгонун байкап:

– Байбиче, эмне эле түнөрүп калгансың? – деп сурайт.

– Кантип кайгырбайын. Биз өлсөк, топурак сала турган балабыз жок болсо, – деп жооп берет.

Абышка оор улутунуп, унчукпай үйдөн чыгып кетет. Ал тоого келип, кайдандыр бир жактан жылаажындай жагымдуу сайраган канаттуунун үнүн угат. Карыя айлананы карап, даракта отурган чымчыкты көрөт. Боору жашыл, төшү көгөргөн бутактагы чымчыкты карап эле тургуң келет.

Ал башын капталына буруп, мончоктой көздөрү менен абышканы карап, башка даракка учуп кетет. Чымчык бутакка конуп алып, карыяны жандап чакыргансыйт.

Абышка канаттууга жакын келгенде, ал бырп этип ары учат. Чымчык дагы эле жагымдуу сайрай берет. Карыя анын артынан кууп жүрүп, чытырман токойго кирет. Анан канаттуу асманды көздөй көтөрүлүп көрүнбөй калганын байкайт.

Абышка теребелди тыңшаса, эч нерсе сайрабастан, кайдандыр булак шылдырайт. Карыя айлананы карап, асканын түбүндөгү суусу таза, тунук булактын шылдыраганын байкайт.

Ал булакка келип, бутун тизесине чейин сууга салып, суу ичмек болот. Карыя булактан бир ууртаганда, бүкчүгүй бели түзөлөт, бутунун калтыраганы басылат, кан тамырларына жылуу кан жүтүргөнү сезилет. «Кандай укмуш!» – деп ойлойт абышка. Ал сакалын колу менен сылайын десе, мурда болбогонсуп сакалы жок. «Бул менин түшүмбү, же өңүмбү» – деп, абышка аябай таңданат.

Карыя бул сыйкырдуу булакка жеткенине сүйүнөт. Айылда бул жөнүндө айтып жүрүшчү эмес беле деп ойлойт.

Абышка булактан дагы бир ууртаганда, ошол замат анын бетиндеги калың бырышы жоголуп, сымбаттуу жаш жигитке айланат.

Ал үйүнө шашып жөнөйт. Чуркап келе жатып, кемпирин да булакка алып келүүнү ойлойт.

Ал эми байбиче абышкасын күтө берип, «Мүмкүн, карыган неме чарчагандыр, ага жардам берейин,» – деп жолго чыгат.

Кемпир келе жатып бет алдынан шашылган жигитти жолуктурат. Байбиче аны токтотуп:

– Сен, отун көтөргөн абышканы көргөн жоксунбу, уулум? Эртең менен кетип, ушул убакка чейин келбеди, – дейт. Жигит аябай күлүп:

– Мени жакшылап бир карачы, өзүңдүн Кимиңди тааныбай калдыңбы, кемпир, – дейт. Байбиче коркуп кетет, анын үнү кандайдыр тааныш сыяктуу угулат. Карыя болгон окуяны айтып, кемпирин сыйкырдуу булакка алып келет.

Байбиче булактан эки ууртаганда, сулуу кызга айланат.

Алар кол кармашып, үйүн көздөй жөнөшөт. Жигит менен кыз келишсе, дарбазанын жанында коңшусу туруптур.

Ким:

– Саламатсыңбы коңшум, – дейт.

А коңшусу аны тааныбайт.

Ким башынан өткөн окуяны ага айтканда, анын көзү жайнап:

– Ал булак кайда экен, тезирээк айтчы, – деп шашылат.

Булакты кандай табууну Ким коңшусуна түшүндүргөндө, ал үйүнө чуркайт. Жаңы халат, чоң калпакты кийип, тоону көздөй шашып жөнөйт.

Коңшусу Кимдин айткан жерине келсе, асканын түбүндө булак шылдырап чыгып жатыптыр.

Ал бутун тизесине чейин сууга малып, булактан эки ууртаганда, жигитке айланат.

Коңшусу Кимден да жаш болууну ойлоп, булактан дагы бир ууртады эле, бала болуп калат. Ал оозун сүртүп: «Эх, өтө ширин суу турбайбы! Дагы бир жутайын!» – деп, кызыгып иче берди...

Кечинде Ким коңшусунукуна келсе, ал үйүндө жок экен.

Бир балакет болуп жүрбөсүн деп, булакты карай чуркайт.

Ал жүгүрүп келип жерде жаткан жаңы халат менен чоң калпакты байкайт, бирок коңшусу көрүнбөйт. Ким жакын келип, калпакты алат... Бул кандай укмуш? Калпактын алдында эмчектеги бала уктап жаткан экен.

– Кандай акылсыз немесиң! Мындай сыйкырдуу булактан көп ичүүгө болобу? – деп өзүнчө башын чайкайт.

Баланы халатка ороп, үйүнө алып келет. Эчактан бери балалуу болууну самап жүргөн аялы перзентти көрүп аябай кубанат.

Мына ошентип, алар үчөө болуп жашап, баласы кайрымдуу, жакшы адам болуп чоңоёт.

Н. Гончаров
Болгум келет космонавт

Болгум келет,
Космонавт.
Учкум келет,
Асманга.
Планетке алыскы,
Ракетке олтуруп,
Каалап жүрөм барышты.
Звездолётто
Жана да,
Космолётто,
Сыйкырдуу,
Көктү карай,
Учамын.
Көз жетпеген кыйырга,
Аралай чаап жылдызды,
Марсты беттеп сызамын!
Ичим күйөт ойлосоң,
Күндөр күнгө куюлуп,
Жылдар жылга толушат,
Эртеңдерден эртеңдер,
Эр жеткенче жол узак.

Н. Байтемиров
Жеңиш

Согушка ага кетти, бала кетти,
Жонуна эл тагдырын сала кетти.
Киндик кан тамган жердин турпагынан,
Бир чеңгел тумар кылып ала кетти.

Нечен бир очок калды оту күйбөй,
Нечен бир каакым басты соко чийбей.
Нечен бир сулуу кызга бырыш түштү,
Жигиттин чоктон ысык эрди тийбей.

Жесирдин чачы агарды күйүт менен,
Жетимдер жол карады үмүт менен.
Чарчады санаа арып, санаа карып,
Көңүлдөр жай албады бүлүк менен.

Ой, тоолор жолго айланды чаңы булап,
Көп үйлөр ээсиз калды дубалы урап.
Токойлор өрт алгандай бачырады,
Өлүктөй каршы-терши жолдо сулап.

Согушта жоокер жүрдү арып, ачкан,
Бүткөндөй болоттон да бекем заттан.
Согушта жоокер жүрдү каарга айланып,
Күн-түнү ажал менен бычакташкан.

Баарына эл чыдады, жер чыдады,
Бузулгус бирдик деген эр чыдады.
Акыры жеңиш деген бир улуу сөз,
Жаркырап Кремлге туруп калды.

А. Кыдыров
Жеңиш күн

Төрт жыл бою кармашып,
Түшүрүп түндүгүн.
«Жеңиш!» – деп жар салып,
Кубанган күн бүгүн.

Бул күндү урматтап,
Келебиз майрамдап.
Чулганып мээримге
Тынчтыкта сайрандап.

Жоо жеңген аталар
Сабында биргебиз.
Тынчтыкты коргойбуз,
Туу болуп бул жеңиш.

ЭЛ ИЧИ - ӨНӨР КЕНЧИ

Шырылдан

(Элдик ыр)

Шып шырылдан шыр экен эй,
Жылкычынын ыры экен эй.
Карылардын наркы экен эй,
Жигиттердин айты экен эй.
Айыл уулап түндөрдө эй,
Айта жүрчү салт экен эй.

Конок тоого бүткөндө,
Кошо чыккан шырылдан.
Таруу ташка бүткөндө,
Талаша чыккан шырылдан.
Жылкычы менен коюндаш,
Жанаша чыккан шырылдан.

Шырылдан биздин шыйкыбыз,
Түндө келет уйкубуз.
Аман болсо жылкыбыз,
Эртең канар уйкубуз.
Шырылдан айтып жүргөндө,
Конок менен тарууну,
Жеп кетпесин жылкыбыз.

Ана султан шырылдан,
Мына султан шырылдан.
Шып шырылдан шыр экен,
Жылкычынын ыры экен.

Бекбекей

(Элдик ыр)

Бекбекей качты бел ашты эй,
Белине белбоо жарашты эй.
Саксакай качты сай ашты эй,
Санына саадак жарашты эй.

Ийнемдин учун майтардым,
Бүгүн да короо кайтардым.
Ийнемдин учун түзөттүм,
Ишенбей короо күзөттүм.

Уугумдун учу долоно,
Ууру да, бөрү жолобо.
Ууру бир келсе уштайбыз,
Башын бир айра муштайбыз.

Короомдун учу таман жол,
Кайтарган короом аман бол.
Кыз-келин короо күзөткөн,
Илгертен калган салт ошол.

Жарамазан

(Элдик ыр)

Ассалоом алейкум жарамазан,
Он эки айда бир келген орозожан,
Орозого союлган кызыл короз,
– Орозоңуз кабыл болсун бай акежан.

Адыр, адыр (ай) тоолордон,
Айгыр минип (ай) келебиз.
Айгыр башын (ай) тарга албай.
Ушул үйгө (най) туш келдик.

Жарамазан айтып келдик эшигине,
Ак кочкордой уул берсин бешигине.
Айлыңарды каптасын ак маараке,
Ар күн сайын той болсун эшигине.

Бодур, бодур (ай) тоолордон,
Бука минип (ай) биз келдик.
Бука башын (ай) тарта албай,
Ушул үйгө (най) туш келдик.

Оп майда

(Элдик ыр)

Орой, орой, оп майда,	Орой-орой оп майда,
Ороо толсун оп майда.	Ороо толсун оп майда.
Кырча-кырча басканың,	Талкандары бизге пайда,
Кырман толсун оп майда.	Топондору сизге пайда.
Майда-майда, мапмайда,	Майда-майда, мапмайда.
Майдалансын атты айда.	Майдалансын атты айда.

Толубай сынчы

(Уламыш)

Илгери бир кан казатка аттанмакчы болуп: «Жылкыдан ким тулпар тапса, каалаганын берем, эгер жаңылса, анда эки көзүн ойдуруп салам деп жар чакыртат. Муну уккан элден эч бир сынчы чыкпайт. Кандын жигиттери сынчы издеп барбаган жери калбай, чарчап-чаалыгып келе жатышса, жардын түбүндө бир чал алдына аттын куу башын коюп алып: «Сенин тулпардыгыңды ким билет, менин сынчылыгымды ким билет?» – деп күнгүрөнүп ыйлап отурганын көрүшөт.

Кандын вазирлери чалды канга алып келишип, талаадан уккан сөздөрүн канга айтып беришет. Кан абышканын ал-жайын сурап отуруп: «Сынчы экендигиң чын болсо, менин жылкыларымдын ичинен тулпар таап бер, эгер жаңылсаң көзүңдү ойдурам!» – деп шартын коёт.

Эртеси сынчы менен кан жана анын жан-жөкөрлөрү катар отурушуп, алдыларынан жылкыларды, бирден чубатып айдатып өткөрүп жатты. Түмөндөгөн кандын жылкылары туура үч күн бою чубатуудан өттү. Эчен күлүктөр менен тулпарлардын ичинен бири да сынчынын купулуна толбоду. Андан соң падышага караштуу элдердин жылкыларынын баарын чубатууга салышты, бирок бири да жакпады сынчыга. Акыркысы болуп үстүнө

жибектен үртүк жабылган кандын жеке тулпарлары, күлүктөрү өттү эле, кан сынчыга карап: «Буларга эмне дейсиң, сынчым?» – деп сурады. «Булар тулпар эмес», – деген сынчы башын чайкайт.

Ошентип сынчынын сынынан өтпөгөн бир да жылкы калбайт. Сынчы бирин да жактырбай тура берет. Ошондо кандын ачуусу келип: «Эми кимдин аты калды?» – деп жар салдырат. Кандын вазирлери: «Бир кедей байкуштун жону бүтүндөй жоор, жаман сары, чаар аты калды», – деп жооп беришет. Жини келген кан: «Ошону да алып келгиле!» – деп буйрук берет. Жигиттери жаман чаарды жетелеп келишет. Жону кырк жеринде жоору бар чаар ат араң басып алдыларынан өткөндө, сынчы кубанганына чыдабай: «Каным, мына тулпар!» – деп кыйкырып жиберет. Мени шылдындап жатат деп ойлогон кандын ачуусу келип: «Мени шылдың кылган наадандын көзүн оюп салгыла!» – деп буйрук бериптир.

Желдеттерге эмне, кандын буйругун аткарып Толубайдын эки көзүн оюп салышат. Ошондо Толубай кан чубурган көзүн басып туруп: «Каным, жарлыгың бир, бирок көзүмдүн кунуна ушул чаарды бериниз? – деп сурайт. Кан болсо, чаарын бергиле деген белги берип, басып кеткен экен.

Толубай жаман чаарды жетелеп кемпирине барып, алиги атты кырк бир күн жердин алдына баккан дейт. Өлчөөсү менен жем берип, убагы менен сугарып, кырк бир күн болот дегенде алдына кемпирин мингизип, артына өзү учкашып бастырып чыгыптыр.

Ошондо кемпирине айтып, сейилдеп келаткан кандын алдына аттын оозун тарттырып туруп: «Ээ каным, баягы жаман чаар атка жигит болсоң жетип ал эми!» – деп аттын оозун коё бердирген экен. Кан ыза болуп, сан жигиттери менен кубалап чыгыптыр. Бирок кан «тулпар» деп жүргөн аттары караандабай кала берет.

Толубайлар жүрүп отуруп, бир күндүк жерге келгенде, алда кайдан бир аттын дүбүртү угулат. «Кандай ат экен?» – деп кемпиринен сураганда, «Керчунак деген ат көрүнөт», – деп кемпири жооп берет. «Аны кудай ала койсун, жука мээ арам көрүндү эле, тизгинди күнгө тарт», – дептир. Кемпири күнгө тартып жөнөй бергенде Керчунактын мээсине күн өтүп, алда кайда кала берген экен.

Экинчи күнү дагы бир дүбүрт чыгат. Толубай биле коюп: «Бул кайсы тулпар экен?» – деп сурайт. «Керкашка деген тулпар окшойт», – деп кемпири жооп берди. «Аны кудай ала койсун, жука туяк неме көрүндү эле, таштакка тарт, – деди. Айтканындай Керкашка бир аз эпкиндеп келип, анан ташыркап баспай калды.

Булар үч күндүк жерге жеткенде, таң алдында жана бир укмуштуу аттын дүбүртү чыгат. Толубай: «Бул кайсы экен?» – дегенде, кемпири карай салып: «Телкызыл деген тулпар окшойт», – деп жооп берет. «Анык тулпардын бири ушул Телкызыл көрүндү эле. Өзү үч асый жашы бар. Сырт жагында айыбы жок. Бирок буга мактоо жарашпайт. Бардык жагы келишкен менен мактоо көтөрө албай турган көрүндү эле, аттын башын тике маңдайга тарт, мактоо салайын», – деди Толубай. Кемпири аттын башын бурар замат, Толубай: «Ай жаныбарым ай, сендей да тулпар туулат экен ээ. Сынчы кара, сымбаттуу көркүндү кара, не деген тулпар? Жарыктыктын чуркашы ай! Пай-пай-пай», – дегенде Телкызыл чуркай албай кала берди. Телкызылды минген кандын өзү экен. Ошондо Толубай бурулуп келип: «Каным, эч жеринен айыбы жок тулпар таап бер дегениңди эки кылбай таап бергенимди билбедин. Тулпар кадыры менен сынчы кадырын билмек кайда! Шерт мойнунда, кайыр элде», – деп аттын оозун коё берген экен.

Акыры аны чаар тулпар жерди бүт айланып, анан кыр ашып, бир деңизге түшүп өлгөн дешет. Элибиздеги «Толубайдай сынчы бол, Токтогулдай ырчы бол» деген ылакап ошондон калыптыр.

Асан кайгы

Ал уламыш боюнча ойчул, акылман, сынчы адам. Өз аты Асан экен, өмүр бою элдин муңун мундап, зарын зардап жүргөндүктөн, өзгөчө боорукердигинен улам кайгычыл деп аталып кетиптир.

Ал жан бүткөндүн баарына боору ооруган. А түгүл жыланга да тийбегиле, зыяны жок дейт. Дүйнөдө тынчтык болушун, адамдарга жакшы-

лык каалаган, жамандыкты сууга салып, отко өрттөгүсү келген. Жазыксыз тирүү жандарга кол тийгизбөөнү өтүнгөн. Акылдуулукту самап, акылсыздыкты жектеген. Анын учкул сөздөрү, боорукердиги, адамкерчилиги ооздон-оозго өтүп, эл арасына кеңири тараган:

«Боорунда буту жок,
Жылан бакыр кантти экен?
Шыйпаңдарга куйрук жок,
Кулан бакыр кантти экен?»

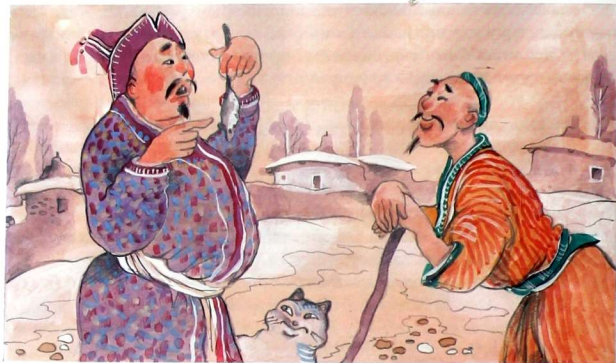
Жатарына жайы жок,
Чымын бакыр кантти экен?
Алдейлерге эне жок,
Асырарга ата жок,
Жетим байкуш кантти экен?»

«Сабырдын түбү сары алтын,
Саргарган жетер муратка,
Сабырсыз калар уятка».

«Сараң бай – суу акпаган сайга окшош». «Акыл оошот, ырыс жугушат» – деген ырлары накыл кеп, насыят сөздөрү жатка айтылып кеткен. Асан кайгынын сынчылыгы да эл ичинде айтылып жүрөт. Анын өмүр баяны тууралуу так маалымат жок, 15-кылымда жашап өткөн деп божомолдонот. Ал адамгерчилик менен эсептешпеген тайыз ойлууларды, өзгөчө кара өзгөй Жаныбек канды аёосуз мыскылдаган.

Апенди

Апенди – элдин ой-санаасынан, үмүт-тилегинен жаралган каарман. Кан, бек, кожо, молдо, казы, соодагерлерди шылдындап, чындыкты коргоп, адамгерчилик таза сапаттарды даңазалаган. Апенди жөнүндө тамашалуу жомоктор да, күлкүлүү окуялар да көп. Андай чыгармаларда адамдардагы терс жосундар куйкум сөз аркылуу таамай ашкереленет, акылмандыктын салтанаты даңазаланат. Ал жөнүндөгү жомок тамашалуу окуяларда эзүүчүлөрдүн айла-амалы мыскылданып, элдин көз карашы, акылмандыгы эчен кылымдар бою ошол Апенди аркылуу баян этилип келген. Балага баладай, чоңго чоңдой кадырлуу болуу менен жаңы окуялар, кызыктуу жоруктар аркылуу Апендинин жомогу улам кайра толуктала берген. Апенди дүйнөдөгү элдердин көпчүлүгүндө бар. Аны ар бир эл ар башкача аташат. Казактар Кожо Насыр, өзбектер Насреддин Афанди, азербайжандар Молда Насредин, тажиктер Эфенди, татарлар Насредин, түркмөндөр Эпенди деп айтышат.

Анын бир жоругу мындай: «Апендинин артынан бир топ балдар чурулдашып ээрчип алышат. Кантип кутулууну ойлогон Апенди:

– Мени эмнеге ээрчийсинер? Молдонун үйүнө барбайсыңарбы. момпосуй берип жатат, – деп коёт. Балдар чуулдаган бойдон жөнөшөт. Апенди аларды карап туруп чын эле момпосуй берип жаткан го» – деп, өзү да балдардын артынан чуркайт».

Экинчи жоругу болсо мындай. Апендини шылдыңдамакчы болгон бай ага мындай дейт:

– Апенди, байкабай чычкан жутуп жибердим. Мындан кантип кутулам?

– Ал оңой эле, байым, анын артынан мышык, жутуп жибергин, – деген экен Апенди.

Апенди дайыма эл тарабында болгон. Ошондуктан Апендинин жеңиши адилеттиктин, чындыктын жеңишиндей кубанычтуу.

Алдар Көсөө

Кыргыз элинин оозеки адабиятында Алдар Көсөө жөнүндө күлкүлүү кызык аңгемелер көп. Алардын айрымдарын китептерден окуп, кээсин сөзмөр карылардан уккан чыгарсыздар.

Алдар Көсөө деген ысым – казак, өзбек жана башка тектеш элдерге да кеңири таралган.

Ал болжол менен 14–15-кылымдарда жашаган деген уламыш бар. Өз аты Чагатай болгон дешет. Ал жашынан эле айлакер, сүйлөсө сөзгө чечен,

туш келген адамды заматтын ортосунда өзүнө имерип алдап, аягы сай таппаган адам болгондуктан Чаң жукпас атка да конуптур. Бул өңдүү жоруктары улам өөрчүй берип, жумурай журтка белгилүү болот. Ээгинде бир тал сакалы, муруту да жок болгондуктан Алдар Көсөө деп аталып кетет (көсөө – сакалы жок). Ага алдаткан байлардын куйкалары курушуп, күйбөгөн жери күл болот.

Алдатып аңкайгандарга тыңсынып «акылы кем, акмак-кемпайсыңар да, мага жолукса акесин таанытып, экинчи алдагыс кылат элем» деп опурулуп жүргөн бай Алдар Көсөөгө ай талаадан жолугат. Салам айтышып токтоло калышат. Ой, ой! – дейт бай чочугандай. – Бу сен бир топ жашка барган түрүң бар. Бирок ээгинде бир тал кылың жок экен. Кадимки Алдар Көсөө деген сен болуп жүрбөгүң?

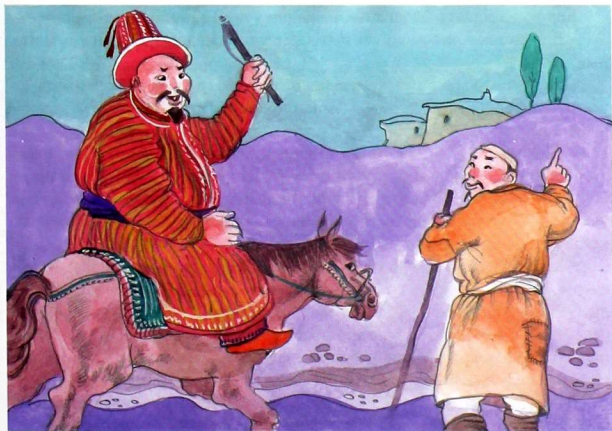
– Менмин байым, – дейт Алдар Көсөө.

– Оп баракелде, ошол айтылуу машаяк сен болсоң, кана мени алдап жиберчи – дейт эрдемсинген бай.

– Байым, чынын айтсам, сени алдай салыш бир пастык иш эле. Аттигин ай, алдооч баштыгымдын үйдө калганын карабайсыңбы?

– Үйүң кайда эле – дейт бай.

– Мобу эле белдин түшө берген жеринде. Атыңды бере сал, чапкан бойдон барып алып келе калайын. Анан кандай алдаганымды өз көзүң менен көрөсүн.

Бай кыйылып туруп атын берет. Алдар Көсөө атка шап минип алган соң:

– Алдайт деген эле ушул эмеспи байым. Эми кош болгун, деп чапкан бойдон жөнөп кеткен экен.

Анткени менен Алдар Көсөө кезиккен адамдардын баарын эле алдай берген эмес. Ал элдин эмгегин жеп, малын бактырып алып, акысын төлөбөй зар какшаткан бети калың, чык татырбас Чынарбай жана байлык дегенде үзүлүп түшкөн Көчпөс бай өндүүлөрдүн сазайын колуна берген. Сары эсеп соодагерлердин, ырайымсыз вазирлердин, бийлердин мителигин ашкерелеген. Ошондуктан Алдар Көсөөнүн мындай «алдамчылык» иштерин, букара эл айыптабайт, кайра моокуму канып кубаттайт.

Жээренче чечен

Жээренче чечендин тарыхта болгон-болбогондугу белгисиз. Бул тууралуу эч кандай тарыхый дарек жок. Ал мүмкүн чындыгында эле болгон кишидир. Уламыш аңгемелерге караганда Жээренче чечен 14–15-кылымда Жаныбек кандын тушунда жашаган. Албетте, бул көркөм кейипкердин жаралышы үчүн кандайдыр бир адам, анын кулк-мүнөзү негиз, уютку, башталма болгондугу шексиз. Бирок ага эл өз кыялынан жаңы сапаттарды кошуп, өтө акылдуу, тапкыч, сөзмөр адам катары көрсөтүшкөн анын окуяларын, айткан сөздөрүн ойлоп чыгарышкан мына алардын бири:

Бир чоң жыйында Жээренче чечендин уулу Төлө мактанып калды:

– Бир кийикти атсам арткы туягынын учу менен кулагынын учун чырпып өттү!

Уккан эл шылдың кылып күлүп калышты (өзүнөр күбө болгулачы, аткан ок кантип туягы менен кулагына бирдей тийсин). Ошондо Жээренче чечен дароо:

– Балам ай, ал кийик туягы менен кулагын кашып турганда аткан экенсиң да, – дей салды. Күлүп жаткан эл тып басылды чын эле ошондой болушу мүмкүн да. Ошентип, Жээренче чечен өзүнүн ашкере мактанчаак уулун да, өзүн да эл алдында уят болуудан тапкычтык менен куткарып кетти.

Адатта Жээренче чечен тапкычтыгы, айлакердиги менен ээнбаш зулум ханды, анын жигиттерин сөзгө жыгат. Мында ага анын өзүнөн артык акылдуу келини Акылкарачач жардам берет. Акылкарачач кайнатасы Жээренче чеченди Жаныбек хан алыска айдатып жибергенде да анын ордун жоктотпой, сөзгө чоркок, ала көөдөн ханды далай жолу сөзгө сындырат, эл алдында уят кылат.

Эл өзүнүн сүйгөн каармандары Жээренче чечен жана Акылкарачач аркылуу зулум хан, байларды келеке кылууну көздөгөн.

Элге насыят

Ынтымагың бар болсо,
Ар жерден намыс аласың.
Башкадан келген душманга,
Батырып найза саласың.
Ынтымагың бар болсо,
Мусапыр келсе, багасың.
Сөздү сылык чыгарсаң,
Кимге да болсо жагасың.
Ынтымагың бар болсо,
Алыстагы душманга,
Айбатың шаңдуу болосун.
Ынтымагың болбосо,
Ач бөрүдөй улуйсун,
Алдырып жатка куруйсун.
Ынтымагың болбосо,

Душманга бута болосун,
Ача албай көзүң оёсун.
Ынтымагың болбосо,
Тарп болосун душманга.
Ынтымагың жок болсо,
Чекеден келген душманга,
Кошоматтап сүйлөйсүң.
Тууганыңды жамандап,
Душманга бет аласың,
Ырыскыңды түгөтүп.
Ынтымагың бар болсо,
Толуп турган айдайсың.
Ынтымак кетсе элинден,
Бекинесиң душмандан.

Жеңижок (Өтө) Көкөвө

Насыят

Кулактууга кеп урсаң,
Кулагынын учунда.
Кулаксызга кеп урсаң,
Туягынын учунда.
Жарды жардай жүргөндө,
Жашыл кийик маласы,
Жанга салган болоттой,
Жакшы атанын баласы.
Жоргонун белин жоорутпа,
Жамандык иште колдогон
Жолдоштун көөнүн оорутпа!
Аргымак белин жоорутпа,
Аманат назик жан деген,
Адамдын көөнүн оорутпа!
Мүлктү жыйсаң, мылтык жый,
Жоого алдырбайт талаадан.
Малды баксаң койду бак,
Колуң кетпес чарадан.

Мылтыктан тез ажал жок,
Бармак басым жарасы.
Булбулдан чечен бир куш жок,
Кол башындай карасы.
Шамалда жүргөн коо болот,
Жаман менен дос болсоң,
Акыры бир күн доо болот.
Жакшы менен дос болсоң,
Өлгүчөктү коштошот.
Жаман менен дос болсоң,
«Баягымды бергин» деп,
Эки айдан кийин мушташат.
Атан төө мас болсо,
Тайлагы менен достошот.
Жаман киши мас болсо,
Жакыны менен касташат.
Аскар-аскар, аскар тоо,
Аягы барып чап болот.

Атадан алтоо болсоң да,
Сыйлашпасаң жат болот.
Жапан-жупан кар жааса,
Жаш куурай башын көтөрбөйт.
Жаман эрден мал тайса,
Жаздыктан башын көтөрбөйт.
Жакшыга дөөлөт келгенде,
Бой көтөрбөй пас болот,
Кылган иши саз болот.
Жаманга дөөлөт келгенде,
Көтөрө албай мас болот.
Күнүгө жанжал чыгарып,
Катыны менен кас болот.
Пайдалуу иши аз болот.
Ыргытсаң алыс таш кетет.

Пейли кеткен пенденин,
Казанынан аш кетет.
Айдап жүргөн мал кетет,
Аманат жүргөн жан кетет.
Беремин деген бекилбейт,
Кылмышты абийир кечирбейт.
Бек байлаган чечилбейт,
Бакпай багың жетилбейт.
Эстүү адам эсирбейт.
Чечендиктин белгиси:
Кезектүү сөздү кетирбейт.
Жаманга оомат келгенде,
Кекээр сүйлөп кесирлейт.
Бирөөнүн көрүп жакшы атын,
Көз артып салба назарың.

Тоголо Молдо

Санат

Үйүңө бекер жатканча,
Үйрөнсөң илим кат жакшы.
Сараңдык кылган бакылдан,
Саалык кылган март жакшы.
Кесирлүү жаман катындан,
Келте ооруган дарт жакшы.
Биздей көчмөн элетке,
Чарба баккан мал жакшы.
Тамчы тамган боз үйдөн,

Дубалдан соккон там жакшы.
Сараңдык кылган жигиттен,
Сарамжалдуу чал жакшы.
Башыңа келсе жалгыздык,
Жакырчылык кам жакшы.
Пара жеген бийлерден,
Баш билги төө – мал жакшы.
Дыйкандарга жер жакшы.

Токтогул Сатылганов

Үлгү ырлар

Дайранын көркү – кемеде,
Баланын көркү – энеде.
Акыл айтсаң тыңшабай,
Акмактын көркү – жемеде.
Бычактын көркү – кынында,
Жылкынын сыны – кулунда.
Азамат болсоң, эр жигит,
Ардактуу иштен корунба.
Сакалдын көркү чалда бар,

Сулуунун көркү калда бар.
Суктанып жүрбөй ар кимге,
Сүйгөнүңдү тандап ал.
Түн менен жойлой басканда,
Түлкүлөр түшөт капканга.
Түн экен деп, эр жигит,
Максатыңдан жазганба.
Жаман адам белгиси –
Өз камы үчүн жүгүрөт.

Жакшы адам белгиси –
Эл камы үчүн күйүнөт.
Ынтымак болсо калкында,
Душманындан тартынба.
Айбаты бар жигиттин,
Атагы калат артында.
Күжүрмөн эрдин күчү өтөт,
Күмүш менен алтынга.
Күчүн барда, эр жигит,

Күмүш өңдүү жалтылда.
Эшендин көөнү – зикирде,
Уруунун көөнү – пикирде.
Орозодо молдолор,
Опулдашат битирге.
Сопунун көөнү – азанда,
Соргоктун көөнү – казанда.
Чын болсо да жан кечти,
Чыдай берет кысымга.

Б. Алыкулов

Ынтымак

Ынтымагы бар элдин,
Таалайы, багы ачылат.
Ынтымагы жок элдин,
Тапканы бекер чачылат.
Ынтымагы бар элдин,
Калага карды ток болот.
Ынтымагы жок элдин,
Бириге-бири октолот.
Ынтымагы бар элдин,
Адил болот улугу.

Ынтымагы жок элдин,
Ичинен чыгат бузугу.
Ынтымактуу эл болсо,
Душманга тиет, ок болот.
Ынтымаксыз эл болсо,
Дыркырап качып жок болот.
Ынтымактуу биригет,
Ынтымаксыз бүлүнөт.
Ынтымак элдин бакты бар,
Бир-бирине баркы бар.

Б. Алыкулов

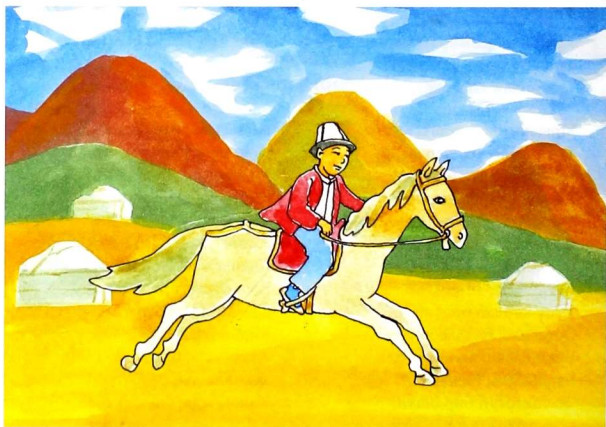
Балдарга насыят

Ырыскыны бекерге,
Төкпөгүлө, балдар ай.
Акарат кылып бирөөнү,
Сөкпөгүлө, балдар ай.
Мурдунду бөөдө көтөрүп,
Көппөгүлө, балдар ай.
Бирдин көөнүн оорутуп,
Кетпегиле, балдар ай.
Түбү кандай болушун,
Эстегиле, балдар ай.
Чеки басып жат жерге,
Барбагыла, балдар ай.
Эс токтотуп бир ишти,

Аңдагыла, балдар ай.
Көңүлү жакын теңтушту,
Жандагыла, балдар ай.
Минип турган атынды,
Чаппагыла, балдар ай.
Киши билбестиктен сүйлөсө,
Какпагыла, балдар ай.
Бош куржунга сук колду,
Салбагыла, балдар ай.
Бирөөнүн болсо буюму,
Албагыла, балдар ай.
Жаманатты, наалатка,
Калбагыла, балдар ай.

Каяша сүйлөп сөз кайрып,
Турбагыла, балдар ай.
Шоктук кылып бирөөнү,
Урбагыла, балдар ай.
Үйүңдү таштап талаага,
Жатпагыла, балдар ай.
Жалган сөздү «ырас» – деп,
Айтпагыла, балдар ай.
Бирөөнүн «тону жакшы» – деп,
Кийбегиле, балдар ай.
Бирөөнүн «аты семиз» – деп,
Минбегиле, балдар ай.
Кеп бербеген такымчы,
Болбогула, балдар ай.
Адебиндин пайдасын,
Ойлогула, балдар ай.
Болжолу жок жер болсо,
Түшпөгүлө, балдар ай.
Бозо адамды айнытат,
Ичлегиле, балдар ай.
Мээнетти чала кылбастан,
Бүтөгүлө, балдар ай.

Өзү теңтуш болбосо,
Тийишпегин, балдар ай.
Мааниси жок сөз үчүн,
Күлүшпөгүн, балдар ай.
Насыяттуу сөзүмө,
Түшүңгүлө, балдар ай.
Келер болсо бир киши,
Күтүңгүлө, балдар ай.
Атка минсең, сылантып,
Токугула, балдар ай.
Илим-билим пайдалуу,
Окугула, балдар ай.
Өз бутундан жөнү жок,
Чалынбанар, балдар ай.
Коркокко окшоп бирөөгө,
Жалынбаңар, балдар ай.
Анча-мынча сөз болсо,
Таарынбаңар, балдар ай.
Көрүңгөн жерге ылгабай,
Отурбаңар, балдар ай.
Көп жаманга биригип,
Кошулбаңар, балдар ай.

Оюн, күлкү, тамаша –
Жайнагыла, балдар ай.
Жаш булбулдан калышпай,
Сайрагыла, балдар ай.
Кенири заман тең жыргал,
Ойногула, балдар ай.
Теңдик ушул жеткенин,
Ойлогула, балдар ай.
Бирөөнүн жолун адепсиз,
Тоспогула, балдар ай.
Мөндүрдөй жаап ок түшсө,
Коркпогула, балдар ай.
– Өсө турган кадрбыз, –
Деп кармагын, балдар ай.
Тоодон түшкөн ташка окшоп,
Күүлөнгүлө, балдар ай.
Күндөн күнгө чыналып,
Бүрдөгүлө, балдар ай.
Душманыңа сыр бербей,

Үйрөнгүлө, балдар ай.
Көргөн ишиң белгилеп,
Кап кылгыла, балдар ай.
Ата турган мылтыкты,
Маш кылгыла, балдар ай.
Душманды жерге киргизип,
Таш кылгыла, балдар ай.
Аскерликтин милдетин,
Жат кылгыла, балдар ай.
Келсе душман бир жактан,
Торгогула, балдар ай.
Жат душманга жол берип,
Койбогула, балдар ай.
Араласа соо калбайт,
Ойлогула, балдар ай.
Милдетиңди ар дайым,
Эстегиле, балдар ай.
Орундатпай ишиңди,
Кетпегиле, балдар ай.

Акый

Менин энем сурасаң,
Сыр аякка бал куйган.
Сенин энең сурасам,
Ит аякка кан куйган.
Илме тиккен мен энем,
Илелеген сен энең,
Күрмө тиккен мен энем,
Карын жыйган сен энең.
Менин атам сурасаң,
Арчалыга жайлаган,
Сенин атаң сурасам,
Арпа ташып куураган.
Менин атам сурасаң,
Сулуулуга жайлаган.
Сенин атаң сурасам,
Соку жанчып куураган.
Сайма сайган мен энем,
Самсаалаган, сен энең,
Илме тиккен мен энем,

Илелеген сен энең.
Улуу тоонун боорунан,
Улар аткан мен атам.
Улуу кызын ыйлатып,
Үйдө жаткан сен атаң,
Кичи тоонун боорунан,
Кийик аткан мен атам,
Кичи кызын ыйлатып,
Үйдө жаткан сенин атаң.
Менин атам сурасаң,
Жабыгынан ай чыккан.
Жалпы атасы бай чыккан,
Сенин атаң сурасам,
Жабыгынан май чыккан.
Жалпы атасы кул чыккан,
Менин атам сурасаң,
Башайы менен бел бууган,
Манас менен тең тууган.
Сенин атаң сурасам,

Курмушу менен бел бууган,
Кулдар менен тең тууган.
Менин атам сурасаң,
Ала кийиз жазданган.
Сенин атаң сурасам,
Алдырган бука баштанган.
Менин атам сурасаң,

Укурук алып жылкы айдайт.
Сенин атаң сурасам,
Куургуч алып уй айдайт.
Чериктердин кыздары,
Чепкен бычкан турбайбы?
Челек-челек жарманы,
Кептеп ичкен турбайбы.

Акыйнек

- 1-кыз: Акыйнек ырын ырдашуу,
Абалтан кыргыз салты экен.
Акыйнек, ырын улантуу,
Атабыз кыргыз наркы экен!
- 2-кыз: Ыр ырдашып, сындашуу,
Ыр жандуу кыргыз салты экен.
Сынга сындай жооп айтсак,
Атабыз кыргыз наркы экен!
- 1-кыз: Сени атаң эртелеп,
Бел куда болгон белендеп.
Жашың келди он үчкө,
Сени келин кылып алууга,
Кайнатаң той кыламын деп жүрөт.
- 2-кыз: Сени болсо бел куда,
Болгон экен бешикте.
Он төрткө жашың толо элек,
Үй күтөр кезиң боло элек,
Жакында сенин да тоюң келет деп жүрөт.
- 1-кыз: Сени болсо топ кыздар,
Кийимин чактап кие албас,
Кийсе да тыкан жүрө албас,
Бээ сааганда этегин,
Чарпый баса отурган,
Чалма этек кыз деп жүрөт.
- 2-кыз: Сени болсо көп кыздар,
Кийимин таза кие албас,
Кийсе да таза жүрө албас,

Көйнөгүнүн көкүрөгүнө сүт тамган,
Дак болсо да көйнөгү,
Тазалап, жууп албаган,
Тазалыкка сараң кыз деп жүрөт.

1-кыз: Сени болсо теңтуштар,
Ийри колго иш албас,
Жалкоо кыз экен деп жүрөт.
Келечек жолун байкабас,
Аңкоо кыз экен деп жүрөт.

2-кыз: Сени болсо жеңелер,
Жеңил кыз экен деп жүрөт.
Жеңенин сыйын биле албас,
Жеңени сыйлап жүрө албас.
Көзүнчө мактап бийкеч деп,
Жеңелериң артындан,
Биздин кыз жеңил ойлуу деп күлөт.

1-кыз: Сени болсо көп кыздар,
Уйкучу кыз деп жүрөт.
Уй сааганда үргүлөп,
Сүтүн төгөт деп күлөт.

2-кыз: Сени болсо айылда,
Кой келгенде короого.
Чачын жууйт деп жүрөт.
Үй оокатка кош көңүл,
Жалкоо кыз экен деп күлөт.

АКЫЛ БАЙЛЫҒЫ –
АЗБАС БАЙЛЫК

I

Жакшы сөз сүйкүм угулат,
Жакшы сөз күндөн жылуурак.
Жакшы адам сөзгө түшүнөт,
Жакшы адам сөзгө жыгылат.
Айра албай акты, караны,
Тамтаңдап ойду, талааны.
Тажатат, сөзгө түшүнбөй,
Адамдын арсыз – жаманы.
Картанбы, жашпы, балабы,
Таанылат сөздөн абалы.
Сөздөргө маани берчү экен,
Байкасаң ата-бабаны!
Алардан калды көп макал,
Баарысы алтын сөз макал!
Карасаң бирөөн, мындай дейт:
«Карынын сөзүн капка сал».
Бул сөздү угуп жүргөн сөз,
Баарыбыз кулак түргөн сөз.
А бирок, кайдан чыкты экен,
Мынчалык өмүр сүргөн сөз?
«Бул сөздө барын бир маани,
Билбеген чыгар бир даары,
Байкасаң мындан чыккан» – деп,
Баяндап берди бир кары.

II

– Илгери өткөн учурда,
Бир акылсыз хандын тушунда,
Салыгын төлөп, табалбай,
Калың эл, мөгдөп караандай,
Калыптыр жанын багалбай...
Ар жерде тентип-тербиген,
Иши жок хандын эл менен,
Чогултуп минтип жар салат:
«Ким болсо салык бербеген,
Коштошсун асыл жанынан,
Коштошо берсин мен менен,
Салыгым, салык башынан,

Чогултам кары, жашыңдан...
А бирок, күндөн-күн санап,
Азайып барат казынам.
Себебин көрдүм аныктап,
Силерден несин жашырам?
Алдырсам элдин эсебин,
Карылар арбын жашынан...
Карылар деген ашка жүк,
Карылар деген башка жүк.
Барынан жогу жакшыраак.
Басалбай жүрсө жөткүрүп,
Алардын тиет зыяны.
Андыктан, «тындым» кылалы,
Алынсын башы токтоосуз,
Асырап жүрсө ким аны,
Угулат хандын жардыгы.
Унчукпайт элдин бардыгы,
Каяша кылса, ханга адат,
Кылычтап башын алдыруу.
Жер-жерге жардык таралат,
Желдеттер кетет сабалап...
Кылычтар күнгө жаркылдап,
Кылычтан кочкул кан агат.
Айылды алар аралап,
Ар үйгө салат алаамат.
Хан айткан буйрук, зор буйрук,
Калкалап кимдер калалат?
Коркушуп хандын каарынан,
Коркушуп кээси жанынан.
Аламан түшкөн калың эл,
Ажырайт бардык карыдан.
Калгыча мындай балаага,
Качам деп ушул арада.
Өлүгү айрым карынын,
Көмүлбөй калат талаада.
Көмүлбай жатып талаада,
Көгөрүп, бүкшүп абага.
Жорулар гана конбосо,
Жолобой калат жан ага.

Желдеттер антсе чаң салып,
Талаада ит-куш даң салып...
Аз убак өтпөй, чуу түшөт,
Айылга чума таралып.
Жок болсо хандын акылы,
Жоболоң салат акыры...
Калың эл качат чумадан,
Карашпай алыс, жакыны.
Калайык, калкты сураган,
Хан өлөт ошол чумадан.
Желдеттер кошо кырылып,
Каттабай калат бир адам.
Төрөлгөн жерин калтырып,
Тополоң түшөт жалпы журт.
Өмүргө издейт аралжы,
Өлбөгөн жанды карч уруп.
Баарысы качса жабыла,
Ким чыдайт жалгыз калууга?
Коюу чаң менен бир бала,
Кошулат элдин шарына.
Ким угат кимдин зар-мунун,
Коркунуч бийлейт бардыгын.
Арт жактан өлүм келатат,
Мизиндей болуп чалгынын.
Күчтүүнүн уккан жардыгын,
Күнү да курсун жардынын.
Айрымдар жүгүн көтөрүп,
Айрымдар минип жандыгын...
Таштанды жыйып алгансып,
Таштабай келет калдыгын...
Аларды туурап бала да,
Уюна артып сандыгын,
Калышпай кетип баратты,
Катары болуп алдуунун.
Арадан далай күн өтөт,
Алдуулар арып жүдөшөт.
Акыры чөлгө кез болуп,
Айла жок калып түнөшөт.
Эртеси асман тунарып,
Айлана бүтүн мунарык,
Басылбайт күчөйт утуру,
Башталган шамал уланып,

Айланы бүтүн курутуп,
Асманда, жерде кум учуп,
Баш катар паана издешет,
Баарысын бүтүн унутуп,
Каякта паана табылмак?
Туш-тушу шамал арылдап,
Отурса дароо кум көмөт.
Көмгөн кум улам калындап...
Тик туруп күндү батырат,
Тик туруп таңды атырат.
Каларда баарын кум чайкап,
Капыстан шамал басылат.
Көрсөк деп баары тиленген,
Күн тиет көктөн чачырап.
Көргөндө күндү жайнаган,
Көчүшөт алга кайрадан...
Ырп этээр дарман жок калат,
Ысыкта жүрүп кайнаган.
Баарынын кетип дарманы,
Баарынын жаман ал жайы.
Тамчы суу көзгө зар болуп,
Так катып барат таңдайы,
Кеберсип ээрди кубарып,
Кээ бири кумга куланып,
Кээ бири илкип, көч барат,
Кербенден бетер чубалып.
Суу деген өмүр чынында,
Суу таппай алар ырымга,
Акыры барып токтошту,
Ар жерде кумдун кырында.
Баарынын бошоп шайманы,
Басарга алы калбады.
Кургакта калган балыктай,
Акактап жатты балдары.
Айрымдар сүйсө жатканды,
Айрымдар тиктеп асманды.
Оорудан мурда, суу таппай,
Кырыла турган баштады...
Куурулган кезде заманаң,
Ким карайт кимдин абалын.
Ар жерде жатты чала өлүк,
Аргасыз таппай жан алын.

Көч ээрчип келген баланын,
Көрсө да кээлер караанын,
Билген жок эмне кылганын,
Билген жок ишке жарарын.
Тырмаңдап жатып ал, мурун,
Түшүрдү уйдан сандыгын.
Токулган чомду, чүлүктү,
Шыпырып алды бардыгын.
Калтырып бүткүл буюмун,
Куйругун кармап уюнун,
«Өш! Өш!» – деп көчтөн четтеди,
Жападан-жалгыз кетти эми...
Жаны бар, бир аз дармандуу,
Жаткандар көрүп таң калды.
Ачылбайт ооздор кыбырап,
«Антпегин!» дешке ал барбы?
Бег алып чыгыш тарапты,
Уй менен бала баратты.
Анакей, түштү коктуга,
Анакей, кырдан ары ашты.
Бурулду оң жак тарапка,
Бурулду сол жак тарапка.
Бурулуп кумдуу дөбөдөн,
Буйгутка кирди заматта.
Кетсе да бала дарманы,
Куйруктан кармап, калбады,
Уй болсо, кумду шимшилеп,
Түмшугун жерден албады.
Көп өтпөй токтоп турду да,
Көздөрүн азга жумду да,
Кайрадан кумду жыттады,
Шек берген окшойт кум буга.
Бүткөн соң жыттап теңтерип,
Түрткүлөп кумду эңшерип,
Ал жерди каза баштады,
Аягы менен жер челип.
Тереңдеп чуңкур казылып,
Туш-тушка кумдар чачылып.
Оргуштап чыкты кашка суу,
Булактын оозу ачылып.
Бала да, уй да биригип,
Булактан жатты шимирип,

Өмүрдүн шамы жанды бейм,
Өлөрдө кайра тирилип!..
Тирилип кайра жандана,
Кыраңга чыгып барды ана.
– Туугандар! Суу бар, суу, суу! – деп,
Кыйкырып жатты ал бала.
Укканда сууну кулагы,
Берки жак карап турабы,
Жыгылып, туруп, темтендеп,
Жандуусу бери чуркады.
Салды бейм ушул суу чууну,
Көрүп ал мына уу-чууну.
Каткаксып өлөр чакта, алар,
Кангыча жутту суусуну.
Жакшылык кылып жалпыга,
Кайрылды бала артына.
Калпакка толо суу алып,
Келди да чексиз кубанып,
Камалып жаткан атасын,
Сандыктан алды чыгарып.
Кайрылган кезде бир дары,
Экөөнү көрүп мындагы,
Таң калып турду далайга,
«Каяктан – дешип – бул кары?»
Келгенде чогуу баарына,
Кеп баштайт минтип карыя:
«Карынын сөзүн капка сал»,
Дегендин калет неси бар?
Карынын сөзүн урматтайт,
Балдардын болсо, эси бар...
Желдеттен катып таптырбай,
Желдетке башым чаптырбай,
Ушинтет беле бул балам,
Сөзүмдү койсо жактырбай.
Кырылар кезде бардыгың,
Түшүрдү балам сандыгын.
Ошондо айттым мен буга,
Уй деген жытчыл малдыгын,
Сөзүнөн ата-бабамын,
Бар эле мындай кабарым;
Суу жокто уйду агытса,
Шимшилеп бир суу табарын.

Мынакей көрдүң баарыңар,
«Башка жүк бекен карылар?»
Дегенде, баары үндөбөй,

Уялып жерди караптыр.
Ошондон ушул асыл сөз,
Калайык калкка тараптыр.

Эли сонун кыргыздын

Аскасы ак кар курчанган,
Арасы мөңгү муз чалган,
Атырылып сууларың
Ай талаага жумшалган.
Адыры атыр жыттанып,
Аймагы гүлдөй нур чалган,
Жели сонун кыргыздын.

Бүркүтү шаңшып зоолордон,
Булагы ташып тоолордон.
Акшарланып күрпүлдөп,
Ала салып коолордон,
Сымаптай тунук суусунан,
Талаасы гүлгө оронгон,
Жери сонун кыргыздын.

Адыр, түздөн, ташыңдан,
Алтын, күмүш казылган.
Катып жаткан кара алтын,
Капкактары ачылган,
Кени сонун кыргыздын.

Желпинтип алтын байрактан,
Жениши үчүн бараткан.
Жолборс жүрөк жаштары,
Жоого сүрдүү кайратман.
Асыл тукум чарбасын,
Ала-Тоодон жайнаткан,
Эли сонун кыргыздын.

О. Айтымбетов
Комузчу

Асаналы карыя боз үйдүн тушундагы дөңдө комуз чертип отуруп эле. Ал жылыга Солтон-Сары жайлоосуна чыга турган. Атагы алыс кеткен комузчу кыргыздын бардык күүлөрүн чертер эле. «Кыргыз көчү» баш болуп өзүнүн да күүлөрү бар болучу.

Эртели-кеч аны жайлоодогу боз балдар тегеректейт. Айрымдары андан комуз үйрөнсө, айрымдары күү угаат. Комузчу эзелтен бери келаткан салт боюнча ар бир күүсүнүн таржымалын айтып черте турган.

– Атам Ошур да чоң комузчу эле, мен комузду ошондон үйрөнгөм, –

дей турган ал. – «Камбаркан», «Көкөй кести», «Сынган бугу», «Насыйкат» – булар кыргыздын негизги күүлөрү. Алдыкы үчөөнүн тарыхы бар да, акыркысыныкы жок... Ал эми калган күүлөрдүн баары ушулардан жаралат, алардын ага тууганы, таяке-жээни болуп кетет. Кулакта курсак жок, ал тойбойт, уга бергиле, азыр мен силерге Кыдыр акенин «Каракашка аргымак» деген күүсүн чертип берейин, – деп комузун күүлөйт.

Илгери Кыдыр деген акылман кишинин Каракашка аргымагы болгон экен. Ал ар дайым дубанга чабылып, биринчиликти берген эмес. Кийин ошол кишинин кызы турмушка чыгып, бир жылдан кийин төркүлөп келет бир жай жүрөт. Күзүндө колуктусун алып кетүү үчүн күйөө баласы келет. Салт боюнча күйөө баланы аттап-тондоп узатуу керек болот. Ошондо, күйөө баласы кайнатасынын берген белектерине ыраазы болбой калгандыгы байкалат. «Ий, балам, көңүл сүйгөн нерсенди ал», – дейт кыраакы кайната, ага. Ошондо күйөө баласы Каракашка аргымакты сурайт. Кайната берет, күйөө бала аргымакты коштоп жөнөйт. Жылкы жаныбар сезимтал болот эмеспи, арт жагын улам кылчактап карап, чыңыра кишенеп, кеткиси келбей, жетелеп бараткандарды убара кылат. Ошондо, Кыдыр акенин көзүнө жаш келип, аргымагын кыя албай, керегеден комузун алып, чертип турган жери...

Ооба, ошол күүдөн өткөн замандагы карапайым адамдын оор тагдыры, адам менен жылкы табиятынын биримдиги ашташып келип, каңырык түтөтөр мундуу кайрыктарга айланып кеткен экен. Бул күүнү уккан адамдар аргасыздан көзүнө жаш алган.

Асаналы карыя да эбегейсиз мунга батып, күүнү сыздата чертти. Ошол жерде отурган балдардын кээсинин жанары жашылдана түшкөнүн байкады. Бул анын керемет өнөрүнүн таасири экенин сезе, күрсүнүп койдугу:

– Комузду черте билген эле киши комузчу эмес, балдарым, аны уга билген киши да комузчу... .

Б. Асаналиев

Ак калпак

Кийгенде башка жарашкан,
Суктанып баары карашкан.
Ак калпак калган мураска,
Атабыз айкөл Манастан.

Ак калпак – кыргыз белгиси,
Ак калпак кийет эр киши.
Алыстан көзгө элестейт,
Аскарлуу тоонун мөңгүсү.

Ыйыксың, ак калпак,
Ылайык мактансак.
Кир кылбай өзүңдү,
Киебиз ардактап.

Кастарлап калкым сактаган,
Касына аны сатпаган.
Кыргызга кымбат таберик,
Кылымдан кылым аттаган.

Эркиндик элге тийгени,
Арбыды калпак кийгени.
Ак калпак жагып көп элге,
Аралай берсин дүйнөнү!

* * *

Айгинелеп кыргыз пейлин,
Анын өңү аппак деймин!
Сыры терең... аңдаганга,
Сыймыктанып мен киемин!

Бул калпакты Бакай кийген,
Манас кийип, жоого тийген!
Ал опокшош карап турсаң, –
Ала-Тоого асман чийген!

Жайда – салкын, кышта – жылуу,
Жарашыктуу – көрктүү, сулуу!
Ар кыргызга парз өңдөнөт, –
Ак калпакка таазим кылуу!

Кыргыз сыйлап досун, касын,
Аябаган малын, ашын.
Бирок, калпак кийгизбеген,
Ыйык көрүп адам башын.

Ата-баба салты ыйык! –
Арбагына баш ур, сыйын...
Ак калпакты кор тутпайлы,
Ар кимдерге тартуу кылып?!

Б. Асаналиев

Айтматов – бийик чоку!

Айтышат сыймык менен,
Ар бир кыргыз:
«Азамат уул биздин Чыңгыз!..»
Айып жок жазганында,
Адабият асманьында,
Жаркырап күйгөн жылдыз!

Жазгандарын түшүнүп,
Сүйүп оку.
Ой-маанисин көңүлгө,
Түйүп оку!
Сырдашкан ар адамга,
Көрүнгөн ай-ааламга,
Айтматов – бийик чоку!

Китептерин дүйнө эли,
Билет мүлдө.
Анткени,
Чыгып жатат түркүн тилде.
Чакырып аруулукка,
Тең орток ар улутка,
Нур чачып көңүл, дилге.

Бактылуу кыргыз эли,
«Манасы» бар,
Чыгаан талант,
Чыңгыздай баласы бар.
Тагдыр берген сыйлык бу,
Даңктуу дайым кыргызы,
Экөөндөй талыбас кош канаты бар!

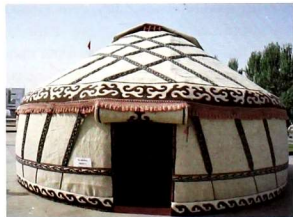
Боз үй

Элибиз эзелтеден ыйык тутуп, ата-бабадан калган мурас катары ардактап тигип келген боз үйдү ким билбейт. Боз үй жалпы эле көчмөн элдердин негизги ысыкта саябандоочу сууктан калкалоочу жашоо турмушу өтүүчү турак жайы болгон. Боз үй азыр да малчылардын үйү. Ал ар кандай майрам, салтанаттарда да тигилип жүрөт.

Боз үй – көркөм, тигип чечүүгө жана көчүп конууга ыңгайлуу жөнөкөй жана жеңил. Аны чечип туруп бүктөп койсо, бир төөлүк гана жүк болот, тигип койсо, адам жашай турган үйгө айланат. Боз үй кыргыз элинин кол өнөрчүлүгүнүн эң мыкты чыгармасы. Боз үйдүн эң жакшысы өргөө деп аталат. Ага от жагылбайт, чыгдан тартылбайт.

Боз үй негизинен – жыгач, кийиз, чий, боо-чуудан турат.

Боз үйдүн жыгачына – түндүк, уук, кереге, босого, каалга, бакан кирет. Боз үйдүн төбөсүндөгү жарык кирүүчү жана түтүн чыгуучу тегерек жыгачы түндүк деп аталат. Түндүк менен керегени бириктирүүчү чабак жыгачтар уук деп аталат. Боз үйдүн уук бекитилүүчү таяныч жыгач жасалгасы кереге деп аталат. Кереге бири бирине кайчылаштыра көзөлүп көктөлгөн таякчалардан жасалат. Керегенин санына жараша үй канатка бөлүнөт. Мисалы, үй төрт керегеден тигилсе, төрт канат үй, алты керегеден турса алты канат үй делет. Боз үйдүн көркү менен көлөмү керегенин жайылышына

жараша болот. Боз үйдүн эшигинин эки жан жагына босого бекитилет. Алардын төмөнкү учу жер босого, жогорку учтары баш босого аталат. Босогого чакан каалга жасаса да болот. Эшик сырты кийиз менен капталган чий эшик менен жабылат. Боз үйдүн түндүгүн көтөрүүдө жана кийиздерин көтөрүп салууда колдонулуучу бир учу ача жыгач бакан же түндүк бакан деп аталат.

Боз үйдүн кийизине үзүк, туурдук, түндүк жабуу кирет. Үзүк төр ууктун үстүнөн жабылат, туурдуктар керегенин сыртынан каланат. Түндүк жабуу түндүктүн үстүнө жабылат.

Боз үйдүн чийине канат чий, чыгдан, эшик чий кирет. Канат чий чырмалып же чырмалбай актай эле согулат да, кереге менен туурдуктун ортосуна каланат. Чыгдан чий көбүнчө оюм түшүрүлүп чырмалат. Ал тамак-аш, казан-аяк коюу үчүн калкан катары коюлат.

Боо-чууга баш чалгыч, уук тизгич, кереге чалгыч, эшик, боо, туурдук боо, үзүк боо, жел боолор, жабык, баш боо, канат боо, түндүк жабуунун боосу, кырчоо кирет. Алар оюу салынып, түрлөнтүп да өрүлөт. Эми ушул бөлүктөр кандайча жайгаштырылып, боз үй тигилет? Адегенде шамалдан ыктоо, түз, сууга жакын таза жер тандалат. Төр керегеси жайылып, ага улай канат керегелер тегерек тарта коюлат да, алар бириккен жерлер саканактары аркылуу ашталып бекем таңылат. Керегенин учтарына босого таяктар бекитилип кереге-чалгыч салынат. Анан түндүк көтөрүлүп, анын көзчөлөрүнө уук сайылып экинчи учу (ууктун алаканы) керегенин башына байланат. Уукка уук тизгич чалынат. Андан кийин жабык баш менен тегирич жабылат. Андан соң канат (чий) керегеге курчалып, сыртынан туурдуктар каланат. Ууктун үстүнө үзүктөр салынып, акырында түндүк жабуу жабылат.

Үй тигилип бүткөн соң анын ички жасалгасын да орду менен жайгаштыруу ага көрк кошот. Боз үйдүн так ортосу коломто, эшиктин бет маңдайы төр, эшиктин жаны улага, киргендеги сол тарап эр жагы (ыпча деп да аталат), оң тарап (аял жагы) эпчи жагы деп бөлүнөт. Боз үйдүн эшигин ачып босогосун аттап кирер менен эле төрдөгү жыйылган жүккө көз түшөт. Керегедеги не бир түрлөнүп сайылган туш кийиз, түркүн оюм түшүрүлүп жасалган жердеги шырдак, ала кийиз, көлдөлөндөр көз жоосун алат. Эпчи жагында ала бакан, чыгдан жайгашкан, кереге баштарына аяк кап, чыны кап илинген. Сабада шырылдап кымыз ачып турат. Анын жанында көөкөр, көнөк, көнөчөктөр койкоёт. Сол жагында эркек кишинин кийими, куралы, ат жабдыктары илинип коюлган. Улаганын бир тарабында ээр токум, эгин салынган кап, экинчи жагында отун турат.

Т. Кожомбердиев
Инисине агасы

– Күндө эле ээрчип аласың,
Эми качан каласың?
Түшүнбөгөн айтканды –
Деги кандай баласың?
– Сен кетесиң мектепке,
А мен үйдө ар дайым,

Тилиңди алып жүрөмүн,
Эртең үйдө калайын.
Бүгүн эле бир жолу,
Китебинди мектепке,
Көтөрүшүп барайын.

Т. Кожомбердиев
Минип жүрүп атын издеген...

Түш болгондо Малабай,
Жылкыларды санаса,
Бирөө жетпейт караса,
Мына кызык тамаша!
Андан-мындан көрүнүп,
Атын чүдөп теминип,
Издеп жүрөт Малакең,
Кара терге чөмүлүп.

Тапкан өңдүү акылды,
Чоң атасы чакырды:
– Санадыңбы, – деди ал, –
Минип жүргөн атыңды?
Алды-артына карабай,
Кызык экен Малабай!
Издеп жүргөн турбайбы,
Минген атын санабай...

А. Сабитов
Гүлдөй бер

Жымындап жылдыздары көзүн кыскан,
Жыргалдуу менин өлкөм Кыргызстан.
Желпинген Кызыл Туусу көктү тиреп,
Женишке колун сунган күн чыгыштан.

Гүлдөй бер, Кыргызстан кең мекеним,
Кубантат көркүң ашкан жер экениң.
Койнунда кутмандуу эл өмүр сүргөн,
Казнасы – бакыт, байлык – берекенин!

Чоң атамдын күлүктөрү жайлоодо

Акун атам чоң саяпкер,
Күлүк таптайт ар качан.
Майрамдарда жеңип келет,
Баш байгеден калбастан.
Ат чабышта биздин айыл,
Бир жан калбай барабыз.
Чоң атамдын күлүктөрүн,
Чогуу сүрөп алабыз.
Кубанабыз, шаттанабыз,
Бүт айылдын балдары.

Күлүктөрү чоң атамдын,
Билбейт артта калганды.
Кулунунан тандап алып,
Маңдайына шам жагат.
Тай кезинен таптап жүрүп,
Кунанында байге алат.
Керкашканы мен быйыл,
Чогуу жүрүп тер алам.
Бүткүл айыл сүрөп турат,
Чоң майрамда мен чабам!

К. Эсенкожоев

Талаага чыкканда

Мен бир күнү талаага чыктым. Чыгуунун себеби болсо, табигый шарттар жана талаа айбандары менен бир аз таанышып өтүү эле.

Бир мезгилде талаадан конуп олтурган бир кушка кез келдим.

Ал куш болсо, бир бүркүттү тыткылап жеп олтурган экен. Мени көрө койду да, жеп жаткан бүркүтүн таштап, мага талпынды.

Куш качырып мени тебүүгө даярданып кирип келди. Мен андан кандайча кутуларымды билбей, башымда кийип турган тумагымды кушту көздөй ыргытып жибердим. Куш шып этип, тумакты илип алып жөнөп кетти.

Куш сызып алып, тумакты мыкчып, көкөлөп бара жатат. Кийик көрүнсө атайын деген кичине тапанчамдын огун ошол тумагымдын кырбуусуна салып койдум эле. Ал ок ошол бойдон тумак менен кетиптир. Кийик атып алайын деген жалгыз огум, тумак менен кошо кетип калгандыгына мен бир топ капаландым. Кайдан ок таап, үйгө бир кийик атып аларды билбей, бир аз ойлоно түшүп, ок-дарыны бат эле таап койдум. Чөнтөгүмдө ширенкеннин

баштарын сыдырып алган бир куру патронум бар эле. Ошого как ортосунан салдым дагы, ок ордуна бир ташты салдым да, патрондун – оозун бекитип, бир даяр атылуучу ок дүрмөт камдап алдым.

Эми мага бир кийик кезигүү керек болду. Ошондуктан, кийик атуу үчүн бир калың токойду аралап, кийик табылат менен жүрүп олтурдум. Бир маалда алдымдан саксактап бир аюу кол салууга качырып калды. Мен атайын дейм, бир гана дүрмөтүм бар. Аtpайын дейм, качырып эле кирип келе жатат. Муну эмне кылуу керек?

Мен аны эмне кыларды таптым. Тапанчамды алдым да, шыкааламыш болуп, маңдайына туруп калдым. Аюу да менден коркконсуп, токтой түшүп басып калды.

Акырындап-акырындап олтуруп, көзүмдөн көзүн айырбай эле бетмебет келип тиктешип калды. Мен көзүмдү ирмесем эле жарып салчудай, бирок мен көзүмдү ирмебей эле тиктешип тура бердим.

Көзүм да талып болду, андан кантип кутуларымды билбедим. Андан келгенден кийин бир сүрөткө түштүм эле. Аны эстесем, чөнтөгүмдө жүргөн экен, аны акырын чөнтөгүмдөн алдым да, алды жагымдагы бир чөпкө илип, аюуну карата койдум. Аюу ал сүрөттү караган бойдон кала берди. Өзүм акырын жылып алып, жөнөп кете бердим.

Жүгүрүп бара жатсам, баягы куш алып кеткен тумагым жатат. Тумактын ар жагында куш өлүп жатат. Тумагымды көргөндөн кийин огум бар бекен деп, чуркап бардым. Бирок огум жок, кайда түшүп калганы белгисиз. Тумагымды күбүп-күбүп кийип алдым да, куш эмне болуп өлгөнүн билүү үчүн куштун жанына бардым.

Куш өлүп жатат. Эмнеден өлгөнү белгисиз. Бутун карасам, патронумдун от берүүчү арт жагына куштун бир бармагы батып калган. Ошондуктан ал огум от алып, атылып кетиптир. Кушка ошонун ичиндеги огу тийип өлүптүр.

К. Эсенкожоев

Бардык жерде жүрүүчү кайык

Мен дагы далайларды баштан өткөрдүм го!

Мен бир күнү ойлоп олтурсам, ойлоп жүргөн кесибимдин бирөөнү унуткан экенмин.

Мен жаңыдан жөргөлөй басып жүргөнүмдө бир кумурска үйдөгү мен төгүп койгон чалчык суунун ары өйүзүнө өтүү аракетин кылып жатат. Бирок бир топко аракеттенип жатып, абдан кыйналды.

Антсе деле өтө албады. Мен быякта эмнеси бар экен деп, абайлап олтурсам, ал жакта тамдын түбүндө уясы бар экен. Мен уясына кантип кирер экен деп, керээли кечке ошол кумурсканын аракетин байкап олтура

бердим. Улам суу соолуп кургап келе жатканда, акырын чакадагы суудан чөмүчкө сузуп келип, төгүп коём. Бир маалда кумурска ар жактан бир кургак куурайдын кичине сыныгын көтөрүп келип, суунун үстүнө салды да, өзү куурайдын сыныгынын үстүнө басып, алдыңкы эки муруту менен, сууну артка күрөй берди да, бир маалда суудан чыгып, ийинине кирип кетти.

Мен эми кантип кумурскача кайык жасап, бир деңизге барып саякат кылсам дедим. Бул ойду кумурска куурай алып келип, өтүп кеткен күнү эле ойлоп койгом. Бирок, ошондон бери эстебей, азыр эстегенимди карачы... Мен андыктан, бир аздан кийин абада учуучу, сууда сүзүүчү, жерде жүрүүчү кеме жасоого кирише баштадым. Ал кемени ушунчалык жакшы кылып жасадым. Жасаган кемем сууда сүзүүчү, көктө учуучу, жерде жүрүүчү болуп чыкты.

Андыктан дүйнөнү бир айланып келүүгө туура келди. Ошондой болгондон кийин бир күнү дүйнөнү айланып келүү саякатына чыктым. Үйдөн энем менен коштоштум да, бир айда келем деген убаданы энеме бердим. Энем да менин убадамды макул тапты.

Мен ошол күнү учуп алып, Улуу Тынч океанына түштүм. Ошондо суу менен сүзүп олтуруп, XV деген аралдан чыктым. Ал арал ушунчалык жакшы, көгөрүп турган жыгачтар, нечен түрлүү сайраган куштар, бышып турган жүзүм, алчалар. Бирок кыбыраган адам баласы аттуу жан жок сыяктуу. Мен ал жерге 6 күн туруп, калдым, ошол алты күн ичинде жылт эткен от, кыбыр эткен адам үндөрүн уга албадым. Ал барган аралымды аралап чыктым. Үстүнөн кайыгым менен учуп, сүрөткө да түшүп алдым. Ошол түшүргөн сүрөтүмдө адамдан башка аралда жүргөн жаныбарлардын баары тең эле түшүп калган.

Түрлүү маймылдар, эчен түрлүү тотулар, түрлүү-түрлүү түстөгү чымчыктар. Эчен бир арстандар, бирок бул аралда адам пендеси жок сыяктуу. Бир аз абайлайынчы деп, тартып алган сүрөттөрүмдүн ар бир жерин байкап олтурсам, сүрөттүн четирээк жагында бир жалгыз тартылган дуб жыгачынын түбүндө адам сыяктуу бир нерсе кошо түшүп калган. Бул адамбы, айбанбы, сүрөттөн айрып тааный албадым. Андыктан, токойдун үстүнөн кайра учуп, баягы жалгыз түп дубдун жанына барууга туура келди. Мен бир топ ойлонуп турдум да, ошол токойду көздөй кайыгымды учуруп алып жөнөдүм. Акырындап учуп олтуруп, баягы жалгыз түп дубга жакындадым. Ал дубду жана анын тегерегин чоң кылып дааналап сүрөткө түшүрүп алдым. Түшүргөн сүрөтүмдү абайлап байкасам, анык адам экен, даана эле белгиленди.

Мен эми ал адамга барып, кайдан келгендигин таанышууга туура келди. Мен шуулдап эле кайык менен жетип барууну туура таппадым. Себеби, ал адам кокустан коркуп кетеби, алда эмне болуп кетет. Андыктан кайыкты бир теректин башына кондуруп, кулап кетпесин үчүн бек кылып байлап койдум да, колума тапанчамды кармап алып, баягы дуб жыгачтын түбүндө олтурган адамды көздөй бет алдым. Акырындап эки жагымды абайлап олтуруп, баягы дубга жакындадым. Эч дабышсыз акырындап дубдун ары жагына бардым. Баягы адам капкара, чачы өсүп кеткен, кийими жок. Бир нерсени тыткылап жеп олтурган сыяктанат. Ар жагынан барып: «Амансызбы!» – дедим. Мени жалт бир карады да, айкырып алып качып жөнөдү. Мен: «Бул эмне менден коркот, бул кандай адам болду экен?» – деп, өзүмө өзүм токтой түшүп, суроо берип туруп калдым.

Мен бул адамдын чыныгы ал-абалын билип кетүүм керек.

Ошондой болгондуктан жанагы качкан адамдын артынан жөнөп олтурдум. Бир маалда деңиздин боюнда деңиз жакты карап олтурган баягы качкан адамыма туш келе түштүм. Деңиз жакты карап олтурганда: «Ой, адам!» – дедим. Дагы бир бакырып, деңизди көздөй качты. Бирок тереңдеп бара албай, мойнуна чейин деңиз суусу каптап калгандан кийин кайра тартып, мени көздөй бет алды.

Мен анын келгенин күтүп, деңиз боюнда тура бердим. Бир маалда түптүз маа келип эле күрөшүп калды. Менин аябаган балбандык жайым бар эле. Акырын көтөрүп ала койдум. Жулунуп болбойт.

Акырын көтөрүп алып, баягы байлап койгон кайыгымдын жанына алып келип, кайыкка түшүрүп учуруп алып жөнөдүм.

Ошентип жыйырма күн, жыйырма түн дегенде үйгө келип түштүм. Баягы адам болсо кайык менен келип, кете албай адашып калган жапайы (дикарь) адам болуп чыкты. Ал адам кийинчерээк тил үйрөнүп, менден окуй баштады.

Мен маданияттуу бир илимпоз киши кылып чыгарууга кирише баштадым.

А. Карасартов

Түлкү кантип байыды?

Илгери Түлкү менен Маймыл дос болуптур. Достуктун жемиши түлкүнүн пайдасына чечилип жүрдү. Түлкүнүн Маймылга тийген кайрымы аны жерге-сууга тийгизбестен мактоо болду.

Маймыл Түлкүгө караганда аябагандай бай эле. Толгон тооктору, какылдаган каз-өрдөктөрү, бакыраң көз коёндору көп болчу.

– Ээ, Түлкүбай баатыр, сен мага караганда көптү көрдүң, көптү билесиң, эл оозунда деги эмне деген сөздөр болуп жатат? – деди Маймыл.

– О, Маймыл аке, кайда барсам эле сиз жөнүндө көп сөз угам. Сизди колу ачык, пейли кең, март дешет, – деди.

Түлкү куйругун шыйпаңдата.

– Жарайсың, бул сөзүң үчүн эки каз, эки өрдөк, төрт бөжөк алгын, – деди аңкоо Маймыл.

Эргеси Маймыл Түлкүнү чакырып алып дагы сурады:

– Эл ичинде мен жөнүндө дагы кандай сөздөр болуп жатат?

– Сизди ашкан акылдуу, сөзгө чечен, эң мээримдүү экен, ошондуктан башына бак консо хан болууга ылайыктуу экен деп уктум, – деди.

– Анда бул сөзүң үчүн алты каз, он өрдөк, жыйырма тоок, отуз коён алгын, – деди.

Оной олжого ээ болгон Түлкү өзүнө берилген белектерди көтөрүнүп үйүн көздөй бет алды.

Дагы бир канча күндөн кийин:

– Ээ, Түлкү баатыр, бүгүн кандай жаңылык айтасың? – дейт.

– Маймыл аке, сизди ашкан сулуу дешет. Кебетенизге дүйнөдө тең келер эч нерсе жок, бир гана айып маймыл болуп калганыңыз, – дейт Түлкү.

Бул жолу ал аябай сүйүндү. Ошондуктан 30 каз, 40 өрдөк, 50 тоок, 60 коён белек берди.

Бир күнү Маймыл менен Түлкү базарга келди. Каалаган тамактарынан тойгуча жеп, анан буюм алмакчы болушту.

– Эмне алалы? – деп кеңеш салды Түлкү.

– Өзүнө жаккандардын бардыгын ала бер, акчасын мен төлөйүн, – деди Маймыл.

Түлкү эки куржундун көзүн толтура буюм алды. Бул буюмдардын ичинде күзгү, тарак да бар эле.

– Үйгө келген соң Маймыл күзгүгө каранып, шукшуйган жаагын, үңкүйгөн көзүн, сапсайган жүзүн көрүп, иренжип сүйлөй баштады.

– Ай, Түлкү, сен мени ашкан сулуу дебедиң беле, кана менин сулуулугум?

– Эмне болуп кетти?

– Көрбөйсүңбү тээ тиги күзгүдөн. Эң эле серт турбаймынбы?

Түлкү калп эле жөтөлүп каткырды:

– Ха-ха-ха... Маймыл аке десе, ушул күзгүгө ишенесизби? Бул атайылап ичи тарып ушинтип көргөзүп жатпайбы?

– Чын элеби?

– Ооба, чын эле.

Маймыл күзгүнү ташка бир чапкан эле, күзгү бычырап талкаланды. Күзгүнүн сыныктарынан өз кебетесин көргөн Маймыл:

– Сен чын айткан экенсиң, бул жеткен митаам экен. Карачы, быркырап жатса да болбой кебетемди бузуп көрсөтүп жатканын, – деди кыжырланып. Анан: – Сен гана менин сулуулугумду жакшы билет экенсиң. Туура, калыс сүйлөгөндүгүң үчүн каз, өрдөк, тоок, коёндордон каалашыңча ала бер, – деди.

Түлкү карап турабы, акылсыз досунун айтканын ал дароо эле аткарды. Мындай окуя кийин да эчен курдай кайталанды. Акыры Маймыл каз, өрдөксүз калды. Түлкү кокту-колотко каз-өрдөгүн, какылдаган тоокторун, так секирген коёндорун багып, бат эле байып кетти. Кийин Маймыл Түлкү досуна барып тамак сураган экен. Калпы-чынын ким билсин, айтор Түлкү аны отунчу кылып алыптыр. Ошондон бери Маймыл токойдон отун алып жүрөт дейт...

Т. Самудинов

Ким алдыда, ким артта?

Тыйын чычкан, кашкулак,
Коён, түлкү, мамалак,
Келмек болуп чечишти,
Токойду бир аралап.
Тыйын чычкан түлкүнүн,
Алдына өтүп алыптыр.
Бирок, шашма коёнго,
Жетпей артта калыптыр.

Мамалактын алдында,
Бара жагат кашкулак.
– Жетпейсиңби мага! – деп,
Аны түлкү шаштырат.
Карандашты колго алып,
Тартып туруп сүрөтүн,
Ким алдыда, ким артта,
Баратканын билесиң?

К. Жунушев

Эмне десек талашы

Айыгышып, сүзүшүп,
Аркан, жипти үзүшүп.
Эки теке соксондойт,
Чоң бүлүккө түшүшүп.
Карса-курса кагышкан,
Катуулашып алышкан.
Эмне укмуш бул дейсиң,
Экөөн көрүп алыстан.

Типтик тура калышып,
Анан кирет салышып.
Коё бербей бир-бирин,
Намыстанып алышып.
Эмне десек талашы,
Эрмен чөптү көрүшүп,
Кетишиптир сүзүшүп,
Жей алышпай бөлүшүп.

М. Борбугулов

Жакшы дос менен жаман дос

Ар кимдин жолдошу бар, досу бар,
Бирок да байкагыла, балдар.
Ишенбе көп куру сөзгө,
Достук сыналат кыйынчылык кезде,
Эки бала ары тентуш, ары дос;
Айтыша турган: «Биздей мыкты дос болбос».
Ошол экөө бир жакка бара жатып,
Калышты жолдон адашып.
Жолго чыккандарына болбой бир топ,
Курсактары ачка: бир сындырым нан да жок.

Экөө курушту кеңеш мындайча:
– Жөнөйлү оокат издеп эки жакка,
Ортодо болот ким эмне тапса.
Экөө бет алды эки жакты,
Бири токойдо жүрүп кечке,
Жалгыз жаңгак тапты.
«Тең жейли» деген убада эсте.
«Бирок, болгону жалгыз жаңгак,
Баары бир экөөбүзгө болбойт тамак.
«Өзүм жалгыз жеп койсом эмне болот?!»
Өз ичинен ушундай деди,
Деди да, тапкан жаңгагын жеди.

Кечинде айткан жерге келсе,
Сурады досу: – Таба алдыңбы бир нерсе?
– Жок, – деди тиги жайып колун, болбоду менин жолум.
Жолуккан жок чоңураак эчтеме мага,
Табылбады бирдеме сага?
Жолдошу айтат: – Таппасаң ага жок кейиш,
Мына, мен таптым бир мейиз,
Кел, экөөбүз муну бөлүп жейли,
Анан дагы тездейли.
Жаңгагын жалгыз жеген жаман жолдош,
Бир мейизди бөлө жеген чыныгы дос.

Б. Алышбаев
Ит-мышык

Илгерки өткөн заманда,
Жан-жаныбар аманда.
Абышка, кемпир бар экен,
Кедейчилик турмушта.
Жашоосу өтө тар экен,
Кудай бербей баланы,
Бир перзентке зар экен.
Урунарга малы жок,
Жалгыз ала мышыгы,
Карала ити бар экен.
Абышка, кемпир жашында,
Алы-күчү барында,
Ити менен мышыкты,
Кастарлап жакшы бакчу экен.

Ынак экен ит, мышык,
Чогуу ичип, чогуу жатчу экен.
Абышка, кемпир карыганда,
Тартыш болуп тамагы,
Азыноолак тамакты,
Ачууланып арылдап,
Карала ит жеп коёт.
Анда мышык ач калып,
Өз баласын жеп тоёт.
Бирде мышык уурдап,
Карала итти ач коёт.
Мына ушул жагдайдан,
Ынтымагы ыдырап,
Ыркырашып калыптыр.

Ж. Рысбаев

Чыйырчык менен короз

Тамдын кырына,
Талпынып короз чыга калып.
Делдейе карап,
Демин ичине алып,
Чырпыкта отурган,
Чыйырчыкка узатты собол:

– Сен айтчы обол,
Айтор жаз менен кошо,
Аралай чаап айыл арасын,
Ар кай жерге уя саласың.
Ак карлуу кышта эле,
Анан көрүнбөй каласың.
Угузуп койчу кулакка,
Ушу сен каякка барасың?

– Түшүнсөң Коке,
Түштүккө кетебиз.
Деңиз, океанды басып,
Деги койчу, араң жетебиз.

Түнү күнүнөн жылуу,
Оңоюраак ал жакта,
Оокат кылуу.

Ошондо Короздун көзүнө,
Ошол жак элестеп.
Кыйкырып коё берди,
Канатын кагып делектеп.

– Түштүк өңдүү жерлер,
Түшүмө көп кирүүчү болду уктасам.
Буюрса мен да,
Быйыл ошол тарапка учпасам.

Арсыздарга айла жок,
Алар чоё берет тура оозду.
Угуп, көргөнүңөр барбы балдар,
Учуп бараткан Корозду?..

Ж. Рысбаев

Мамалак

Туулган күнүнө Кирпинин,
Сынамак болушуп кимдин кимдигин.
Үй айбандары менен жапайылар,
Бөлүнүшүп экиге,
Ортого балбан чыгарып,
Олтурушту секиге.
Аңгыча Кашкулак,
Дардайган Мамалакты,
Далыга чапкылап,
Эми күрөшкүлө! – деп болсонор мыкты,
Ээрчитип астыга чыкты.
Калтырак басып,
Кандек менен Балтекти.
Демейдеги түрү жок,
Денеден күч, билектен ал кетти.
Ошондо Мышык,
Ордунан туруп муруттарын чыйратып,
Ортого чыгып шыр басып.
Кырааты менен кайрылды:
– Кана, байгеси эмне?..
Кыткылыктап Түлкү,
– Мыке! – келтирбестен күлкү,
Эгер чындап жыксаң,
Ээ дедирбей кармап берем,
Элүү чычкан.
Бирок, астында калса арка-мойнун,
Бизге да бир челек бал,
Бергидей болгун.
Мышык муну көрүп акыл,

Кармаша түшүп апыл-тапыл,
Ар түрдүү амал издеди.
Билектен чапчып,
Буттан тиштеди.
Мамалак да керек жерде күчтөп,
Майыштыра эки бүктөп.
Желкеден кармап урса да,
Жерге тийбей далысы.
Тегеректеп турушканда,
Текши макулуктун баарысы.
Оңойбу намыс,
Жаадай ийилип Мыкең,
Жата калып ыргытпаспы баштан алыс.
Жер аңтарылып астын-үстү,
Демек,
Көп чиренбей көлөм менен бойго.
Шамдагайлык менен ыкты,
Ала жүргөн жакшы ойго.

В. Осеева

Кайсынысы туура?

Үч бала токойго жөнөштү. Ал жерде козу карын, жер-жемиш, канаттуулар жайнайт. Балдар көпкө ойношту. Ошентип күндүн кантип батып кеткенин да байкабай калышты. Үйгө коркуп келатышты:

– Эми үйдөгүлөрдөн көргүлүктү көрөбүз!

Үчөө жолго токтоп арга табууну ойлоно башташты, жалган шылтоо табыш керекпи, же чынын айтуу керекпи?

– Мен минтип айтам, – деди биринчиси, – токойдон мага карышкыр кол салды дейм. Атам коркуп кетет да, урушпай калат.

– Мен болсо, – деди экинчиси, – таятама жолуктум дейм. Апам кубанып кетет да, урушпайт.

– Мен чындыкты эле айтам, – деди үчүнчүсү.

– Чындыкты айтуу жеңилірээк, анткени чындыкка болбогонду ойлоп таап, кошуп айтуунун кажети жок.

Ошентип, алар үйлөрүнө тарап кетишти. Биринчи бала атасына жаңы эле карышкыр жөнүндө айтып атса, токойчу келип калып:

– Бул аймакта эч кандай карышкыр жок, – деди.

Муну уккан атасы биринчи күнөөсү үчүн эле эмес, жалган айтканы үчүн ого бетер ачууланды.

Экинчи бала таятасы жөнүндө айтып атты. Аңгыча эле таятасы мейманга келип калса болобу.

Апасы чындыкты билип койду. Биринчи күнөөсүнө жини келсе, экинчисине ого бетер кыжыры кайнады.

Үчүнчү бала келери менен, босогодон аттабай эле бардыгын мойнуна алды. Эжеси аны бир аз жемелеген болду да, кечирип койду.

Н. Тихонов

Олуттуу сүйлөшүү

Үйдө эки мышык жашачу. Алардын сиама тукумундагы энеси өзүнө түгөй кылып орустун тентегирээк, шайкелең, сары мышыгын тандап алган эле.

Булардын кебетелери кадимки эле мышыктардыкындай болсо да, адаттары менен мүнөздөрү өзгөчө болчу. Чындыгында алар өмүр бою таза абада жашап, шаар дегенди билишкен эмес. Азыр болсо экөө тең карып калды, ошондой болсо да, алардын бирөө оңтою келгенде алагды болгон чымчыктарды илип калат. Учурунда ал бул жаман жоругу үчүн тийиштүү эскертүүсүн алгандыктан жанында бирөө турганда момунсунуп, чымчык андыганын коюп, ал гана эмес серпкенге ыңгайлуу турган чымчыкка да таптакыр кызыкпагансып, сыртын салып калат. Чын чынына келгенде, кантсе да, мергенчилик эрки жеңип кетеби, көбүнчө бадал же узун өскөн

чөптүн түбүнө жашынып, буктурмада жатып таранчыларды серпип алчу. Мышык аларды жебесе да, эзелтеден келаткан мергенчилик кумарын канааттандырып алганы эле ага жетиштүү болчу. Анан ал жаланып-жуктанып, эч нерсе көрбөгөн-билбеген немедей, олжосуз эле үйгө жөнөчү.

Биз анын мындай мергенчилигин тымызын туйсак да, кылмыш ордунан кармай алган эмеспиз. Бирок чымчыктар мунун баарын унутушкан эмес экен.

Бир жолу жогорку кабатта өзүм жалгыз болчумун, жакын эле жерден мышыктын өзүнүн аймагына кирип келген каршылашына айбаттанып, сес көрсөтүп жаткандагыдай демейки кышылдаган ачуулуу үнүн уктым. Бул мышыктар бир-бирине жармашып алып, жерде тоголонуп, оозуна келгендерин айтып, катуу салгылашар алдындагы согуш ыры болчу.

Кулактын кужурун алып, кырылдап-шырылдаган үн жапжакын эле жерден угулса да, үйдүн жанында эч кандай бөлөк-бөтөн мышык деле жок болчу.

Эмне болуп жатканын түшүнбөй, акырын басып, жапыз далистин чатырына караган терезеси ачык турган коңшу бөлмөгө өттүм. Анан эмне көрдүң дебейсиңерби? Менин мышыгым чатырдын так эле төмөнкү кырбуусуна отуруп алып, оозун араандай ачып, мышыктарчасынан келиштире сөгүнүп жаткан экен. Капталы менен жонундагы жүндөрү бапсыйып тик туруп калыптыр. Мага карата кырдана туруп, карт липанын жайылган жашыл бутагына жүткүнүп, амалсыз жинденип жатты.

Анын каршысындагы липанын жалбырактарынын арасында таранчылар отурушкан. Анда-санда ачыла калган жалбырактардын арасынан алардын жини келип, титиреген кичинекей денелери көрүнө калат. Алар бири-бирине жабышып, сегиз катар болуп тизилип отуруп алышып, канча аракеттенсе да жете албасын билип, жинденип жаткан мышыктан көздөрүн алышпайт.

Кез-кез гана мышыкка жакыныраак олтурган таранчылар ачуу чырылдашып, аларды аркылары коштоп кетишет. Ошондо – цз-цзцзцзцзцзцзцз – деген үндөр мышыктын так тумшугуна карай багытталып, бул жек көрүү демонстрациясын баштаган улуулары: көрдүнөрбү, мына ал, мына канкор, таранчыларды жеген ушул! Биз сени билебиз! Биз сени жек көрөбүз! Муну эстеп калгыла, балдарым! – деп кыйкырып жатышкансыйт.

Балдары болсо өздөрүнүн бүтпөгөн каардуу – цз-цзцзцзцзцзцз син хор менен кайталап турушат.

Акыры бул кекээрлүү тилдешүү мышыкты тажатып жиберди көрүнөт.

Ал өзүнүн жек көрүүсүн далилдегендей, таранчыларга сыртын салып, тырмактарын тазалай баштады.

Мени көрө койгон мышык тырмактарын жалап жатып, бул таң каларлык окуяны түшүндүргүсү келгенсип булдурап койду. Таранчылар болсо өздөрүн толук коопсуздукта сезип олтура беришти.

Б. Алышбаев

Бөрү жөнүндөгү уламыштар

Илгерки өткөн заманда,
Жан-жаныбар аманда.
Бир көк бөрү болуптур,
Кой-эчкини койбой жеп,
Кысыракты тойлой жеп,
Элик, суурду койбой жеп,
Тоого чыгып, тоодон жеп.
Ойго түшүп, ойдон жеп,
Агын сууну бойлоп жеп,
Токойлорду жойлоп жеп,
Каруу-күчкө толуптур.
Азуулары арсайып,
Бою чыгып даңкайып,
Тай торпоктой болуптур.
Мал жедирген баарысы,
Жашы менен карысы,
Жек көрүшүп бөрүнү.
«Эки жаагы карышып,
Мал жей албай калсачы».
«Карышкыр» – деп каргашып,
«Карышкыр» – деп коюптур.
Бул мезгилден башталып,

Бүт бөрүнүн тукуму,
Карышкыр атка конуптур.
Күндөн-күнгө күн өтүп,
Күндөр айга жалгашат,
Айлар жылга алмашат.
Жыл артынан жыл өтөт,
Азуусу мокоп арсайып,
Булчуңдары каркайып,
Буту-колу тартайып,
Бубак басып баш жагын,
Бөрүдөн кубат-күч кетет.
Жаш бөрүлөр чоңоюп,
«Жаманатты кылдың» – деп,
Башчылыктан четтетет.
Тең бөлүшпөй олжону,
Орун бербей катардан,
Бүт бөрүлөр жектешет.
«Зыяның көп пайдандан,
Арабыздан кет» – дешет.
Эл муну байкап калыптыр,
«Бөрү карысын жектейт» – деп,
Ылакап кылып алыптыр.

ЭМГЕК – ДАЙРА, БИЛИМ КЕМЕ

МЕЗГИЛДЕР

А. Токомбаев

Жазда

Кара кучкач дирилдеп,
Келе берет бириндеп.

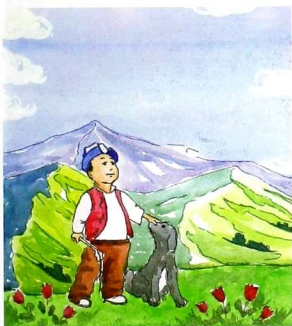
Күн унчукса күркүрөп,
Чөптөр өсөт дүрүлдөп.

Калың дыйкан жайнашат,
Түркүн эгин айдашат.

Жазды мыктап тоскондой,
Ырдай берет боз торгой.

Төрт түлүк мал төлдөшөт,
Айран сүттү, көлдөтөт.

Балыр чөптү кармалап,
Балдар издейт мандалак.

Жайда

Бедерленип жер бети,
Жашылданат келбети.
Чымын, чиркей, көпөлөк,
Учуп жүрөт көкөлөп.

Жүр-жүр, балдар, баралык,
Калкан кармап алалык.
Жүргүн, гүлдү терелик,
Терип үйгө келелик.

Көйнөктөрдү чечелик,
Көлдүн суусун кечелик.

Кыйналбастан күчөнүп,
Балык болуп сүзөлүк.

Ырдап, жырдап ойнойлук,
Ысык-Көлдү бойлойлук.

Бардыгы:

Жүр, жүр, балдар, барабыз,
Баарын жасап алабыз.
Кызыл-тазыл гүл менен,
Сонун оюн салабыз!

Күздө

Керилген жер бети,
Алтындай келбети.
Тоо болуп жыйналат,
Эмгектин бермети.

Жалбырак дирилдейт,
Өткөн күн билинбейт.

Шымаланган дыйкандар,
Түшүмгө күлүндөйт.

Жабагы жайкалат,
Ириктер чайпалат.
Конур күз эң сонун,
Эмгекти кайтарат.

Кышта

Мына, мына, аппак кар,
Аппак карда алтын бар.
Жазда тердеп эришет,
Жерге жашын төгүшөт.

Жер өстүрөт эгинди,
Эгин өнүш тегинби!

Учуп түшкүн, аппак кар!
Ак кар сенде алтын бар.

Келе берсин, аппак кар,
Муз тебели, жаш балдар.
Аппак даки – аппак кар,
Ак кар сенде алтын бар.

Б. Бугубаев

Жашыл түстүү дарактар

Балаты өзүнчө өсүп жатты. Мен аны күн сайын байкап өтчүмүн, бирок, көңүл бөлүп, назар салчу эмесмин. Бир жолу жанынан дагы өтүп баратып, аябай таң калдым: ошол балатыбы, же башкасыбы? Жашара түшкөнсүп, өтө кооз кана жарашыктуу экен. Ар бир ийнесине чейин май менен майлап койгондой, жөн эле кубулуп жаркырайт. Балаты мага мунайым жылмайып тургандай сезилди.

Көрсө, тигинтип өзгөрүшүнө сентябрь айы «күнөөлүү» экен. Ал кочуштап кызыл чок көтөрүп келатып, (бадачылар картөшкө бышырып жешсин десе керек), чоктун бирин балатынын түбүнө түшүрүп алыптыр. А дегенде анын өзөгү, анан бутактары, миңдеген ийнелери акырындык менен кызарып, анан алтын менен каптап койгонсуп, бүт жаркырап чыгыптыр.

Күз айы, балдар, ошондой болот. Айрым дарактар чоктой кызарып, тээ алыстан эле дапдаана көрүнүп турса, айрымдарынын жалбырактары бүт күбүлүп, шамал жылаңачтап коёт. Балаты андай болгон жок. Ал күзүндө да жашыл кийимин жаркыратып, сулуу кыздай жагалданып, таранып эч бир кебелбей өсүп тура берет.

Жеңижок (Өтө) Көкөев

Күн

Угуп тургун, калайык,
Күн – өмүрдүн азыгы.
Күндү кошуп ырдаган,
Акын Барпы ашыгы.
Мөнгүсү эрип көңүлдүн,
Ыр дайрасы ташыды.
Күндүн нуру белгилүү,
Күчтүү оттон жаралган.
Күн кубаты бардыктан,
Адамга кан таралган.
Күндүн нуру жеткенден,
Өсүмдүктөр жан алган.
Буудай өсүп майсалап,
Азык болчу дан алган.
Гүл ачылып, көк жайнап,
Булбул куштар сайраган.
Өсүмдүктүн баары өсүп,
Эл кубанып жайнаган.

Жамгырды, сууну жараткан,
Чыккан күндүн жарыгы.
Жамгыр, суудан жанданат,
Өсүмдүктүн тамыры.
Күн болбосо көрбөйсүң,
Жарык дүйнө шарыны.
Күндүн нуру болбосо,
Суу күркүрөп көбөйбөйт.
Күндүн нуру болбосо,
Өсүп гия көгөрбөйт.

Күндүн нуру болбосо,
Жан-жаныбар чак болбойт.
Ар бир түрдүү мөмөлөр,
Өзү бышып бак болбойт.
Күндүн нуру болбосо,
Дарак өсүп бүрдөбөйт,
Тоо жашарып түрдөнбөйт.

Күндүн нуру болбосо,
Чынар өсүп шактанбайт,
Дыйкандар буудай каптабайт.
Бардыгына Күн себеп,
Бардыгына Күн керек,
Күнсүз дүйнө жаңырбайт.
Чыгыш жактан Батышка
Жүрүп турган – чыккан Күн.
Жарык нуру дүйнөгө,
Тийип турган – чыккан Күн.
Суукту айдап, ысытып,
Суунган боюн кызытып,
Күйүп турган – чыккан Күн.
Карыны да, жашты да,
Нуру менен кучактап,
Сүйүп турган – чыккан Күн.
Болгон ишти бүт бойдон,
Өз бетине көчүрүп,
Чийип турган – чыккан Күн.

Көпкө пайда жеткирген,
Аныктыгы – чыккан Күн.
Асман-жердин арасы,
Жарыктыгы – чыккан Күн.
Кыбыраган жандарга,

Ал киргизген – чыккан Күн.
Арык малды семиртип,
Кан киргизген – чыккан Күн.
Адам менен айбанга.
Өмүрү жок жайларга,
Жан киргизген – чыккан Күн.
Күн кызарып батканда,
Жарык жерди түн басат.
Жаркыраган таң атса,
Жандуу, жансыз көз ачат.
Өктөм Күндүн күчүнөн,
Өкүм сүргөн түн качат.
Чыккан Күн, менин күнөсүм,
Чыкыроонду сүрөсүн.
Эртең менен болгондо,
Тоо башынан күлөсүн.
Нур канатың талыкпай,
Сапар тартып жүрөсүн.
Миң-миндеген кылымга,
Айта келсек чынында,
Жалгыз өзүң күбөсүн.
Замандар өттү, сен калдың,
Өлбөстүккө ашкере,
Түркүксүңбү бир өзүң?

Аккан суу

Аягы бийик ак жалтаң,
Таштан чыккан аккан суу.
Ак жалтаңдын боорунан,
Канат алган аккан суу.
Көк зооканын боорунан,
Канат алган аккан суу.
Баш, аягы былкылдак,
Дайра болгон аккан суу.
Бир чымындай жаныңа,
Пайда болгон аккан суу.
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Жайгап алган аккан суу.
Адамзатка көп пайда,
Кылып жаткан аккан суу.
Ак буудайың буралып,
Чыгып аткан аккан суу.
Баш аягы былкылдак,
Жылып жаткан аккан суу.
Бендесине көп пайда,
Кылып аткан аккан суу.
Кара асканын боорунан,

Жарып чыккан аккан суу.
Кайрылышынан жез канат,
Балык чыккан аккан суу.
Муздак тоонун боорунан,
Жарып чыккан аккан суу.
Бөлүгүнөн жез канат,
Балык чыккан аккан суу.
Күнөөсүнөн бак болуп,
Арып чыккан аккан суу.
Тууган айдай иреңи,
Жарык чыккан аккан суу.
Кара жердин алдынан,
Тумчукпаган аккан суу.
Булбулдай сайрап жарыктык,
Тил чыкпаган аккан суу.
Алтын башат төрүндө,
Кайнап чыккан аккан суу.
Аягы бийик ак жалтаң,
Зоодо болгон аккан суу.
Алты бара тегирмен,
Ноодо болгон аккан суу.

Жеңижок (Өтө) Көкөев

Аккан суу

Жер жүзүнө жайылып,
Толуп чыккан аккан суу.
Жети кабат жер астын,
Жарып чыккан аккан суу.
Жер, Ааламдын баарысын,
Багып чыккан аккан суу.
Алты кабат жер астын,
Жарып чыккан аккан суу.
Адам менен Обону,
Багып чыккан аккан суу.
Ала-Тоонун боорунан,
Жарып чыккан аккан суу.
– Алтын канат, жез куйрук,

Балык чыккан аккан суу.
Кара-Тоонун койнунан,
Агып чыккан аккан суу.
Күмүш канат, жез куйрук,
Балык чыккан аккан суу.
Кара жердин астынан,
Жылып чыккан аккан суу.
Кайда барып токторун,
Билип чыккан аккан суу.
Ак кыянын боорунан,
Агып чыккан аккан суу.
Өмүр отун тутантып,
Жагып чыккан аккан суу.

Көк жылгаяк асканы,
Тешип чыккан аккан суу.
Көк торпулуу көк жарды,
Эшип чыккан аккан суу.
Зоодон сынбай бир жери,
Кулап түшкөн аккан суу.
Аяк-башын үзүлтпөй,
Улап түшкөн аккан суу.
Ташка тийип чачырап,
Баркыраган аккан суу.
Далай жерге токтолбой,
Шаркыраган аккан суу.
Кууш жерге келгенде,
Күркүрөгөн аккан суу.
Үрөйүндү учуруп,
Үн сүрөгөн аккан суу.
Жайык жерге барганда,
Жаркыраган аккан суу.
Энкейишке киргенде,
Аркыраган аккан суу.
Кулагыңды тундуруп,
Капчыгайды чуу кылып,
Шаркыраган аккан суу.
Коркок адам сүрүнөн,
Калтыраган аккан суу.
Сурап-сурап отурсаң,
Кайда болот аккан суу?
Тескейи бийик терең сай,
Коодо болот аккан суу.
Ак асаба мелжиген,
Боодо болот аккан суу.
Башы туюк капчыгай,
Сайда болот аккан суу.
Издегенде табылбас,
Жайда болот аккан суу.
Бетегеси кулпунган,
Төрдө болот аккан суу.
Жаратылыш жасаган,
Өрдө болот аккан суу.
Каз өрдөгү калкыган,
Көлдө болот аккан суу.
Бопбоз болуп кор болгон,

Тамчы сууга зар болгон,
Чөлдө болот аккан суу.
Мурда болуп көрбөгөн,
Жерге келген аккан суу.
Жер үстүндө жашаган,
Элге келген аккан суу.
Өз тулкусун жоготпой,
Бир тамчысын коротпой,
Кармап келген аккан суу.
Курмандыкка денесин,
Арнап келген аккан суу.
Аягы жок, колу жок,
Токтойм деген ою жок,
Жүрүп келген аккан суу.
Бара турган жерине,
Кире турган көрүнө,
Күлүп келген аккан суу.
Бир жагына көгөртүп,
Дарбыз кылат аккан суу.
Эч кимди шерик кылбастан,
Жалгыз кылат аккан суу.
Ала бата, көк беде,
Жалбыз кылат аккан суу.
Аюу чачы, ак сокто,
Андыз кылат аккан суу.
Үстүңө кийип жүрүшкө,
Кийим кылат аккан суу.
Өз өнөрүн билбестен,
Кыйын кылат аккан суу.
Чайга салып ичишке,
Нават кылат аккан суу.
Барган жерин кулпунтуп,
Абат кылат аккан суу.
Жердин бетин жайнатып,
Чөп жаратат аккан суу.
Төрт түлүктү семиртип,
От жаратат аккан суу.
Алма, жүзүм, алмурут,
Алча кылат аккан суу.
Четин, шилби, карагай,
Арча кылат аккан суу.
Биз билбеген дүйнөдөн,

Канча кылат аккан суу.
Жердин үстүн тепсеген,
Малга келген аккан суу.
Ай-ааламда жашаган,
Жанга келген аккан суу.
Арык казып төтөлөп,
Алып кетсе жетелеп,
Кете берген аккан суу.
Бөлгөн жерге токтобой,
Чарчаганга окшобой,
Жете келген аккан суу.
Кара таштан жаркырап,
Түшүп жаткан аккан суу.
Жан-жаныбар шимирип,
Ичип жаткан аккан суу.
Ак жектенин жеңине,
Кир койбогон аккан суу.
Ай, аккан суу, аккан суу,
Ай-ааламды, баккан суу.
Сыр-Дайрадан кең туруп,
Сыр аякка баткан суу!
Жабыркатпай жай-кышы,
Жандын баарын баккан суу.
Дайра болуп ташкан суу,

Тар арыктан ашкан суу,
Агыны катуу болгон суу,
Ар өзөнгө толгон суу.
Кара шибер, көк майдан,
Саздуу болот аккан суу.
Кайырсаң келет арыкка,
Баштуу болот аккан суу.
Аккан жери дайыма,
Эңиш болгон аккан суу.
Ай чапчыган толкуну,
Эч билбеген коркууну,
Деңиз болгон аккан суу,
А жаныбар, аккан суу.
Деңизинде сойлогон,
Алышканын койбогон,
Арыстан баптуу, мурду шиш,
Канаты бар учканга,
Бул дүнүйө жалганды,
Кайраты бар жутканга.
Алтымыш кулач, беш баштуу,
Ажыдаарың дагы бар.
Жарык кылган түндөсү,
Кулагынын түбүндө,
Күйүп турган шамы бар.

Сырларың көп катылган,
Көк өгүздөй балыгың,
Көктү көздөп атылган.
Жаркыратып түн ичин,
Кайра сууга жашынган.
Тоодон аккан жеринен,
Жаралганда тегинен,
Тунук болгон аккан суу.
Тазалыгы жагынан,
Карап турсаң баарынан,
Улук болгон аккан суу.
Кемеринин ичине,
Алтын канат, жез куйрук,
Балык толгон аккан суу.
Керектиги ааламга,
Анык болгон аккан суу.
Алдына шайтан жуутпай,
Кууп турган аккан суу.
Ажал жетип өлгөнүн,
Ак кепиндеп, аруулап,
Жууп турган аккан суу.
Арам менен адалды,
Ылгабайсың, аккан суу.
Бир адамды жамандап,
Булгабайсың аккан суу!
Жайы-кышы барабар,
Саан алган аккан суу.
Асмандан булут кубулуп,
Жаан алган аккан суу.
Алты айчылык жол бассейң,
Арасынан үзүлбөй,
Созуласың, аккан суу.
Алтымыш бөлөк баш жагың,
Аягың келип бир жерден,
Кошуласың аккан суу.
Дыйкан чарба адамды,
Бүт тындырып мурааңды,
Жабыркатпай баккан суу.
Кызматы менен кишиге,
Мына ушундай жаккан суу!
Челек менен көтөрсө,
Түгөнөм деп шашпаган,

Тиктеп туруп байкасаң,
Калыбынан жазбаган,
Кандай молсуң, аккан суу!..
Тоо боорунан оргуштап,
Булак болгон аккан суу.
Белдемчисин байланып,
Балдарыңа айланып,
Небересин ээрчитип,
Секин басып чайпалып,
Отурганда «белим» деп,
Чочуганда «эрим» деп,
Кемпирлер келген аккан суу.
Ак сакалын жайкалтып,
Аста сүйлөп, нарк айтып,
Жолдун ташын теришип,
Булак оңдоп беришип,
Чалдар келген аккан суу!
Божурашып сүйлөшүп,
Бир күндө он беш суу кечип,
Суу боюна барышып,
Суу мылтык жасап алышып,
Суу мылтык менен атышып,
Бир кумарга канышып,
Балдар келген аккан суу.
Ай туяктан арнашып,
Ак боз бээ тандап союшуп,
Абыдан этке тоюшуп,
Арча көпкө чыдайт деп,
Кара жыгачка коюшуп,
Карагай кесип кынашып,
Карылар менен сынашып.
Чеңгек менен бекитип,
Чечилип сырга келишип,
Суу кечпей малы өтсүн деп,
Сугун артпай кетсин деп,
Эл кагташып оңсун деп,
Эбин таап жасарга,
Эпчил уста болсун деп,
Көпүрө салып көпчүлүк,
Элдер келген аккан суу!
Таң кашкайып сүргөндө,
Булутту шамал түргөндө,

Суу катуулап киргенде,
Тараза жылдыз бөлүнүп,
Ой-тоонун баары көрүнүп,
Сүрүлүп жылдыз качканда,
Таңкы Чолпон батканда.
Өзөндөн ак шамал жүрүп ыркырап,
Суудан кара буу чыгып буркурап,
Асмандан жылдызы качып дыркырап.
Токойдо гүлдөр гүл бурап,
Бутакта булбул ыр курап,
Шыбакта торгой чулдурап,
Жылгадан алты миң булак шылдырап,
Жарашкансың, аккан суу!..
Күн жайылып келгенде,
Күнгүрөнүп күч алып.
Күмүш комуз күү чалып,
Аңкыраган күч алып,
Алтын комуз күү чалып.
Күн келбетин бетине,
Жаркыратып түшүрүп,
Чаңкап келген мал-жанга,
Тартынбастан ичирип.
Күмүштөй болуп жалтылдап,

Берекесин арттырып,
Ийип берген балкылдап!
Бири консо, бири учуп,
Бири келсе, бири кетип,
Эки жагын карашып,
Канаттарын тарашып.
Мукам-мукам сайрашып,
Өз тилинде күү чертип,
Жагжакына толтуруп,
Балапанга суу берип,
Куштар келген аккан суу.
Куйрук-жалы бир карыш,
Кулан келген аккан суу.
Аягы жок, колу жок,
Жылан келген аккан суу.
Түш мезгили маалында,
Күкүктөнүп күүлөнгөн,
Күкүк болуп сүйлөгөн.
Шамал чыгып өзүнөн,
Шапатасы жыргаткан.
Шайырланып шар агып,
Шаңшыттырып ырдаткан.

Жеңижок (Өтө) Көкөев

Шамал

Бүт кыдырган ааламды,
Айткым келди шамалды.
Аягы жок, башы жок,
Шамал кайдан жаралды?
Анын сырын чечүүгө,
Жүгүртөйүн санаамды.
Төгөрөктү каптаган.
Көлдөн чыгып жүрбөсүн?
Кашык сууга зар болгон,
Чөлдөн чыгып жүрбөсүн?
Жандуу, жансыз энеси –
Жерден чыгып жүрбөсүн?
Кармайын десең колу жок,
Минейин десең комуз жок.

Арызданып барууга,
Айыбын айтып калууга,
Башкарган анын чоңу жок.
Байкап көрсөм башы жок,
Айдардан бөлөк аты жок.
Андан көрсөм буту жок,
Айдап жүргөн киши жок.
Жарышканы күн менен,
Жолдоштугу түн менен.
Биле албадым эмгиче,
Сыр сурашат ким менен?
Көрүнбөгөн кишиге,
Канаты бар шамалдын.
Чакырганда келбеген,

Чакырбаса демдеген.
Адаты бар шамалдын,
Түшүнгөнгө өзүнчө,
Санаты бар шамалдын.
Куюн болуп кубушкан,
Кудуранып урушкан,
Жаңжалы бар шамалдын.
Жаңжалына карабай,
Жаманын жаман санабай,
Кардары бар шамалдын.
Айдай жүргөн ой-тоого,
Туманы бар шамалдын.
Тоонун ташын уратар,
Ак теректи сулатар,
Начар үйдү кулатар,
Куралы бар шамалдын.
Көзгө илинер түсүң жок,
Бирок, чатак мүнөзүн.
Дениздин суусун терметип,
Көрбөгөндү көрсөтүп,
Тоодой толкун түзөсүн.
Толкун менен кошулуп,
Жээкти келип сүзөсүн.
Толкун кайтат артына,
Бүтүрүп алып мүдөөсүн.
Төгүлбөстөн, сынбастан,
Кетесиң кайда сен өзүн?
Кылыч менен чапса да,
Мылтык менен атса да,
Бөлүнбөйсүң, шамал сен.
Дүрбү салып көрсө да,
Мерген болуп өңсө да,
Көрүнбөйсүң, шамал сен.

Оңунан жүрсө – таң аткан,
Орунсуз жүрсө – түн баскан.
Оомал-төкмөл шамалдын,
Чыккан, барган жери,
Издеген менен ким тапкан.
Бороондуу күнү ышкырат,
Болжолу жок иш кылат.
Жаандуу күнү шуулдайт,
Дарчаны бузуп куюндайт.
Тумандуу күнү түн кураат,
Туурдукту үзүп булкунат.
Чарчабастан бел ашат,
Чабыттап келсе эл шашат.
Кышында жүргөн шамалды –
Жокчулук десе эп болот.
Күзүндө жүргөн шамалды –
Токчулук десе эп болот.
Жазында жүргөн шамалга,
Ачы менен тогу бар.
Жайында жүргөн шамалдын,
Жан сергитер ону бар.
Уулуу тили жалмандаган,
Жыланы бар шамалдын,
Керимсел деген кер ооз,
Ылаңы бар шамалдын.
Баарың көккө сапырган,
Куюну бар шамалдын.
Тегеренген чарк уруп,
Уюлу бар шамалдын.
Айта берсе түгөнбөйт,
Айдар аттуу шамалдын,
Пайда менен зыяны.

Абышка менен дөө

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери кедей абышка ар кимдин ишин иштеп, эптеп оокат өткөрчү экен. Бир күнү жолдон жумуртка таап алды. Андан ары барса дөө жолукту. Абышка дөөдөн аябай коркуп, бирок ошол замат амал ойлоп:

– Эң сонун болду, сени таап кел деп, кудай мага тапшырды эле, издеп жүрүп чарчадым, – деди.

– Кудай мени эмне кылат экен, биле алдыңбы? – деп сурады дөө, шаштысы кетип.

Абышка дөөнүн коркконун сезип:

– Кудай өзүнө алтын сарай салдырат экен. Ошонун ылайыктуу устуну жок болуп жатат. Ага сен ылайыктуу экенсиң, ылдам жүр, кечигип калдык, – деди.

Абышканын айтканына анчалык ишенбей, дөө муну менен сынашып көрмөк болду. Куу табылгынын сары суусун чыгара кармаш үчүн убада кылышты. Дөө куураган табылгыны бычырата кармады эле, суу чыккан жок. Кезек абышкага келип, колундагы жумуртканы табылгы менен кошо кармаганда жумуртка жарылып, сары суу агып кетти.

Муну көргөн дөө абышкадан чындап эле коркуп:

– Айланайын абышка, ырайым кылып мени бошот, азырынча муну ала тур, – деп ат башындай алтын берди.

Абышка алтынды алып:

– Мейли эми, дөөнү издеп таппадым деп, кудайга айтып коёюн, – деди да, өз жолуна түштү.

Түлкү менен карышкыр

(Кыргыз эл жомогу)

Бир күнү түлкү куйругун булактатып, тилин салаңдатып келе жатып жалгыз аяк жолдун таманында жаткан койдун куйругун көрүп кубанып кетти. Аны тегерене карап, салып койгон капканды көрдү да, шилекейин чубуртуп эмне кыларын билбей туруп калды. Аңгыча желип-жортуп карышкыр келди. Түлкү ага жагалданып:

– Каке, келиңиз, келиңиз, куйруктан көп жеп коюп, май кекирип турам. Тигини сизге деп алып койдум эле, – деди.

«Алдында капкан болбосун», деп шектенген карышкыр анчалык көңүлсүнбөй тигиге мыкчыя тигилди.

– Кээде ушинтип кекирейип каласыз. Жибесеңиз өзүм үйгө алып кетейин, – деп түлкү баягы май куйрукка тап бергенде, карышкыр түлкүдөн

мурда озунуп сугунмак болду эле, тумшугу капканга чабылып калды. Капкандагы куйрук четке ыргыды. Түлкү аны илип алды да:

Жат, бөрү аке, жабышып,
Капкан менен кабышып!
Эртең эрте ушерден,
Ээси менен табышып! –

деп шаттанып ырдап, желе-жорто жүрүп кетти.

Алданган карышкыр

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери-илгери бир капчыгайдагы корум таштардын арасына бир түлкү ийин жасап алып көп жыл жашап, тар ийинге башка жандык каттабаптыр. Бир күнү күн аябай суук болуп, түлкү ийинден чыгып, тамак издеп жойлоп жөнөйт. Ал кетери менен ачка, кынжыйган бир карышкыр түлкүнүн келишин күтүп, ийинге кирип жатып алат.

Түлкү жолу болуп курсакты кампайта тойгузуп, кечке жуук ийинге келди. Караса карышкырдын изи, дароо ойлоно калат. «Эгер карышкыр ийинде жатса, анда мени соо койбойт, эптеп амал издейин» – дейт. Анан ийиндин оозунан алынын бардыгынча:

– Ийиним, ийиним! Сен соо эмессиң го, ар дайым мен келгенде жооп берчү элен. Ал кайратың кайда кеткен! – деп кыйкырат.

Карышкыр тигинин түлкү экенин билгенден кийин:

– Аа-уу, аа-уу! – деген улуган үнү менен жооп берет. Түлкү болсо ийинде карышкырдын бар экенин билип:

– Бая эле ошентип жооп бербейсиңби. Мен карга оонап тазаланып келейин, – деп калп эле карга оонамыш болуп жатып жылт коёт.

Ал эми ачка, акмак карышкыр азыр түлкүнү жеп курсакты тойгузам деп тилин салаңдатып, түлкүнүн ийинге киришин күтүп жата берет. Аңчылыктан жолу болбой келаткан мергенчилер ийинди көрүп, ага капкан салып коюшса карышкыр түшүп калат. Ошентип, амал менен түлкү бир ажалдан кутулат да, карышкыр алданып өлгөн экен.

А. Сабитов

Жазгы суу

Тайманбаган эр мүнөздүү жаркырап,
Таш кулатып тыным албай шаркырап.
Тоодон түшүп келип калды жазгы суу,
Арыктардан аша коюп, аркырап.

Жазгы суудан бакыт-байлык төгүлөт,
Жердин бети көк шиберге чөмүлөт.
Жаңы чапкан каналдарда акканы,
Жакшынакай ыр сабындай көрүнөт.

Мурат шашат, колунда бар күрөгү,
Сууга тоюп арпа, буудай, жүгөрү.
Эл байлыгы жазгы суудай ташса деп,
Толкунданат жымың этип жүрөгү.

ЧЫМЫН-ЧИРКЕЙ ЫРЛАРЫ

А. Осмонов

Чымын

Чымын, чымын чымылдак,
Чыга калат дыңылдап.
Жумуш кылып жаткансып,
Мурдунан ырдап кыңылдап.
Абийири жок балитбай,
Аш-тамакты бүт булгап.
Балдар муну жолотпо,
Үйүнөн айда, ыраактат.

Чиркей

Чиркей, чиркей чекчегей,
Аштык жыйнап экчебей,
Күзгү мезгил болгондо,
Эрте дебей, кеч дебей.
Шишитип кетет этинди,
Көйнөгүңдү чеч дебей.
Безгек деген заары бар,
Балдар,
Муну койбогула эстебей.

Аары

Аары, аары арбагай,
Аягы бар тарбагай.
Адашып кетип кокустан,
Аары айлына барба ай.
Чагып алса ачуусу ай,
Ак балынын таттуусу ай.

Көгөн

Көгөн, көгөн дөөпөрөс,
Маңдайыңда жалгыз көз.
Сайгак менен санаалаш,
Тийген жери кызыл көш.
Мындан өжөр неме жок,
Себеп болбос айткан сөз.

Кумурска

Кумурска, кумурска,
Кыйын экен жумушка.
Талыкпаган мээнеткеч,
Татынакай турмушта.
Ачуунду кой, аке,
Жер талашып урушпа.

Чегиртке

Чегиртке, чегиртке,
Секирип кетет эликче.
Ырдай берет чырылдап,
Карды тоюп эриксе.
Эмгекке алган даны жок,
Бир малы жок кериште.
Мындан өткөн жалкоо жок,
Мындан өткөн аңкоо жок.

Ийнелик

Ийнелик, ийнелик,
Иш кылуудан ийменип.
Кыш болгондо карды ачып,
Жатып калат иймейип.
Сен жалкоосун, ийнелик,
Сени менен дос болбойм.
Тамагыңды ичпедик,
Көйнөгүңдү кийбедик.

Жаа

Жаачы баатыр түк коркпос,
Көк айбанга саал окшош,
Боорукерлүү жайы бар,
Карлыгачка жан жолдош.
Жыланды көрсө көзгө уруп,
Бир ордунап козголтпос.
Бала кезде жаа менен,
Далай күнү болгом дос.

О. Абдылдаев

Көпөлөк

Ай, көпөлөк, көпөлөк,
Гүлдөргө кон төтөлөп.
Гүл ичинде мен бармын,
Кетчи мени жетелеп.

Ай, көпөлөк, көпөлөк,
Уча бергин көкөлөп.
Гүлдүн сырын билели,
Келчи эмесе, экөөлөп.

Ай, көпөлөк, көпөлөк,
Гүлдү неге сүйөсүн.
Гүлдү тандап эрте-кеч,
Эркин ойноп жүрөсүн.

Ай, көпөлөк, көпөлөк,
Койчу тонун чече элек.
Көгүш көйнөк көктөмдү,
Биз келели жетелеп.

Ай, көпөлөк, көпөлөк,
Асмандап уч көкөлөп.
Балалыкты чакырсак,
Келет, ойноп эркелеп.

Ай, көпөлөк, көпөлөк,
Кел, ырдайлы экөөлөп.
Бакчадагы бөбөктөр,
Жетип келсин энтелеп.

ҮЙ ЖАНЫБАРЛАРЫ

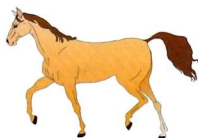
К. Бакашева

Жылкы

Чарчабаган адаты,
Адамзаттын канаты.
Жолго жорго жүрүшү.
Минген жанды самагты.
Көксөгөнгө жеткире,
Учкан куштай баратты.

Тулан чөптү самаган,
Жоого минсе жараган.
Шырп алдырбай дабышты.

Тик кулагы караган.
Куусаң жетип максатка,
Бир кумарың тараган.

Кулундар

Жулунуп туйлашып желесинде,
Жер чапчып үмүтү энесинде.
Жамгыр жаап кулундар чыйрыгышып,
Жүнү жылма супсулуу денесинде.
Жулунганы-жулунган тынчы кете,
Жар башында келаткан энесине.

Пони

Жылкылардын тукуму,
Бою метр келбеген,
Минип алсаң кыдындап,
Оңойго моюн бербеген.
Чарба ишине жараган,
Тапылдаган эр белем.

Уй

Тамтандай баскан чоркокосуң,
Чымындан качкан коркокосуң.
Түнкүсүн кадам жылбаган,
Тил албаган торпокосуң.
Тил менен чөптү аймаган,
Жем көргөндө ортокосуң.

Уй күлүгү шүдүңгүт,
Зеңги баба аталган.
Чака-чака сүт берип,
Адамзаттан бата алган.
Сойсо тоодой эт берип,
Ээси аны сата алган.

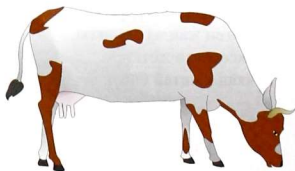
Тулпар

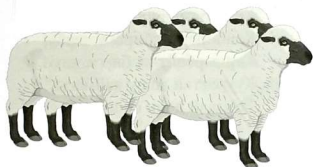
Атка минген эр азамат жасанат,
Аргымагы ай-асманга азанап.
Аттиң дебейм кыргызымдын жигити,
Ат жалында ойногон эр азамат.
Арабызда ар намыстуу мырза көп,
Аргымакта минип туруп басалат.

Качыр

Бээге ашса эгер эшегин,
Балакет басат эсебиң.
Бышык, чымыр кулуну,
Билип ал качыр дешээрин.
Билүүгө болбойт эч качан,
Бир карап анын тезегин.

Кой

Чолпон ата тукуму,
Көк кочкордун тутуму.
Ширелүү эти бал сымал,
Тойгон жан кайра жутунуу.
Жүнүнөн кийим токулар,
Жылытып колу-бутуңу.

Жибектей жүнүн тандаган,
Туягы жерде калбаган.
Кумалагы отунга, же,
Семирткичке камдалган.
Айылда койсуз адам аз,
Журт каалап аны кармаган.

Төө

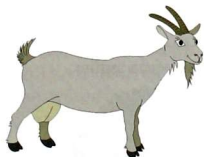
Ала бата, ак тикен,
Чогойнону жегени.
Канча жүктү жүктөсө,
Көтөрөмүн дегени.
Төө баласын жыл маалы,
Көтөрөрүн сез эми.

Төө күлүгү желмаян,
Билип алган оң болот.
Чуудаларын ийирсе,
Чубалжыган тон болот.
Төө киргенде чилдеде,
Бууракандап оңдолот.

Эчки

Экиден тууп улакты,
Көлдөтүп сүттөй булакты
Эчки деген жаныбар,
Бекерге бербейт убакты.
Жүнү тыбыт жибектей,
Бакса экен деп сурагты.
Тал-теректи бутап жеп,
Дыйканбайды куурагты.
Таштан-ташка секирип,
Шагылдарын кулагты.
Аска тоону аралап,
Таап алат булакты.

Ангор эчки

Эчкинин эчен түрү бар,
Жүндүүсү ангор билип ал.
Жүнү жибек сүтү бал,
Бакса болот тилим ал.

Бугу

Дары сымал өтө күчтүү,
Жесе эти ичсе сүтү.
Жашоо шарты тундрада,
Ак кар, көк муз, кышы-күзү.
Арзан этке марый берет,
Болбос андан күдөр үзүү.

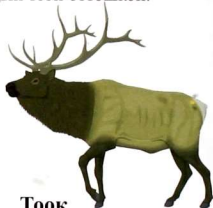
Индюк (үндүк)

«Гулу» – «Гулу» – добуштуу,
Билесиңби чоң кушту. . .
Жемсөөсү толо май болот,
Көрүп ал анда өңүштү.
Мейман келсе мууздалар,
Бүгүнкүңүн союшу.

Топоз

Жай-кышы бийик тоодо,
Жашоосу аска зоодо.
Жыпар жыт көк мелжиген,
Жайыты жарда-коодо.
Жолборсу, илбирс, кашаба,
Жардырбайт эч бир жоого.
Жуурааттай коюу каймагы,
Дарыдай дени соого.

Тоо койну толо топтошкон,
Топоздор жүрөт окшошкон.
Тоготпой ызгаар суукту,
Тескейде жуушап кош коштон.
Туягы курчуп болоттой,
Тулаңын тээп оттошкон.

Тоок

Таң атканда кыйкырып,
Асанчы болот элине.
Үйрүп алат корозу,
Текөөрү менен темине.
Жумуртка менен эттери,
Дем бере берер демине.
Таң заарынан корозу,
Ку-ке-рэ-куу, -лап.
Чакырбаса эмине.

Өрдөк

Көл үстүндө көргөнүм,
Каркылдаган өрдөгүм.
Жүндөрүнөн – жумшак,
Мамыкты эч көрбөдүм.
Кудум жылкы өңдөнө,
Казы алганын көргөнүм.

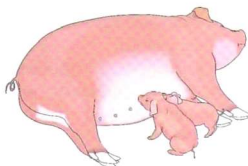
Каз

Ак, кара болуп өтө кооз,
Койкойгон моюн кызыл ооз.
Кароолдо болуп корозу.
Калгандары бир аз жоош.
Шырп алса кокус түн ичи,
Каркылдашат оозмо-ооз.

Чочко

Жер түрткүлөп тамыр жеп,
Майлуу келет денеси.
Бир тууганда ондон тууп,
Сүттүү болот энеси.
Бир жылда үч жолу тууйт,
Ондон – отуз торопой,
Элестейби элеси.

Ит

Үй ээси жүрсө иш менен,
Ууру келсе тиштеген.
Ит адамга дос болот,
Баңги затты издеген.
Итин сүйгөн айымдар,
Мурундан өөп «сиз» – деген.

Эшек

Этин бизде арам дейт,
Италияда абдан жейт.
Эл оозунда андыктан,
Күчү адал эле эшек.
Жүгү жеңил болгондо,
Жаталактыгын сезет.

Тайган

Узун кулак, узун бут,
Тайган иттин күлүгү.
Качырганын куткарбас,
Коён менен түлкүнү.

Эчки, теке, аркарды,
Аска-ташка камаган.
Мергенчиге жардамчы,
Кармаса деп самаган.

Мышык

Койколондоп төрүмдө,
Мыёлогон мышыгым.
Чыркыратып чычканга,
Билгизесиң бышыгың.
Аңдыганың-аңдыган,
Буюм-тайым кычыгын.
Кармап алсаң чычканды,
Көрсөтөсүң кызыгын.

Эки улак

(Кыргыз эл жомогу)

Ак улак менен кара улак ары жүгүрүп, бери жүгүрүп, так секирип ыйлакташат. Бир жагында калың бадал, экинчи жагында калың тикен, эч кандай кой-эчки көрүнбөйт.

– Сен ак улаксың, тил укпаган акмаксың! Мени ары-бери сүйрөп жүрүп, акыры адаштырдың. Эми жаның барында энебизди тап, – дейт карасы.

Кара улак бир күн мурун туулган. Денеси чымыр, маңдайында жуп-жумуру эки мүйүзү бар. Ак улакты боорум деп, жан тартчу эмес. Кичине эле бирдеме болсо: «Ак улаксың, акылы жок акмаксың», – деп шылдыңдап, ачуулана мүйүз матап, бөйрөк талаштыра сүзүп да жиберчү. Кара улак жалакор, ак улак жакын келсе эле: «Мына бу жердин чөбүн жеп койду», – деп бакылдачу. Эми адашкандан кийин айласыз «ак улак» деп гана турат. «Ай ак улак, акмак, жаның барда түш деймин, бас деймин!» – деп кара улак секирди. Ак улак ары ойлонуп, бери ойлонуп, зирек неменин баскан-турган жерлери эсине түшүп, беркиге кайрылды.

– Узап кеткен койду кантип табабыз. Балким тоону ашып жайлоого барып калган чыгар. Жайлоого жол таап баруу кыйын болсо да, жол издеп көрөйүн. Сага айтайын дегеним, эчки менен эрегишпегин, менин айтканымды иштегин. Муну аткарбасаң адашып өлөбүз, – деди. Ак улактын «өлөбүз» деген сөзүн уккан кара улактын үрөйү учту. Кара улак канча тентек болгону менен, ак улактын

тилин алууга убада берди. Ак улак жол баштап алдыга түшөт. Калың чөптү жапырып, алдынан аң, таш чыкса секирип өтүп жүрүп отурушту.

Ошентип ак улак менен кара улак экөө тоонун этегине келип, эки жагын карашса эч нерсе жок, жымжырт. Анан капысынан алдыларынан бир түлкү чыга калат да, жойпуланып:

– Өзүң аппак, сулуу улак экенсиң, агаң да келишкен неме тура. Чарчап калган чыгарсыңар, биздин үйгө барып даам сызып кеткиле. Менин дагы силердей эки балам бар, бирге ойноп, кумарыңарды жазып эс аласыңар, – деп, ичинен болсо «ак улак кичинекей экен, эбин таап жеп алайын» деп ниети бузулат.

Айта турганын мурдатан ойлоп койгон ак улак:

– Түкө, тетиги дөбөнүн чокусунда, кара таштын астында бизди карышкыр күтүп отурат. Ал кара улак экөөбүздү конокко чакырган. Сизди ээрчип кеткенибизди көрсө ачуусу келет го, кашакендин каары катуу экенин билесиз. Эгер кааласаңыз өзүңүз деле биз менен барыңыз.

– Жарайт, жарайт. Силер алдыга бара бергиле. Мен артыңардан жетип барып калам, – деп түлкү куулук кылып калып калат.

Андан ары эки улак кетип баратышканда алдыларынан көк жал карышкыр каршы чыгып, оозун араандай ачып, тигилерге тап берет. Чын эле карышкырды көргөн түлкү сайга кире качат.

– Кардым ачып куркулдап келаттым эле, мындай жакшы болорбу. Мен силерди жеймин, – дейт карышкыр улактарга тап берип. Анда ак улак:

Кашаке, тетиги дөбөнүн туу чокусунда, кара таштын түбүндө бизди арстан күтүп жатат. Ал тоодогу жортуп жүргөп кайберендерге, учкан куш, айбанаттарга падыша болуп кечээ эле келиптир. Эртең мененки тамагына эки музоону, түшкү тамагына эки улакты, кечкисине эки козу жейт экен. Сиздин бул кылыгыңызды билсе, буркан-шаркан болуп ачууланса өзүңүз жаздым болуп калбаңыз. Мейли, бизге баары бир, жесеңиз жей бериниз, – дейт.

Аңгыча болбой кара улак тикчилиндеп: «Карышкыр, тигине арстанды карагың. Сени чакырып жатат», – деп кыйкырып жиберет. Карышкырдын шаштысы кетип:

«Бакбай балаандан, жакпай жалаандан», деген боюнча качып жөнөйт.

Эки улак жүгүргөн боюнча бир тоонун башына чыгышат. Эки жагын карашса, тоону бөксөлөп бир короо кой жайылып жүрөт. Койдун артында атчан, итин ээрчиткен койчусу келе жатат. Койду көргөндө кубанганынан эки улак маарап коё беришти.

Чолпон ата жол баштап келген ак улакты жерден көтөрүп алып:

– Мен силерди ой-кыр койбой издеп табалбай койдум эле. Өзүңөрдүн таап келгениңерди карачы. Жарайсың ак улагым, аппагым, ак улак акмак деп мазактагандардын өздөрү акмак, – деди да ак улакты кучактап бооруна кысты.

Н. Миңкара

Короздун таажысы неге кызыл?

Бир убакта короз үй айбанаттарынын төрөсү болуптур. Адам ага чаң жугузбай кастарлап, кулпунтуп жууп-тарап, кайда барса да ээрчитип алчу экен. Короздун канат-куйругу павлиндикиндөй кооз, узун болуп, таажысы кардай аппак экен. Анын мындай сымбаттуулугун сыйлашып, токойдогу арстан, жолборс баш болгон айбанаттар ага ийилип салам айтып турушчу. Короз мындай сыйга өз акылым менен жеттим деп дайыма таңдан жар салат. Муну байкаган ээси:

– Сен башкаларга тыңсынганыңды кой, – деп бир нече жолу эскертет. Бирок короз адамдын кенешин укпайт.

Күндөрдүн бир күнүндө капысынан жер титирөө болуп, баары кыйрап, ага удаа токойдон алоолонгон өрт чыгат. Андагы айбанаттарды аман-эсен сактап калуу үчүн адам балдарын ээрчитип жардамга шашылат. Акыры өрттү өжөрдүгү менен өчүрөт. Өрттөн аман алып калган адамга чоң ыраматын айтышып, урмат-сыйын көргөзүшөт. А короз болсо текеберленип, мындай кыйын кезеңде өзүн оолак кармап, үйдөн алыстап кетет.

– Сен эмне, – дейт короз бир күнү адамга жакын келип, – менин кардым ачып, үшүтөнүмдү көрбөй турасыңбы?! Ачка калтырганың үчүн мен сенден биротоло кетем.

– Акылыңа кел, корозум! – дейт адам. – Эч ким сага азыр жылуу коломтосун бошотуп, жем бербейт. Бул кырсык жан бүткөндүн баарысына келди.

Эгер кемпирим тирүү болгондо жок дегенде талкан көөлөп берет эле. Эми бир аз чыдай турсаң, балким жүгөрү табылып калар.

– Мени курулай алдап жатасың, – дейт короз ишенбегендей. – Кечээ чөө келип, токойдогулардын мени күтүп жатканын айтты. Алар мага заңгыраган үй салып берет. Көрөсүң го, мен алардын падышасы болом.

– Болуптур, айтканды угуп, акылыңа келбедин. Оболу чөөдөн сак бол. «Такка отурам» деп талаада калба, – дейт адам.

Ошентип, короз кериле басып токойго кирсе, эч бири кол куушуруп, алдынан тосуп чыкпайт. Ал турсун адамга тил тийгизгенин уккан айбанаттар ачуулары келип, эшиктерин бекитип алышат. – Жан досум! – дейт короз акыры чөөнүн терезесин тытмалап, – үшүп, өлүп баратам. Үйүңө бир күн түнөт. Тамак сурабайм. Кардым деле ток. Чөөнүн табасы канып, ичинен жымындайт. «Даяр оокат ичип, адамдын жанында манчыркана басчу элең, эми мага келип бүгүлгөнүн кара».

– Досум, – дейт, анан терезеге жакын келип шыбырайт, – абалыңды билип турам. Бирок туулган күнүмдү куттуктап кашабаңдар келишкен эле. Алар сени көрсө тытып жешет. Азга чыдай тур. Короз терезенин түбүндө көпкө турат. А досу ошо боюнча үн катпайт. Демек, алдаган тура. Эми эмне кылмакчы. Сенделип жүрүп, акыры жоон түп карагандын түбүнө баш калкалайт. Чарчагандан тез эле уйку басып ал бир сырдуу түш көрөт. Түшүндө дүр-дүйүм, тамак-аш жайнаган дасторкондун четинде отурат. Адам ага жоондугу билектей кыпкызыл жүгөрүнүн башын коёт. Анын таттуулугун айтпа, жеп атат, жеп атат.

Бир убакта денеси ооруп кетип ойгонуп кетсе, өз куйругун өзү жеп жатыптыр. Короздун уялганын айтпа! Уяттын отунан баягы аппак таажысы кыпкызыл чоктой өңгө айланат. Ошо окуядан кийин короз адамга кайра кайрылып келип кечирим сурайт, бирок таажысы ошо күндөн ушу күнгө чейин кызарган боюнча калыптыр.

Н. Миңкара

Тоокту үйрөткөн ит

Бир кишинин отуз чакты тоогу бар экен. Күн өткөн сайын негедир азая берет. «Капырай, буларга эмне болду? Же, түлкү алып кетип жатабы?» – деп бушайман болот үй ээси.

Бир күнү алиги кишинин мышыгы сыртка чыкса, ит короодогу тоокторду безилдете кууп жүргөн болот.

– Үйдүн ээсине айтам! Тоокторду жеп жүргөн сен турбайсыңбы?! – дейт мышык, итке кайрылып.

– Жоок, сен антип арам ойлобо! Мен бар болгону – түлкү кол салганда кантип качуу керектигин үйрөтүп жатам, – деп кутулуптур.

К. Бакашева

Ак куу

Ай асмандап Ак куулар,
Түгөйү менен жашаган.
Бири өлсө калганы,
Асмандан боюн таштаган.
Анты болот алардын,
Биле бербес жаш адам.
Көл жээгине конгондо,
Аңдыйт мерген кашаадан.
Атып алса кокустан,
Дарыдай этин ашаган.

Алгыр куш

Кушту салсан кууга сал,
Канаттарын кайрыган.
Карыштыра кармаса,
Карча-курча айрылган.
Кубанычта мүнүшкөр,
Кушун сала жан тынган.

Аңыр

Аңыр эти арам дейт,
Аңыр эти адал дейт.
Ачка болсо айласыз,
Аңыр этин баары жейт.
Ачка өлөр алдында,
Доңуз эти дары дейт.

Ала карга

Кыдырып суук жерлерди,
Каак-каак деп эрдеди.
Мээлүүн жерде ысуулап,
Кадимкидей тердеди.
Көк ала муз, аяздуу,
Каардуу жерди жердеди.
Кычыраган суук түшө,
Кар жааганда селгени.

Безбелдек

Безээринде кез келмек,
Безилдеген безбелдек.
Бей-жай бербей сайраса,
Бейкүнөөгө эс келмек.
Учса көзгө илээшпей,
Учкан сайын тездемек.

Бөдөнө

Чөп аралап жүгүрөт,
Кууган адам түнүлөт.
«Быт-пылдык» деп үн салса,
Издеген жан үнүлөт.
Уча качса «пыр» этип,
Кыргыз иле сүнүлөт.

Сулуу болот беттери,
Таттуу болот эттери.
Чөп чапканда балдары,
Туш тарапка кеткени.
Кичинекей Айширин,
Кууп ага жетпеди.

Буудайык

Канаттуунун арстаны,
Буудайык болот турбайбы.
Капканга түшсө буудайык,
Туурга турбайт турбайбы.
Туурга турса кокустан,
Колго конбойт турбайбы.

Колго консо буудайык,
Үндөөгө келбейт турбайбы.
Үндөөгө келсе буудайык,
Тапка кирбейт турбайбы.
Мүнүшкөрү мүгдүрөп,
Аны эле кудай урбайбы.

Адамдын боор этинен,
Чокулап жесе четинен.
Акырындап аста-аста,
Тапка келип бекиген.
«Кыйтуу» – деген добушка,
Учуп түшөт секиден.

Текөөрлөрү болоттой,
Темирдей боло бекиген.
Тепкенин тебе өлтүрүп.

Бир учканда жетиден.
Карышкыр менен түлкүнү,
Катарлай алды буудайык.

Каман менен аюуну,
Камаганы буудайык.
Кайберенди калтырбай,
Карайлатты буудайык.
Илбирс менен жолборсту,
Илип кетти буудайык.

Аркар менен кулжаны,
Алып кетти буудайык.
Канат кайкы, жүн тайкы,
Тапка келди буудайык.
Көзү чекир, бел бүкүр,
Антка келди буудайык.

Көрүнгөнүн көзүнө,
Тегиз алды буудайык.
Эл оозунда тынымсыз,
Сөз болууда буудайык.
Укпагандар арманда,
Уккан адам таңкалба.

Бүркүт

Канаттуунун тобунан,
Кайраттуусу көрүнөт.
Карышкырды көргөндө,
Кайкый учуп бөлүнөт.
Карыштыра кармаса,
Карчыгасы сөгүлөт.

Түлкү менен коёнду,
Бүрүштүрө бүктөгөн.
Олжого марып мүнүшкөр,
Уулоосуна жүктөгөн.

Бар алына келгенде,
Тоо-текени токтоткон.

Эңкейиште эликти,
Илип кетип жоктоткон.

Кайкып учуп асманда,
Самолётко кол салат.
Жара тээп канатын,
Ажыраган кол-сандан.
Эр жүрөктүк эмеспи,
Көргөн адам таң калган.

Ителги

Тебе берсе талбаган,
Тепмейинче талбаган.
Куш баатыры Ителги.
Тепкен сайын тандаган.
Тарпы учуп салпактап,
Тепкенине таң калам.
Ат үстүндө талпынып,
Ойго-тоого чамдаган.

Булбул

Тан калгандай түрдөгү,
Таңшыса сүйкүм үндөдү.
Таң кулан өөк атканда.
Таңшыса арген үндөгү.
Токой ичи толтура,
Токтоосуз сайроо жүргөнү.
Тамылжытар, таңгалтар,
Симфония үндөрү.

Кайчы тумшук

Тумшугу кайчы өндөнгөн.
Тукумун басып төлдөгөн.
Толтура дүйнө кызыгы,
Таңдансын аны көрбөгөн.
Терип жейт зыян курттарды,
Тобурчак чагып эрдеген.

Кулаалы

Салпылдаган кулаалы,
Самсып учпай турабы?
Андыганы боз чычкан,
Алса анан тынабы.
Алдырбастан ар чычкан,
Аны абдан сынады.

Сагызган

Шак-шак эте сайраган,
Шак-шак этет кайрадан.
Сактыгынан өлбөгөн,
Сабалаган дайрадан.
Суктугунан суналып,
Өмүрүнөн жайраган.

Күйкө

Куштардын жапай түрүнөн,
Көп куштар качат сүрүнөн.
Кемирүүчү зыянкеч...
Күйкөдөн кача түңүлгөн.
Калтырбай терип жей берип,
Кечеси – күндүз үңүлгөн.

Карлыгач

Тумшугу кичик, оозу чоң,
Буттары кыска үнү тон.
Шилекейи толтура,
Канаты узун учуу оң.
Кыргызда эки түрү бар,
Билип ал деген эле доом.

Кыргый

Кыргый салсаң күздө сал,
Көздөгөнүн куткарбайт.
Көзүн чокуп алгандын,
Кан чыгара бүт кандайт.
Кайра-кара каранып,
«Кыйт» – дегенди бүт аңдайт.

Каркыра

Каркыралар тизилишип катарга,
Кайкып учуп алыстагы сапарга.
Кара өзгөйлөр камдап алып куралын,
Камданышат каркыраны атарга.
Кайдан жетсин «тарс» деген үн угулуп,
Каркыралар уча берер сапарда.

Катар учкан канаттуу бар,
Көктүн көркү каркыралар.
Көлдү жээктей мекендешет,
Көргөн адам атып алар.
Көп жумуртка тууган менен,
Көбүн кайра жеп салар.

Жагалмай

Мүнүшкөрү убара,
Томогосун тагалбай.
Майда баатыр канаттуу?
Алгыр келет жагалмай.
Теңеле албас көп куштар,
Тик качырып баралбай.

Таз жору (балта жутар)

Талаа-түстүн, тоо-таштын,
Тазалыгын сактаган.
Тарп таппаса таз жору,
Тынчыбаган жатпаган.
Таң заарынан асманда,
Тарпты издей каттаган.
Таап алса кокустан,
Тытмалашат таталап.
Тарпты жеген таз жору,
Табигый санитар деп аталат.

Улар

Улуу тоону уялар,
Улуу адам туя алар.
Улар этин жеш үчүн,
Чоң мүнүшкөр уу алар.
Дарылыкка далбастап,
Далай жандар чуу салар.

Үкү

Балбылдаган көздөрү,
Күн тийгенде көрбөгөн.
Түнү бою дуулдап,
Караңгыга өрдөгөн.
Күндүз кечке кыймылсыз,
Көңүлдү эч бөлбөгөн.
Үкү кылып канатын,
Кыздар тагып алышат.
Катар-катар солкулдап,
Кылакташып калышат.
Үлпүлдөтүп үкүсүн,
Оюн-күлкү салышат.

Бабырган

Бабырган үнү мунайым,
Бакырган үнгө тунайын.
Билгендей дайым чакырат,
Бактылуу болор күн айын.
Бүлбүлдөп шоокум таң атат,
Безеген үнүн угайын.

Борбаш

Өзү өңдүүдөн үнү тон,
Өзгөлөрдөн башы чоң.
Короолу чымчык колунда,
Өңүтү келе калган соң.
Алгыр куштай кулпурат,
Аңдыган жеми бүтсө оң.

Боз таркылдак

Боз таркылдак агалып,
Боз таркылдак баталып.
Пайдасы жок, зыяны,
Жоктугун айта жаталык.

Бактек

Балапанын бапестеп,
Айлап барып учурат.
Канаттуудан кой маарек,
Болбогонго учурап.
Бечел экен «бечара»,
Кайра-кара чукунат.

Жылкычы чымчык

Курт-кумурска зыяндуу,
Жанды жеген канаттуу.
Талаа-түстү кыдырып,
Кайда болсо барат бу.
Зыянкечти терип жеп,
Чоң кыргынды салат бу.

Жарганат

Күн жарыкта адамга,
Көрүнбөйм деп карганат.
Караңгыда калдаңдап,
Кайкып учат жарганат.
Эки буттан илинүү,
Отургандан арданат.

Ак тамак, көк тамак

Ак тамак деп акындар,
Көк тамакка жакындар.
Дастан боло бул күнгө,
Алар эрди-катындар.
«Ынтымак» – деп, жашоодо,
Ыр ырдаша такылдар.

Карчыга куш

Канаты куштун кайраттуу,
Качыра бербей айбаттуу.
Качырганын кетирбес,
Каңтара тээп жайратты.
Кайкып учуп кайрадан,
Каалгый жай баратты.

Таранчы

Топ-топ учат таранчы,
Топтошконун саначы.
Түшкөн данды калтырбай,
Терип жешин карачы.
Таруу, конок, буудайды,
Талап жеген таранчы.
Төрттөн-бештен балапан,
Талпынтканына да чын.

Кара кашка Кашкалдак

Кашкасы бар башында,
Каштары бар кашында.
Коргошундай салмагы,
Кармап алсаң жашында.
Көргөн адам суктанат,
Жүнү сулуу жашынма.

Тоңкулдак

Канаттуунун бир түрү,
Тоңкулдак деп аталат.
Жыгачты чукуп куртун жеп,
Тоңкулдатат таталап.

Чакчыгай

Чакчыгайың чакылдап,
Ченеми жок бакылдап.
Кулун боло кишинейт,
Куудулдана акыл таап.
Канаттуунун митаамы,
Ышкырынар такылдап.

Турна

Жазда учкан турналар,
Күздө кайра келишкен.
Аш болумдуу чөптөрдүн,
Уруктарын теришкен.

Көлдү жээктей конушуп,
Оокат үчүн эришкен.
Жемсөөлөрү тойгондо,
Текөөр менен тебишкен.

Курт-кумурска терип жеп,
Саз, талаада жашаган.
Узун тумшук, узун бут,
Секирип өтөт кашаадан.

Короолу

Кипкичине короолу,
Коркоктугун коёбу.
Баатырсынган бечара,
Борбашка жем болорбу.
Айдан ачык көрүнөт,
Беш чеңгелге толору.

Чымынчыл

330 түрү бар,
Бүтүндөй жер шарында.
Эки түрү кыргыздын,
Айтылуу боз жарында.
Зыяндуу куртту терип жейт,
Дыйканым сүйүн таарынба.

Чабалекей

Уялары борумдуу,
Сайраганы орундуу.
Тал-терекке жолобой,
Уу жыландан корунду.
Курт-кумурска терип жеп,
Бөгөбөйт эч бир жолунду.

Чүрөктөр

Өрдөктөрдүн уруусу,
Өрдөктөрдүн сулуусу.
Ойдон кетпейт эч убак,
Жүндөрүнүн жылуусу.

Көлдүү жерди мекендейт,
Суук түшсө кетем дейт,
Тукумдап балапан басып,
Максатыма жетем дейт.

Эжеке бээ саа

Эжеке бээ саа деп сайраган,
Эжеке бээ саа деп кайрадан.
Ээн-эркин жапан куш...
Эжеке бээ саа дейт кайрадан.

Сай сагызган

Сай сагызган сайда экен,
Сар жайлоо аңыз жайда экен.
Саргайтпай өңүн бозорто,
Сайраганы пайда экен.
Саратанда жоготуп,
Сайрар күнү кайда экен.

Үпүп

Чокусунда таажысы,
«Үп-үп» десе серпилет.
Түсү кооз болсо да,
Сасыктыгын эл билет.
Кычык-кучук жерлерге,
Тукумун тууп телмирет.
Балапанын бөпөлөп,
Анан бара эрделет.

Каракаш

Канаттуунун амалы,
Кармап аны алалы,
Тоо-таштарды аралап,

Ызгыт

Өнү жашыл кубулжуп,
Үнү мукам ызгыган.
Төбөсүндө таажылуу,
Кайкып учуп сызгыган.

Күкүк

«Күкүк-үпүп» эгиздей,
Кармаганга семиздей.
Ажырашат бечара,
Ит куштарга жегизбей.
Батыш-чыгыш тараптан,
Сайраймын дейт сени издей.

Чил

Момундугу билинет,
Тузагыңа илинет.
«Чыркыйт-чыркыйт» –
деп, сайрап,
Көлчүк көрсө киринет.
Кармаганда көз жумуп,
Коё берсең тирилет.

Тоту куш

Түндүк, түштүк баары бир,
 Бакма болот тоту куш.
 Тандандыра сайраган,
 Кубулжуган үнү укмуш.
 Сөздөрүңдү кайталар,
 Түркүн түстө, түрү укмуш.

Кыргоол

Чытырман токой арасы,
 Чыйп-чыйп эткен баласы.
 Кызыл-жашыл түсү бар,
 Кооздугун карачы.
 Бак-дарактын бүрүн жеп,
 Балапан багуу санаасы.

Кузгун

Тарпты тапса тыткан,
 Сөөктү-сөөктөй жуткан.
 Таап алса калдыкты,
 Туу чокуга чыккан.
 Кузгун деген куштан бар,
 Куркулдап көктө учкан.

Торгой

Көккө чыгып сайраган,
 Көпкө чейин кайрадан.
 Канаттуудан «селдечен»,
 Карай берип ойлоном.
 Көк чыкканда бир ирет,
 Көөнү толо тойлогон.

Кара чыйырчык

Чегирткени бирден терген,
 Саратандын сазайын берген.
 Зыяндуу курт-кумурскаларды,
 Тукум курут кылар эрден.
 Ошондуктан кара чыйырчык,
 Пайдалуу куштан делген.

Көгүчкөн

Көгүчкөн тынчтык символу,
 Көгүчкөн достук символу.
 Кат ташып согуш талаадан,
 Каттады элге миң жолу.
 Канаттуудан келген кат,
 Катталса болмок чоң тому.

Жору

Тарпты издеп жорулар,
Таап алса тоорулар.
Ооруп калган малдарда,
Канча жугуш оору бар.
Бирин койбой талап жеп,
Ал табигый санитар.

Чулдуктар

Өрдөк жокто чулдук бий,
Деген макал элимде.
Курт-кумурска терип жээр,
Көбүнчө көлдүн жээгинде.
Кырк эки түрү, кыргызда,
Билип алгын эринбе.

Кекилик

Таштан-ташка секирип,
Таш-кычыкка бекинип.
Карматпастын амалы,
Кыйды болот кекилик.
Андыганга билгизип,
Сайраганы чекилик.

Кара боор

Боор жүнү жылтылдап,
Басса-учса кылтылдап.
Балырлуу сууну аралап,
Бир суу болбойт чылпылдап.
Бери учуп кетсе, калганы,
Изденип калат чыйпылдап.

Жалт-жулт эткен жүндөрү,
Жарк-журк эткен түрлөрү.
Кара боор деп коюшат,
Жагымдуу келип үндөрү.
Корозу үндөп чакырса,
Мекиси сайрап түрлөнүү.

Чар карга

Чар карганын бир түрү,
Чүй, Ысык-Көл, Нарында.
Дан үрөнүн терип жейт,
Дайым сак бол, таарынба.

Чардак

Ак, боз, кара түстөгү,
Чардактардын түрлөрү.
Жүнү калың ным болбойт,
Суу түбүнө сүзгөнү.
Сексен эки түрү бар,
Курт-кумурска балык жеп,
Көл жээгинде түрлөнүү.

Куркулдай

Куркулдайдын уясы,
Дары деген кеп угам.
Кайсыл чөптөр терилет.
Кандай дейсиң сен буган.
Ошол күндөн ушуга,
Табышмактуу бул улам.

Шимиқчи чымчык

Ширесин гүлдүн шимиген,
Шириң күү чыгып тилиңген.
Шаңшыган менен булбулдай,
Шаңшуусу миңдин биринен.

Карала карга

Бок чокушун койбогон,
Бокту чокуп тойбогон.
Бокту жаман дегенге,
Жок жаман деп болбогон.
Бок жаман эмес,
Жок жаман...
Деген куш бар оңбогон.

Төө куш

Куштар бар төөдөн бийик,
Төбөсү шыпка тийип.
Андыктан «төө куш» – делет.
Тик турса булут чийип,
Тартаңдап төө өңдөнүп,
Тик баспайт башын ийип.

Алтын уя

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери-илгери бир кан жашаган экен. Ал куштардын сайраганын, өзгөчө булбул үнүнө кумары канбай, эчен түрдүү куштарды капаста кармачу экен. Бир күнү бакчага келип укмуштуудай сайраган бир булбулду карматып алат. Аны капаска салдырып, тагынын жанына койдуруп, сайратып уккусу келет. Кандын сарайы, анын ичиндеги буюмдардын бардыгы алтын менен күмүштөн жасалып, эң кымбат баалуу асыл таштар менен кооздолгондуктан, баягы булбулга алтындан капас жасаттырат. Ичине аппак мамык менен жибектен уя салдырат. Эң сонун кооз идиштерге булбул жей турган түркүн жемдерди койдурат.

Булбул мындай жаңы шартка көнө албай, көп убакытка чейин сайрабай калат. Далай күн өтүп, бир күнү кан жалгыз отурганда булбул укмуштай кубулжутуп сайрап кирет. Кан сүйүнүп, көңүл коюп угуп калат. Ал куштардын тилин түшүнгөн киши экен, булбулдун эмне деп сайрап жатканын билгиси келип тыңшап отура берет. Угуп олтурса ал минтет:

«Кайран алтын уям ай,
Кайрылып сени көрөмбү.
Кайрылып көрбөй өзүңдү,
Капаста жатып өлөмбү.

Торкодон салган уям ай,
Толгонуп кайра көрөмбү.
Толгонуп көрбөй өзүңдү,
Тордо эле жатып өлөмбү?»

Булбулдун бул муңдуу сайрашына кан таң калат. «Мен жасаткан алтын капастагы мамык менен жибектен салдырган алтын уя жакпаса, өзүнүн уясы бир укмуш, болсо керек. Ошол уясы кандай экенин билейинчи» деп ойлойт да, жигиттерин чакырып:

– Булбулду капастан бошотуп жибергиле, бирок кай жерге барып конгонун билип, уясы кандай экенин көрүп келгиле! – деп буйрук берет.

Капастан бошонгон булбул шыр учуп отуруп, бир калың бадалга келип конот. Өзүнүн конгон жерине келгенине кубанып, суу жээгине келип үстү башын таранып, боюн керип аркы-терки учуп, анан бир бутакка конуп

укмуштуудай кубулжутуп сайрайт. Моокуму канган соң карагайдын бооруна чөп-чардан салган уясына кирип, ыракаттанып жата кетет. Кандын жигиттери булбулдун бардык кыймылдарын, сайраганын, уясына келип жатканын көрүшөт. Анын баарын төкпөй-чачпай канга айтып келишет.

Көрсө, ар кимдин өз уясы өзүнө алтын уя болот тура. Эл ичиндеги «ар кимдики өзүнө, ай көрүнөт көзүнө» деген ылакап да ушундан улам айтылып калган дешет.

Мүнүшкөр

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери-илгери он жети жаштагы мүнүшкөр бала бир байдын үйүнө келип консо, анын бүркүтү бар экен. Эртең менен бай менен байбиче желеге бээ байлайлы деп кетишет. Ошол кезде бала бүркүттү карап:

– Кайран гана асыл, билген кишинин колуна тийбей, билбес бирөөнүн колуна тийипсиң, – деп өзүнчө кейип сүйлөнөт.

Анын сөзүн угуп калган байдын баласы атасына барып:

– Үйдөгү мейман бала бүркүттү «кайран гана асыл, билген кишинин колуна тийбей, билбес кишинин колуна тийипсиң», деп жатат. Өзүнчө эле бирдемелерди кобурап, бүркүт менен сүйлөшүп жатат, – дейт.

Мейман баланын мүнүшкөр экенин билген бай балага келип:

– Ушул бүркүттү таптай аласыңбы? – деп сурайт.

– Бүркүт таптоону билбейм, бай, – дейт бала.

– Эгерде ушул бүркүттү жакшылап таптасаң, анда кызымды сага берем, – деп бай кесе айтат.

– Болуптур, бай ата, – деп бала макул болот да, ага шарт коёт. – Эки жыл туу калган бээ таап, бир боз үй тиктирип коюңуз. Ал үйдүн ичинде эч нерсе болбосун. Ага бүркүттү коюп, жанагы бээни союп этин киргиземин, – дейт. Бай баланын айткандарын аткарып, эки жыл туу калган бээ алдырып, боз үй тиктирип даярдайт. Үйдүн ичине эч нерсе койдурбайт.

Бала бээни сойдуруп, анын этин калтырбай үйгө киргизет. Бүркүттү да кийирип, бирок байлабай бош коёт. Ал чыгып кетпей турган кылып үйдүн жылчыгынын баарын бекиттирет. Ошентип, бүркүттү камап коюп, кээде гана суу берип коюп жүрөт. Бүркүт баягы бээнин этин жеп бүтүп, семизинен басалбай калат. Ошондон кийин гана, семизинен басалбай калган бүркүт таптоого оңой болот деп, анан таптай баштайт. Бир ай таптагандан кийин бүркүттү түлкүгө салуу үчүн алып чыгат. Бала бүркүтүн кондуруп, бир топ киши менен түлкү издеп жүрсө, бир кара түлкү чыга калып, бүркүттү көрө сала тиктеп туруп калат. Ал жөн түлкү эмес, калтар эле. Мүнүшкөр бала бүркүттүн томогосун башынан алат да, бирок бүркүттү калтарга салбай томогосун кайра кийгизип коёт. Бала менен жүргөн кишилер, бүркүттү эмнеге салбады, деп таң калышат.

Бала бүркүттүн томогосун дагы бир ирет шыпырып алып, кайрадан бүркүттү салбай томогосун кийгизип коёт. Баланын жолдоштору, «бул бүркүтүн эмнеге салбайт, калтарды бизге ыраа көрбөй турат го», дешип нааразы болушат. Бир маалда бала бүркүттүн томогосун алып бүркүттү шилтейт. Бүркүт калтарга карабай асманга кетет. Калтар болсо астыңкы эки бутун көтөрүп асманды тиктеп калат. Бүркүт өтө бийик көтөрүлүп, карааны көзгө көрүнбөй үлбүлдөп калган кезде, анан шукшурулуп тик сайылып келип калтарды башынан мыкчый кайра асманга көтөрүлүп барып жерге таштап жиберди. Жерде жаткан калтарды алышкан баланын жолдоштору:

– Эки жолу бүркүттүн томогосун алдың, бирок салбадың. Үчүнчү жолу гана салдың, мунун себеби кандай? – деп сурашты баладан.

– Биринчи жолу асыл менен асыл кантип беттешет деп бүркүттү калтарга салууга колум барбады. Экинчи жолу асылды асыл кантип кыят деп, дагы колум барбады. Үчүнчүсүндө, тобокел деп чымырканып туруп, бүркүтүмдү коё бердим. Бүркүттүн асманга бийик учуп чыкканынын себеби, ал канчалык бийик көтөрүлсө, ошончолук тиктей берип түлкүнүн көзүнө жаш толуп карыгат. Качырып келаткан бүркүттү көрбөй калат. Акчерим деген бүркүт ушул, – деди бала.

Жолдоштору баланын өнөрүнө ыраазы болушту. Анын чын эле мүнүшкөр экендигине толук ишеништи. Чынында байдын кызы бул балага ылайык экен, аны бай көрө билиптир, дешип чоң той өткөрүп баланы байдын кызына үйлөндүрүп коюшкан экен.

Н. Миңкара
Үкү түндө уктабайт

Болду-болбоду мындай бир аңыз калыптыр эл оозунда. Улуу тоонун боорундагы калың токойдо бир үкү жашаптыр. Ал өзгөчө камкор жана боорукер экен. Ошол учурда түркүн жандыктар капысынан кол салган душмандардын жемине айланышып, азап чегишип, кордук көрүшөт. Түнкүсүн уяларын бузушат. Балапандарын кырып, жумурткаларын сындырышат. Не кыларын билишпей айдалары куруп турганда баягы үкү жар салат.

– Бир тууган боорлорум, силердин көргөн күнүңөр ушул беле? Көрүп көөнүм эзилди, эт жүрөгүм сыздады.

– Эмне кылсак дейсиң? – дейт анда сагызган шакылыктап.

– Күндө кароолго тура берип, алдан тайып баратам – деди тыйын чычкан чыйылдап.

– Өзүң жардам бербесең, тукумубуз курут болот – деди коён коркконунан дирилдеп.

– Көп бүлүккө түшө бербегиле – деди, Үкү сөзүн улап.

– Мен силерге жардам берейин деп келдим. Силер жөнүндө көп ойлонуп, акыры мындай чечимге келдим. Мен уйкумдан безейин. Түнкүсүн силерди кас душмандан кайтарайын. Күндүз бир аз чырма этип алсам жетишер.

– Ырас, ырас – бул чечимиңди кубаттайбыз! – дешти бүт баары дуулдашып. – Сенин көзүң түнкүсүн баарыбыздан жакшы көрөт эмеспи.

Ошентип, Үкү түнкү кароолго турат. Уктабай көзү чакчайып, шырып эткен дабыш укса, үү-үүлдөп баарын ойготот. Үкүнүн жандуу үнүнөн баары кыймылга келишип, сак турушат. Ал эми сак турган жандыктарга түнкү ууру-кескилер жакын жууй алышабы? Албетте жок. Ошондон кийин токой жан-жаныбарлары менен куштары тынчыраак өмүр сүрө баштаптыр. Анткени, дал ошол күндөн ушул күнгө чейин Үкү кароолчу ишенимдүү кароолдо турат дейт. А силер, балдар! Үкү деген канаттууну көрдүңөр беле?

Куштардын чатагы

(Кыргыз эл жомогу)

Күндөрдүн биринде куш таптаган мүнүшкөр – саятчы токойго тор жайды. Ага ала карга, кара карга, таранчы, көгүчкөн сыяктуу канаттуулар түшүп калды. Ары жулкунушту, бери жулкунушту, бирок тордон чыга алышпагандан кийин өз ара акылдашып калышты.

– Оңой жемге кызыгып, торго түштүк. Буга өзүбүз гана күнөөлүүбүз. Эми баарылап аракет кылсак, амал ойлосо, тордон чыгып кетүүбүз мүмкүн, – дешти. Баары тең бул акылды туура табышты.

Ошентип, ары ойлонушуп, бери ойлонушуп, акыры мындай бүтүмгө келишти: бардыгы тең, жапырт канат күүлөп торду көтөрүп учуп кетишмек болушту.

Айткандай эле бардыгы канаттарын күүлөгөндө тордун казыктары жулунуп, өзүлөрү асманга учуп чыгышты.

Ушул учурда саятчы келип, торун көтөрүп учуп бараткан куштарды көрүп, алардын артынан чуркап жөнөдү. Куштар ансайын катуулап учушту, саятчы да чуркаганын тездетти. Бир кезде:

«Торго түшкөн куштар ар түркүн. Бара-бара бири-бири менен чатакташа кетиши мүмкүн. Ошентип алар, ыргылжың болушуп жакшы учушпайт, ошондо тор аларды жерге алып түшүшү мүмкүн» – деген ойго келди саятчы. Дал ошондой болду. Куштардын арасында чатак башталды. Биринин сөзүн бири укпай, башаламандык өкүм сүрдү. Кара каргалар айтты:

– Биз болбосок силер торду алып уча албайт болчусуңар.

– Жоок, – дешти ала каргалар, – биз болбосок ордуңардан жылбайт болчусуңар! Торду көтөрүп учкан мына – бизбиз.

– Бизсиз силер түндүк бою да көтөрүлө албайт болчусунар, – дешти көгүчкөндөр. – Бул жагын унутпагыла!

– Биз деле бир жагын көтөрүп жүрдүк, биздин мээнетибиз чоң! – деп чырылдашты таранчылар.

Ошентип чыр-чатак, жаатташуу ырбады.

Ары-бери учуп жүрүшүп, канаттары да талыды. Өздөрү чарчап-чаалыгышты. Тор аларды жерди карай тарта баштады.

Саятчы да жетип, түшүп келаткан тордун танабынан кармап тартып, торду жерге түшүрдү. Ою ордунан чыкканга ичинен кымылдады.

Ошентип, саятчы куштарды тордон чыгарды да, үйүнө алып келип, балдарына берди. Балдары аларды капаска салып коюшкан экен.

ЖЫРТКЫЧТАР

К. Бакашева

Арстан

Арстан үнү чыкканда,
Куйругун кысат калганы.
Каршы чыккан жырткычка,
Жакын басып барганы.
Падышалыгын билгизе,
Бир бүлүктү салганы.

Илбирс

Ийиктей илип алат,
Иликтеп билип алат.
Илээшкен кыймыл көрсө,
Имере илкип калат.
Ийнени карагандай,
Илгиртпей бүлүк салат.

Жолборс

Жырткычтардан жоон моюн,
Жыгачка чыгуу ага оюн.
Жыга тартса айбанды,
Жыланча чоёт өз боюн.
Жулмалап талап балдары,
Өткөрөт куунап той-пойун.

Карышкыр

Талаа түстү кыдырган,
Тоо-токойду сыдырган.
Тырпыратып жеп коёр,
Туш келгенин кызык жан.
Эңсегени-эңсеген...
Күндө жаңы ысык кан.

Ырыскысы талаада,
Ыдык берип калаага.
Ыркырашы-ыркыраш,
Ыкыс бере сага да.

Бөрүлөр бар жаныбарга жабышкан,
Беттегенин жыкмайынча карышкан.
Булкуп-жулкуп тойгончо жеп жыкканын,
Бөлтүрүккө кусуп берип багышкан.
Бул ченемдүү биология мыйзамы,
Бүгүнкүгө түбөлүктүү калышкан.

Чоо

Талаа түстү мекендеп,
Жашар жерин бекемдеп.
Бөдөнө, кыргоол, кекилик,
Өтө таттуу экен деп,
Түнкүсүн жойлоп аңкуулайт,
Колго түшпөс экем деп.

Кызыл карышкыр

Ач калбай дайым карды ток,
Ачынган жырткыч өтө шок.
Айырмасы какенден...
Астыңкы жаакта азуу жок.
Ала-Тоо, Алай, Чаткалда,
Аралай жойлойт тийбей ок.

Түлкү

Калтар деп коёт карасын,
Бачики деп коёт баласын.
Алтыга жакын түрү бар,
Ашыгын кайдан табасын.
Кызылы бар суру бар,
Кандайын тандап аласың.
Мант берип кетсе түлкүлөр,
Бүркүтүм таш тээп каласың.

Каман

Арстанбап, Сары-Челек,
Тоо, токойдо жашаган.
Торопою чаар ала,
Биле бербес жаш адам.
Чөп тамырын казып жеп,
Түртүп өтөт кашаанан.

Түлкү, жолборс, аюу, карышкыр

(Кыргыз эл жомогу)

Жолборс, карышкыр, түлкү, аюу – төртөө жолдош болду. Тапканын ортого салып, биргелешип оокат кылмакка убада кылышты. Бир күнү төртөө келе жатышып төөгө жолугушту. Төөнү да «бизге жолдош бол» дешип өздөрүнө кошуп алышты. Узак жол жүрүшүп, курсактары абдан ачты. Анан түлкү тигилерге кеңеш салды:

– Силер кандай дейсиңер, эгер төө ынанса, мунун баасын он койго чегерелик. Жазында ар бирибиз экиден койго макул десек, бул турган төртөөбүз сегиз кой беребиз. Эки кой өзүнө эсеп болсун, ушуну менен баасы тынат, – деди. Бул сунушту түлкү баштап, төөнү карызга союп жешке кеңеш куруп, баасын бычкан болду.

– Төртөөбүздөн сегиз кой ал, экөө өзүңө эсеп. Макул болсоң сени соёлу, жазында он койлуу болуп магырап жатып каласың. Койду бооз, кысыр, ирик, токту дебейбиз, колго тийгенин беребиз. Койлор бооз чыгып калса, төлү менен он алты, эгиз болсо андан да көп болот. Козулары сенин пайдаң, мындай олжо дайым эле боло бербейт, – деп түлкү деле шек билгизбей жубатты. Маңкайган төө ойлонуп: «Чын эле бул бир топ олжо экен. Кой, булардын коюн алыш керек» – деп өзүн он койго баалап, тартайып чөгүп, мойнун созуп, көзүн сүзүп жатып берди.

«Кыыйган кыраан түлкү, жүргөн жери күлкү, бул төө – түлкү акемдин мүлкү» – деп этин бешке бөлүп: бир бөлүгүн жолборско, экинчи бөлүгүн аюуга, үчүнчүсүн карышкырга ыйгарып, бир бөлүгүн өзүнө чегерип алды. «Досубуз төө куру калбасын» деген болуп, бир бөлүгүн төөгө бөлү да, өзүнө тийиштүү этке кошуп койду. Бөлүктөн ашып калган төөнүн бөйрөгүн Түкөң тымызын култ эттирип койду. Карышкырга бирөөн алыңыз деп ишарат кылып турганда, аюу саксайып «жүрөгү жок го» деп «күңк» этти.

Дардайып ордуна тура калган Жокең:

– Төөнүн бөйрөгү кана? – деп калды.

«Бөрү жеп койду окшойт» дегендей Түкөң акырын көз кыйыгы менен ишарат кылды. Каары келген жолборс карышкырды бир чаап өлтүрүп таштады. Аюу менен жолборс эттерин бөлөк жыйып коюшуп, тамаша кылууга кетишти. Алар келгиче Түлкү акең карап турабы, төөнүн этин бүт бойдон үнкүргө бекитти. Бир убакта аюу менен жолборс келишип: «Эт кана», дешти. Тигилердин суроосуна түлкү: «Эмитен жаңжал кылып жүргөн немелер мага кийин кой береби», – деп төө айнып туруп кетип калды деди. Аюу менен жолборс буга ынанып калышты. Түлкү аларды алагды кылып ээрчитип, бир капчыгайдын жанына алпарды да жолборско кайрылды:

– Атаң ыраматылык ушул капчыгайдын бул өйүзүнөн тигил өйүзүнө секирип чыгып кетүүчү эле, кайраның! Сен ага жетиш кайда, коркок көрүнөсүн, – деп кытмыр жылмайды.

Жолборс «бул эмне деп жатат» дегендей тигини кыжырдана карап, жарды карай дардайып жөнөдү. Мактангысы келди окшойт, жүгүрүп келип жардын башына ыгырылып тура калды. Түкөң жалыңга май тамызды.

– Чамынганы, басканы, сын-сыпаты ыраматылык атасына окшош. Аттин, азыраак коркоктугу болбосо, атасынын эле өзүн тартыптыр... Атаң болсо ашкан эр эле, качыргандан кайткан эмес. Бет алган жагынан эзели кайра тартпай, ушул жардан түйүлгөн боюнча секирип кетер эле. Жүрөгүн жок дебейин сени, бирок жаштыгың да, – деген болду.

Жокең дардандап түйүлө калып, анан күркүрөп келип жардан секиргенде, тигил өйүзгө жетмек кайда, таштан ташка тийип, бели сынган жолборс өлдү.

«Жокемдин сөөгүн таза жерге коём» деген түлкү кийин этин жемекке зыңкыйта корумдап жашырат. Жанында жалгыз аюу калды. «Эми аюу аке-

ме кезек келди го, мунун да амалын табайын», деп ойлонду Түлкү. Жаткан жеринде катып койгон эттин эбин таап, аюуга көрсөтпөй жей берди. Аны аюу билбейт, ачкадан кезерип алсырап жатты. Ачкалыктан аюу уктай албай жатса түлкү кыртылдатып бир нерсе жеп жаткандай болот. Анда аюу түлкүгө кайрылат:

– Ээ, Түлкү дос, сен бирдеме жеп жатасыңбы?

– Аа, Аюу балбан, ачкалыктын азабына чыдай албай өз ичимди жарып, чучугумду жеп жатам. Ачкалык азап тура, – дейт.

– Андай болсо мен да өз чучугумду чубап жесем болобу?

– Болбой анан, сен деле мендей жансың да, чучугунду чубап жей бер ачкадан өлгөнчө. Ал жериң эртең эле кайра калыбына келип калат.

Аюу чымырканып туруп өз ичин тиштеп туруп тартты. Ичинин ооруганына чыдабай жаны чыга жаздады.

– Ээ, Түлкү дос, өзүмдү-өзүм тиштегенден этим ооруп чыдай албадым. Сен кантип жеп жатасың?

– Сен анын эбин таба албай жатасың. Мен оорутпай кең оюп, чучугунду чубап чыгарып берейин.

Аюу тартайып чалкасынан жатты. Түлкү ичин жарып, тумшугун салып, аюунун ичинен ичегисин чубап сууруп чыкты. Ичи жарылып онтоп жатып, бир маалда өлүп калды.

Аюунун, жолборстун, төөнүн этин түлкү акең жалгыз басып калды. Четинен каалашынча жеп, каалашынча уктап, эриккенде этке кирип, суусаганда сууга түшүп, жыргалда жүрдү. Калыңдыгы карыш казы алды. Ая түлкү алы эч жанга жетпейт. Эси чыгып чочуп жүргөн, токтоно албай качып жүргөн жырткычтын баарын жолго салып, жылас кылды. «Эми бүргөнүн азабынан кутулайын», деп кийиздин өөнүн тиштеп алып сууга келди. Аста-секин куйругун сууга салды. Бүргө куйругунан качып жонуна чыкты. Жонун сууга салды эле, жонунан үрккөн бүргөлөр мойнуна келди. Түлкү эми мойнун сууга салды. Бүргөлөр суудан үркүп түлкү тиштеген кийизге жабышышты. Ошондо түлкү кийизди сууга агызып жиберип: «Бүргө неге кутурдуң, эми сенден кутулдум!» – деп чычайып өз жолуна түшкөн экен.

Аюу менен чиркей

(Кыргыз эл жомогу)

Дөбөдөй болгон чоң аюу муштумдай болгон коёнду кармап алып, эч жазыгы жок байкушту кулагынан чойгулап кыйнайт. Өлүмгө жеткирбесе да, эсин оодарганга чейин алпарат. Ошондо жаны кейиген коён:

– Кулак жазылар, көздүн жашы кургар, бирок ушунча кордук көрө тургандай эмне жазыгым бар! Аюу токойдогу аңдардын чоңу, күчтүүсү, карышкыр менен түлкү араларынан кыл өтпөгөн ысык достор. Эми мен кимге барып корголойм, – деп арман кылат.

Ошол убакта калың камыш ичинен:

– Мага корголо! – деген бир абдан ичке үн чың эте түшөт. Коён көзүнүн кыйыгы менен акырын караса, үн чыгарган чиркей экен.

– Сен мени коргой аласыңбы? Аюу аңдардын чоңу, күчтүүсү, сен болсо кичинекей чиркейсиң. Сенин колундан эмне келет? – дейт коён.

– Оо, жолуң болгур десе! Мен ошол күчтүү деген аюунду уктатпай күнү-түнү тынчын кетирүүгө жараймын. Ошону билбейсиңби?

Ошентип, жайдын аптабында токойдо чабыттап жүргөн аюу жанын коёрго жер таппады. Тынчы кетип, бүлдүркөндүн жалбырагынын үстүнө дем алайын деп жатса, кулагынын түбүнөн «ызың-ң, ызың-ң» деген дабыш чыгат. Аюу чиркейдин дабышын угуп, тааныйт. Чиркей эми аюунун мурдуна келип конуп, каңылжарына кирип кетет. Аюу чыдабай күчүнүн бардыгынча алдыңкы колу менен мурдун ургулап, жерге ооналактап эси оойт. Дыңылдаган чиркейдин үнү кулагынан кетпейт. Аюу андан жүрөксүп коркуп, «эми кайсы жериме конор экен» деп уктамыш болуп, козголбой тыншап калат. Чиркей аюунун бут жагында ызылдап жүрүп, бир кезде ыңжынсыз жок болуп кетет.

«Аа, чиркей учуп кетти го», деп ойлогуча болбой аюунун кулагынын түбүнө коно калып, «тыз» эттире чагып алат. Аюу көзүнөн от чагылып, ордунан тура калат. Оң колу менен кулагын кагып, өңкөлөндөп качып жөнөдү. Чиркей токойду кыдырып, бутак, бадалдарды койбой тинтип, дыңылдап аюунун артынан түштү. Зыңылдаган чиркейдин үнү аюунун алапайын таптырбайт.

Жүгүрүп отуруп бир жерге келгенде алы кеткен аюу эс алгысы келип, башын бадалга жөлөп уктап кетсе түш көрөт. Түшүндө токойдун ичинен аарынын уюгун таап алат. Аарынын уюгундагы балга бутун сала берерде «зың-ң, зың-ң» деген үндү дагы угат. Баягы чиркей аюуну дагы кууп жөнөйт. Көзү умачтай ачылып, зымырылып качып жөнөйт.

Аюу канчалык качса да чиркей тынчтык бербеди. Ызылдап, ызылдап келип кайрадан жок болуп калат. Аюу шектенгендей тыншап туруп, жаңгак жыгачынын түбүнө жашырынат. Бир аздан соң кыйналган шордуу көзүн жуумп үргүлөп кетет. Бирок чиркей мурдагыдай эле ызылдап аюунун жа-

нын жай алдырбай таң атып, күн чыкты. Уйпаланып, түктүйүп, түнү бою уктабаган неме сенделип келе жатса, чиркейдин ызылдаган үнү кулагына кайрадан угулду. Ал селт эте түштү.

Алыстан байкап турган коён чиркейге:

– Жарайсың, кайраным! – деп көзүнөн жашы чыкканча күлүп ыраазы болуп, чиркейге ыракматын айтып жатты.

Чиркей болсо аюуга:

– Коёндун күйөөрү жок деп ойлогонсуң го. Эми, баатыр акеси, ага кордук көрсөткөнүңдү койгун. Эгер койбосоң, айланды кетирип, бул дүйнөдөн тытынып жүрүп өтөсүң! – деп коркутуп, анан ызылдап учуп кетиптир дейт.

ЖАПАЙЫ АЙБАНДАР

К. Бакашева

Аюу

Тоо токойду жойлогон,
Циркке келсе ойногон.
Шириндикти бербесе,
Тамашасын койбогон.
Таттуу салса оозуна,
Жата калып сойлогон.
Балды көрсө балпылдап,
Бочка жесе тойбогон.

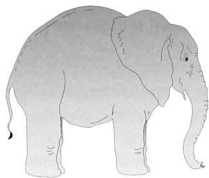
Элик

Карагай, токой аралап,
Топ-тобу менен жүрүшөт.
Чыйырчыгы саймадай,
Кар жааса үшүп бүрүшөт.
Жапайы айбандар
Добушту укса кокустан,
Тикчийе кулак түрүшөт.
Өмүр бою ошентип,
Коркууда жашоо сүрүшөт.

Аркар

Жашоосу тоодо аскада,
Жолобой жаны башкага.
Мергенчи андып атканда,
Чучугу жилик кашкада,
Аркардын эти дарыдыр,
Жеген жан кары-жашка да.

Жейрен

Асманга учуп кетпеген,
Машина кууп жетпеген.
Эчки аттуунун тукуму,
Мергенчи атып эптеген.
Үйүр алган жеринен,
Үйүрү менен кетпеген.
Үркүп кетсе аска таш,
Үйү сымал чеп белен.

Бөкөн

Жайында саргыч, кышы ак,
Жай албай дайым өтө сак.
Жут болсо, казак жеринде,
Жайылып келет кармап бак.
Жүгүрүп кышта, жазда тууйт,
Жалкыдан кээде эки улак.

Кулан

Жаныбар жылкы сыяктуу,
Жаныбар сыңар туяктуу.
Жалы кыска, башы чоң,
Жапайы жашар чунак бу.

Пил

Терисинин калыңы,
Октон башка өтпөгөн.
Терс аяктык жагы бар,
Чөк дегенде чөкпөгөн.
Эмне берсе жей берет,
Жүк көтөрөт көптөгөн.
Пилдей болсо айрымдар,
Бири-бирин сөкпөгөн.

Буйвол

Карматпай жапай бүткөнү,
Каймактай коюу сүттөрү.
Кыска моюн, калта бут,
Кымкаптай чууруп түктөрү.
Колго үйрөтсө болуучу,
Каймагы болуп сүткөлүү.

Көк жал

Териштире билип ал,
Темгил-темгил түрү бар.
Төрт манжалуу мойну жоон,
Тиштери чоң үнү заар.
Типтик узун кулактуу,
Түрлөнүп кээде өңү чаар.

Тоо теке

Аскалуу ташка секирген,
Аска, зоого бекинген.
Аңдып калган мергенге,
Айттырбай айла кетирген.
Амалдуусун мындан бил,
Абайлап байкайт секиден.

Маймыл

Бак ичинде маймыл жүрөт сандаган,
Бакка чыга бири-бирин кармаган.
Бек кучактап баланы эне бооруна,
Бөлүнбөстөн бала-энеге чамдаган.
Бадам, банан бардыгын жеп жемишти,
Бири-бирине берип бербей алдаган.

Коён

Бир жылда алты төлдөгөн.
Башкага көңүл бөлөгөн.
Бак аралай чөп оттоп,
Өрөөндү карай өрдөгөн.
«Пыр» дегенде «дыр» – деген,
Коёндой коркок көрбөгөм.

Ар төлүндө беш-ондон,
Бөжөктөрү туулган.
Бөжөктөрү бойтоюп,
Сабизди жеп кубулган.
Кыштын күнү короого,
Качып кирген суугундан.

ЖЕРДЕ СУУДА ЖАШООЧУЛАР

К. Бакашева

Суур

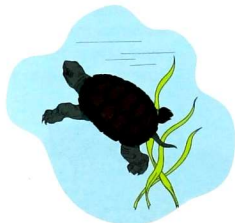
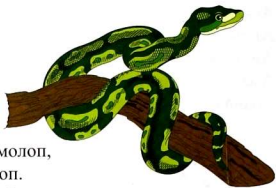
Бийик тоолуу жерлерде,
Жашары маалым мергенге.
Тике туруп аңкыштайт,
Качат жакын келгенде.
Суур «чума» таратат,
Кармаганга эрденбе.
«Учук» – дарты сакаят,
Эт-майы кууруп желгенде.

Жылан

Болбосо да кол, буту,
Сойлоо менен жашаган.
Өтө акылдуу жаныбар,
Биле бербес пас адам.
Уусун алып адамзат,
Баалуу дары жасаган.

Жылан жылат боору менен соймолоп,
Жагымсызга жаны чыгат ойдолоп.
Жыландардын «Заары» абдан пайдалуу,
Жанга жагар дары деп ким ойломок.
Жаратылыш мына ушундай кызыгы,
Жылан уусу дарылыгы ойдо жок.

Кашкулак

Кыймылда күчүн көрсөтпөй,
Семиздиги торопой.
Тойтолондоп чуркаса,
Буттары тебет оромпой.
Чөп чабыкта жолукса,
Чү коёт качып сороктой.

Таш бака

Түбүн төшөп бекемдеп,
Таштуу жерди мекендеп.
Таштай катуу тону бар,
Таш түшпөсө экен деп.
Кургак эмес сууда да,
Жашай берет нечендеп.
Жай баракат жашоодо,
Кылымдарга жетем деп.

Чычкан

Буюм-тайым булдүрүп,
Кырча-кырчып таштаган.
Дан эгиндер бышканда,
Ийинге ташый баштаган.
Кыйынсына көзгө илбей,
Кыйкырсаң да качпаган.
Жугуштуу дартты таратат,
Кыйсырап калат канча адам.

Кош аяк чычкан

Жашырып калар бекен деп,
Таш арасын мекендеп.
Тикесинен тик турат,
Кош аягын бекемдеп.
Жерди шимший жүгүргөн,
Дан-азыкка жетем деп.

Кескелдирик

Куткарып жанын далбастап,
Аткарат айткан буйругун.
Жашоого жанын үрөгөн,
Кес десен кесип куйругун.

Ондатра

Суу түбүндө сойлогон,
Сүлөөсүндөй жойлогон.
Балыр, бака баарын жеп,
Эч нерсени койбогон.
Териси баалуу баш кийим,
Баксамбы деп ойлоном.

Тыйын чычкан

Элүүдөн ашык түрү бар.
Билбеген болсоң билип ал.
Бир жылда эки төлдөгөн,
Чер токойду өрдөгөн.
Урук, жаңгак, жемиш жеп,
Башкаларга көнбөгөн.

Эчки эмээр

Тоо-ташты кенен аралап,
Эчкилер жуушап жатканда.
Ныксырап тойгон жаныбар,
Чоң уйкуга батканда.
Нак сүтүн соруп тойгончо,
Эчки эмээр сойлойт мактана.

Кирпичечен

Билгиң келсе билип ал,
Кирпинин 20-түрү бар.
Зыяндуу куртту жок кылар,
Тик кулактуу үнү заар.
Сайып алар ийнелүү,
Сүт эмүүчү жаныбар.

Суусар

Сулуулук көз жоосун алган,
Суусар бар жүнү сенселген.
Сүлкүлдөгөн тебетей,
Кийсем деп көптөр белсенген.

Чегиртке

Жети миндей түрлөрү,
Бүт дүйнөгө тараган.
Эгининди кырып жейт,
Чыгалбайсың санаадан.

Чаяндар

Чаяндын беш жүз түрү,
Дүйнөнүн бүт жеринде.
Бирин-экин түрлөрү бар,
Кыргызстандын түштүгүндө.
Чаян чакса өлтүрөт,
Эскертерим элиме.

Өжөр жөргөмүш

(Кыргыз эл жомогу)

Илгери бир замандарда жөргөмүш кудум кумурскадай өз эмгеги менен жашашчу экен. Жаз келери менен таңдан кечке эмгектенчү. Жашаган уюгун таза кармап, ага данды жык толтурчу. Алар ак көңүлдүү келип, коңшу-колондорунга ар дайым карамдуу болушуптур. Ошондуктан ак көңүл жөргөмүштү бүт баардыгы жакшы көрүп, урматташчу дейт.

Күндөрдүн биринде адаттагыдай эле ата жөргөмүш менен эне жөргөмүш токойго эмгектенгени келишкен. Алар ушунчалык кызуу иштеп жатышкандыктан коңшусу аарынын кайдан, качан келгенин да байкабай калышат. Эгер аары өзү үн катпаганда алар ишин уланта беришмек.

Аары мукактанып келген себебин көпкө дейре айта албады. Жакшы кабар болгондо дароо эле сүйүнчүлөп салмак, жаман кабар алып келгенин тиги жөргөмүштөр дароо эле сезип коюшту. Бир маалда аларга кабар айтканы келген аары болгон ишти төкпөй-чачпай айтып берет. Көрсө, мындай болгон экен. Коңшулардын баары ызы-чуу болуп жатканынан аары эшикке чыкса, жөргөмүштүн үйү алоолонуп өрттөнүп жаткан экен. Өрт деген өрт да, бат эле үйдү жалмап таштайт. Эр жүрөк аарылар болбогондо жөргөмүштүн балдары да өрттөнүп кетмек экен. Коңшулардын жардамы менен балдарды ажалдын оозунан куткарып калышыптыр.

Ошондон баштап жөргөмүштөрдүн акылын ачуу жеңип, баарын душман катары сезип калышат. Жадагалса балдарын өлүмдөн сактап калган аары досторун да жек көрө башташат. Ошол күндөн баштап жөргөмүштөрдө ак көңүлдүктүн, ак пейилдиктин жугу да калбайт. Андай кылбагыла деген досторунун баарынын көңүлүн калтырат. Алардан биротоло четтеп кала башташат. Алар үйүн өрттөгөн душманын табабыз деп, көздөрүнө баары душман көрүнө баштайт.

Акыры жөргөмүштөр жан билбеген амалды ойлоп табышат экен. Алар шылдатта тор согууну үйрөнүшөт.

Анысы бара-бара укмуштуудай чалма тузакка айланат. Ошондон тарта бул балакеттүү тузак далайлардын убалына калды. Бат эле жөргөмүштөр мыкаачынын мыкаачысы болуп чыга келишти. Кандай жан болсун баары бир, иши кылып торуна илинсе болду дароо канын соруп жеп коёт, алардын кыйналганына карабайт.

Башта жөргөмүштү алкап жүргөн достору эми каргашчу болду. Ал тургай аарылар бул мыкаачылардын тукумун сактап калгандарына өкүнүп да жүрүштү. Себеби кез-кез аарылар

да алардын тузагына илинип калып жатты. Аары ак дилден келип кулк-мүнөзүн оңдоосун суранды, бирок андан жөргөмүш жыйынтык чыгарбады. Кайра күчөй берди. Анын сезимин бир гана ой, душманды табуу бийлеп алды. Бирок күнөөкөр ким экенин билбей эле колуна тийгендин баарын жазалаганы жазалаган. Анын максаты ушул болду.

Андан бери жүздөгөн кылымдар өтүптүр. Бирок жөргөмүштүн ачуусу алигиче тарабаптыр. Өжөр жөргөмүш дагы эле көпөлөктөн тарта чымын-чиркейдин баарынын залалына калып келет. Курулай өжөрдүк кунарсыздыктын белгиси деген экен бабаларыбыз. Бул ылакап да ушул жомоктон улам жаралган окшобойбу.

Жылан менен кишинин арбашы

(Кыргыз эл жомогу)

Кайсы бир заманда эмгекчил дыйкан жашаптыр. Жайында эгинин отоп жүрсө жакын эле жерден ышкырган дабыш чыгат. «Эмне болду экен?» — деп карай салса, эки-үч кадам мандайында эгинден да бийигирээк болуп бир жылан куйругу менен тик турат. Жыланды тиктеген боюнча дыйкан эмне кыларын билбей дал болуп калат. Жылан да кишиден көзүн албай, тостоё тигилет. Дыйкан да көзүн ирмебестен карап тура берет. Бир топтон кийин гана дыйкан жылан менен арбашып калганын сезип, бир аз эсин жыйып мындай учурда эмне кылуу керек экенин элден уккандары боюнча жасоого аракет кыла баштайт. Жылан менен арбашып жатканда кыймылдап, же бурулуп кетпей, жыландын атын табууга аракет кылып, өзү билген ар кайсы аттарды атай баштайт.

Бирок жылан эч кыймылдабай катып тура берет. Дыйкан болсо улам бир

атты ушул болуп калбасын деп атай берет. Бери да туура келбейт. Жылан анда-санда ышкырып коюп, тилин соймоңдотуп, дыйкандан көзүн албай тикесинен тик турат. Алардын арбашуусу созула берип бир топ убакыт өтөт.

Түш ченде дыйкандын кызы атасына тамак алып келет. Ал атасынын жылан менен тиктешип турганын көрөт. Атасы күндүн ысыгына какталып бүткөн боюнан тер кетип, кара көк болуп деми кысылып, ичи көөп бараткан экен. Жыландын да денеси барсайып көөп, көзү тостоюп чанагынан чыгарына аз эле калыптыр. Кыз коркконунан бир кадам аттай албай каккан казыктай туруп калат.

Кызынын келгенин билген дыйкан муунуп баратканынан, «топчумду чечип жиберчи» – деп айтууга араң кудурети жетет. Мына ошол замат жыландын барсайган денеси тарс жарылып, сулап жатып калат. Көрсө, арбашкан жыландын аты «Топчу» экен. Өзүнүн атын уккандан соң, ичи жарылып кетиптир. Эгерде жыландын атын таппаганда дыйкандын ичи жарылып өлмөк экен.

Ошентип, дыйкан жыланды жеңип бала-бакырасы менен аман-эсен оокатын жасап, жыргалчылыкта жашап калыптыр.

Бала менен сыйкырчы

(Кыргыз эл жомогу)

Өткөн заманда бир абышка-кемпир жашаган экен. Алардын жалгыз уулу болуптур Алар баласын малайлыкка бериш үчүн шаарга алып барышат. Бир күнү абышка баласы менен жолдо баратып аябай чарчап, кара таштын үстүнө олтура кетип:

– Өх-х! – деп үшкүрүндү эле, бир ак сакал карыя пайда боло калды да:

– Мени эмнеге чакырдың!? – деп сурайт.

– Мен сени чакырган жокмун, чарчаганымдан жөн эле үшкүрдүм – деди абышка.

– А менин атым Өкүш – деди абышка, – бул балаңды жетелеп кайда баратасың?

– Баламды малайлыкка берейин деп кыдырып жүрөм – дейт абышка.

– Эмесе, балаңды мага бер. Мен окутайын. Келерки жылы дал ушул убакта, ушул жерге келип балаңды аласың! – дейт ак сакал карыя.

Абышкага баласы үчүн бир дилде карматып, баланы колунан алып көрүнбөй калышат. Бала Өкүштүн үйүндө окуп жүрүп, анын кызы менен таанышат.

– Атам сыйкырчы, бул жерден сени эч жакка кетирбейт, кул болуп, жумушун кылып жүрө бересиң. Менин өнөрүм аныкынан артык, ошону сага үйрөтөйүн – деп кыз балага өнөр үйрөтүп жүрөт.

Бир жылдан кийин абышка баягы жерге келип: «Убакыт өттү, баламды бергин!» – дейт. Сыйкырчы кобурап койсо, жети кара мышык пайда болду.

– Мына ушунун ичинен баланды таанып ал! – деди сыйкырчы.

– Менин балам мындай эмес болчу да – деп ыйлап, абышка жолуна түштү.

Кийинки жылы дагы келди. Сыйкырчы бул жолу жети кызыл түлкү көрсөттү. Абышка баласын тааный албай дагы кайра кетти. Ошентип беш жыл бою абышка баласын тааный албай жаман болду. Сыйкырчы акырында:

– Алты жылдан бери баланды тааный албадың. Эмдиги жылы да тааныбасаң, анда балаң түбөлүк меники болот – дейт.

Абышка ыйлап жолдо келатса, артынан кара аргымак ат чуркап келип:

– Сенин балаң менмин, эмдиги келгенинде бизди жети кара ат кылып чыгарат. Оң жактан санаганда үчүнчү болуп мен турам, жаңылбай карма, – деди.

Кийинки жылы баланын атасы дагы сыйкырчыга келди. Сыйкырчы кобурап койсо, алдына жети аргымак тизилип тура калды. Абышка ары карап, бери карап, оң жактан санаганда үчүнчү аргымакты тизгинден алып: «Менин балам ушул!» – деди.

Айласы кеткен сыйкырчы баласын абышкага берди. Бала үйүнө келгенден кийин атасына: «Мен ат болуп кубулайын, ата, сен базарга алып барып сат. Жүгөндү сыйрып кал, бербегин» – дейт.

Абышка атты көп акчага сатты, жүгөнүн алып, үйүнө кайтты. Бала болсо кубулуп куш болуп, атасынан мурда үйүнө келди. Абышка базарга экинчи жолу барды. Баасын кымбат сураса, эч ким сатып алган жок. Бир убакта бир соодагер келип: «Миң дилде берейин, жүгөнүн кошо сат» деп жабышты.

Көрсө, ал сатып алган соодагер – Өкүш сыйкырчы экен. Үйүнө келип кызына: «Атты сарайга аса байлап кой!» – деп тапшырды. Кыз атты жетелеп жөнөгөндө бала: «Эми дагы бир жардамыңды тийгизип, мени коё бер, – деди. Кыз атасына келип: «Ат колумдан чыгып, качып кетти!» – деп калп айтты.

Сыйкырчы Өкүш кара аргымак болуп кубулуп, баланы кууду. Жете бергенде бала илбирс болуп кубулду. Өкүш жолборс болуп, кууп жеткенде, бала суу жээгинде колун жууп отурган эки кыздын жанына шакек болуп түшүп калды. Бир кыз шакекти көрүп сүйүнүп, колуна тагынып алып, үйүнө кетишти. Сыйкырчы жигит болуп кубулуп, кыздардын артынан байдын үйүнө келди.

– Жол болсун, жигит. Кайдан жүргөн немесин? – деп сурайт.

– Сууга жуунуп жатып, шакегимди чыгарып койдум эле, унутуп кете берипмин. Сиздин кызыңыз таап алып, салынып кетиптир.

– Кана, кызым, шакекти ээсине бер, – деди бай кызын чакырып алып.

Кыз шакекти колунан чыгарып, Өкүш сыйкырчыга бермекчи болгондо, шакек буудай болуп чачылып кетет. Сыйкырчы тоок болуп кубулуп, жанталашып терип жеп кирди. Тоок бутунун алдында калган жалгыз буудайды жемекчи болгондо, ал таруу болуп кубулду. Өкүш сыйкырчы таранчы боло калып, терип жеп кирди. Байдын кепичинин ичине түшкөн таруу кыргый болуп учту да, айланып келип таранчынын башын жара тепти.

Ошентип бала сыйкырчыдан кутулуп, Өкүштүн кызын алып, үйүнө кайтып келди. Чоң той өткөрүп, жакшы турмушта ата-энеси менен жашап калган дешет.

И. Токтогулов Борсолдой

Чээнде жаткан чала жан,
Курт-кумурска тирилген.
Борсолдой да жаз келип,
Жаңы чыгып ийинден.
Көрдү жаткан жыланды,
Токоч болуп түйүлгөн.
Кирпиге ал таң калды,
Ийне кийим кийинген.

Ажайып кооз көрүндү,
Аккан суулар сайларда.
Тоонун койну толукшуп,
Толуп турду сайранга.
Куу арчанын учунда,
Конуп турган чаркарга.
«Үк-к-кү» деп бакырды,
Карга канат жайганда
Алдан бир аз тайганда.

В. Осеева

Көк жалбырактар

Катянын эки жашыл карандашы боло турган. Ал эми Ленкада бирөө да жок. Ошондуктан Лена Катяга минтип кайрылды:

– Жашыл карандашыңды мага берип турчу?

А Катя болсо:

– Апамдан уруксат сурап көрөйүн, – деди.

Эртеси экөө мектептен жолугушту. Лена:

– Апаң уруксат бердиби? – деп сурады.

Катя болсо өкүнүчтүү үшкүрүнүп, мындай дейт:

– Апам уруксат берди, бирок агамдан сурабай калыпмын.

– Макул анда, агаңдан да сурап көр, – деди Лена.

Эртеси Катя мектепке келгенде:

– Эмне болду, агаң уруксат бердиби? – деп сурады Лена.

– Агам го макул, бирок карандашты сындырып коёсуңбу деп коркуп турам.

– Мен абайлап тартам, — дейт Лена.

– Байка, – деди Катя, – жаңыртып учтаба, катуу. – Мен бар болгону дарактын жалбырактарын, анан жашыл чөптү гана тартам, – деди Лена.

– Бул көп, – деди Катя, кабагын бүркөп, кебетеси жактыра бербегендей.

Лена аны карап турду да, нары басып кетти. Карандашты алган да жок.

Катя таң кала, артынан чуркап жетип, мындай деди:

– Сага эмне болду? Ал, карандашты. Ал!

– Кереги жок, – деди Лена.

Сабак башталганда мугалим минтип сурап калды:

– Леночка, сенин дарагыңдын жалбырактары эмнеге көпкөк болуп калган?

– Жашыл карандашым жок, ошондуктан.

– Курбундун карандашын неге сурап алган жоксуң?

Лена унчуккан жок. Катя чайндай кызарып кетти да, мындай деди:

– Мен берген болчумун, өзү албай койду.

Мугалим экөөнү алмак-салмак тиктеди:

– Демек, ала тургандай кылып бериш керек болчу.

Н. Тихонов

Кирпилер

Кирпилер абдан сүйкүмдүү болушат, адамдар менен да тез жакындашат. Бир жолу эрте жазда, кары кетелек токойдо бир топ киши келе жатканбыз. Аңгыча кардын алакандай жери кыймылга келип, анан акырын көтөрүлө баштады. Биз токтоп калдык. Арабыздан бирөө карды шилеп жиберди.

Ийинден уйкусураган кирпичин тумштугу көрүндү. Жан-жагына карамыгыш караган кирпичи муздак абадан кере жутуп алып, кар кечип турган буттарын жыттагылады да, күлкү келтире мурдун чүйрүп, эки жолу бышкырып жиберип, кайрадан ийинине бой таштады. Али кар көп экен, ийинден чыгууга эрте деп чечти окшойт...

Кирпилер адамдан чочуркашпайт. Алар бир-бирден өтө этияттык менен биздин үйгө жакындап келишчү, биз аларга сүйүктүү тамагы болгон сабиз, быштак, кээде колбаса кесип ыргытабыз, алар шашпай жеп кетишет. Бир жолу аларга гречка боткосун берип көрмөк болдук. Жайпак табактагы сүт куюлган боткону чөптүн арасына коюп койдук. Биринчи болуп үч кирпичи келди. Булар чүрпөсүн ээрчиткен жаш кирпичилер экен. Боткодон ооз тийишкенден кийин, бирөө бадалды аралап көрүңбөй кетти.

Анан жашыраак дагы үч кирпичи менен картаң эки кирпичи болуп келишти.

Кыязы, чон үй-бүлө бүт чогулгандай болду. Картаң кирпичилердин бирөө күрөң жашыл түстүү экен, анын үй-бүлөнүн аксакалы экени көрүнүп турат.

Адаттан сырт тамак муну да азгырган көрүнөт. Ошентип, жети кирпичи боткону тегеректеп алышып, жайбаракат тойлой башташты.

Бул бир укмуш көрүнүш эле. Алар боткону аптыгып, энтиге, жаланып жеп жатышты. Эки картаң кирпичи өзүнчө бөлүнүп алып жешти, жашырактарын жакындатпай, ачуулана үрпөйө калышып, ийнелери менен сайып алчудай сес көрсөтүп жатышты.

Мындай кызыкты бир гана жолу көрдүм. Табактагы боткону жеп, түбүн жалап-жукташкандан кийин ыраазы болгон түрдө тобу менен кайра жөнөп кетишти.

Бурана

Илгери жоокерчилик замандарда Баласагын аттуу капкалуу шаар болгон экен. Анын түштүк батышында турган дөбө «Кароол дөбө» деп аталып, ал жерге тиги жагы Олуя-Ата, бул жагы Бурулдайдан тарта айланасы бүт көрүнгөн мунара курдуруп, ал жерге күнү-түнү күзөт коюлуптур. Ошондон тартып Кегети буранасы сакчылардын жайы болуп, анын тегерегиндеги дөбөлөрдө ар түрдүү капкалуу жайлар курулуптур.

Жоокерчиликтин бир катуу кармашында бул шаар талкаланып жок болот да, сакчыларга курулган бурана калып калган. Бурана ыйык болгондуктан кы-

зыл-кыргын, кара-сүргүндөрдө да талкаланбай, ушул күнгө чейин жеткен. Бул күнү да адам тийбейт, ыйык көрөт. Жаңыдан орус баскынчылары келген кезде бир көпкөн орус офицери бурананы замбирек менен аттырган экен. Ошол офицер эртеси эле жин ооруга кабылып, жети күнгө жетпей көз жумган экен дешет. Ошондон кийин орустар да экинчи ирет кол салышкан эмес. Замбиректен бузулган бурананын баш жагы кийинки реставрациядан оңдолуп коюлган.

Э. Байсеитов

Баарын берген жер эне

Жер дүйнөнү жаратып,
Жерден алптар төрөлөт.
Жерден желип суу агып,
Жерден дарак көгөрөт.
Жашыл ыраң төр да бар,
Жаткан чалкар көл да бар.
Мелтиреген бийик зоо,
Мейкин талаа, чөл да бар.
Тепсеп темир кендерин,
Кагып алсаң жер берет.
Таш көмүрдү талкалап,
Ачып алсаң жер берет.
Аскасынан алтынын,
Бузуп алсаң жер берет.
Түгөнбөгөн дүйнөсүн.
Сузуп алсаң жер берет.
Ак буудайдан, түшүмдү,
Күрөп алсаң жер берет.

Жан-жаныбар бардыгы,
Жер бетинде төрөлөт.
Ар бирине өмүрдү,
Сен тараттың, жер эне.
Өмүрлөргө ичсин деп,
Булак кылган жер эне.
Адамзатты көрсүн деп,
Чырак кылган жер эне.
Жарга чапса сынбаган,
Дайра берди, жер эне.
Дыйкандарга аябай,
Пайда берди, жер эне.
Нечен түрлүү сүйлөгөн,
Калык берди, жер эне.
Камыш кылып, эр кылып,
Памыз берди, жер эне.
Көксөп акын ырдаган,
– Ырын берди, жер эне.

Н. Гончаров

Бакча тою

(Жомок)

Кашааны улай кетет талаа,
Кыштактан ары башталып.
Андагы өскөн дарбыздар,
Кудум эле торопой,
Жаткан күнгө кактанып.

Кеткен бойлой кашааны,
Жөөктөр түп-түз тартылган.
Өсүп турат помидор,
Кудум мында шамга окшоп,
Тирөөчтөргө артылган.

Жалбыракка жашынган
Бадыраң анда бар дагы...
Ашкабакты дардайган,
Көргөндө минтип ойлойсун,
Челек деп сары кайдагы...

Күндүн соруп ширесин,
Ысыгына катканып.
Өсүмдүктөр бу жерде,
Баарысы кыйын мактанып!

Канышадай бой түзөйт,
Заңкайган күнкарама.
Көзгө толуп бакча, бак –
Жай көшүлүп толукшуйт.
Кай жагыңды караба!..
Ынтымакка келишип,
Жакшы эле жашап турушмак.
Бир-биринин сөздөрүн,
Кадырлашып угушмак.
Болбогондо мындай иш...
Убакытты талаага,
Коротпойт элек анда биз.

Башкача бийик көрүнүп,
Башкалардан бөлүнүп,
Айтат Күнкарама:
– Тең келет дейсиң ким мага!
Мага кызмат кылууга,
Тийишсиңер баарыңар.
Келишкен келбет күч да бар,
Бой десең бой – баары бар.

Көңүлү жарык Күн менден,
Көзүн албайт чаңкайып!
Көрүнө өсүп турамын,
Көккө жете заңкайып.

Күн түспөл таажым турганда,
Батамын мен жыргалга!
А бирок аны көпчүлүк,
Жактырбагандыктанбы,
Кетти мындай сөз жүрүп:
– Деги кимсиң сен өзүң?
– Өзүңдү укмуш сездирген.
Кайдан чыккан немесиң?
– Пайдасы жок немени,

Туура болбойт мактасак! –
Деди күйүп Ашкабак.
Чындыгында чыр-чатак,
Ушулардан башталат.
Мактай берсе болобу,
Ар ким эле бир өзүн?
Каныша болсом жарашат,
Туура келет мүнөзүм!

Аземдеп кооз жасалган,
Бүтүндөй зоот жасалгам.
Ээлеймин ушул бакчаны,
Андыктан чынжыр-жип тарткам...
Мончоктой жанып жарк этип:
– Жок деди, ага Жүгөрү.
Кимдердин ким экенин,
Дааналап билип жүрөлү!
Каныша мына, мен болом!
Билишет муну баарысы,
Жашы дебей карысы...

Пияз айтты:
– Пайдаң жок,
Сенин деле анчалык.
Ошончолук барктуумун –
Ачуу болсом канчалык!
Менсиз болбойт эч качан,
Тамак-аштын бир даамы.
Дасторконго коюлбайт,
Менсиз тамак бир дагы.
Андыктан мендей каныша,
Абдан дурус болбойбу,
Араңардан табылса!..

Ачуусу келген кызылча,
Кызарды дейсиң ушунча!

Анан ал минтти чыдабай:
– Канышамын деп Пияз,
Кантип айттың уялбай!
Өзүң деле байкагын,
Чындыкты түз айтамын:
Канышалык касиет,
Менден гана сезилет!

Бүт жашылча, дүйүм чөп,
Тегиз бышып жетилип,
Күз келгенче бул талаш,
Улана берди өөрчүгүп.
Кыскасы талаш-тартыштар,
Туура бир ай созулду.
Ким билсин, балким ага да,
Дагы бир ай кошулду.

Алардын ар бирине,
Күз кожоюн жеткенде,
Талаш дароо басылды,
Жыйналып түшүм кеткенде.

Айтсак кептин чын-чынын,
Ар жылы ар жай сайын.
Ашкабак таштап чынжырын,
Ар кимиси ушундай,
Баштайт деп угам кыймылын.
А бирок, талаш баягы,
Бүтпөйт го анын аягы...

Басалбайт бул талашты,
Бир дагы жан, бир дагы.
Басалбайт аны ал тургай,
Жаан,
Шамал,
Күн дагы...

Орусчадан которгон
К. Жунушев

ЖЕМИШТЕР

М. Жангазиев

Алма

Үйүбүздүн жанында,
Төрт түп алма багымда.
Бышкан кезде жытын айт,
Тарайт биздин айылга.

Жаз чыкканда түптөймүн,
Жагалданып иштеймин.
Керегинде сугарам,
Гүл ачканда үзбөймүн.

Көп келишет аарылар,
Гүл ичинде балы бар.

Чарчаганда эс алам,
Мен билбеген дары бар.

Түйүлгөнүн көрөмүн,
Түгөлдөп кык төгөмүн.
Керек болсо темирден,
Түптөрүнө көмөмүн.

Бышкан кезде түшкөнүн,
Бак аралап издедим.
Кургатамын как кылып,
Билем далай иштерин.

Өрүк

Мен тиккен өрүк башкача,
Балдар билбейт айтпаса.
Эзилген кезде бал татыйт,
Сары алтындай таптаза.

Күн ысыкта көлөкө,
Өрүктө экен береке.
Жайы, кышы, күз болсун,
Жарайт дешет, керекке.

Витамины көп экен,
Өрүк баккан эп экен.

Айтканындай апамдын,
Бал каймакка тең экен.

Данегинин даамын көр,
Бөбөгүнө чагып бер.
Жазы менен жакшы иштеп,
Жай келгенде өрүк тер.

Биздин өрүк башкача,
Балдар билбейт айтпаса.
Бышкан кезде бал татыйт,
Сары алтындай таптаза.

Алмурут

Алмуруттун сорту көп,
Бири сары, бири көк.
Көбөйтүү үчүн түшүмүн,
Ар түбүнө кыктан төк.

Түйүлгөндө түптөгүн,
Сугара бер, күтпөгүн.
Жол жобосун үйрөнүп,
Ирет менен иштегин.

Бышканында какпагын,
Уу дарыдан чачпагын.
Алмурутка курт түшпөйт,
Асылын бил, тактагын.

Бирден үзүп терип ал,
Сортко карап бөлүп ал.
Алмуруттун жакшысы,
Биздин бакта көрүп ал.

Алча

Эрте бышкан бул жемиш,
Гүлдөгөнү тептегиз.
Кубандырат өзүңдү,
Эгер болсо жер семиз.

Бутактары узарып,
Мезгил жетсе кызарып.

Кыздар шуру тизгендей,
Табигаттан узанып.

Кызылы бар, сары бар,-
Түркүн ширин даамы бар.
Адам үчүн керектүү,
Витаминдин баары бар.

Шабдалы

Шабдалы жалпак, тоголок,
Бага билсең оңолот.
Түйүлүп алса маалында,
Түп көтөрө торолот.

Аккан сууну аяба,
Сүт бергендей балага.
Ар тамыры суу ичсин,
Бекер кетпей талаага.

Шабдалыны жей бергин,
Быша электе тербегин.
Талашса да бөбөгүн,
Саргайбаса бербегин.

Кары адамдын дарысы,
Шабдалынын баарысы.
Пайда болот денеңде,
Клетканын жанысы.

Жүзүм

Шиңгил жүзүм түйүлүп,
Гүл чатырда илинип.
Денесине маңызды,
Тамырынан сиңирип.

Күн ысыгын сагынып,
Туш-тарапка жайылып.
Акак менен седептей,
Алгың келсе тагынып.

Чырмоок сымал жайылма,
Чатыр болот жайында.

Ала бергин мол түшүм,
Өрнөк болсун айылга.

Маңызынын шербети,
Жок сыяктуу теңдеши.
Суктандырган сулууну,
Жемиштердин бермети.

Жүрө бербей жүзүм бак,
Жүзүмү көп биздин жак.
Жайда, күздө ийилип,
Жаадырасын жүзүм шак.

Карагат

Кызыл, кара карагат,
Гүл ачканда агарат.
Желип келип жел жүрсө,
Кыз баладай таранат.

Карагаттын иши көп,
Жолотпогун отоо чөп.
Үйрөнүп ал башынан,
Башкаларга болбой кеп.

Өскөн жери көлөкө,
Болот анда береке.
Варенье жасаган,
Баркын билген энеке.

Сентябрда жыйнагын,
Келгендерди сыйлагын.
Тойгонунча жей бергин,
Витаминге жыргагын.

Б. Алыкулов

Бул куштардын санаты

Карап турган калайык,
Кайсыны айтсам ылайык?
– Койкогой моюн, кара көз,
Куудан айтсам ылайык.
Куш төрөсү буудайык,
Муну айтсам ылайык.
Далбага түшөт, кара куш,
Ак шумкар учкул – сара куш.
Салгандын таркайт кумары.
Ылаачын андан кем эмес,
Ыргыта тээп турары.
Бардык куштун ичинен,
Ителги күчтүү балбаны.
Аскага кирсе кекилик,
Аябай чеңгел салганы.
Кекилик качып кутулбайт,
Калтырап бошойт дарманы.
Чүйлү – куштун кичиги,
Талыбайт учса канаты.
Шаकылыктап сайраган –
Сагызгандын адаты.
Бөрүнү алат бөктөрүп,
Бүркүттүн артык кайраты.
Түлкүнү көрсө түйүлгөн,
Тутамын деп сүйүнгөн.
Алыстан көрүп бүркүттү,
Түлкү шашып жүүргөн.
Качканы менен коёбу,
Кайраттуу бүркүт тигилген!
Чеңгелин салып качырган,
Курч тырмагын батырган.
Баатыр бүркүт көрүнсө,
Жолборс да чочуп шашылган.
Ылаачындан жашынат,
Кептер зоонун бетинде.

Үкүнүн көзү ачылат,
Күн баткан соң кечинде.
Таскара, кажыр зор болгон,
Тырмагы жоктон бечара,
Бул жагынан көр болгон.
Алыста арам мал өлсө,
Таскарага билинген.
«Өлүмтүккө жетсем» деп,
Өлгүчө кургур сүйүнгөн.
Өлүмтүктү пайлаган,
Сөөгү менен чайнаган.
Айры куйрук, көжөгат,
Балапанга жетет бат.
Уядан издеп таппаса,
Убайым тартып калган дак.
Кыргыйга күйкө окшошот,
Учса баары топтошот.
Канаттарын күүлөшүп,
Чычканды көрсө токтошот.
Ырдадым учкул кыраанды,
Мүнүшкөр таптайт буларды.
Качырган туйгун коёбу,
Тоодогу жүргөн уларды.
Тырмагы бар куштарга,
Жемиш кылган буларды.
Кыргый куштун – сулуусу,
Турумтай куштун – баласы.
Торгой менен куушуп,
«Ойногонун» карачы.
Айтып ырдап отурган –
Бул куштардын санаты:
Канаттуу куштан – буудайык,
Тумшуктуу иттен – кумайык.
Кайрат, күчтүн баарысы –
Бул экөөнө ылайык.

Карыган дубду канаттуулар кантип сакташты

Асманга айкалышып керип кулач,
Өсүптүр суу жээгинде бир дуб жыгач.
Өтсө да чубап жылдар эчен-эчен,
Турчу экен тамырлары өтө бекем.
Булбулдар дайым сайрайт бутагында,
Өстүрүп балапанын аман-эсен.
Чымчыктар жашашыптыр курал билбей,
Жайкысын көлөкөдө ысык тийбей.
Бороондо кыйын күнү кычыраган,
Карган дуб калкалаган башын ийбей.
Мээримде мейкин жаткан убак өттү,
Жоготту кайран дарак жашыл көрктү.
Куурады ылдый карап башын салып,
Тиреген бутактары мурда көктү.
Көрүшүп курбусунун мындай алын,
Кайгырып арча, кайың жашын төктү.
Күңгүрөйт соккон желден сурап кеңеш,
Алам деп карылыктан кантип кекти.
Көз жашын жыгачтардын агызганын,
Көрдү да, учуп келди сагызганым.
Олтурду ой-ойлонуп бир бутакка,
Сүйлөйм деп болгон ишти мен узакка.
Курбулар, көңүлдү бургула бат,
Андыктан болгулачы баарыңар сак.
Биз өскөн, кайран дарак карыптыр,
Ажалдан куткаруунун амалын тап!
Тартипке туугандарым келгилечи,
Аксакал каргага сөз бергилечи.
Тынчтанды бардыгы тең ошол замат,
Жабыла карга отурган жакты карап.
Бул карга узак жашап көптү билген,
Көз чарчап көз айнекти кулакка илген.
Канаттуу карап турчу анын оозун,
Сүйлөйт деп абышкабыз кандай тилден.
Кабагын карга турду катуу бүркөп,
Көптөн соң айта салды мындай бир кеп:
– Дуб калып, көлөкөсүн көрөм десен,
Баарыңар бир адамдай тургула бек.

Тезирээк тоңкулдакка баргылачы,
Кеңешти так ошондон алгылачы.
Тоңкулдак курт тукумун куугунга алат,
Курбулар куткарарбыз ал жыгачты.
– Жөнөштү чабалекей, бир чакчыгай,
Кабарды тоңкулдакка тез айтчудай.
Сабыркап сансыз дарак кайгы чексе,
Кейишти кайгы тартты кең капчыгай.
Эмгегин эң улуунун сыйлайлы деп,
Даракка дары издеди сан өзөн-сай.
Табышты тоңкулдакты экөө барып,
Кары арзын канаттуунун мойнуна алып
Үшкүрүп чабалекей мындай деди:
– Кантебиз карыган дуб болду карып,
Карга айтты кабыгында курт бар го деп,

Андайга абалтадан сизсиз табып,
Абышка ак эмгегин кечер го дейм,
Андайды азырынча турсак багып.
Ушунча бизди өстүргөн атабызга,
Жүр табып, учалычы канат кагып...
Анда айтты, эр тоңкулдак мындай бир кеп:
– Жыгачты айыктыруу менде милдет.
Эгерде курт жайылган оору болсо,
Баарыңар жектегиле мени тилдеп.
А балким андан башка себеп бардыр,
Барганда көрөйүнчү кандай илдет.
Ошентип аспаптарын колуна алат,
Атайлап камдап алып аппак халат.
Ээрчитип чабалексей, чакчыгайды,
Күн бата-күүгүм кире жетип барат.
Кубанып адегенде айтты карга,
– Чакырттым болобу деп сенден арга.
Жакшылап оорусун тап, жардам көрсөт,
Жабыркап жаны кейип турган жанга.
Жабышты дуб бооруна барар замат,
Каккылап тумшук менен улам бат-бат.
Тоңкулдак көпкө чейин түйшүк чекти,
Оорунун атын билбей даана тактап.
Ургулайт убарада тука-тук-тук,
Күч кетип ооруганча узун тумшук.
Кабыкта боюн катып бир кыйла курт,
– Кагылам канаттуулар баламсың – деп,
Алкышын айтып жатты карыган дуб.
Баарыңды балапандан баккан менмин,
Баарыңа баалуу тамак тапкан менмин.
Тууганча кол кармашып катар жүрүп
Душмандан качан болсо сактан дедим.
Өлкөнө өлөрмандар кол салышса,
Майданда жеңип чыгып мактан дедим.
Баарыңа өнөр бердим аркыл-аркыл,
Бирдиктүү, билимдүүлүк бердим акыл.
Айга учсаң канат кошкон заманың бар,
Көтөрүл бийиктиктен коркпо такыр.
Булутка башын малып бой тирешкен,
Менин да аталарым болгон баатыр.
Айтайын уландарым силерге мен,
Азыр да тамырларым өтө бекем.

Азыраак мени илдетке чалдыктырган,
Ушакчы арадагы курттар экен.
Уулдар! Ушулардан таза болсун,
Уяңар урматы күч Ата Мекен!

И. Токтогулов

Ким билет?

Төөнү көрүп тартайган,
Төркүн катуу таң калды.
Чоочун жанды көрдүм деп,
Чогултту бүт балдарды.

– Атам айткан баягы,
Атан деген ушубу?
Боз нарыбы, же жүкчүл,
Бул эмне шумдугу?

Чоң аталар мингенби,
Чолпон айткан ингенби?
Же Нурдуку туурабы,
Желмаянбы, буурабы?

Эгер көрсө сүрөтүн,
Эне, атанар бир билет.
Атан төөбү, же нарбы,
Атын туура ким билет?

С. Маршак

Токой майрамы

– Жыгачтарды тиккенде,
Эмне болот аныбыз?
– Деңизде жүргөн кеменин,
Кабыргасы жыгачтан,
Парустардын түркүгү,
Бардыгы да жыгачтан.
Өзүм көргөн үйлөрдүн,
Устуну да жыгачтан.
Жыгачтарды тиккенде,
Эмне болот аныбыз?

Колуңдагы калем сап,
Пенал дагы жыгачтан.
Жазып жаткан ак кагаз,
Стол дагы жыгачтан.
Учкун күндү кармаган,
Радио мачты жыгачтан.

Идиш турган үйдөгү,
Шкафтар дагы жыгачтан.

Чиркелишип бараткан,
Поезддер да жыгачтан.

Көкөлөгөн самолёт,
Канаттары жыгачтан.
Окуп жаткан китептин,
Барактары жыгачтан.

Жыгачтарды тиккенде,
Эмне болот аныбыз?
Алма-жыгач болбосо,
Алма кайдан жаралсын.

Өрүк, жаңгак, алмурут,
Алар кайдан жаралсын.
Апаң ачып олтурган,
Сандыгы да жыгачтан.
Сен отурган көлөкө,
Бардыгы да жыгачтан.

А. Жакшылыков

Жайлоодо

Күн зоонага батып барып,
Күйүп-жанып токтолот.
Делбиреген боз булуттар,
Кызый кызгылт чок болот.
Койду кайрып айыл жакка,
Балдар келет жарышып.
Бул убакта жылкычылар,
Кулундарын агытып...
... Боз үйлөрдө түтүн булайт,
Жаш саамалды бышып болуп.

Кош чакачан жеңем басат,
Кечки саанды саап коюп.
Айыл тынчыйт акырындап,
Түнгө тоолор багынат.
Таштан таяк жеген суулар,
Күкүрттөнүп чамынат.
Бөбөк чырдайт эмчек сурап,
Бир уялбай коногунан.
Топ жылдыздар чогуу угат,
Чоң атанын жомогунан.

Карынын кебин капка сал

– Балам, сени менен жай олтуруп сүйлөшө турган кебим бар, – деп сырттан бош чака көтөрүп кирген небересинин алдынан утурлады ак сакал карыя, – колунду жууп, менин жаныма бир азга отурчу.

Төрдөгү салынган шырдакка карыя мандаш токунуп отура кетти. Аңгыча небереси да жанына келип, чоң атасына суроолуу тиктеди.

– Отур мындай.

Чоң ата сакалын сылап азга унчукпай турду да, анан оң жагына отура кеткен небересине бурулду.

– Келгениме үч күн болду. Ошондон бери сен таштандыга канча нан таштадың.

– Нан эмес, мусор, чоң ата.

– Акыр-чикирге аралаштырып төккөн нандын убалы кимге?

Чоң ата туталанып, небересине ачуулуу карады.

Чоң атасы шаарга ушу небереси үчүн келчү. Бирок, өз баласы Сарыпбектин, же келини Гүлайымдын кандайдыр бир «иштерине» таарынчу да, кайра тез эле кетип калчу. Замирбек чоң атасынын кетип калганына дайыма ыйлачу, папасын, мамасын кыйнап, артынан кат жазчу.

– Артып калган нанды баары эле ташташат. – Небереси кабагын бүркөп, жооп кайтарды.

– Нанды ыргытып жибере тургандай кылып арбын албай, өзүңөргө ченеп албайсыңарбы? Же дүкөнчүлөр «көп алгыла» дешип силерди зордойбу?

– Жок. Ар ким каалашынча алат. Сиз ага эмнеге кабатыр болосуз, чоң ата. Бизде арткан тамактын баарын эле таштайт. Антпесе ууланат, – деди небереси.

– Э-х-е-хе, балам. Ачкалык башыңардан өткөн эмес. Мен сендей чагымдан эгин эгип, жер сугарып, отоо чөптөрдөн арылтып, оруп-жыйып, «оп майдалап» бастырып, тегирменге салып, түйшүк тарткан адаммын. Бир учурда сындырым нан таппай алдастаган учурлар да болгон... А силер оозуңарга алган нанды теңине чейин жеп, калганын таштап саласыңар. Ал кесиринер өзүңөргө эле эмес, элге тийсе эмне болот, ыя?

Небереси унчуккан жок. Чоң ата кабагын чытып, кичине козголуп алып, сөзүн кайра баштады.

– Антиш жарабайт. Бир сындырым нан баткан курсакка калганы деле батат. Ошондуктан тиштеген оокатыңды аягына чыгара жегин, же бир тиштеп ыргытпай, жебей эле кой.

– Мунуңузду папам менен мамама түшүндүрсөңүз. Чын айтам, чоң ата, – деди небереси.

– Көчөлөрдө, арыктардын ичинде, ыплас жерлерде тепселип жаткан нанды көргөнүмдө, зээним кейип, туталанам. Кейип кетем.

– Көрүп жүрөм.

– «Көрүп жүрөм» дейт дагы... – Карыя жаш балача бултун этип небересине таарына жүзүн бурду. Арпачы карыя Замир менен кадимкидей кызандашат: акыл айтат, кээ бир нерселерди талашат, жазалайт, же өзү таарынат...

Кыйла убакыттан соң карыянын таарынычы жазыла түштү.

– Мен сага балам, укумдан-тукумубузга айтылып келе жаткан дастанды кеп салып берейин. Кунт коюп ук. Пайдасы тиет...

... Жайдын толуп турган мезгилинде төө жетелешкен топ кербенчилер ээн талаа, эрме чөлдө кетип баратышты. Күн ушунчалык ысык болгондуктан теребел куйкаланчудай болуп, өртүн ысык илеби бетке ургансыйт. Төөлөр ысыкка чыдамдуу мал эмеспи, алар «бук-бук» этип коюшуп, бир калыпта баратышты.

– Бул жердин үбү алыбызды кетирди го, – деди кербен башчысы өзүнчө күнгүрөнүп. Ал шынга бойлуу, мүчөсү келишкен, алп жигит эле. Алар Абескен деңизи тараптан чыгышка соода жүргүзүш үчүн бара жатышкан. Түш ооп, мейкин талаанын көбүн басып өтүшкөндө, жигит эмнегедир шылкыйып, капалана баштады. Он миндеген чакырым жол баскандан кийин анын карыган атасы-энеси жана он төрт жашар карындашы оюна түштү. Мунусун жанында ат үстүндө үргүлөп бараткан буудай жүздүү, чап жаак, карылыгы жеткен чал сезе койду. Ал мындай узак жакка нечен ирет чыккан, акылдуу адам болучу.

– Бул чөлдөн аман-эсен өтсөк, тоолуу өрөөндөр башталат. Ал жакта Каражубан шаары бар. Бир жума соода жүргүзүп, тыныгып алабыз да, андан ары жолубузду улантабыз, – деди баягы чал жигиттин көңүлүн жубатып, – сага окшогон алп жигиттин кабагы салынбаш керек. Болбосо кошундагылардын көңүлдөрү чөгүп, ар кандай иште ыргылжың болушат. Андан көрө көңүлдү шат кыла турган жакшынакай ырлардан созолонткун.

Бир топ жол басышкан соң күн да төмөндөп, үп болсо да жел жүрө баштады. Ангыча тээ алыстан каптап келе жаткан караан көрүндү.

– Жайылып келе жаткан бөкөн болсо керек, – деди, баягы чал.

– Бөкөн мындай бозоруп жаткан талаадан анчалык байкалбайт – деди жигит. – Булар биз бара жаткан жактан кайтып келе жаткан кербенчилер окшойт.

Чал колун чекесине серепчилеп, чаң уюлгуган тарапка көпкө чейин тиктеп турду да:

– Бөкөн да, кербенчилер да эмес экен, – деп кыйкырып жиберди. – Каракчылар турбайбы. Алактабай, жан айласын тапкыла.

Алар тым-тырс боло түшүштү. Аздан соң жааларын алышып, төөлөрдү чөгөрүшүп, ар ким ар кайсы жерге баш калкалап, тосотко отурушту.

– Эки карапаны тезирээк кумга көмгүлө, – деди чал.

Каракчылар чымын-куюн болушуп, беркилерге улам жакындай башташты. Алардын ачуу кыйкырыгынан, баш аламан чуусунан аттар элдеп, кербендердин үрөйлөрү уча баштады. Каракчылар аларды курчап алышып, жаанын огун жамгырдай жаадырышты.

– Уулум, тагдыр кандай болот? Бирок сенин ушулардын колунан өлүшүндү каалабай турамын. Сен аман болсоң, элинди кырсыктан сактоочу бир азамат болоруна шек жок. Анын үстүнө барыбыздан жашсың. Ошондуктан мен тигил каракчыларды алагды кылып, тигилер менен батыш тарапка качайын. Алардын тобу биздин соңубуздан жөнөгөндө, сөксөөлдүн түбүнөн атып чык да, чыгыш тарапка чу койгун. Ажалың жок болсо, аман каларсың. Тигил кумга көмүлгөн эки карапа жөнүндө унутпагын. Анан дагы мына бу сөздү эсиңе тут: карападагылар алтындан кымбат, анткени, алтын – адамдын өмүрүн кыят, алтын – адамдын түбүнө жетип тынат, булар болсо өмүрдү улайт. Колундан келсе, буларды сакта! – деп карыя жигитти чындап аяганын билдирет.

Бир маалда ал атынын мойнун буруп, камчы үстүнө камчы чапты да, учкан куштай зымырап жөнөдү.

– Ох-о-хо... – лоп көрүп калган каракчылардын бирөө катуу кыйкырып, сөөмөйү менен чал кеткен жакты көрсөттү. Каракчылардын бардыгы жабыла жааларын мээлешип, тартып жиберешкенде качып бараткандардын бирөөнүн астындагы аты онкосунан кетти. Тигилер аны басып жыгылышты.

Ушул учурдан пайдаланып, жигит атынын оозун коё берди. Бир каракчы таамай мээлеп, аны удаа-удуа аткылады. Жаанын огу жигиттин сол акырегин көзөп өттү.

Көп узай элек. Каракчылар анын сонунан түшмөк болду эле, баягы «охо-хо-логон» каракчы жөн эле койгула дегендей ишарат кылды. Жигит аны байкаса да ишене албай, камчы үстүнө камчы уруп, далбастап качып жөнөдү.

Бир ээн жерге келгенде, ал акырегин көзөп өткөн жибени чымырканып туруп сууруп алды. Алдындагы атынын оозунан көбүк буртулдап, желе жортуп баратат. Узак жолдон кийин көп кан агып, алсыраганын сизди. Күн кечтеп калганда атынын оозун жыйып, чоң бадалдын түбүнө келип жыгылды. Эсинен танып, көзү жумулду.

Бир оокумдан кийин ал көзүн акырын ачканга жарады эле:

– Эсиңди эми жыйдыңбы? – деген мээримдүү адамдын үнү угулду.

Жигиттин маңдайында өзүндөй эле кер мурут, олбурлуу мүчө, ак саргыл улан турган экен. Ал кансыраган жигитти оң ийнинен желөп олтургузду да, канжыгасындагы чаначын чечип, суудан жуткузду. Жигиттин көзү умачтай ачылып, кубаттана түштү.

– Өтүп бара жатсам, салт ат көрүндү. Кайрылып келсем, кызыл-ала кан

болуп сен жатыпсың. Жанатан бери жаа көзөп өткөн акырегиндеги канды токтото албай айлам кетти. Эптеп бир тал бубак чөп таап, каныңды токтоттум. Эми, минтип тердиктен кесип, курумшу күйгүзүп басып, көйнөгүмдүн жеңдери менен таңып койдум. Сага Четмырзанын каракчылары кол салыптыр, – деди.

– Ал каракчыларды билесиңби? – деп сурап калды жигит көзүн ачпай туруп.

– Четмырзанын каракчыларынын жаасы адамдын денесин көзөп өтөт – деди жаш улан.

– Жаанын огун күч менен ат үстүндө келатып сууруп салдым – деди кербен жигит.

– Сенде күч бар экен. Четмырзаны сендей гана жигиттер талкалайт. Атын ким?

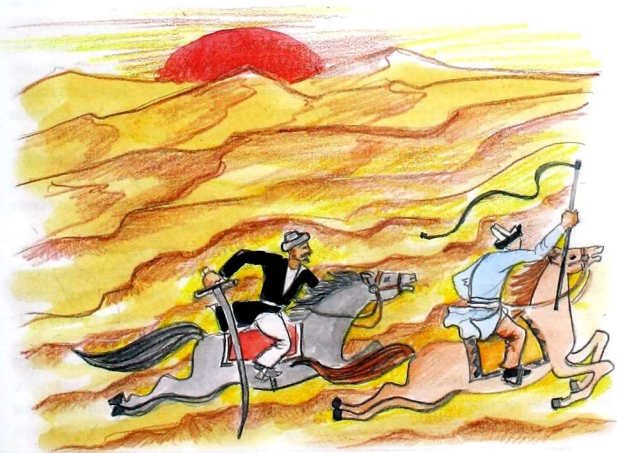
– Буда...

– Менин атым Баба. Күн кечтеп баратат. Аттаналы. – деди ал.

Алар текирең-таскак менен кыйла жерди басып өтүштү. Түн бир оокум болгондо:

– Бир нерсе эсимден чыгып кетиптир – деди Буда.

– Ал эмне эле?

– Бизди каракчылар тоногон жерде эки карапа көмүлгөн. Ошону ала кетишибиз керек болучу.

– Ал карапада алтын барбы?

– Жо-ок. Алтындан да кымбат.

– Алтындан кымбат эмне болмок эле – деп күлдү Баба. – Тополоңдуу тынчы жок ушул заманда адамдын жанынан да алтын баалуу. Каракчылар каныңарды төгүп, башыңарды алганы жатса, силер алтыныңарды кумга көмө салганыңар кандай?

– Ырас, аны биз жолдон келе жатып алтынга айырбаштап алганбыз. Ошондуктан алтындан да кымбат.

– Болуптур, аныча ишенейин. Бирок биз кайрыла албайбыз. Үйгө үч түн, үч күн дегенде араң жетебиз. Сен жараатыңдан айыккандан кийин кайра келип алып кетебиз, – деди Баба. Анан минтип кошумчалады: – Ошенткенибиз оң. Баары бир азыр атыбыз карапаларды көтөрө алышпайт. Кийин келип төөгө жүктөп кетебиз.

... Жай айы жылып өтүп, бат эле күз келди. Буданын жарааты айыга баштады. Баягы карапаларды эстешти:

– Төө табылса, карапаларды алып келсек болот эле?

– Төө жок. Сенин жаратың да айыга элек.

– Айыктым, – деди кайраттанып Буда – кийин кар басып калса, таба албай калышыбыз да ыктымал.

– Сен биротоло тыңый элексиң. Бир аз оңолгун. Эч болбосо бир жумадан кийин баралы, – деди Баба.

Алар кербенчилерди каракчылар тоногон жерге келишти. Буданын чечип ыргыткан баягы чапанынын айрыктары самсаалап, сөксөөлдө илинип турган экен. Саягы каракчылар чапанга кызыкпаса керек. Буда тытылган чапанды кармап туруп, этегинен төмөн карай силкти. Анын жан чөнтөгүнөн баштык түшүп кетти. Буда эңкейип, баштыкты алды да:

– Керек болсо мына, алтын, күмүш таба турган нерсе г-гугктя – деди, – сага ак ниетим менен кызмат өтөп берем деп, сөз берген элем. Ушуларды эгип, өстүрүп, адамдык карызымдан кутулайын. Эмдиги күзгө чейин сени менен бирге болуп, анан мен да өз жериме кайтайын.

Экөө карапа жүктөлгөн төөнү жетелеп, эртеси жолун улашты.

– Карапада, – деп сөзүн баштады Буда, – эгин бар. Андан адамга күчкубат толуучу, балбан ичсе тендешсиз шер болуучу укмуштуудай сонун тамак жасоого болот. Эрте жазда жер айдап, үрөнүн сээп, коңур күздө жыйнасаң, ошондо билесин.

Булар бир жума өткөндөн кийин, Бабанын үйүнө келишти. Жүктөрүн түшүрүштү. Кийинки жазда жерге үрөн себишти. Буда айткандай эрте күздө эгин мол түшүм берди. Оруп-жыйып, бастыргандан кийин кызылы үйдөй болуп дүпүйдү. Ар кайсы жерге ороо казышып, эгинди көөмп, үстүн түздөп салышты.

Буданын баягы баштыгындагы «керек болсо булар алтын-күмүш табат» деген нерсеси урук экен. Аны өзүнчө талаага айдашкан. Жайды жайлата тынбай багышкан. Казандай дарбыз, коон талааларга батпай кетти.

– Буларды шаарга алып барып, алтын-күмүшкө айырбаштайбыз – деди Буда.

– Ой, мунун бал-шекер турбайбы, – деди Баба коондун даамын татып, – мен мурда жеп көрө элек элем.

– Баба, тууган мен сага ак эмгегим менен иштеп, эгин айдап, жемиш өстүрүп, аларды кантип пайдаланууну үйрөттүм. Азыр тигил эгинден өзүмө азык даярдаймын. Жакшылап көрүп ал. Мен өзүмдүн мекениме кайтпасам болбойт. Элимди, жеримди сагындым, – деди Буда.

– Киндик кан тамган жердин топурагы торко. Эли жерин сагынбаган адам болобу. Мен сени кармабайм. Сага мин мертебе ыраакмат. Мен ыраазымын, – деди Баба.

Буда да Бабага ыраазы болуп, өзүнө жол азык камдоого киришти. Ал эгинден табакка сузуп алып, кол жаргылчакка тарта баштады. Майдаланып ун болду. Унду эчкинин сүтүнө жууруп, аны майдалап тоголоктоду да, казандагы кайнап жаткан майга салды. Кыпкызыл болуп бышканда: – Жеп көрчү, – деп табакты Бабанын алдына койду.

– Бул гүлазык – нан! Арыкты семиртет, ачканды тойгузат. Алтынды сатып алууга болот. Бул сатылбайт, анткени гүлазык, – деп бир төөгө буудай жүктөп алып, мекенин көздөй жөнөп кетти.

Баба нан жасап, шаарга чыкты.

– Нан, нан алгыла!

Эл үймөлөктөшө калышты. Ошол күнү базар аралап жүргөн баатыр Шер топологон элге көңүлүн бөлүп, жигиттери менен Баба жакка басып келди:

– Эл балга конгон чымындай болуп, эмнеге үймөлөктөшүп жатат.

Баба Шерди тоготпой мындай деди:

– Мен нан бышырып келип, элге сатып жатам. Эл нанга үймөлөктөшүп жатат.

Баба кыпкызыл болгон боорсокторду табагына сузуп, баатырга сунду. Баатыр нанды чекесине тийгизип, анан боорсоктон оозуна бирди салды. Боорсокту чайнап жуткандан кийин, анын жигиттери баатырга карап:

– Улуу мартабалуу баатыр! Сизге керек болсо, бул томаяктын боорсогу азыр эле сиздин сарайыңызда болот.

– Жо-ок! – деди баатыр Шер, силер менин оюма түшүнгөн жоксунар.

Ал койнунан күмүш шакекти алып чыкты да Бабага сунду.

– Ушул шакекти көрсөтсөң, менин сарайымдагы кароолчулар сени мага киргизип жиберет. Эртең келгин, – деди да бастырып кетти.

Баба баатыр Шердин адилет экендигин жакшы билүүчү. Анын үстүнө Бабанын чачыранды элин чогултуп, журт курай баштаган эр киши ме-

нен таанышканына: «Көктөн тилегеним жерден табылды окшойт» – деп сүйүндү Баба. «Мени ашпозчу кылганы жатса керек», – деп да ойлоду. Алып келген нанын тез эле соодалап, үйүнө кайтты.

Эртеси тептегерек кылып, бал кошулган нан бышырып, Шердин сарайына барды. Шакекти көргөн кароолчулар, аны баатырдын отурган жерине алып барышты. Баба дасторконун ачып, кызыл тегерек нанды анын алдына койду. Шер нанга үңүлө карап туруп:

– Кечээкиңден мунун укмуш көрүнөт, – деп колуна алып, чекесине тийгизип, анан эки бөлдү. Бир сындырымын дасторконго коюп, экинчисин чекесинен сындырып жей баштады.

– Жигит, сенин атың ким? – деди ал Бабага карап.

– Баба, улуу өкүмдарым!

– Түзүк – деди ал жылмайып, – бул нанды эмнеден жасадың?

– Будадан... – деп жиберди Баба шашып.

Баатырга «буудайдан» дегендей угулду.

– Буудай болсо жакшы экен. Сенде ал дан көппү?

– Сиздин сарайдагы жоокерлерди жана жан-жөкөрлөрүңүздү бир жума багууга болот.

– Мага, – деп сөзүн салмактуу баштады баатыр Шер. – Бир жумага эмес, бир жылга жете турган эгин керек. Буга эмне дейсиң?

– Бул эгинди сээп, багыш көп деле машакат эмес экен. Бир мен эмес, жалпы эл колго алса, сиз айтканчалык эгин жыйноого болот, – деди Баба.

Сөз ушуну менен бүттү.

Баатыр Шер элине Бабадан үрөн алып, бош жаткан талааларга буудай себилсин деген буйрук жарыялады, эзелтен бери ээн жаткан талааларга кылкылдаган кызыл буудай айдалып, эбегейсиз мол түшүм жыйналды. Буудайдан гүлазык камдап, Шер жортуулга чыгып, чачыранды болгон, талоондо жүргөн элин жыйнады. Бабага. «Баба дыйкан» деген наам берилип, шаардын кире бериш жерине, дарбазанын оозуна баалуу таштан мунара тургузулуп, анын үстүнө Бабанын эстелик айкелин жалатып коюшту. Эргели-кеч ал жерден өткөн адамдар «Баба дыйканга» таазим кылып өтүшчү экен.

... Мына балам, бабаларыбыз ак нанды кандай ардакташкан. Байыртан бери нан – адам баласынын өмүрү...

Баа жеткис байлыгы. Түгөнгүс гүлазыгы. «Ачарчылык» дегенди уктуң беле? – деди чоң атасы небересине.

– Жок, – деди ал.

– Ылайым эле силер андан алыс болгула. Ачарчылык – бул нан жок дегендик. Нансыз адам жашай албайт. Бүткүл жер-жемиш, алтын-күмүш да, нанга арзыбайт, адам өмүрүн улай албайт. Эч бир байлык нанга тең келбейт, балам! – деди чоң ата небересине.

Калп казаны кайнабайт

Акыл менен Айдар короолош болгондуктан, мектепке дайым бирге барышчу. Бир класста окушат. Бир партада отурушат. Акыл жоош, көп сүйлөбөйт. Сабагынан жакшы окуйт. Айдар шогураак, көп сүйлөйт. Кээ бир сабактан үч деген баа алган учуру да болот. Бүгүн да адат боюнча Айдар балконго чыгып, короо жаңыртып кыйкырды:

– Акыл, кеттикпи? Акыл!!

Акыл бешинчи кабатта тургандыктан, балконуна чыга калды да Айдардын үнү чыккан төмөнкү кабатка эңкейип, башын ийкеди.

– Силердикинде жаңгак барбы? – дейт Айдар өйдө жакка карап:

– Бар болсо сумкаңа көбүрөөк салып алгын.

– Эмне кыласың?

– Жолдо баратканда тыйын чычкандын үкөкчөсүнө таштайбыз. Тезирээк чыккын. Анча-мынча көчө аралай басалы, – деди да үйүнө култ этип кирип кетти.

Экөө короого чуркап чыгышты.

– Эртеден бери эмне жумуш жасадың? – деди Айдар Акылды ийинден алып.

– Үйдү жуудум.

– Сенби?

– Ооба, мен.

– Эмне үчүн энең же атаң жуубайт?

– Мен жуусам эмне экен?

– Биздин үйдү Динара эжем жууйт. Үйдү жыйноо, аны жууп-тазалоо кыздардын иши.

– Менин эжем жок болсо эмне кылайын. Байкемдин колу бошобойт. Азат болсо кичинекей. Мен жууганымда колума жугуп калмак беле. Анын үстүнө көнүп калгамын, – деп кайдыгер жооп берди Акыл.

– Мен анте албаймын. Апам да жуугун дебейт. А атам унчукпайт.

Алар кыркалай өскөн бийик эмен багынын аллеясына келишкенде, майда дарактын түбүндө оттоп жүрүшкөн кара чымкый сары тумшук чымчыктарды көрө коюшту.

– Жакында кар жаайт. А, бул чыйырчыктар бул жакта эмнеге калып калышкан? – деп Акыл Айдарга суроолуу таңыркап тиктеди. – Күндүн илеби кайтканда ысык жакка учуп кетчү эмес беле?

– Булар чыйырчык эмес. Кара шакылдактар. Кышында деле биздин шаарда жүрө беришет.

Кара шакылдактар эки баланын сүйлөшкөндөрүн тыңшаган сымал канаттарын калдакдатышып, азга тиктеп калышты. Тигилер эки балага көз кыйыгы менен карагандай сезилди.

– Биздин короодо да экөө жүрөт. Жайбы, кышпы, таң азандан шакылдашып сайрай беришет экен, – дейт Айдар.

– Азыр го курт-кумурска жешет дечи. А, кышында эмне менен тамактанышат? – дейт Акыл.

– Мен көргөмүн. Мөмөлөрдү жешет. Тигилер учуп кетишти. Жаңгак алдыңбы?

– Ооба.

Акыл сумкасынан жаңгактан уучтап чыкты да, Айдардын алаканына салды.

– Жүрү, эми тигил аллеядагы тыйын чычкандар жүргөн жакка баралы, – деп Айдар Акылды этегинен тартып, өзү алга карай чуркап жөнөдү.

Алар эмен дарагынын бооруна зым менен ороп бекиткен үкөкчөнүн жанына келишти. Жогорку-жогорку жакта бутактардан-бутакка секиришип, эки тыйын чычкан ойноп жүрүшөт. Айдар тыйын чычкандар жүргөн жакты тиктеп калды. Бирөө эмендин капталы менен төмөн карай чуркап жөнөдү. Экинчиси отура калып, бир нерсе жеп жаткан сыяктуу.

– Тигинде бирөө биз жакка келе жатат. Жаңгактарды үкөкчөгө ташта, – деди Акыл Айдардын капталын нукуп. – Биз четте тура туралык.

Айдар Акыл берген жаңгактан экөөнү үкөкчөгө таштады.

– Жүрү тигил скамейкага отуруп, карап туралы. Биз бул жерде болсок келбей коюшу ыктымал, – деди Акыл.

– Булардын канча терисинен тумак жасоого болот? – дейт скамейкага отуруп жатып Айдар. – Жүндөрү үлпүлдөп укмуштуудай сонун экен.

– Мен кайдан билейин. Бычмачылардан сурагын.

– Өзүм деле билем. Бешөө кенен тумак чыгат. Андан көрө кантип кармасак, я?

– Мен кайдан билейин.

– Чаптырма капкан салыш керек. Булар таттууну жакшы көрүшөт. Түнөй турган жатагын билип алабыз да, чаптырманын тартмасына момпосуйду илип коёбуз. Деги капкан таба алабызбы?

– Мен кайдан билейин. Дүкөндөрдө сатылышы мүмкүн. Мен капкан салгым келбейт буларга. Аяп жатамын. Убал болуп жүрбөсүн.

– Эмнесин аяйсың. Чычкан деген чычкан да. Былтыр айылга барганымда кампадагы капканга түшкөн чычкандарды көргөмүн. Жөн эле былчыйта кыпчыйт экен.

– Ай-ай-ай, ошол кантип жакшы болсун балалар, – деди алардын жанында газета окуп отурган көз айнекчен орус киши.

Айдар эмне деп айтарын билбей шалдая түштү. Шаарда туулуп-өскөнү менен орус чалдын кыргыз тилин так сүйлөгөнүн биринчи угушу. Көздөрүн алайтып жалдырап эле калды. Акыл унчукпай ордунан турду да:

– Кечиресиз, чоң ата, биз жөн эле сүйлөшүп жатканбыз...

Күтүлбөгөн жерден шалдайып эси ооп калган Айдарды турбайсыңбы деген ишарат менен капталга нукуду.

– Ашыкпагыла, менин асылдарым. Адегенде таанышып алалык. Николай Петрович Брюзгин. Же болбосо Коля баба. А, сенин ысмың ким?

Адегенде Айдарга суроолуу карады. Айдардын көзүнөн коопсуздуктун жышанасы байкалып турган эле. Ал азга унчуккан жок.

– Сен эмне унчукпайсың? Же коркуп кеттинби?

– Жо-ок.

– Анда айтпайсыңбы, атың ким? – деп жылмайды Николай Петрович.

– Айдар.

– А, фамилияңчы?

– Газетага жазасызбы? – деп Айдар ордунан тура калды. Ал ырас эле коркту.

– Жо-ок. Эмне үчүн газетага жазмак элем, – деп Коля баба күлүп жиберди.

– Ким билет, жаза беришет, – дейт Айдар өзүнүн кылмыштуулугун сезип. – Фамилиям Сапарбеков.

– А, сеникичи?

– Менин атым Акыл, фамилиям Темиралиев.

– Мына таанышып алдык. Кебетенерге караганда жаман балдар көрүнбөйсүңөр. Кээде бир нерсеге, туурабы, ал туура эмеспи деп азгырылат окшойсуңар. Аны деле оңдоого болот. Жаратылыштын көркү болгон алсыз макулуктарга капкан салып, бөөдө эле убалына калган жатасыңар. Алар биздин жергебизде жакында пайда болушпадыбы. Кээ бир айбандардын, канаттуулардын атын билебиз, бирок өзүлөрүн көрүүгө зарбыз. Силер таш менен уруп, капкан салып, болгондорун чекесинен жок кылганы жатасыңар.

– Али капкан сала элекпиз да, – деп Айдар күнөөлүү жер карады. – Айылдагы балдар, чычкандарга чаптырма капкан салып жүрүшкөнүн көргөн элем. Биз деле...

– Эхе, балам талаа чычканы менен тыйын чычкандын айырмасы эки башка. Чындыгында чычкандардын зыяны көп. Кампага кирип эгиндерди ийинге ташыйт. Үйдөгү каптарды тешет. Жада калса дүкөндөрдөгү акчаларды уурдаган чычкандар жөнүндө да уккамын.

– Коюңузчу? – дешип экөө Коля бабага таң кала карашты.

– Ырас айтамын. Дүкөндө иштегендердин колу ар кандай тамак-ашка тийгендиктен жыттана калат да. Адам акчаны кармаганда ага жугат. А, чычканга тамак жыттанган оокат керек да.

– Кызык экен.

– Албетте кызык. Ал эми сагызган менен каргалар жылтыраган буюмдан кыя өтпөй, иле качат. Уяларына алып барып жыйнай берет. Ал эми жанагы чычкандарды таптакыр тукум курут кылып жоготуу үчүн эмес, биз

жашаган чөйрөдөн алысыраак турсун үчүн чаптырма капкан салышат. Та-тынакай тыйын чычкандар сенин кайсы эгининди жеп салды? Силер жум-шак мамиле жасап, колунардан тамак берсеңер, алар акырындап отуруп ынак дос болуп кетет.

Мен жакында Ленинград шаарында болдум. Адамга жаны жакын бакма көгүчкөндөрдү айтпай эле коёюн, таранчылар, каргалар адамдын ийиндерине конуп, колдоруна жем жегендерин көрүп отуруп, ушунчалык сүйүнгөнүмдөн толкунданып кетсем болобу. Карачы, жаратылыштын ал-сыз айбанаттарына адамдын адамгерчиликтүү кылган мамилеси кандай акыйкат. Биздин шаарда чымчык сенин ийниңе конуп колундан жем же-мек түгүл эңкейсең уча качат. Сен тыйын чычканга капкан салып, бирди кармасаң, жолдошуң экөөнү кыпчытат. Бир жумада он экини кармасаңар, бир айда шаардагы болгонун жок кылып саласыңар. Адам айлана-чөйрөгө акыл-эстүүлүк менен мамиле кылбаса, аны бүлүнтүп жиберishi да мүмкүн. Сен бак аралап баратсаң булбул сайрап, кара чыйырчык безеленип, ар кан-дай жан-жаныбарлардын, малдын тилин туурап, тыйын чычкан колундан жем жеп турса кубаныч эмей эмне. Ушундайбы, уулдарым?

– Түшүндүк, Коля баба, – деди Акыл акырын гана.

– Сен да түшүндүң го, Айдар – деп күлө карады Коля баба.

– Түшүндүм. Мындан ары андай жаман ойду таштаймын, – деп жибер-ди Айдар.

– «Карынын кебин капка сал» дейт, биз жакшы жашап узун өмүр сүрдүк. Келечек, жаратылыш жана аны мекендеген жан-жаныбарлар силердики. Силер аларды сактап калышыңар керек. Эми баргыла, мотуракайлар, – деп ордуна турду да балдарды далысынан чапкылап койду.

– Мен тигил макулуктарга өрүктүн данегин ала келдим эле. Үкөкчөгө чачып коёюн.

– Саламатта калыңыз, Коля баба – дешип экөө жолдоруна түшүштү.

– Ошенткиле, ошенткиле – деп Коля баба алардын аркасынан күлө ка-рады.

– Кыргыздын түшүн жоруй турган балакет чал көрүнөт, – деди Айдар таң калып. – Михаил Алексеевич деген мугалимим бар кыргыз тилин суу-дай билет деп менин папам айтып калар эле. Адегенде ошол экен деп ойло-дум да, уялганымдан муунум калчылдай түштү.

– Канткен менен ак көңүл, адамгерчиликтүү киши көрүнөт. Адегенде эле мага жакты, – деп койду Акыл. – Коля бабанын бизге жолукканы жак-шы болду. Болбосо сен бир балээни баштаганы тургансың.

Алар бир квартал баскандан кийин, кичинекей гүл бакчанын жанын-дагы аянтчада футбол ойноп жаткан балдардын жанына келишти. Ортодо төрттөн сегиз оюнчу, капкада дарбазачылар. Оюн кызып калган болучу. Айдар менен Акыл аларга карап калышты. Футболчуларды карашып, үч-төрт кичинекей күйөрмандар отурушат.

– Кел, биз да бир азга ойноп алалы. Портфелди чечкин, – деп Айдар ийниндеги өзүнүн сумкасын жерге коюп, экөө эки команданын дарбазасына барып тура калышты.

– Силер болгонуңар жакшы болду, балдар. Биз экөөбүз чабуулчубуз, – деп мурунку дарбазада тургандар сүйүнүп кетишти. Футбол оюну кызып, убакыттын тез өткөнүн эч бирөө байкашкан жок. Мурунку ойноп жаткандарга убакыттын кереги деле жок болучу. Анткени алар сабактан тарап келе жатышкан эле. Ал эми Айдар менен Акылдарчы? Алар сабакка жаңыдан баратышкан. Эмнеси болсо да Акыл тараптагылар утушту.

– Сен дарбазага турбаганыңда утулбайт элек. Футбол ойногонду үйрөнүп туруп, анан бизге кошулгун, – деп Айдарды жемелешти утулган тараптагы балдар. – Топ кармаганды билбейсиң. Чыт курсак жүдөмүш.

– Жакшы эле аракет кылбадымбы. Күрмөмдүн топчусу үзүлгөнчө секирдим, – деп Айдар күнөөлүү жобурады. – Эмдиги жолу мени чабуулга койгула. Сөзсүз бир топту киргизүүгө убадамды беремин.

– Аны көрө жатарбыз, – деди күрмөсүн күбүп жаткан жапалдаш бойлуу кетирекей көк көз бала. – Силер бүтүн сабакка барбайсыңарбы?

– А, силерчи?

– Биз эчак эле тараганбыз, – деп жооп берди баягы кетирекей жапалдаш сары. – Ошондуктан ойноп жатканбыз.

Айдар менен Акыл шашып калышты. Жердеги жаткан портфель, сумкасын ала коюшуп, мектепти көздөй сызышты.

– Маңги баштар! – деп мыйыгынан жылмайды баягы «жүдөмүштөр» деп шылдыңдаган бала. – Булар экинчи сабакка кечигип баратышат.

Акыл менен Айдар энтендей мектептин короосуна киришти.

– Айдар, биз экинчи сабакка да кечигиптирбиз. Тигил саатка карачы? Саат 15тен 25 минута өтүптүр, – деп эшиктин маңдайында турган чоң саатка сөөмөйүн сунду. – Экинчи сабактан он беш минута кечигиптирбиз.

– Экинчи сабак кайсы эле? – деди Айдар кабагын бүркөп. – Аз эле ойногондой болдук эле.

Убакыттын тез өткөнүн кара, ка-ап! Кандай гана уят. Экинчи сабакка кечигет деген эмне?

– Жүрү эми, кирели – деп Акыл обдулганда, Айдар аны этектен кармап токтотту.

– Эми шашпасаң деле болот. Болору болду, боёсу канды. Баары бир кечиктик.

– И-ий, көргүлүктү көрөбүз, уга элек сөздү угуп, ата-энелерибизге билдиришсе жемелешет, абийрибизди кетиришет. «Тартибиң жакшы болсо, кышында коньки сатып берем» деген апам, муну билсе, балээ да сатып бербейт, – деп Акыл бушайман боло түштү.

– А-ай, ошого да кейийсиңби. Менде артык сага коньки бар. Ошону беремин. Андан көрө эмне үчүн сабактан кечиккенибиз жөнүндө себептүү шылтоо ойлоп табышыбыз керек. Атаң-энең укпасын десең ишенчиликтүү шылтоону ойлоп тапкын. Кана, тезирээк ойлонгун, – деп Айдар Акылды шаштырды. Ал кабагын түйүп, Айдардын көзүнө тигиле карады.

– Таптым, – деди сүйүнүп Акыл. – Экөөбүздүн тишибиз ооруп, аны жулдургуш үчүн тиш доктурга бардык дейбиз.

– Атың Акыл болгону менен башыңда эч нерсе жок экен, – деп Айдар Акылдын башын акырын сөөмөйү менен черткиледи. – Убадалашкансып экөөбүздүн тишибиз бир заматта бир маалда ооруйбу? Я? Мындай эч убакта болбойт. Эгерде тишибизди сууруп салган болсо, анда анын орду тешик болот да. А, биздики бүпбүтүн. Бул жарабайт. Анын үстүнө бизге справка-ны ким берет?

– Эми эмне кылабыз? Баш маң болуп жатат, – дейт Акыл.

– Эгерде калп айтсак, анда Күнболот Нурдинович ишенгендей болуш керек.

– Баса, билесиңби, мен эмнени ойлоп таптым? Кечиккендигибиз үчүн бизди жемелеп тилдебей турган, кызыктуу эр жүрөктүүлүк иш болсун. Биз ошону иштеген болобуз, – деп көздөрүн күлүңдөттү Айдар.

– Мисалы үчүн кандай? – деп Акыл Айдарга таң кала тиктеди.

– Мисалга шаарда бир жерде өрт чыгып жаткан болот. Азыр кичинекей бөбөктөрдүн тентектигинен, ата-энесинин кенебестигинен көп жерлерден өрт чыгып жатпайбы. Биз ошол өрттөнүп жаткан үйгө көмөктөшүп, үйдөн ыйлап жаткан кичинекей баланы көтөрүп чыккан болобуз. Түшүндүңбү?

– Түшүндүм, түшүндүм! – деп Акыл тез эле макул боло калды.

– Өрттү деле айтсак болот. Же болбосо машинанын алдына калып кала жаздаган кичинекей кызды куткарып калсак бул да жаман эмес!

– Баракелде, мунун да мага жагат! Ал эми өрттү айтсак ага сөзсүз ишенет.

– Эмнеси болсо да жанагы машина тебелеп кете турган окуя кызыктуураак. Жүрү, кокуй экинчи сабак да бүтөйүн деп калды. Үчүнчүсүнөн кечикпейли, – дешип экөө мектепке чуркап киришти. Каалганы ачышары менен нары жактан сыртка чыгып келе жаткан Күмүш апага урунушуп, өзүлөрү да чоочуп кетишти.

– Ай, ай-ий, балдардын баары сабакта олтурушат. А булар жулунуп көчөдө жүрүшөт. Тентектер уялбайсыңарбы? – деп Күмүш апа жемелеп кирди. – Акыл, сенин күрмөңдүн топчусу кайда? Эч болбоду дегенде күбүнүп алсаңар боло. Арканар, капталыңар чаң болуп калыптыр. Класска ушул боюнча кантип киресиңер. Уят эмеспи. Келе менде топчудан көп неме жок. Сага окшогон тынчы жоктордун класстарда үзүлүп калгандарына сан жетпейт. Азыр кадап берейин.

Күмүш апа Акылдын күрмөсүн чечтиртип, кийим илүүчү жайдагы текчеден ийне, жипти, тартмасынан топчуларын алып, көз айнегин тагынды.

– Акыл, тезирээк жүрчү, болбосо мен жалгыз жанагыны кантип айтамын, – деп Айдар шаштыра баштады.

– Сен бара бергин. Мен муну аркандап салбаймын. Жөнөгүн, – деди Күмүш апа. – Бул жоругунарды ата-энеңер укса уят эле болосунар. Акыл, сен балам жанагыга кошулуп шогураак болуп бара жатасын. Айдар жолдошунду айтпай эле коёюн.

– Күмүш апа, – деп келе жатканда, анын оозунан сөздү жулуп алды Күмүш апа.

– Билем, билем. Жайында топ ойнойсуң, кышында жаның тынбай хоккей. Ушунчалык күч-кубатты кайдан аласыңар? Сабагыңдан кандайсың?

– Кээде үч чыгып калат, болбосо төрт.

– Бешке эмне үчүн окубайсың?

– Кийин жогорку класска барганда төрт, бешке окуп аламын да.

– Бүгүн бүткөрө турган ишти эртеңкиге калтырууга болбойт. Ал жалкоо, жалакай адамдын иши. Тиги Айдар жолдошундун баасы да сеникиндей өп-чаппы?

– Жо-ок.

– Жакшы окубайсыңарбы – деди Күмүш апа Акылдын күрмөсүнө топчуларын кадап бүтүп. – Ушул кезден жакшылап ойлонбосоңор, кийин кеч болуп калат. Мен силерди жакшы балдар болсо деп жатпаймынбы.

«Туура айтасыз, Күмүш апа. Бирок балдардын көпчүлүгү биздей эле.

– Ошол кантип жакшы болсун. Көпчүлүгү жакшы болуш керек. Ушул эле силердин класстын ынтымагы жок белем. «Ынтымак бар жерде ырыс бар» деп бекеринен айтышпайт. Бир класстан бирөө окуудан жетишпей жаман баа алса, ал бүт классты артка тартат, көпчүлүктү уятка калтырат. Ошону билесинерби?

– Билем.

– Кемчилигинерди мойнуңарга аласыңарбы?

– Алабыз.

– Ой, азамат. Акмак гана өз кемчилигин мойнуна албайт. А силер акылдуусуңар.

Акыл унчукпай калды. Күмүш апа бир топчусун кадап бүтүп, экинчисине киришти. Бул учурда Айдар класска барып, каалгадан башбактап калган эле. Класста олтурган балдар жабыла Айдарды карап калышты.

– Уруксатпы, Күнболот Нурдинович? – деп эдирендей класска кирип эшигин жаба койду.

– Аа, сенсиңби, Айдар? Кирип алгандан кийин эмненин уруксатын сурайсың. Анын үстүнө – Күнболот Нурдинович кол саатына көз жүгүрттү, – сабак бүтөйүн деп калыштыр. Кызык, мынчалык кеч келишиңе биз түшүнбөй жатабыз. Айдар өзүнүн партасын көздөй кадам шилтеди

эле, Күнболот Нурдинович аны досканын жанына барып турууну талап кылды.

– Кебетенди карасаңчы, Айдар дос, – деп Күнболот Нурдинович бүтүгү көздөрүн күлүндөттү.

Көзү күлмүңдөгөн менен бул агай абдан кыраакы боло турган.

– Эмне үчүн чачтарыңдын арасы чаң болгон? Сен кайсы топурактуу колот менен келдиң? Кана, бизге айтып берчи?

– Күнболот Нурдинович,.. мен... тигил... и-и... – деп энтелеп атайын сөздөрдү чоё баштады. – Биз Акыл экөөбүз, укмуштуудай бир укмушка туш келдик дейсиз, бир сөз менен айтып болбойт. Тигинисин тигил жакка, мунусун бул жакка, чакасын көчөгө, шлангасын... кайда эле, и-и-и сарайына, баласын терезесинен... Итин короодон чыгарып баратсак...

– Айдар, алактабай түшүнүктүрөөк айтчы? Эмне болду? Кайда болдунар эле?

– Акыл экөөбүз үйдөн чыгып, көчө менен бул жакка келатканбыз. Ооба. Келе жатканбыз. Эч кимге тийишкен жокпуз. Бир убакта күтүлбөгөн жерден ой, ой, ой, Күнболот Нурдинович, көзүңүз жамандыкты көрбөсүн, укму-уш! – деп кабагын түйдү.

Араң турган балдар классты жаңыртып күлүп жиберишти. Анткени Айдар көзүн чакчайтып, башын мыкчып калган эле.

– Акырын, балдар, акырын! Мунун сөздөрүнө түшүнбөй калдык. Айдар... Адамча сүйлөчү. Силер кайда болдунар? Акыл Темиралиев кайда?

– Күмүш апа топчусуна жакасын тигип жатат.

– Эмне, эмне? – деп Күнболот Нурдинович кабагын чытыды.

Араң турган балдар ого бетер каткырышып, классты жаңыртышты. Күнболот Нурдинович балдарга акырая тиктеп калды. Класстын ичи тынчый түштү.

– Энтелеңдебей жайыраак сүйлөгүн, Айдар. Шашкан шайтандын иши, – деп Күнболот Нурдинович Айдарга жакындады.

– Биринчиден топчусуна жакасын тикпейт, а жакасына топчусун кадайт. Экинчиден жанагы укмуш өрттүн кайсыл жерде болгонун шашпай айтып берсең деле угабыз.

– Акыл экөөбүз келатсак үй өрттөнүп жатыптыр жана айттым го, жөн эле укмуш! Биз Акыл экөөбүз төркү үйдө бакырып ыйлап жаткан төрт жашар баланы терезесинен алып чыгарыбыз менен өрт өчүргүчтөр келип калышты да жалындап жаткан отту бир заматта токтотушту. Майор биздин жаныбызга келди да: «Азамат балдар экенсиңер, силердин фамилияңар, аты-жөнүңөр ким? Мен силерди газетага мактап жазайын», – дейт. Биз: «Жөн эле коюңуз, мектепке шашып баратабыз», – дедик да бул жакка чуркадык. Чачтарыбыздын арасы топурак болгону да ошондон.

– Ой, азаматтар, – деп отурган балдар дуулдашып күбүр-шыбыр боло түшүштү.

– Сабыр кылгыла, балдар, – деди Күнболот Нурдинович Айдарга мээримдүү карап – наристени тилсиз жоодон куткарып, бөөдө ажалдан сактап калыш бул чоң иш. Ак ниеттүүлүк адамдын жакшы сапаты. Силерге чоң ыракмат.

Отурган балдар кол чаап жиберешти.

– Барып ордуна отура гой, – деп Күнболот Нурдинович Айдардын башынан сылады.

Ангыча болбой шаша-буша Акыл да кирип келди.

– Кире бер, – деп Күнболот Нурдинович Акылды жайдары тосуп алды. – Сен дагы аябай бушайман болгон чыгарсың. Бар отура кой.

– Албетте бушайман болдук. Сизди тилдейт го деп чочулаганбыз.

– Андай себеп болгондон кийин камтама болбосоңор деле болмок. Айдар экөөң жакшы иш жасаптырсыңар. Мындай жакшылыкты адамдар дайым эле жасай беришпейт. Адамды бөөдө ажалдан куткарыпсыңар. А, балким ал бирөөнүн жалгыз баласы чыгар.

– Кайсы баланы айтасыз? – деп Акыл Күнболот Нурдиновичке таң кала карап калды. Класстын ичи тымтырс боло түштү. Акылдын сөздөн адашып баратканын түшүнө койду, көзүн кысып өзүн көздөй колун жаңсап чакырды, Айдар.

– Кел олтурбайсыңбы? Мен болгонду болгондой айттым. Сен эмне унутуп калдыңбы?

– А-а. Ошол да кеппи. Арзыбай турган немениби? Ал кичинекей кыз, биз болбосок, бөөдө жерден машиналардын алдында калмак экен. Өзү да жеңил кыз турбайбы. Мен көтөрүп ала койбосом бөөдө кырсык болмок.

– Коё тур, коё тур, – деп Күнболот Нурдинович адатынча кабагын чытый жаңыдан эле отурганы бараткан Акылдын жанына басып келди. – Силер эмне деп жатасыңар? Мен көп түшүнө албай жатамын.

– Биз машинанын алдында калып кала жаздаган кичинекей кыз жөнүндө айтып жатабыз, – деп Акыл күнөөлүү Күнболот Нурдиновичке жалдырап карап калды.

– Сен жинди болгонсуңбу? – деп Айдар ордунан тура калды. – Биз төрт жашар баланы өрт болуп жатканда төркү үйдөн терезе аркылуу сыртка алып чыкпадык беле.

– Айдар чаташтырып жатат, биз машинанын алдына кала турган кичинекей кызды көтөрүп ала койгонбуз, – деп Акыл жер карады. Класстын ичи дуу күлүп жиберешти.

– Акырын балдар, тынчтангыла, – деп Күнболот Нурдинович токтоо жалпы класстагыларга кайрылды. – Бул экөөнүн бүтүн эки күнөөсү бар. Биринчиси эки сабакта болушкан жок. Экинчиден бүт класстын алдында калп айтышып, шылдың болушту. Буларга кандай жаза керек?

– Бүтүн сабактан кийин калабыз да дружина советинин чогулушун

өткөрөбүз, – деп ордуна тура калды класстагы отряд советинин председатели Айнура Орузбаева. – Ошондо бул экөөнүн жоругун талкуулайбыз.

– Экөө тең ударник же отличник боло турган жөндөмдүү балдар. Булар көөнү келсе пайдасыз ишке баш ийишип, биздин класстын жетишүүсүн артка тартып жүрүшүптүр, – деп шакылдай сүйлөп кирди окуу комитетинин председатели Гүлзина Асыранбекова. – Эгерде унчукпай койсок мындан да жаман иштерди жасоолору мүмкүн.

– Биз мындай болорун билген эмеспиз, – деп Айдар турган ордунда шылкыйып жер карады. – Экинчи эч убакта калп айтпайбыз, Күнболот Нурдинович. Кечирип коюңуз.

А. Токомбаев

Ким болобуз?

(Жетекчи ушул куплетти кайталап, кыдырып сурай берет.)

Жетекчи:

– Эмки кезек сеники,
Ким болосуң өскөндө?
Боюң өсүп күч толуп,
Жигиттикке жеткенде?

1 – бала:

– Мен чоңоюп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Баралында бакыйган
Бир директор болормун.

2 – бала:

– Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Кезегинде керилген
Бир жол башчы болормун.

3 – бала:

– Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Кырдалында кырандай,
Кызыл аскер болормун.

4 – бала:

– Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Ажал менен арбашкан
Мыкты доктор болормун.

5 – бала:

– Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Баралында балпайган,
Паровозчу болормун.

- 6 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Оңум келсе омоктуу,
Профессор болормун.
- 7 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Мен электр башкарган,
Инженерден болормун.
- 8 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Мен химия заводунун,
Лаборанты болормун.
- 9 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Өсүмдүктү өөрчүткөн,
Агроном болормун.
- 10 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Мен эгинди эзлеткен,
Тракторчу болормун.
- 11 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Мен элимди гүлдөткөн,
Педагогу болормун.
- 12 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Мен өнөрдө өлбөгөн,
Жазуучусу болормун.
- 13 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Мен асманда айланган,
Учкучунан болормун.
- 14 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Кезегинде кеп бербес,
Дипломаты болормун.

15 – бала: – Мен да өсүп толормун,
Азыр учкан сонормун.
Учурунда укмуштуу,
Обончудан болормун.

Б. Асаналиев
Кыялдануу

Үйдө жалгыз калганда,
Колума алдым комузду,
Шартылдата чалганда,
Шаңкылдады добушу.

Күүнүн жагып мукамы,
Күбүп салды кусамы...
Обон созуп ырдадым,
Туурап Атай, Мусаны.

Орундалып ойдогум,
Кулактарын толгодум.
Сол кол басып кылдарды,
Ойдолоду оң колум.

Анан тарттым кыякты,
Андан укмуш күү акты...
Артист болум чоңойсом,
Асек атам сыяктуу!

О. Сооронов
Эжекем

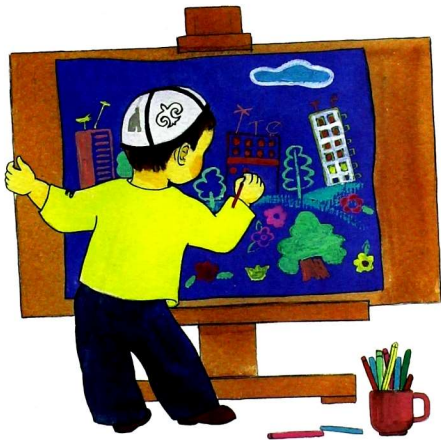
Талыганды билбестен,
Тамгаларды үйрөткөн.
Талап кылып билимди,
Таттуу тилде сүйлөткөн.
Татынакай эжекем,
Тарбиячы эжекем.

Жалкоолорду сүйбөстөн,
Жакшы окууга үйрөткөн.
Жазуубузду текшерип,
Жаңы сабак күндө өткөн.
Айдан артык эжекем,
Айша деген эжекем.

Сүрөтчү

Сары боёкко азыраак,
Кошту дагы кызылды,
Айлантты эле,
Кистисин,
Күлмүндөк күн сызылды.
Жашыл менен көгүштөн,
Боёк жасап ар түрдүү,

Ойноттү эле колдорун,
Жердин шаары тартылды.
Чекит жасап көгөртүп,
Сызып чыкса асманга,
Төмөн калып планет,
Сызып барат жебедей,
Көктү карай ракет.

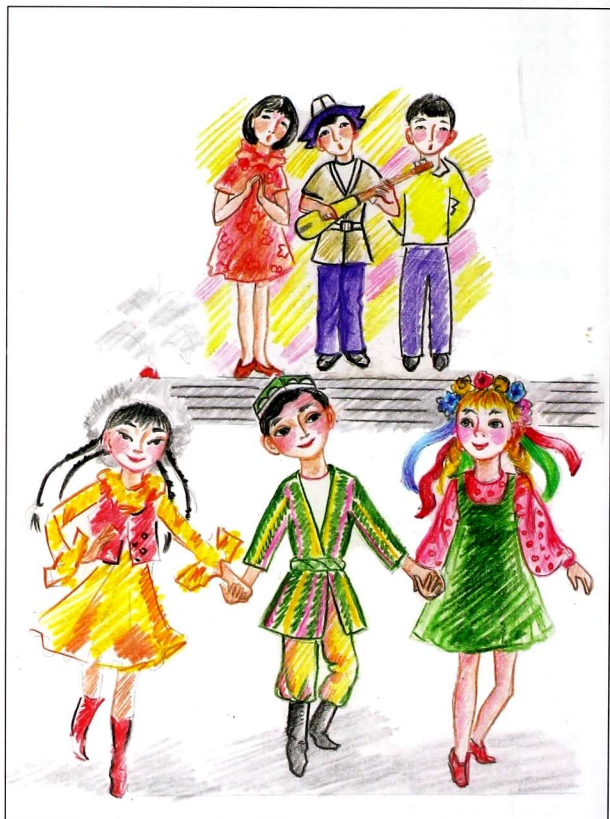
Ж. Кубанычев

Кубанбайбы эне-ата

– Ким болосуң чоңойсоң? –
Деп, сурасам Керимден:
– Адам болом, – деп коёт, –
Ата журтка берилген.
Мындан артык жоопту,
Андан күтүп не кылам.
Айткан сөзүн кайталап,
– Адам болгун, – дейм улам.

Ата журтка берилген,
Адам болсо баласы –
Кучак жайып жалбарып,
Кубанбайбы атасы.
Эл ишине жараса,
Эрбеңдеген немеси.
– Актадың, – деп ак сүтүм, –
Айланбайбы энеси.

ЫНТЫМАК ТҮБҮ – ИЙГИЛИК

Г. Орозова
Нан коргон

Илгери-илгери бир кедей дыйкан жашаптыр. Анын кемпири жана Жалал деген уулу болгон экен. Жалгыз эчкиси менен күн көрүшчү дешет.

Күндөрдүн биринде абышка сыркоолоп, көп узабай каза болот.

Күндөр айга, айлар жылга алмашып, бала эр жетет. Апасы бала чоңойгон сайын кубанычы ичине батпайт, бир жагынан санаага батат.

Бир күнү кошуна аял Жалал Мисилим деген акыл-эстүү, чырайлуу кыз менен сүйлөшүп жүргөнүн кемпирге сүйүнчүлөйт.

– Оозуна май! Жараткан эгем ырыскысын берсе, биз да эл катары жашап кетербиз! Эки башыбыз үчөө болот экен! – деп кубанат.

Көп өтпөй Мисилимди үйүнө апкелип жоолук салып, ак никеге тургузат.

Жалал эми үйдүн ээси, апасы менен келинчегин бага турган эр жигит болгонун жакшы түшүнөт. Күндөр өтө берет. «Апам менен колуктумду ачка кылбай, канткенде жакшы багам?» – деп санаага батып жатып, көзү илинип уктап кетет. Түшүндө бир колунда теспеси бар, экинчи колунда аса таягы бар ажарлуу абышка: «Жалал балам, эч ойлонбо! Жакшы багып, кадырына жетсең, бүт элинди ачка кылбай турган азык апкелдим. Бул азыктын аты – Буудай! Азандан туруп жер айдап, буудай эксең – береке табасың, балам!» – дейт.

Жалал кулагына жаңырган: «Буудай!» – деген үндөн чочуп ойгонот. Жигит башына жаздап койгон топусун алып башына кийип, эшикке чыгайын десе, топунун ичинде бир ууч дандар жатат. «Бул түшүмбү же өнүмбү?!» – деп таңыркайт. Келинчегине болгон окуяны айтып берет. Апасы аябай кубанып:

– «Бул жакшы жышаан, уулум! Сени жараткан өзү колдоп жаткан турбайбы!» – деп, алакан жайып тобо келтирип, уулуна батасын берет.

Ошентип Жалал жер тилип, баягы топудагы буудайды эгет. Буудай өнүп чыгат. Көк майса болуп көз жоосун алып, баш алат. Күзгө маал буудай бышып жетилет. Талкан жасаганды үйрөнүп, тоюна башташат. Дандын жартысын келерки жылга үрөнгө сакташат.

Жылдар өтөт. Жалал алган түшүмү менен бүт айылды багат. Жашоо-турмуш күн өткөн сайын оңолуп, бакубат жашоо башталат.

* * *

Күндөрдүн биринде Дыйканбай атасы экөө отунга жөнөшөт. Апасы жаңы бышкан нанды тасмалга ороп, баланын белине түйүп берет. Жолдо баланын курсагы ачып:

– Ата, нан жесем болобу? – дейт.

– Күкүмүн жерге түшүрбө, бутка тепселбесин, абайлап жегин, уулум, – дейт.

Бала буга чейин үйүнөн алыска чыга элек болчу. Мындай сулуу дүйнөнү көз жарганы биринчи көрүшү.

Ошентип көзүнө көрүнгөндүн баарын атасынан сурап баратып бала нандын күкүмүн жерге түшүрүп жиберет. Атасы экөөлөп издешет. Бирок калың өскөн чөптөн нандын күкүмүн таба алышпайт.

Жалал аябай кайгырат. Таппагандан кийин шымаланып жеңин түрүп ылай уютуп, нандын күкүмү түшкөн жерди коргон менен тосот. «Нанды мал аягы тепсеп, адам аягы басып, кор болот. Нан ыйык. Нанды кор кылууга менин эч акым жок!» – дейт ичинде.

Ошентип, Жалал дыйкан салган баягы коргон «Нан-Коргон» деген ат менен элге сиңип кетет.

Т. Үмөталиев
Күч бирдикте
(Жомок)

Илгери, эчак өткөн бир заманда,
Чокусу көк тиреген Тянь-Шанда,
Жашаптыр бир акылман тогуз уулдуу,
Тогузу тогуз азап шордуу жанга.
Карашып тогуз уулу тогуз жакты,
Тоосунан ынтымаксыз суулар акты.
Ар күнү үрпөйүшүп үй алдында,
Урушкан тооктордой чукулдашты.
– Мен жайгам кечээ күнү козуларды,
Аңырдай ачасынар оозунарды.
Түрүнөр итий кеткен балага окшош,
Айткыла чыныңарды: соосуңарбы?
– Мен бүгүн отун алып келдим кырдан,
– Сен өзүң мышыктайсың сүт аңдыган.
– Сен соргок жеп койдунбу мага койбой,
Канакей, кызыл уйдун каймагынан?
– Сен неге жабышасың ач кенедей?
Ары тур чоң атадай жемелебей?
– Сен өзүң журтта калган чүпүрөксүң,
Жөн отур, колдорунду серелебей.
Кыйкырат улам бири үнүн баспай,
Талашат айран-сүттү кырк күн ачтай.
Альшат бирин-бири кекиртектен,
Муштумдар түйүлүшөт катуу таштай.
Угушпай кой дегенди жулкат, болбойт,
Чокушуп жүнүн жулган короздордой,
Тытышат бири биринин көйнөктөрүн,

Же жака же женинен тамтык койбой.
Кичүүсүн уруп коёт чоңураагы,
Алсызын жулуп басат тыңыраагы.
Тартылган дүрбөлөңдө керней окшоп,
Угулат кичүүсүнүн чыңырганы.
Кан агат мурундардан, кыпкызыл кан...
Томпоюп чекелери, бет айрылган.
Компоюп көтөрүлөт көп урганы,
Согушта өч алгандай душманынан.
Талаага бири барса кой артынан,
Анысы үйдөгүдөн болот жаман.
Сабашат жолун тозуп бай балдары,
Ийиндей тарып кетет көргөн заман.
Ышкынга бара калса мөңгү астына,
Же бири төшкө чыкса жоогазынга,
Кийиздей томолотуп бай балдары,
Кордукту көрсөтүшөт анысына.
Ышкынын манап уулу тартып алат,
Башына кара түндөй мүшкүл салат.

Алдырган оозундагы кырмачыгын,
Каргадай ыза болот, куру калат.
Курусун ошондо да билишпеди,
Биригип бир туугандай жүрүшпөдү.
Ал турсун табалашып бирин бири,
Бир-бирин көргөн жерде күлүшпөдү.
Атасы акыл айтты угушпады,
Бир да күн чатагы жок турушпады.
Жоо келип согушкандай алыс жерден,
Сөз болду туугандардын урушканы.
Ак басып сакал-мурутун акылмандын,
Сездирди кайгы менен картайганын.
Жүдөттү эл көзүнчө күчтүү намыс,
Аябай кантет байкуш өз балдарын.
Аралап ыргайларды колот өрдөй,
Бир күнү тоого барды түш көргөндөй.
Жасады чыбык кыркып элүү сабоо,
Жүн сабап кийиз жасар күз келгендей.
Кургатты бириндетип жайып күнгө,
Шашылды кыйналчудай калып түнгө.
Боолоду бирге таңып сабоолорду,
Көтөрүп үйгө келди кеч киргенде.
Чакырды тогуз уулун жумуш бардай,
Тогузу түгөл келди бири калбай.
Атасы атып келип тоодон элик,
Этине келгиле деп чакыргандай.
Жанжалдуу үй курусун кейпи бузук,
Көрүнөт бокочодой кереге-уук.
Күч алат көңүлсүздүк көргөн сайын,
Түн түшүп келаткандай кечке жуук.
Акылман тегерете тиктеп баарын,
Сынады жат кишидей өз балдарын.
Ким билет ойлодубу: «акылсыздар,
Мушташып карматат деп адаттарын».
Отуртту тогузун тең кыдырата,
Сүйлөдү балдарына ак чач ата:
– Жүк баскан төөдөн бетер, картайганда,
Дүйнөгө келгениме болдум капа.
Акылдуу чыкпадыңар башкалардай,
Акылды айтып келдим арбай талбай.
Айтканды укпадыңар дүлөйлөрчө,
Ойлодум бир кызык иш аргам калбай.

Түшүнсө бул ишимди ар бир балам,
Айыгар эмдегендей жүрөк жарам.
Кетсенер мурункудай укпай сөздү,
Кубанбай капа бойдон көргө барам.
Таңылган элүү сабоо ушул турган,
Боолугун чечпей туруп ортосунан,
Кагайган бир чыбыкты сындыргандай,
Баарын бир ушул бойдон бүт сындырган:
Сый алат өз колумдан азыр менин,
Жарыгын ай жылдыздын бүт беремин.
Жыргалын жер жүзүнүн аябаймын,
Алмадай карматамын тилегенин.
Көрүштү кармалашып топ ыргайды,
Топ ыргай тоодон бекем күч турбайбы!
Баарынын күчү жетпей сындырууга,
Айтышты: «сыйлыкты ойлоо куру кайгы».
Акылман бир жылмайып мурутунан,
Сабоону алды кайра өзү таңган.
Боолугун чечип туруп бирден берип,
Суранды таштай каткан балдарынан.
– Канакей, сынар экен эми кандай?
Баарынар сындыргыла куру калбай.
Балдары бычыратты чыбыктарды,
Сабоодо көптөн бери өчү бардай.
Жоо колу кан майданда кырылгандай,
Заматта баары сынды элүү ыргай.
Атасы сөз укпаган балдарына
Бул ишти мисал кылды карап турбай:
– Көрдүңөр: бирдик деген оңой эмес,
Уксанар бирдик үчүн берем кеңеш.
Боологон ыргай өңдүү бир турсанар,
Силерге каршы басып эч ким келбес.
Эч бирөө сындыралбас белиңерди,
Эч бир дөө багынталбас элиңерди.
Капыстан чыга келген кагылышта,
Касташкан тепсей албас жериңерди.
Кокустан алтоо ала боло калса:
Белдери сынар жоодон как ыргайча.
«Бөрү жейт бөлүнгөндү» деген ошол,
Бөлүнбөй, бирге жүрүп, бирге жаша.
Угушту бир туугандар ата сөзүн,
Жаңжалды таштап баары ачты көзүн.

Ойлошту: жаткан тура күч бирдикте,
Бир басып кыдырышты жердин жүзүн.
Бир дагы душман каршы кезиккен жок,
Бардыгы жерге житип кеткен окшоп.
Көрүнбөйт кайда кеткен бай балдары?
Жоошуптур манап уулу колдору шок.
Ынтымак үйгө кирди, андан кийин,
Акылман тоготкон жок болуш-бийин.
Тогузу тогуз жолборс балдарынын,
Душмандар таппай калды кирерге ийин.

А. С. Пушкин

Балык жана балыкчы жөнүндө жомок

Көк деңиздин боюнда,
Бир кемпир, чал болуптур.
Жер тамда алар турганга,
Отуз үч жыл толуптур.
Чал деңизден күнүгө,
Балык уулап жүрчү экен.
Кемпир дайым үйүндө,
Ийик ийрип турчу экен.
Чал бир күнү эртелеп,
Деңизге барып тор салды.
Тартып алса энтелеп,
Илип чыкты чөп-чарды.
Экинчи жолу абышка,
Салса торду деңизге,
Толуп чыкты камышка.
Үчүнчү жолу тор салса,
Жулунуп чыкты бир балык.
Жөн балыкка окшобойт,
Алтын экен караса.
Кишиче сүйлөп жалынып,
Алтын балык кеп айтат:
«Коё бер мени, абышка,
Мен деңизге кетейин,
Кунум үчүн мен сага,
Тилегениң берейин
Абышкага ошентип,
Алтын балык сөз салды,
Эси чыгып калтырап,

Абышка кыйын таң калды.
Отуз үч жыл абышка,
Сүйрөп сууга тор салган,
Кишиче сүйлөйт балык деп,
Кулагы такыр чалбаган.
Жиберип алтын балыкты,
Жумшактап ага сөз айтты:
«Алтын балык,, барагой,
Берүүчү дүнүйөң албасмын,
Көк деңизге сайрандап,
Эркин ойноп жүрөгой».
Үйүнө ылдам чал кайтты,
Кемпирге укмуш кеп айтты:
«Бүгүн бир балык кармасам,
Жөн балыкка окшобойт,
Алтын экен карасам.
Сүйлөгөн бизче сөзү бар,
Коё бер сууга деп сурайт.
Кунум үчүн мен сага
Берейин баарын деп сурайт.
Коё бердим балыкты,
Суроого оозум барбады».
Кемпир чалды каргады:
«Алжыган акмак абышка,
Балыктан кун албапсың,
Биздики кыйрап калды эле,
Жок дегенде оңбогур,
Бир тепши сурап албапсың!»

Абышка барды деңизге,
Караса, деңиз чайпалды.
Чакырып алтын балыкты,
Абышка туруп үн салды.
Алтын балык акырын,
Сүзүп келип сурады:
«Не керек сага, абышка?»
Сылык сөз менен ийилип,
Кайтарды жооп балыкка:
«Балык төрөм, ырайым кыл,
Жектеп, каарып кемпирим,
Өткөрдү жаман катуу тил,
Кемпирге керек болуптур,
Кир чайкоочу бир тепши.
Эбинен кетип бөлүнүп,
Биздики сынып болуптур.
Балык жооп кайтарат:
«Капа болбой бара бер,
Тепшиңер кайра жаңырат».
Кайтса үйүнө абышка,
Тепши жаңы болуптур.

Андан бетер кемпири,
Алды катуу каргышка:
«Алжыган акмак, абышка,
Бир тепши араң сурапсың.
Тепшиңде эмне касиет?
Аялдабай бат баргын,
Баш уруп сурап үй алгын!»
Деңизге ылдам чал барды,
Көк деңиз бети карарды.
Жакындап келип жээкке,
Чал балыкты чакырды.
Сүзүп келип акырын,
Алтын балык сурады:
«Не керек сага, абышка?»
Сылык сөз менен ийилип,
Кайтарды жооп балыкка:
«Балык төрөм, ырайым кыл,
Кемпирим катуу тилдеди.
Жолотпой үйгө кубалап,
Мага тынчтык бербеди.
Долу катын булкулдайт,

Жаңыраак чон бир үй сурайт». Балык жооп кайтарат: «Капа болбой бара бер, Үйүңөр кайра жаңырат». Кайтса үйүнө абышка, Жер үйдөн из да калбаптыр. Көз алдында заңгырайт, Жыгачтан салган чон ак там, Дарбазалар заңгырайт, Асыл кымбат жыгачтан. Терезенин түбүндө, Отурган кемпир жинденди. Жер-сууну айтып күйөөсүн, Андан бетер тилдеди: «Алжыган акмак, абышка, Алганың барып бир үйбү? Баш уруп баргын балыкка, Кара сөөк какшыган, Дыйкан катын болбоймун. Түбү түптүү жакшыдан,

Дөөлөттүү катын боломун!» Барды абышка деңизге, Барса деңиз чайпалды. Жакындап барып жээкке, Чал балыкты чакырды. Келип балык кеп сурайт: «Не керек сага, абышка?» Сылык сөз менен ийилип, Жооп берди балыкка: «Балык төрөм, ырайым кыл, Кемпир кайра жинденди. Мурункудан беш бетер, Тилдеп тынчтык бербеди. Букара дыйкан болбойм дейт. Түбү түптүү жакшыдан, Дөөлөттүү катын болом дейт. Муну кантем, жооп бер?» Балык жооп кайтарды: «Бар, кайгырбай бара бер». Кайтса үйүнө абышка,

Чоң үй турат жаркырап,
Кемпири бийик олтурат,
Кийгени көздү уялтат.
Жакасы алтын, жеңи жез,
Үстүндө бешмант кулпурат.
Акак шуру мойнунда,
Алтын шакек колунда,
Саймалуу өтүк бутунда,
Сан кызматчы жолунда.
Санжыргалуу салтанат,
Санаасыз кемпир олтурат.
Төбө чачтан тик кармап,
Кызматчысын дагы урат.
Абышка келип кеп айтат:
«Амансыңбы, байбиче,
Бак, дөөлөт башка конуптур,
Айтканың мына келиптир.
Көңүлүң ыраазы болдубу?»
Кемпири чалга бакырды:
«Оокатын кылсын ары» деп,
Атканага жиберди:
Бир эки жума өткөн соң,
Кемпири кайра жинденди.
Жумшамак болуп балыкка;
«Барып жүгүн, абышка,
Байбиче болуп турбаймын,
Боломун эркин падыша».
Абышкадан жан чыкты:
«Сен катын жинди болдуңбу?
Же басканга бутуң келбесе,
Кой десе тилди албайсың,
Умтулба кемпир сен ага,
Сен падышалыкты булгайсың».
Кемпирдин келип ачуусу
Жаактан ары бир койду:
«Мен байбиче болсом жакшы да,
Сен мужук болсоң какшыган.
Кербезденип кеп айтып,
Керишкенди ким койду?
Жакшылыкча деңизге,
Барар болсоң баргын бат,
Барбас болсоң, бу жерден,

Дегдендетип алпарат».
Деңизге кайта чал барды,
Көк деңиз бети карарды.
Жакындап келип жээкке,
Чал балыкты чакырды.
Алтын балык акырын,
Сүзүп келип сурады:
«Не керек сага абышка?»
Баш уруп төмөн балыкка,
Абышка жооп кайтарды:
«Балык төрөм, ырайым кыл!
Кемпир кайта бузулду.
Байбиче төрө болбойм дейт,
Болгон күндө эгерде,
Эркин падыша болом дейт».
Балык жооп кайтарды:
«Бар, бара бер, абышка,
Кемпириң болсун падыша».
Кайтса үйүнө абышка,
Үйлөр турат бир башка.
Алтын, күмүш кээ бири,
Ортодо болуп падыша,
Олтурган экен кемпири.
Кызматында төрөлөр,
Ичкени укмуш виолоор,
Жегендери бал тооч.
Жанында ай балталуу,
Кароолу турат айбаттуу.
Кемпирден коркуп абышка,
Бутуна келип жыгылды:
«Аманбы, таксыр падыша?
Бак-дөөлөт башка кондубу?
Көңүлүң ыраазы болдубу?»
Чалга көзүн бурууга,
Кемпири көңүл бурбады.
Айдап азыр чыгууга,
Кемпир көзүн ымдады.
Бояр, төрөлөр жакалап,
Чалды эшикке сүйрөдү.
Сырттан чуркап кароолу,
Коё жаздады балталап,
Эл шылдындап күлүштү:

«Ким үйрөттү, абышка,
Мындай жерге жүрүштү?
Аңкоо жаман билип кой,
Сен басар жер бир башка».
Күн өтүп, айга созулду,
Кемпирдин түрү бузулду.
Сарайдан киши чаптырды,
«Угуп тур, жинди абышка,
Барып жүгүн балыкка,
Болгум келбейт падыша.
Кол, дарыяны элесем,
Деңиз болсо мекеним.
Алтын балык алдымда,
Кызматчы болуп нөкөрүм».
Абышка ооз ачады,
Бир деме деп айтууга,
Жүрөк коркуп, батпады.
Келсе абышка деңизге,
Капкара катуу бороон бар.
Күрдөп көккө чаманып,
Сүрүлүп жүрөт толкундар.
Үн салды чал балыкка,
Сүзүп келип акырын,
Алтын балык сурады:

«Не керек сага, абышка?»
Сылык сөз менен ийилип;
«Балык төрөм, ырайым кыл.
Каргыш тийген катынга,
Кандай айла кылайын?
Падыша катын болбойм дейт.
Көк деңиз болсун мекеним,
Алтын балык алдымда,
Кызматчы болсун нөкөрүм».
Абышка айтып токтоду,
Балыктан жооп болбоду.
Куйругун сууга чапты да,
Деңизге кирип жок болду.
Көпкө турду абышка,
Жооп күтүп жалдырап.
Болбогон соң эч кабар,
Кайтты үйүнө шалдырап.
Мурдагы түргө келиптир,
Орноп кайта эскиси,
Жер тамдын кирер оозунда,
Отурган экен кемпири.
Алдында жатат бөлүнүп,
Баягы сынык тепшиси.

Н. Гончаров
Электр зым

Дирилдеп,
Электр зым –
Кыл аспаптай,
Электр тогун
ташып,
Курулушка,
Айылдарга,
Шаарларга,
Чуркайт шашып.
Жеңилдетип,
Турмушуну,
Эмгегинди,
Электр тогу –
зарыл,
үйдө да.

Керек бизге,
жадагалса,
Кир жууганда,
Кийим тигип киргенде.
Жардамы көп,
Паркет полду,
Сүргөнгө.
Иңир кирип,
калса сыртка,
Караңгыны,
как жарып,
Үй ичинде,
Күзгүдөй,
Күйүп турат,
Ак жарык.

К. Абдрахманов

Светофор

Сары көзү эскертет,
Сак болгула дегендей.
Кылдат карап турабыз,
Башкаларга теңелбей.

Жадыраган, жайнаган,
Биздер гүлгө окшойбуз.
Кыянаттык кылбастан,
Кызыл күйсө токтойбуз.

Жанып берсе жашылы,
Жадырап бүт өтөбүз.

Нары-бери эл чубап,
Шаңга толот көчөбүз.

Эрежесин үйрөнүп,
Шашмалыкты кылбайбыз.
Светофор жөнүндө,
Элге эскерте ырдайбыз.

Кыймылды бүт токтотуп,
Кызыл көзү жагылат.
Жашыл көзү күйгөндө,
Элдер суудай агылат.

А. Кыдыров

Светофор

Көчөлөрдүн боюнда,
Светофор жаркырап,
Иши менен ийкемдүү,
Өчпөс элес калтырат.

Кажып койбой күнү-түнү,
Кызматын так аткарып.
Теске салып кыймылды,
Турат өзү башкарып.

Сары көзүн ачканда,
Даяр тургун басканга.
Жашыл көзүн ачканда,
Өтө бергин жазганба.

Кызыл көзүн ачканда,
Бир кадам да баспа алга.
Күткүн жашыл жарыкты
Эмне керек шашканда.

Н. Гончаров
Глобус

Ал тоголок,
Көгүлжүм,
Дал тобундай балдардын,
Окуганда
Сөзсүз тиет жардамы.
Анда,
Түздөр-талаалар,

Тоо-аскалар,
Суулар жаадай ийилген,
Жана дагы,
Сен экөөбүз жашаган,
Биздин өлкө
чийилген.

Электрдин кубаты

Кеч киргенде жарк этип,
Жарык кылат үйүңдү.
Элестете албайсың,
Ансыз өткөн күнүңдү.

Кудуретин карагын,
Койсоң бышат тамагың.
Үстөлүндө жарк этет,
Окуйм десең сабагың.

Чаң соргучуң зуңулдап,
Муздаткычың зымылдап,

Бурап телевизорду,
Отурасың кымылдап.

Үтүк менен ар убак,
Үтүктөйсүң кийимди.
Электрдин ишине,
Көөнүн далай сүйүңдү.

Билдиңби анын кубаты,
Бүт өлкөгө жетерин.
Бирок, эстей жүр дайым,
Өрт да чыгып кетерин!

Садыбакас оюму

Менин таятам оймочу болучу, а сенин таятаңдын эмне өнөрү бар? – деп сурады Айнура Мараттан.

– Менин таятам жок, чоң атам эле бар.

– Ал эмне кылат? – Айнура кайрадан суроо жаңыртты.

– Айылда турат. Пенсияда. Илгери сугатчы экен.

– Садыбакас таятам буюмду кооздоо үчүн кагаз бетине ар түрдүү оюмдарды жаратчу. Айыл ичиндегилер таятама келип, кийиздерине оюм түшүрүп кетишчү. Аны алар «Садыбакас оюму» деп аташар эле.

Мен бир күнү таятамдын жанына отура калсам, мүйүз оюмунун жарымын бир бүктөп, кагаздын бетине чийди.

Чийип туруп кагазды жаза баштады. Ал заматтын ортосунда бүтүн оюм болуп калды. Ошондой эле кагазды эки бүктөдү эле, ал төрт бөлүктү түздү. Ага ошол эле жарым оюмду чийди эле, андан төрт табак оюму пайда болду. Буга биз абдан таң калдык. Анан мен да бир баракты бүктөп, четине карандаш менен чийип, ошол мүйүз оюмдун бир бөлүгүн кайчы менен акырын кайчылап көрдүм эле, бир аз окшошо түштү. Бирок, таятамдай оймочу болуш кайдаа-а?!

– Таятаң жаш чагында эмне кесип кылыптыр?

– Таятам минтчү: – Садагам, угуп ал, мен 19 жашымда өз ыктыярым менен Улуу Ага Мекендик согушка аттангам. Душманды кууп, Берлинге чейин баргамын. Анда чалгынчылык иште элем.

Таятамда да согуштун жараты бар эле, үч кабыргасынан ажыраптыр. Эрдиктери үчүн алган орден, медалдары бар. Кызыл Туу ордени... дагы башкалар. Согушка чейин таятам сүрөт тартууну сүйүүчү экен. Ага сыйлык да алгамын дейт. Кийин-кийин ушинтип оюм-чийимге кызыга баштаптыр. Мындай оюм-чийимден онду эмес, жүздү, жүздү эмес, миңди чийсин, алар бири-бирине окшошпойт. Таятамдын мындай өнөрүн дүкөндөрдөн көп көрөм. Тамдардын ичи-сыртын кооздоодо ошол оюм-чийимдери колдонулат.

Көзү өтүп кеткен чоң өнөрпоз ал адамды көргөн-билгендер сүймөнчүк менен эскеришет. Мен буга өтө сыймыктанамын.

МАКАЛДАР

Сөз, тил өнөрү адамдардын өз ара байланыш мамилелери

Өнөр алды – кызыл тил.

Карынын кебин капка сал.

Жылуу-жылуу сүйлөсөң, жылан ийинден чыгат.

Кылыч жарасы бүтөт, тил жарасы бүтпөйт.

Жакшынын өзү өлсө да, сөзү өлбөйт.

Сөз айласын билбеген, сөздү өзүнө келтирет,
Күч айласын билбеген, көчтө көлүк өлтүрөт.

Сиз деген сылык сөз, сен деген сенек сөз.

Өкүм болмок өзөндөн, сылык болмок сөзүндөн.

Сөзүң күмүш болсо, тек турууң алтын.

Чын айтып залал тап, акырында жетээрсиң муратка,
Калп айтып пайда тап, акырында каларсың уятка.

Кулактууга сөз айтса, кулагынын кашында,
Кулаксызга сөз айтса, куба кырдын башында.

Кеп жакшысын кулак билет,
Кыз жакшысын ынак билет.

Ой – сөздүн булагы.

Баатыр кол баштайт, чечен сөз баштайт.

Тил – кылычтан өткүр.

Тилден бал да тамат, уу да тамат.

Чагым өлтүрөт, мактоо жеткирет.

Суу атасы – булак, сөз атасы – кулак.

Сөз – сөөктөн өтөт, таяк – эттен өтөт.

Жакшы сөзү менен сооротот,
Жаман токмогу менен ыйлатат.

Жигиттин өзүнө караба, сөзүнө кара.

Көрө-көрө көсөм болот,
Сүйлөй-сүйлөй чечен болот.

Дайыны жок сөз – чала күйгөн чычала.

Уккан – улама, көргөн – көсөм.

Көңүл – сөздүн сандыгы.

Колу менен кош аяк соккон, оозу менен орок орот.

Сөздү чын токтотот, сууну чым токтотот.

Чечендин сөзү орток, чебердин колу орток.

Сөзү ырас болсо, ордунда турат,
Сөзү калп болсо кудай урат.

Кесирдүү ооздон, кесепеттүү сөз чыгат.

Жаман сөз – жүрөккө барып таш болот.

Чирик – чиритет, бузук – бүлдүрөт.

Бычак жарасы айыгат, тил жарасы айыкпайт.

Тийип туруп жааган күндөн түнүл,
Күлүп туруп сүйлөгөн жандан түнүл.

Отуз тиштен чыккан сөз,
Отуз уруу элге тарар.

Көйнөктүн кирин жууса кетет,
Көңүлдүн кирин айтса кетет.

Тоону, ташты сел бузат,
Адамзатты сөз бузат.

Жакшынын сөзү кепил,
Жамандын өзү кепил.

Көп баатырдан жоо кетет,
Көп чеченден доо кетет.

Айбан чөпкө байланат,
Адам сөзгө байланат.

«Бар» – таттуу сөз,
«Жок» – ачуу сөз.

Жакшы сөз – суу, жаман сөз – уу.
Көп сөз – көмүр, аз сөз – алтын.

Кыздуу үйдө кыңыр сүйлөбө,
Уулдуу үйдө узун сүйлөбө.

Өткүр ок – душманга,
Өткүр сөз – тууганга.

Пил көтөрбөгөндү, тил көтөрөт.

Тил – баш жарат, жел – таш жарат.

Тил – топчусуз, ооз – ачкычсыз.

Туура сөз – тууганга жакпайт.

Узун тил – уудан жаман.
Айткан сөз – алышкан кол.

Сел сайды бузат, ушак элди бузат.

Сөз атасы – ыр,
Сөз катасы – чыр.

Тил – акыл таразасы.

Тил – жүрөктүн ачкычы.

Мекен, жоокерчилик, баатырдык, коркоктук

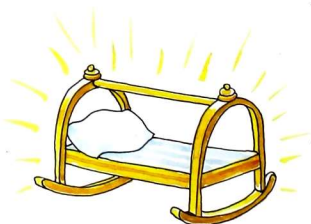
Эл сагынбас эр болбойт,
Жер сагынбас ат болбойт.

Үйдөн өлгөн жаманат,
Жоодон өлгөн салтанат.

Этекти кессең жең болбойт,
Эзелки душман эл болбойт.

Эл ичи – алтын бешик.

Элин сагынбас эр болбойт,
Үйүрүн сагынбас ат болбойт.

Эр жигит үйдө туулат, жоодо өлөт.

Эл менен эрегиште, эр менен жоолашпа.

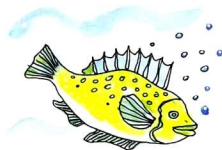
Жеринен ооганга жети жылы конуш жок.

Уят – өлүмдөн катуу.

Акмактын ажалы – элден.

Казына-казына эмес, эл казына.

Балыктын тирилиги суу менен,
Эрдин тирилиги эл менен.

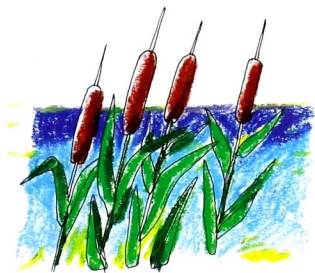

Көп бириксе көл болот,
Көл каптаса сел болот.

Боло турган азамат,
Болотгон кылыч байланат.

Эр энеден туулат,
Эл үчүн өлөт.

Камышы болбой көл болбойт,
Кайраты болбой эр болбойт.

Эл үмүтүн эр актар,
Эр атагын эл сактар.

Жердей март да жок,
Жердей зыкым да жок...

Эл – элден, суу – жерден.

Тоо ташсыз болбойт,
Эл башсыз болбойт.

Ойдо – эгин, тоодо – токой.

Эл – ыйык, элден чыккан – бузук.

Эр – элден, балык – суудан.

Кайраттуу адам калкка башчы болот.

Карагай болбой чер болбойт,
Кайратсыз адам эр болбойт.

Башка жерден көк асанды көргөнчө,
Өз жеринден кара булутту көр.

Жеңилгис кол – эл, кыйшайгыс жол – эмгек.

Толкунсуз суу болбойт,
Кайгысыз эл болбойт.

Эл бар жерде – жениш бар.

Элге эр кымбат, эрге эл менен жер кымбат.

Элден безген – эр эмес,
Жоодон качкан – шер эмес.

Кен асылы жерде,
Сөз акылы элде.

Жез кадырын жезчи билет,
Эр кадырын эл билет.

Баатыр элден чыгат,
Байлык жерден чыгат.

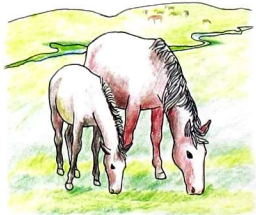
Жакшы эр эли менен,
Жакшы жер кени менен.

Эл ичи – өнөр кенчи.

Туулган жердин – топурагы алтын.

Жер семизи – мал семизи.

Ырыскыны жер берет,
Ынтымакты эл сүйөт.

Элиң сынганы – белиң сынганы.

Жер – казына, суу – алтын.

Элге эл кошулса – дөөлөт,

Элден эл кетсе – мээнет.

Алыс жол атты сынайт,

Оор жол эрди сынайт.

Атты аркан байлайт,

Эрди ант байлайт.

Баатырдын баш ийгени – өлгөнү.

Баатырдын өмүрү кыска, данкы узун.

Жигиттин күнү – жүз жылкы, ары – миң жылкы.

Коркоктуң асылы болгончо,

Баатырдын жесири бол.

Коркокко бир ок да көп,

Баатырга жүз ок да аз.

Отузунда ок ата албаган,

Кыркында кылыч чапнас.

Эр – намыстын кулу.

Эр төрөгөн эл өлбөйт.

Жакшы уул – элине баш,

Жаман уул – элине кас.

Жигит элин сагынат,

Булбул ырын сагынат.

Эрдин даңкын эмгек чыгарат.

Байлык, жардылык, соода-сатык

Оору кадырын соо билбейт,
Ач кадырын ток билбейт.

Күчтүү күчөнсө күчүнө келет.
Күчү жок күчөнсө бели мертинет.

Бирөө кечээрге кечүү таппай жүрсө,
Бирөө ичерге суу таппай жүрөт.

Байдын түбү – уурулук.

Чөп чыкпаган сайдан кач,
Кайыры жок байдан кач.

Топукеуздун курсагы тойбойт.

Мышыкка күлкү – чычканга өлүм.

Май кармаган бармагын жалайт.

Жоктун жону катуу, өгүздүн мойну катуу.

Аргымак мойнун ок кесет, азамат мойнун жок кесет.

Жардынын бир тойгону – орто байыганы.
Арык семирет, ач тоюнат.

Жаш кары болор, кедей бай болор.

Жигит болсоң шок бол,
Шок болбосоң жок бол.

Бирде жигит төө минет,
Бирде жигит жөө жүрөт.

Алтыга сатып бешке алган, соодагердин адаты.

Касапчыга мал кайгы, кара эчкиге жан кайгы.

Базар барга – таттуу, жокко – ачуу.

Базар – бай, барган – кедей.

Акчалууга – базар, акчасызга – мазар.

Соодагерде акча болбосо, сууда балык да болбойт.

Берген жоомарт эмес, алган жоомарт.

Эки оору бир келсе – ажалындын жеткени,
Эки доочу бир келсе – амалындын кеткени.

Таяк тайга жеткирет, тай атка жеткирет.

Улук болсоң – кичик бол, бийик болсоң – жапыз бол.

Өрдөк жокто, чулдук бий.

Бий экөө болсо, доо төртөө болот.

Баланын тентек болмогу – үйүнөн,
Эрдин тентек болмогу – бийинен.

Туура бийде тууган жок,
Туугандуу бийде ыйман жок.

Жалгыз жыгач үй болбойт, жалгыз жигит бий болбойт.

Карчыгага кушуң түшпөсүн, бакшыга ишиң түшпөсүн.

Бактысыз – таалайынан көрөт.

Айдама терек тал болот, адамдын атын чыгарган,
Айбан да болсо мал болот.

Карганын көзүн карга чокубайт.

Тең теңи менен, тезек кабы менен.

Жардылык – кара жердей, карылык – казган көрдөй.

Иттин ээси болсо, бөрүнүн теңири бар.

Ак менен кара жарышат, акка кудай болушат.

Куштун сүтү жок, кудай өзү асырайт.

Мышык майга жетпей сасык дейт.

Жалгыз бээ жан сактайт,
Эки бээ эл сактайт.

Баштыктагы түгөнгүчө, баш аман болсун.

Дөөлөт – тоголок, мээнет – жалпак.

Азуулуулар алышса – бечаралар бүлүнөт.

Бакылдын багы көгөрбөйт,
Көгөрсө да көбөйбөйт.

Ордунда бар онолот, ордунда жок жоголот.

Конок бир консо – кут,
Эки күн консо – жут.

Конок конбой кетпейт,
Чакырып кондурганга жетпейт.

Доогер суз болсо, казы митайым б

Байдын карманары – малы,
Кедейдин карманары – жаны.

Шамал жерди кургатат,
Дөөлөт жанды жыргатат.

Койду курбан бүлдүрөт,
Элди султан бүлдүрөт.

Тамагы майлуунун – көйнөгү көөлүү.

Үйдөгү ойду, базардагы нарк бузат.

Аткан ок таштан кайтпайт,
Элчи хандан тилин тартпайт.

Бай боорун тааныбас,
Соода жокко карабас.

Байдын ниети кара, колу ак,
Кедейдин колу кара, ниети ак.

Байлык өтөт, кедейлик кетет.

Байлыкты сүйгөн – намысты билбейт.

Акча аябаган – көр соодагер,
Акча аяган – нак соодагер.

Этек табылса, тезек табылбайт,
Тезек табылса, этек табылбайт.

Эмгек, кесип, чарба, төрт түлүк мал, каада, салт, акыл, илим, билим

Эл дөөлөтү – эмгек, эмгек – баарын жеңмек.

Азаматтын даңкын чыгарган – эмгек,
Арамзанын жанын чыгарган – эрмек.

Ак эмгектин наны таттуу,
Жалкоонун жаны таттуу.

Төө – бойдон, асыл – койдон.

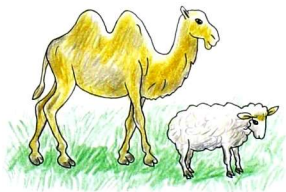
Жылкыга жыландай уул жарайт.

Күзүндө чыгынбаган,
Кышында жылынбайт.

Малды жакшы баксаң,
Маңдайың ачык болот.

Байлыктын атасы – эмгек, энеси – жер.

Берген – алат, эккен – орот.

Жердин көркү – эгин,
Эрдин көркү – билим.

Иштесең көл болот,
Иштебесең чөл болот.

Кышта көрсөң камылга,
Келерки күздө табылга.

Мал баласы туулганда жерди карайт,
Куш баласы туулганда көктү карайт.

Өрүш малдуу – дасторкон майлуу.

Темирдин кадырын уста билет.

Уста, уста эмес, шайманы уста.

Эмгеги аздын – өнмөгү аз.

Эмгек – дайра, билим – кеме.

Эмгектен арыктасаң, түшүмүнө семиресиң.

Эмгектин түбү – ырахат,
Эринчээкке конбос бак.

Эмгек – эрдин көркү,
Эр – элдин көркү.

Элпек болсоң элиң сүйөт,
Курбу-курдаш теңиң сүйөт.

Эрдин даңкын – эл билет,
Дыйкандын даңкын – жер билет.

Бээ карыса – көл, уй карыса – чөл.

Жамгыр болбой дан болбойт,
Тегирмен болбой нан болбойт.

Мүнүшкөрдүн кесиби – ит агытып, куш салмак.

Жай жакшы болсо,
Эл эгиндүү болот.

Жамгыр жаабай, булут көчпөйт,
Жан кыйналбай жумуш бүтпөйт.

Эмгек бар жерде жылыш бар,
Жылыш бар жерде ырыс бар.

Кийиз кимдики болсо, билек ошонуку.

Арзандын сорпосу татыбайт.

Билимдүүнүн билими жугар,
Билимсиздин ириңи жугар.

Көз – коркок, кол – баатыр.
Жаз – жарыш, күз – күрөш.

Кетмен чапмак – алмак, салмак,
Кош айдамак – бармак, келмек.

Устанын тогоосу жок.

Ат оонаган жерде түк калат.

Аттын ачуусу кулагынан билинет,
Иттин ачуусу куйругунан билинет.

Жыгылсаң нардан жыгыл,
Буйласын кармай жыгыл.

Чыкпаган аштыкка – өтпөгөн орок.

Саргара жортсоң кызара бөртөсүн...

Айыл башы болгуча,
Суу башы бол.

Талаанын көркү мал менен,
Калаанын көркү эл менен.

Акыл – тозбос тон, билим – түгөнбөс кен.

Окусаң озорсуң, окубасаң тозорсуң.

Багылган мал семиздейт,
Жыл сайын өсүп эгиздейт.

Билимсиз бирди көрсө,
Билимдүү миңди көрөт.

Дан – аш, алтын – таш.

Тойдун көркү – аш,
Тоонун көркү – таш.

Ой түбүндө алтын бар,
Ойлой билсең табасын.

Эр болсоң эрдигиңди элге көрсөт,
Арык казсан күчүңдү жерге көрсөт.

Калган ишти кар басат.

Эмгек даңкка жеткизет.

Эмгексиз иш бүгпөйт,
Эринчээктин колу тийбейт.

Уста кандай болсо, устаттык ошондой.

Мээнетин катуу болсо,
Татканың таттуу болот.

Устатынан шакирти өтүптүр.

Билим – элге, суу – жерге.

Илим – өнөрсүз болбойт,
Куш – канатсыз болбойт.

Китеп – билим булагы.

Күч кетет, билим кетпейт.

Кылыч курал эмес, акыл курал.

Малдан жарды калсаң кал,
Акылдан жарды калба.

Айла – алтоо, билим – жетөө.

Акылы бар билимди самайт,
Акылы жок кийимди самайт.

Билимдүү баарына түшүнөт,
Билимсиз өз ишине күтүнөт.

Билимдүү мээге салат,
Билимсиз мээден алат.

Окуу – билим азыгы,
Билим – ырыс казыгы.

Билим – карыбас, өнөр – арыбас.

Алтын – жерден чыккан байлык болсо,
Акыл – элден чыккан байлык.

Максаты бийик – алдатпайт,
Кыялы күлүк – карматпайт.

Билимдүүнүн түнү – күн,
Билимсиздин күнү – түн.

Дарак жемишинен таанылат,
Адам акылынан таанылат.

Билимди сатып албайт, аны казып алат,

Илим – элдин көркү,
Токой – жердин көркү.

Буюмдун кирин самын жууйт,
Көңүлдүн кирин ақыл жууйт.

Адамдын тизгини – акыл.

Адамдын өзүнө баа бербесе, акылына баа бер.

Күч акылга баш иет.

Акыл – деңизден терең,
Билим – тоодон бийик.

Билимдүүнүн сөзү өткүр,
Мергенчинин көзү өткүр.

Илим – турмуш чырагы,
Өнөр – элдин куралы.

Үй-бүлө, ынтымак жана достук, кастык

Жакшы бала – тил алчаак,
Жаман бала – уялчаак.

Акылдуу бала – элпек,
Акылсыз бала – тентек.

Ападан – акыл, атадан – тарбия.

Тапкан – эне эмес, баккан – эне.

Ата каргышы – ок, эне каргышы – бок.

Көчкөн журтгун кадыры,
Конгон журтта билинээр.

Уяда жаткан жумуртка, асманда учкан куш болот.

Эненин көөнү балада, баланын көөнү талаада.
Эжени көрүп сиңди өсөт, аганы көрүп ини өсөт.

Балага байкап сүйлөсөң акылына конор,
Байкабай сүйлөсөң өрт ичинде болор.

Карга сүйөт баласын «аппагым» деп,
Кирпи сүйөт баласын «жумшагым» деп.

Жакшыдан жаман туулса – чыгаша,
Жамандан жакшы туулса – киреше.

Аталаштан алтоо болгончо, энелештен экөө бол.

Энеси болушчаактын кызы ыйлаак,
Атасы болушчаактын уулу ыйлаак.

Кызы бар үй – кыялдуу үй.

Чыккан кыз чийден тышкары.

Агайындын кадырын жалаалуу болсон билерсиң,
Ата-эненин кадырын балалуу болсон билерсиң.

Көрүнгөн тоонун ыраагы жок.

Уулдуң чонойсо абийирдүү менен айылдаш бол,
Кызың чонойсо өнөрлүү менен айылдаш бол.

Ата баласы – тон жакасы.

Сыйлашарга жат жакшы, ыйлашарга өз жакшы.

Өз агасын агалай албаган, киши агасын сагалайт.

Тең туугандын жаманы болгончо, ак буудайдын саманы бол.

Оору – аштан, дос – карындаштан.

Жолоочунун жолдогусу жакшы, жолдо болбосо үйдөгүсү жакшы.

Туугандын өзү таарынса да, боору таарынбайт.

Кел демек бар, кет демек жок.

Отко жакын шиш күйөт, энеге жакын кыз күйөт.

Тууганга кара санаган, туура жалчыбайт.

Өз тууганын кордосо,
Душманына кор болот.

Учу бирге жазылат, түбү бирге кошулат.

Кеңешип кескен бармак оорубайт.

Он бириксе тон болот,
Ынтымак бириксе эл болот.

Ынтымак достордун жолун ачат,
Ынтымак болбосо ырысың качат...

Эски дос эстен кетпейт,
Жаңы дос баркка жетпейт.

Туугандын урушу – торконун жыргышы.

Атың жакшы болсо – жолдун ыраагы,
Уулуң жакшы болсо – көңүл жыргалы.

Атаны тартып уул туулбайт,
Энени тартып кыз туулбайт.

Ар кимдики өзүнө ай көрүнөт көзүнө.

Өз баланды өпкөгө тепсең кетпейт,
Киши баласын кишендесең да турбайт.

Дос табышат, душман кагышат,
Алыстагы душмандан, аңдып жүргөн дос жаман.

Досу көп менен сыйлаш,
Досу аз менен сырдаш.

Досуң миң болсо да – аз,
Душманың бирөө болсо да – көп.

Ынтымак түбү – ийгилик,
Тирилик түбү – бирдик.

От жалынын билбеген кайрылат,
Дос жалынын билбеген айрылат.

Жойпу дос ишке жарабайт,
Мыкты дос күчүн аябайт.

Дос жеритип сүйлөйт,
Душман эритип сүйлөйт.

Чындыкты танууга болбойт,
Достукту чанууга болбойт.

Жакшы күндө душман дос болот,
Жаман күндө тууган дос болот.

Баланы таяк менен урба, сөз менен ур.

Жакшы кыз – жакадагы кундуз,
Жакшы жигит – көктөгү жылдыз.

Кайырдуу карындаш,
Түгөнбөгөн казына болот.

Көтөрүп сууга салган жаман,
Көз салбаган тууган жаман.

Эки жакшы баш кошсо тунук суудай,
Эки жаман баш кошсо ылай суудай.

Атаны сыйлаган абийир табат,
Энени сыйлаган элге жагат.

Улууну укпаган – узабас.

Кыз жаманы – кыроо,
Кыз жакшысы – кымбат.

Атасы көрбөгөндү уулу көрөт,
Энеси көрбөгөндү кызы көрөт.

Атанын уулу болуш – урмат,
Элдин уулу болуш – кымбат.

Эненин тогуз уулу болсо да көп көрбөйт.

Кыздын кырк чачы улуу.

Уздан учук артаг.

Жакшы кыз кылыгы менен,
Жакшы ийне учугу менен...

Гүл өссө – жердин көркү,
Кыз өссө – үйдүн көркү.

Адамдардын ар түркүн кыял-жоруктары

Жакшылыкка жакшылык – ар кишинин иши,
Жамандыкка жакшылык – эр кишинин иши.

Жакшы адамда жаштык жок, тобокелдин көөнү ток.

Жалынса жакшы кечээр, чапса болот өтөр.

Жаманда тек жок,
Жакшыда кек жок.

Сыр аяктын сыры кетсе да, сыны кетпейт.

Сокур көргөнүн койбойт,
Дүлөй укканын койбойт.

Калпка жакын болсоң жалаасы жугар.
Казанга жакын болсоң карасы жугар,

Кишинин көзү тойсо да, өзү тойбойт.

Сагызган сактыгынан өлбөйт, суктугунан өлөт.

Көп жойлогон түлкү, капканга түшөт.

Жаманды мактасаң, жардан алыс кетет.
Жалгыз аттуу жарышчаак, жаман киши урушчаак.

Ит итти жумшайт,
Ит куйругун жумшайт.

Акылы жок уйкучу,
Санаасы жок күлкүчү.

Берерге бешимде кымыз,
Бербеске эртең менен саамал.

Өрдөк жокто чулдук бий,
Өпкө жокто карын бий.

Бака майрыгын билбей, жыланды ийри дейт.

Эл дарбыса, эшек кошо дарбыйт.

Калп ырыс кесет, кайгы өмүрдү кесет.

Жаманды төө үстүнөн ит кабат.

Чабал өрдөк мурда учат.

Адеби жок жигит жүгөнү жок атка окшош.

Адам алсызы – урушчаак.

Ит начары – үрөнөөк.

Ар ким өз көмөчүнө күл тартат.

Калптын казаны кайнабайт.

Жер ээн болсо, донуз дөбөгө чыгат.

Эки жүздүү – эл бузат.

Көсөөнүн акылы түштөн кийин.

Атың чыкпаса жер өрттө.
Ойлобой сүйлөгөн, онтобой оору болот.

Ачуу шайтан, акыл дос,
Акылыңа акыл кош.

Акылдуу отко карайт,
Акылсыз казанга карайт.

Боор ооруса, боорго тебет.

Жакшы деген бир атты кууса жетпейт,
Жаман деген бир атты кууса кетпейт.

Жооштон жоон кеп чыгат.

Теректей бой бергенче,
Теменедей акыл берсин.

Актын иши оң болот,
Каранын иши кор болот.

Тоодой караны, томуктай ак жеңет.

Кең пейилдүү кемибейт,
Тар пейилдүү жарыбайт.

Жосунсузга жорго мингизсе жарашпайт.

Адамдын аласы жаман,
Айбандын куласы жаман.

Жакшы жаңылса өзүнөн көрөт,
Жаман жаңылса башкадан көрөт.

Жакшы жигит эл камы үчүн жүгүрөт,
Жаман жигит өз камы үчүн жүгүрөт.

Адептүүлүк – адамдын көркү.

Бузук бар жерде, кусур бар.
Элинде жаманың болсо, эрмегиң ошол.

Көпкөн жигит көп сүйлөйт,
Чечен жигит төп сүйлөйт.

Чечен чечен эмес, өкүм чечен.

Эки жаман таарынышса, амандашпайт,
Эки жакшы таарынышса, жамандашпайт.

Пейли кеткен пенденин, казанынан аш кетет.

Итке набат таштасан, таттуулугун биле албайт,
Жаманга жардам кылсаң, жакшылыгыңды биле албайт.

Жалганчы – аксактан мурда колго түшөт.

Жамандык – бир күндө, жакшылык – миң күндө.

Жаман төө жабуусун жерийт,
Жаман адам айылын жерийт.

Жаман койчу жайытын бир күндө түгөтөт.

Кийимдин калыңы кир көтөрүмдүү,
Кишинин калыңы сөз көтөрүмдүү.

Ала караган алыска барбайт.
Дүйнөнү сел алса, акмактын тушарына чыкпайт.

Жакшыга – бир сөз,
Жаманга – миң сөз.

Жакшы келсе – кут, жаман келсе – жут.

Жакшы киши калааны курат,
Жаман киши калааны бузат.

Жакшы коңшу – жан азыгы,
Жаман коңшу – баш казыгы.

Бирөөнүн ичи – деңиз,
Бирөөнүн ичи – доңуз.

Акылдуу мактанса, ишти тындырат,
Акмак мактанса, бутун сындырат.

Жакшылык көрсө дүңгүрөп калат,
Жамандык көрсө үлдүрөп калат.

Жакшы – сылык, жаман – өнөк.

Урунун ичкени – ирим, жегени – желим.

Акылдуу тоону томкорсо,
Акылсыз элди коңорот.

Жакшы адам жер эсебинен,
Жаман адам эл эсебинен жан сактайт.

Базарга барса сарыбай,
Жатып келет жарым ай.

Пейли кенен – калысчыл,
Пейли тар – арызчыл.

Жакшылыгында – жар,
Жамандыгында – кор.

Жакшы оозго – аш,
Жаман оозго – таш.

Өз камын ойлогон өспөйт,
Эл камын ойлогон көктөйт.

Ата уулу айтканынан кайтпайт,
Жоомарт бергенин айтпайт.

Жакшынын асты тар, арты кең келет.

Жаман жолдош жоого алдырат,
Жантык жолдош уятка калтырат.

Ичи жаманды ит кабат,
Пейили жаман ниетинен табат.

Жаман жандаса «жаңдайт» дейт,
Жаманга акыл айтса «алдайт» дейт.

Оору калса да, адат калбайт.

Жакшы жалган айтпайт,
Жалгандан пайда таппайт.

Уятсыз уул – урматсыз жээк болор.

Чөптү кордосоң көзгө зыян,
Тишти кордосоң сөзгө зыян.

Кубаныч, карылык, жаштык

Өлбөгөн адам алтын аяктан суу ичет.

Талаадан музоосу эмсе,
Үйдөн сүтү төгүлөт.

Сүйүнгөн менен маңдай айрылбайт,
Корккон менен жүрөк жарылбайт.

Кордук – оору, муңдук – өлүм,
Зардык – жокчулук.

Жүрөгүм күйгүчө, билегим күйсүн.

Ат карыса чөп керек,
Адам карыса тирек керек.

Дүнүйө карыганда маңдайга келет.

Мал табылат, кадыр, көңүл, жан табылбайт.

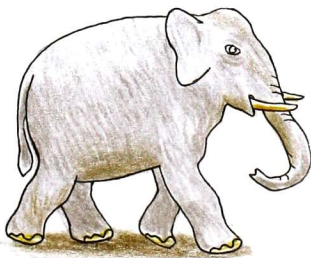
Кары бар жерде касиет бар.

Санаанын изи жок,
Санаасыз киши жок.

Өрнөктүү карыя жок жерде,
Өнөрлүү жаш да жок.

Мээнет пилди карып кылат,
Оору дөөнү карып кылат.

Жашыңда кылжың болсоң,
Карыганда мылжың болосун.

Ырысы жокко ышкындан айтпайт,
Кешиги жокко кемирчектен айтпайт.

Айыгар оорунун бакшысы өзү келет.

Жаштыктын кадырын картайганда билет.

Ырыстууга – жуучу, ырысы жокко – доочу.

Көкүрөк ачык болсо, көңүл ачык болот.

Көңүлүн каш болсо, ичкениң таш болот.

Төгүлгөн аяк кайра толбойт.

Узунсуз кыска болбойт,

Улуусуз нуска болбойт.

Улуу улуу эмес, урмат улуу.

Жаш – күчү менен, кары – кеңеши менен.

Жаштык бар жерде жалын бар.

Жаш – улук эмес, акыл – улук.

Эр – улан болбойт, ат – кунан болбойт.

Карылык – каңырыш, жаштык – жаңылыш.

Көз карыса да, көөдөн карыбайт.

Уктаган – ойгонот, ойлогон – толгонот.

Ырахатсыз өмүрдөн,

Уктап көргөн түш артык.

Кыз күлүндөсө – кубангандык,

Санаа тынчыса – жубангандык.

Айдарым жел сылап өтөт,

Керимсел жел сыйрып өтөт.

Казанда болсо – кашыкка чыгат.

Жамандык жерге жатпайт,
Жакшылык ичке батпайт.

Үлгү, насыят

Өзүңдү эр билсең, өзгөнү шер бил.

Оозу сүткө күйгөн, айранды үйлөп ичет.

Акыл – жаш уландан, жүгүрүк тай – кунандан.

Азаматтын азганын, өзү билбейт жат билет.

Кеп көтөрбөй жакшы болбойт,
Тер көтөрбөй күлүк болбойт.

Атаң алтымышка чыкканда,
Алдап-соолап күчүн ал.

Чечинген суудан кайтпас,
Кезенген жоодон кайтпас.

Сокмок да болсо жол жакшы,
Сокур да болсо көз жакшы.

Киши акылы – кишен менен тушоо,
Өз акылың – өзүң менен тамыр.

Жаш чыбыктын ийилгени – сынганы,
Жаш жигиттин уялганы – өлгөнү.

Ээсин сыйласаң итине сөөк сал.

Жабууласа жал калат,
Жал калбаса жан калат.

Кымыз – кишинин каны, эт – жаны.

Айыл конгун чеченге,
Кебин туюп чечээрге.

Сүт менен бүткөн мүнөз,
Сөөк менен чыгат.

Өнөрлүү болсоң өргө чап.

Суу менен ойносоң, чөгөсүн,
От менен ойносоң, күйөсүн.

Ыйласа – сураба, күлсө – сура.

Тазалык – өмүр булагы.

Кекчил болбо, эпчил бол.

Акыл байлыгы – азбас байлык.

Баш акыл үчүн, акылман – эл үчүн.

Эмгек кылган – эгиндүү.

Эрдин атын эмгек чыгарат.

Эмгектүү кулда чарчоо жок.

Калк айтса калп айтпайт.

Тамга, саны аралаш макал-лакаптар

1 сүйлө, 2 ук.

2 ойлоп, 1 сүйлө.

К3 бирдикте.

4өөң төп болсоң төбөдөгүнү аласың,
бооң ала болсоң алдыдагыны алдырасың.

5 кол тең эмес.

6н алба, алкыш ал.

7 өлчөп, 1 кес.

Эчки тууйт эгизди, 2 жылда 8ди.

Ата көргөн ок ж10от, эне көргөн т10 бычат.

Жигитке 70 өнөр аздык кылат.

Кызга 40 үйдөн тыюу.

Кыздын 40 чачы улуу.

Билеги күчтүү 1ди жыгат,

Билими күчтүү 1000ди жыгат.

АПЕНДИ ЖОРУКТАРЫ

Апенди казан сатып алганда

Илгери Апенди казан сатып алайын деп базарга барган экен. Казанды алып келе жатса, жамгыр жаап, жол тайгак болуптур. Апенди асманды карап: «А кудай, ушул белден аман-эсен чыксам, кудайы кылып ушул казан менен бир атала кылып берейин» деп жалынат.

Жонго чыккандан кийин: «Эми мындан баягы ылдый эмеспи» кудайы кылуунун эмне кереги бар деп кетип баратса тайгаланып жыгылып кетип, казаны сынып калат, анда Апенди ордунан турбастан: «А кудай, мен тамаша кылсам, сиз чыны менен эле жыгып казанымды сындырдыңызбы? Мындай тамашаны билбесен, кудай болуп эмне кыласың?» деп кете берген экен.

Апендинин эшенди алдаганы

Апенди үйүнүн жанында отуруп алып: «А кудай, жүз дилде бер. Эгер андан бир дилде, ашык болсо да албайм, кем болсо да албайм» деп айта берчү экен. Аны кошунасы болгон эшен угуп эле жүрөт. Бир күнү эшен «чын айтабы же жалган айтабы» деп Апендини сынамакчы болот да токсон тогуз дилдени баштыкка салып үйүнүн үстүнөн таштап жиберет. Апенди аны алып санаса, токсон тогуз. «Мына бу баштыгы менен туура жүз экен» деп катып алды.

Эшен жүгүрүп келип: «Бул дилдени кудай эмес, мен эле сени сынап таштагам. Сен токсон тогуз дилдени албайм дечү эмес белең» десе, «Жок муну мага кудай тилегиме тууралап туруп баштык менен туптуура жүз кылып бериптир. Ишенбесең кудайдан сура» деп Апенди эшенге бербей койгон экен.

Апендинин түшү

Апенди корозун базарга соодалап жүрүптүр. Бир киши тогуз сом берсе: «жок он сом бергин» дейт. Ошентип соодалашып жатып ойгонуп кетет. Ойгонсо короз да, сом да жок. Кайта көзүн жуумп колун сунуп: «Мейли, 9 сом болсо деле бергин» деген экен.

Апенди менен кан

Апенди бир күнү кан жана кандын уулу менен бир жакка жөнөдү. Жолдо кан ысып кеттим деп Апендиге кийимин көтөртүп койду. Атасын туурап баласы да кийимин Апендиге берди. Ошондо кандын уулу атасына карап: «Ата, Апенди бир эшектин жүгүндөй жүк көтөрүп келе жатат» деди шылдыңдап. Анда Апенди: «Балам, мен бир эшектин жүгү эмес, эки эшектин жүгүн көтөрүп келе жатамын» дептир.

Апенди жигиттер менен

Бир күнү жигиттер Апендини алдайлы деп чогулуп келип: «Апенди бүгүн алдагы жалгыз козунду сой, эртең кыямат кайым болот экен дешти. Апенди: «Айтканыңар жакшы, балдар, каякка алпарып соёюн» деди эле, «биякка» деп, бирөө көлдүн жээгине ээрчитип барды. Балдар козуну союп, Апендини «бышырып тур» деп кийимдерин чечишип, өздөрү сууга түшүүгө кетишти. Апенди алардын кийимин бүт отко жагып, этти бышырып койду. Балдар келип, киели дешсе кийимдери жок. «Апенди кийимдерибиз кана?» деп сурашты. Анда Апенди: «Кийимди эмне кыласыңар? Эртең кыямат кайым болгуча бул этти жегиле, эт бышпай калганынан кийимди отко жактым, анын эмне кереги бар! Эртең кыямат болот, кийимге кайгырбагыла» – деди.

ТАМСИЛДЕР

С. Михалков

Тийбеген сыйлык

Ак эмгеги эстелди,
Кумурскалардын бири сыйлыкка чектелди –
Аты жазылган кымындай саат.
А бирок ошо саат, кумурскага тийбеди таап:
Анткени жогортон бир Коңуз тоскоолдук кылды,
Кумурскага кантип кыйсын өзү албаган сыйды!
Ай, ушинтип жүрүп турса кыянаттыктын куюну,
Азайып кетер бекен,
Курган Кумурскалардын уюгу!

Р. Шүкүрбеков

Эки бөжөк

Адырлуу тоонун ары жагында,
Ала-Тоонун бери жагында,
Калың чийдин арасында,
Кең сары Чүй талаасында,
Бир узун кулак коён болгон.
Коён тууган экен эки баласын коён бойдон.
Көйкөлгөн көктөм жазда,
Тууп көбөйүп жатты коёндон да башка.
Тоодо жумуртка тууду кекилик,
Адамга, айбанга көрсөтпөй бекинип,
Адегенде тигинтип томолонуп жатты да,
Кийин учуп кетти канаты жетилип.
Албетте, коён учпайт.
Коёнго канат чыкпайт.
Коёндун бөжөктөрү да жетилет,
Аң, арыктан мына мындай секирет.
Коён эки бөжөктүү болду дебедимби сага,
Энеге дүйнөдөгү эң кымбат – бала.
Коён байкуш туба электе аларды ичинде көтөрдү,
Туугандан кийин да далай азапты көрдү.
Балдарымды карышкыр жебесе экен деп,
Көп коркунучтуу түндөрдү өткөрдү.
Ай караңгыда бир түнү аларга,
Ач карышкыр өтө жакын келди.

«Жесе мени жесин» – деп, үйүнө жолотпой,
Карышкырдын алдына түшүп, качып берди.
«Жесем» – деп, карышкыр оозун анырдай ачкан,
«Кутулсам» – деп, коён бара жаткан.
«Коёнго мына жеттим» – деген кезде,
Карышкырга шап этти темир капкан.
Бөжөктөрү өсүп жатты тартпай капа,
Жан кулактын учунда курган апа.
Баланын бири кыйык, бири элпек,
Экөөнүн бири жоош, бири тентек,
Алаңдайт тентегинин эки көзү,
Аңылдап, тим тур десе, ыйлайт өзү.
Далбалап, жеңи үзүлүп, буту канап,
Тил угуп, көрүнгөндөн жүргөн кези.
Кулакка кээде кирсе, кээде кирбейт,
Элжиреп энесинин айткан сөзү.
Экинчиси апасынын тилин алат,
Өз убагында ичет тамак.
Жатарда бетин жууп жатат,
Эртең менен таза бойдон турат.
Аны айылдагылар да жакшы көрөт,
Анткени, ал өз энесин угат.
Тентектин көңүлү талаада,
Эненин көөнү балада.
Көп баскан аяк чок басат,
Калтырат бир күн балаага.
Энеси да муну жакшы көрөт,
«Бөжөгүм» – деп, өбөт.
Экинчиси көрүнгөн жерде каңгып жүрүп,
Кээде эл жатканда келет.
– Жене, балаңыз көппү,
Алар да отгойбу чөптү?
Түлкүнүн уккусу да келбеди андай сөздү,
Бөжөктү колунан алып жүрүп кетти.
«Эртерээк жетейин» – деп, арыш керди,
Балдары тоо боорунан аны көрдү.
Кечээ ужинсиз жатышкан жубарымбектер,
«Пый-пый-пый-пый» дешип, бийлеп жиберишти.
Эки бүркүт асманда жүргөн ошол кезде,
Куу түлкү кылаң деди кыраан көзгө.
Куушуруп чеңгел жайып тик сайылды,
Күркүрөп самолёттой үнү көктө.

Узатпай шум түлкүгө бүркүт жетти,
Оозунан тирүү бөжөк ыргып кетти.
Көтөрдү булактатып кымтый кармап,
Асманга көкөлөттү алмак-салмак.
Бүркүттөр бул түлкүнү уясына,
Тээтиги аска тоого алып бармак.
Карады байкуш коён эки жакты,
Баласы тирүү экен, эми тапты.
Сооротуп, үйгө ээрчитип, алып келип,
Үчөө тагтуу чөптү быртылдатты.
Ажалдан аман калган уулун өөп,
Көз жашын ай нуруна жылтылдатты.

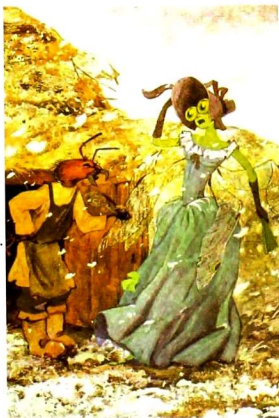
Анан айтты:

– Тил алчаак болсоңор, мына ушинтип чөптү чайнайсыңар,
Тентек болсоңор түлкүнүн казанында кайнайсыңар.
... Мемиреп жаздын сулуу түнү турду.
Эки бөжөгүн кучактап, коён да көзүн жумду.
Жомокту уктуңбу, балам,
Тентектик балага жаман!

И. А. Крылов

Ийнелик менен кумурска

Жайды-жайлай ырдады,
Ийнелик жаны тынбады.
Кылчайып көздү салгыча,
Кыштын келип турганы.
Анда жашыл чөп баскан талааны,
Түнөк чөп түркүн тамагың.
Азыр чөп жоголуп, сур чалды.
Өңү өчүп, талаа кумсарды.
Ачарчылык, жокчулук менен,
Бурганактады кыштын кары.
Ырдоого келбей калды ийнеликтин алы.
Карды ток болсо гана созолонтот го,
Ким болсо да аны!
Жапа тартып, ийнелик кайгыланды,
Жылып, кумурскага барды:
– Талаага таштаба, курбум мени!
Күч-кубатыма киргизчи деги,
Өзүң мени жакшылап,
Жазга чейин жакшы бак!

Анда кумурска айтат:
– Курбум, укмуш го сөзүн,
Жайында иштедиң беле өзүң?
– Э, курбум кумурска,
Кол тийдиби жумушка?
Күндө ойнодук тамаша,
Көйкөлгөн жазга жараша.
– Ошондой де!
– Мен тынбай
Жайды-жайлай обон салдым.
– Тынбай ырдадыңбы? Эмесе жолобо үйгө.
Жайлай ырдасаң, кыштай кылчылдап, бийле.

В. Бианки

Куу түлкү менен акылдуу өрдөк

Күз. Куу Түлкү мындай ойго келди: «Өрдөктөр жакында учуп кетмекчи болуп жатышат. Андан көрө дарыяга барып, өрдөктүн этине аябай бир тоюп келейин».

Бадалдын ичине уурданып кирип караса, жээкте бир топ өрдөк жүрүшөт. Өрдөктүн бири бадалдын так түбүнө туруп алып, буту менен канатын тарап жатты.

Түлкү аны канаттан алды!

Өрдөк бардык күчү менен талпынды.

Канаты Түлкүнүн тишинде калды.

«Кап! – деп ойлойт Түлкү. – Кутулуп кеткенин карачы!.. »

Берки өрдөктүн шаштысы кетип, учуп жөнөдү.

Алиги өрдөк уча албай сууда калды; канаты сынып, жүнү жулунган.

Ал жээктен окчунураак камыштын арасына жашынды.

Түлкүнүн жолу болбой үйүнө кайтты.

Кыш. Куу Түлкү мындай ойго келди:

«Көл тонду. Өрдөк эми меники, эч кайда качып кутула албайт: карды кечип кайда барса да изи калат, изин кууп жүрүп кармап алам аны».

Дарыяга келди, ырас эле жээктеги карда жаргактуу буттун изи бар экен. Ал эми Өрдөктүн өзү баягы эле бадалдын түбүндө жаткан.

Мында жер астынан жылуу булак атылып тургандыктан, суу тоңбойт, жыпжылуу муз күбүрү бар, андан жылуу буу чыгып турат.

Түлкү өрдөктү көздөй атырылды, Өрдөк болсо ойт берип, муздун астына кирип кетти.

«Болбостур!.. – деп ойлойт Түлкү. – Чөгүп кеткенин көр... »

Дагы жолу болбоду.

Жаз. Куу Түлкү мындай ойго келди:
«Дайрадагы муз эрип жатат. Барып өрдөктүн тоң этине бир жыргайын-
чы».

Келсе, баягы Өрдөк бадалдын түбүндө сүзүп жүрөт – тирүү, куландан
соо!

Ошондо ал муздун астына кире качып, экинчи күбүрдөн чыккан – ал
жерде дарыянын наркы жээгинде да жылуу булак бар болучу.

Кыш бою ошентип жашады.

«Онбогур десе!.. – Түлкүнүн ачуусу келди. – Шашпа, азыр эле сууга
кирбесем... »

– Куру убара болбо!.. – дейт Өрдөк.

Барп этти да учуп жөнөдү.

Көрсө, кышы менен канаты айыгып, жаңы жүндөр өсүп, күч кирген
экен.

И. А. Крылов
Чиркей менен койчу

Койчу көлөкөдө уктады иттерге ишенип,
Жылан кубанды аны көрүп;
Тилин соймондотуп жыла баштады;
Койчу – сөзсүз калат эле өлүп:
Бирок, Чиркейдин койчуга боору ачыды,
Уйкучуну чакты учуп келип.
Койчу ойгонуп кетип, жыланды көрдү,
А, дегенде Чиркейге колун сермеди,
Жыланды өлтүрдү,
Байкуш Чиркейдин өлүгү да көрүнбөдү.
Мындай мисал турмуштан сандап жолугат:
Алсыз алдууга кээде жардам кылат.
Чындыкты чымырканып көзүнө айтса,
Кайра беркиге жулунат.
Акыры Чиркейдей кылып тынат.

И. А. Крылов
Күкүк менен Бүркүт

Күкүктү Бүркүт урматтап,
Булбул кылып шайлады.
Күкүк конду такка,
Отурду бийик бакка.
Музыкамды уксун деп,
Талантын мактай баштады.
Имерилип караса, бардыгы уча качканы.
Кээси күлүп, кээси тилдеп жатканы.
Күкүгүбүз аябай таарынып калды,
Куштарды жамандап Бүркүткө барды.
«Улугум!» – деди «Сиздин буйругуңуз
Менен токойго булбул болдум;
Баары күлөт, сайрабай койдум!» –
«Досум!» – деди Бүркүт:
Мен падышамын,
Бирок кудай эмесмин.
Бул балээден куткара алам небесмин.
Күкүккө бердим буйруп,
Булбул атак!
Бирок,
Күкүктөн чыгара албайм,
Булбул жасап».

А. Карасартов
Табышмактар

Тап-тап табышмак,
Табышка ат салышмак.
Жандырмагын жандырган,
Балдар мөрөй алышмак.

Кана эмесе, келгиле,
Мага жардам бергиле.
Жоопторун табалы,
Жыргап күлүп алалы.

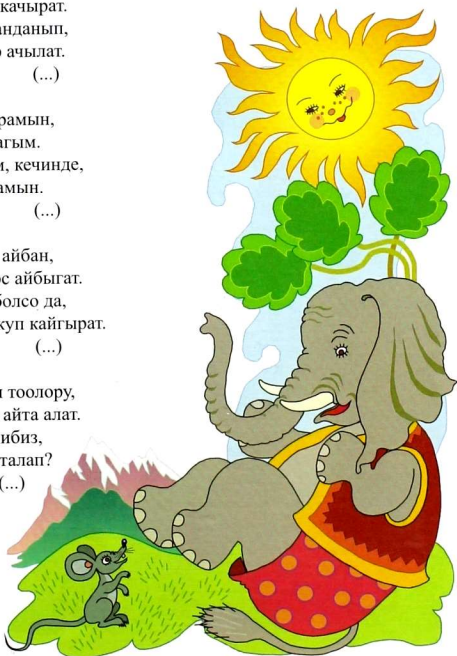
ТАБЫШМАКТАР

Ак шооласы чачырап,
Тиктесең көздү качырат.
Бүт жер бети жанданып,
Нурунан гүлдөр ачылат.
(...)

Эртең менен барамын,
Белен ичер тамагым.
Ойнойм, уктайм, кечинде,
Үйгө кетип каламын.
(...)

Өзү балбан алп айбан,
Арстан, жолборс айбыгат.
Канчалык чоң болсо да,
Чычкандан коркуп кайгырат.
(...)

Кыргыздын көп тоолору,
Баарын кимдер айта алат.
Кайсы тоону элибиз,
Атын атайт кайталап?
(...)

Куйругу жок бир уй бар,
Келдиң беле кашына.
Айт, бул кайсы жаныбар,
Бутак өнгөн башына?
(...)

Балбан куш бар тартайган,
Кумдуу чөлдө жашаган.
Оной менен карматпайт,
Күлүк, дагы, качаган.
(...)

Ата да эмес, эне эмес,
Алардан эч бир кем эмес.
Тентектик кылсаң көтөргөн
Бир киши бар кебелбес.
(...)

Улуубу же кичүүбү,
Баарын тең көзгө илбеген.
Курбуларын таарынтып,
Муштай качып тилдеген,
Бул кандай бала?
(...)

Алыс, жакын жердеги,
Баары даана көрүнгөн.
Айланага күн нуру,
Шоола болуп төгүлгөн.
Бул кайсы мезгил?

(...)

Эч нерсени көрбөстөн,
Эки көзү байланган.
Көпкөк асман өзгөрүп,
Кара түскө айланган.
Бул кайсы кез?

(...)

Жердин бети тоборсуп,
Байчечекей жайнаган.
Кудум боёп койгонсуп,
Жапжашыл бүт айлана.
Бул кайсы мезгил?

(...)

Бакта булбул сайраган,
Алча-өрүк жайнаган.
Түркүн гүлдөр ачылып,
Жыпар жыттуу айланан.
Бул кайсы мезгил?

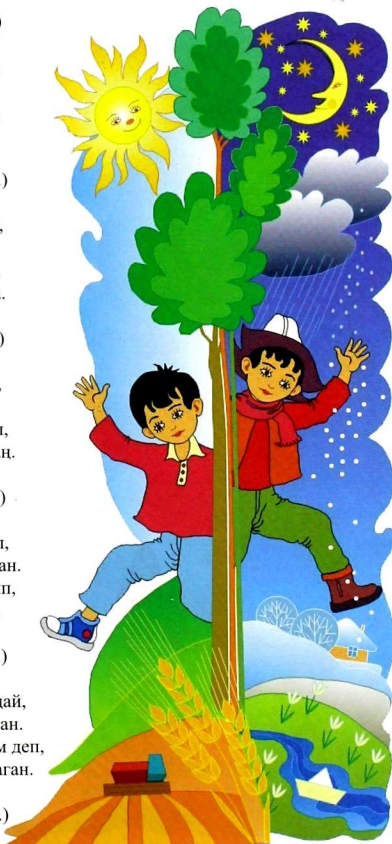
(...)

Талаалар бүт саргайып,
Төөнүн карды жарылган.
Элдин баары шашылып,
Отун, сууга камынган.
Бул кайсы мезгил?

(...)

Талаалар аппак пахтадай,
Жарыкта суулар акпаган.
Шашылып ишке барам деп,
Дыйкандар эрте жатпаган.
Бул кайсы мезгил?

(...)

Дайыма бар үйүндө,
Такыр ичпей койбойсуң.
Эгер наның болбосо,
Ичкен менен тойбойсуң.
Бул эмне?

(...)

Ороп койгон кагазга,
Түркүн-түркүн таттуу бар.
Апаң барса конокко,
Ала кетип тартуулар.
Бул эмне?

(...)

Болсо дагы төрт буту,
Баспайт, бирок секирет.
Түндө чардайт курулдап,
Күндүз кайра бекинет.

(...)

Түркүн түстүү ыраны,
Гүлдөн гүлгө конушат.
Балдар кармап ойношот,
Бардык жерде болушат.

(...)

Жатсаң, турсаң колунда,
Түшүрбөйсүң тагынып.
Ишти алып барасың,
Сен ошого багынып.

(...)

Ыйлаганда бөбөгүң,
Даро оозуна саласың.
Тып басылат ошондо,
Тапкан өңдүү мамасың.

(...)

Канча ачуу болсо да,
Эл тамакка салышат.
Аны жесе кээ бирөө,
Тердеп, жыргап калышат.
Бул эмне?

(...)

Тышы, ичи кыпкызыл,
Чийки да жейт кааласа.
Кошот жана тамакка,
Арзан турат бааласа.
Бул эмне?

(...)

Тиш-тиш болуп бириккен,
Чийки жесе жыттанат.
Туурап кошот тамакка,
Анын атын ким табат?

(...)

Туураганда ыйлайсың,
Таштаганга кыйбайсың.
Манту жасайт эт кошуп,
Коногунду сыйлайсың.
Бул эмне?

(...)

Үйдүн баары кур эмес,
Ансыз бышпайт тамагың.
Жыты бар, бирок көрүнбөйт,
Кызматы чоң баалагың.

(...)

Мамалак деп айтышат,
Момун экен карачы.
Шашпай басат момпоюп,
Бул эмненин баласы?
(...)

Эмне көрсө тандабай,
Баарын бирдей аймаган.
Тумшугу менен жер түртүп,
Жүргөн жерин «айдаган».
Буларды айтат эмне деп?
(...)

Бөлтүрүк деген күчүктүн,
Кулактары тикчийген.
Көгүш экен жүндөрү,
Бул эмненин баласы?
(...)

Кыруу, кыруу, кыруулап,
Жылкычылар чакырат.
Кыруу сөзүн кайталап,
Айтчы нени чакырат?
(...)

Байкем жүрөт «кош-кош» деп,
Жеңем жүрөт «өш-өш» деп.
Кайсы малга айтылат,
Ушул окшош эки кеп.
(...)

Айтып жатты «чөк-чөк» деп,
Асан кармап буйласын.
Кайсы малга айтылат,
Кана, ойлонуп, тап бачым.
(...)

Капарыңа албайсын,
Көрүнбөйт эч көзүнө.
Тамак, суудай керек ал,
Ар убакта өзүнө.

(...)

Күркүрөп үрөй түшүргөн,
Жаркылдатып найзасын.
Токойго түшсө өрттөгөн,
Атын кимге айтасын?

(...)

Асман ыйлап шолоктоп,
Көзүнөн жаш төгүлдү.
Суусап турган эгиндер,
Кулпунуп кооз көрүндү.

(...)

Табигаттын элеги,
Түгөнбөс ун эледи.
Элей бергин унунду,
Элге тиет кереги.

(...)

Көктөн түшкөн көк буурчак,
Көз ачырбайт сабалап.
Жемиш бакты кыйратты,
Денелерин жаралап.

(...)

Карап турсаң пахталар,
Каалгыйт көктө акырын.
Окшойт пилге, жолборско,
Шыпшынып таң каласың.

(...)

Жазда келип үйлөрдүн,
Шыбына үй жасаган.
Адамдардан чочубай,
Күзгө чейин жашаган.
(...)

Шаकылыктап сайраган,
Жоор ат көрсө жабышкан.
Учат дароо шуу коюп,
Дабыш сезсе алыстан.
(...)

Ала койсо сайраган,
Билген киши колуна.
Тийген кезде кереги,
Артып алат жонуна.
(...)

Сабын бузбай учушат,
Аркан болуп чубалып.
Күздө кетет алыска,
Кош айтышып чуу салып.
(...)

Тынбай чуркап, эс албай,
Кичинекей чыйпылдак.
Энесинин жонуна,
Чыгып алат шыпылдак.
Бул эмне?
(...)

Шакылыктап сайраган,
Таштан-ташка секирип.
Бир нерседен шектенсе,
Жашынып шарт бекинип.
Бул эмне?
(...)

Кечээ күнү бакчага,
Тогуз бала барганы.
Төртөө кетти үйүнө,
Канча кетпей калганы?
(...)

Сегиз алмам бар эле,
Тең бөлүк төрт балага.
Ар бирине канчадан,
Тиет, айтчы тез гана?
(...)

Алты чымчык даракка,
Учуп келип конушту.
Канча болот бардыгы,
Дагы үчөө кошулду?
(...)

Он төрт жөжөм бар менин,
Теңи кара, теңи ак.
Кара канча, ак канча,
Ойлоп аны өзүң тап?
(...)

Сегиз анар, төрт өрүк,
Бар болгону экөөбүз.
Анар менен өрүктү,
Канчадан тең бөлөбүз.
(...)

Жазып алат үнүндү,
Сүйлөп жана ырдаган.
Эргий түшөт көңүлүн,
Коюп алып тыншасан.
Бул эмне?

(...)

Маңдайлаша отуруп,
Кана жүргүн «бат» дейсиң.
Кээде «шах» деп тарс коюп,
Мына чыктым, «мат» дейсиң.
Бул эмне?

(...)

Ашырып же кемитпей,
Салмагын тең өлчөгөн.
Мүмкүн эмес болжолдоп,
Өлчөп көрүү көз менен.

(...)

Кыргыз сүйгөн бул аспап,
Болсо дагы кичине.
Толгон күүнү батырып,
Келе жатат ичине.

(...)

Тарс этип чыккан үнү бар,
Тагыраак айтсам сүрү бар.
Жанын алат жандуунун,
Жакшылык кылбас түрү бар.

(...)

Ак булалар ачылган,
Чанагын жарып барсайып.
Алабыз деп мол түшүм,
Дыйкан айтат жар салып.
(...)

Оттоп жүрөт он козу,
Улак анын жармындай.
Канча экен улактар,
Жообун тапчы жаңылбай?
(...)

Бекейде бар беш тыйын,
Текейде бар төрт тыйын.
Канча болот бардыгы,
Болсоң айтчы, сен кыйын?
(...)

Чагып алчу бир чөп бар,
Жандап өтсөң жанынан.
Айрөк дейбиз эгерде,
Туура айтпай жаңылсаң.
(...)

Жалбырагы ийнедей,
Жайы-кышы жапжашыл.
Баары билет балдардын,
Буйдалбастан тап бачым.
(...)

Анда-санда «кы-кылап»,
Минип барат бир киши.
Эмне анын мингени,
Сөз маанисин бил эми.
(...)

Аңдып туруп чычканды,
Көрсө дароо кармаган.
Курч тырмагын батырып,
Оозу-мурдун кандаган.
(...)

Сууда жүрсө туйлаган,
Дайым куунак көңүлү.
Эгер чыкса кургакка,
Бүтөт жашоо өмүрү.
(...)

Бели ичке болсо да,
Эмгек сүйгөн башынан.
Он эсе чоң өзүнөн,
Оор нерсени ташыган.
(...)

Буттары бар тарбайган,
Тор токуп эч талбаган.
Торго түшкөн олжосун,
Кармап алып жалмаган.
(...)

Аты уйкаш дептерге,
Канаттууну эмне дейт?
Үйүр алып адамга,
Кармаса да кебелбейт.
(...)

Буту колу жок туруп,
Ойду-тоону кыдырат.
Эгер чындап жинденсе,
Бак-даракты сындырат.
(...)

Эти семиз, майы жок,
Түрдүү болот өңдөрү.
Балдар аны жегенде,
Эч карабайт өңгөнү.
(...)

Териси бар, жүнү жок,
Денеси бар, жаны жок.
Эти таттуу эң эле,
Сойсоң, бирок каны жок.
(...)

Түсү кара тим эле,
Өңүндө жок сулуулук.
Бирок катуу аязда,
Берет элге жылуулук.
Бул эмне?
(...)

Жолукканда улуулар,
Айтчы, не деп айтасың?
Берген жообуң туурабы,
Башкалар да байкасын.
(ҮҮҮЭД МЫҒА)

Айландырган адатка,
Эрте туруп чуркоону.
Чымыр дене шамдагай,
Билбейт оору-сыркоону.
(...)

Сүйлөөнү билбейт,
Арсылдап үрбөйт.
Кишиге тийбейт,
Бирок үйгө киргизбейт.
Кана эмесе, табалы,
Ойлонуп жообун айталы.
(...)

Жазылма түндүк төбөмдө,
Жол бербейт жаан дегенге.
Көп өткөн элдин санынан,
Калкалайт күндүн нурунан.
(...)

Тиши жок, тили бар,
Шаңшыган үнү бар.
Оозу курч ороктой,
Алгырды билип ал.
(...)

Башында топу,
Боорунда кулак.
Оозунан ичип,
Мурдунан куят.
(...)

Суу ичпейт да, жем жебейт,
Каалашыңча мине бер.
Чарчабайт да, тердебейт.
(...)

Ы. Кыдыров
Табышмактуу 10 он

Нөл кошуп жазсаң бир санга,
Аласың эки беш манжа. (10)
Дөңгөлөк, топко салышат,
Жел толтуруп алышат. (Бал10)
Беш манжандын узуну,
Кимдер билбейт ушуну. (Орт10)
Балдай ширин жана сары,
Бирок, тиштеп жейсиң аны. (Ко10)
Кышында күпүйтүп киесин,
Жайында гардеробго илесин. (Т10)
Орусияны аралап аккан,
Тынч дарыя мелмилдеп жаткан. (Д10)
Кыргыз эли урматташат атын,
Көзү өтүп кеткен чыгаан акын. (Жол10)
Кар учурган катуу шамал,
Бурганак деп да аталат ал. (Боро10)
Бул бир жырткыч балык,
Тузсуз сууда гана жашаары анык. (Чорт10)
Мелдеште биринчиликти алган,
Жеңүүчү болгон адам. (Чемпи10)

С. Шатманов
Эгиз саптар

Ааламдан мезгил улуубу?
Айдан да адам сулуубу?
Эмгек деген атабы?
Элди багып жатабы?
Суу – булуттун энеси?
Булут суунун эмнеси?
Кумурсканын кулагы,

Кыйкырыкты угабы?
Бөрүлөр күндүз жүрөбү?
Түлкүлөр иттей үрөбү?
Кулундар болсо айбан мал,
Куланып жардан өлбөйбү ал?
Жер болсо топтой тоголок,
Эмне үчүн кетпейт томолоп?

А. Кыдыров
Логогриф

(Логогриф байыркы замандан бери белгилүү. Ал табышмакташ үчүн тандалып алынган сөздүн бир-эки тамгасын кемитип же өзгөртүү аркылуу түзүлөт.)

Салмак, түсүм сынасаң,
Жемиш бактан табасың.
Мага «З» ны уласаң,
Курал кылып аласың. (Алма – з)

Турушумда жаркытып
Нурга бөлөйм бар жакты.
Чийсең башкы тамгамды,
Шаңдантамын жан жакты. (К – үн)

Үшкүрүп сыртка чыгарам,
Күйүтгү каппай ичиме.
«О» ну башка тиркесең,
Ат болуп кетем кишиге. (О – мор)

Кези келсе түнөрүп,
Түс маанисин чечемин.
«Г» ны кошсоң ортого,
Асманга учуп кетемин. (Кара – карга)

Жалпалаңдап жылаң баш,
Жазда тынбай чардаймын.
Тамга кошсоң орун таап,
Такылдоодон талбаймын. (Бака – балка)

Өзүм чакан болсом да,
Шыбакчыга керекмин.
«П» ны кошсон бирөөгө
Берсең баалуу белекмин. (Калак – Калпак)

Жүгөн катып ооздуктап,
Аны минип чабасың.
Баш тамгасын өчүрсөң.
Көктөн гана табасың. (Тай – Ай)

Мени менен келесиң,
Мөл булактан суу алып.
«К» ордуна «Н» койсоң,
Кышта ойнойсуң кубанып. (Чака – Чана)

Күндүк жолго чалыкпай,
Таскак уруп өтөмүн.
«К» ны кошсоң какайтып,
Жер түбүнө жетемин. (Ат – Кат)

Таштан-ташка секирип,
Көргөндү таң калтырам.
«Б» ны башка тиркесен,
Чаңкаганың кандырам. (Улак – Булак)

Тилсиз жоо деп күйгүзчү,
Ат койгонго мен таңмын.
Башыма «Т» уласаң,
Өзүң билген бир санмын. (Өрт – Төрт)

Төбөм челип булутту,
Турам көккө чукулдап.
«К» ны гана уласаң,
Чыга келем кукулдап. (Тоо – Тоок)

Асемделген чарбакмын,
Көрсөң көөнүң ачылган.
«К» ны өчүрсөң чуңкурмун,
Жерге терең казылган. (Короо – Ороо)

Жатып калбай ордумда,
Секиремин куласам.

Башка киер кийиммин,
«У» ну мага уласаң. (Топ – Топу)

Таанып коншу-колонду,
Кайтарамын короонду.
«К» болсо сууга киремин,
Океанда жүрөмүн. (Ит – Кит)

Менсиз бир да тамагын,
Такыр бышпайт демекмин.
«Ч» тамгасын тиркесең,
Эсепчиге керекмин. (От – Чот)

Көркүн ачам келбеттин,
Көркөмдүккө баймын.
«Аа» ны уласаң артыма,
Кой киргизчү жаймын. (Каш – Кашаа)

Түсүм окшош ак карга,
Тазалыкка кубанам.
Баш жагыма «Б» кошсоң,
Көчө көркүн чыгарам. (Ак – Бак)

Керектүүмүн адамга,
Сунса көккө жетемин.
«О» ну мага уласаң,
Металл болуп кетемин. (Кол – Коло)

А. Кыдыров

Шарада

(Шарада да табышмакталган сөздүн ар бөлүгү өзүнчө маани берет да, экөөнү кошуп окуганда эң негизги мааниси чыгат.)

Эң алгачкы муунумда,
Түстөрдүн бир түсү бар.
Экинчымде кууш жайдын
Күүлдөк өзүн сүрү бар.
Экөөнү кошсоң атактуу,
Жайлоо болом, жай-кышы,
Малчылар куунап жашашчу. (Ак-Сай)

Түсмүн мен аша чаппаган,
Кээсине такыр жакпаган.
Көбүгүн көккө ташыткан,
Идишмин жарма ачыткан.
Бириксек бул түс экөөбүз,
Сулуу көл болуп кетебиз. (Сары-Челек)

Санасаң сандын биримин,
Төрт бешинден иримин.
Алкышын алган жандардын,
Дөөсү мен ири малдардын.
Кошулсак жердин атыбыз,
Бир келип көңүл ачыңыз. (Жети-Өгүз)

Б. Асаналиев

Метаграммалар

Мезгил – гүлдөр жайнаган,
Ж дан баштап жазганда.
Ансыз окуп байкасаң,
Алтын чара асманда.
Жай – Ай.

Сөз башына Б келсе,
Майрамдарда бересин.
Б сыз буюм эң керек,
Ар бир үйдөн көрөсүн.
Белек – элек.

Океанды чайпалткан,
Олчойгон зор кит тура.
К сыз досун абалтан,
Каршы болот ким буга.
Кит – ит.

Сөз К менен башталса,
Байлайсың ага атыңды.
К ны кошпой окусаң,
Билгизет жечү ашыңды.
Казык – азык.

Жаңылмачтар

Оторбай, Оторбай, үйүңдү отоло!
Аны мен отолобой ким отолойт?

Кудаяр деген кудаң бар эле,
Кудаярды үч жылы кудаладым эле,
Кудаяр мени үч жылы кудалай албай койду,
Кургурум куу жолдо кудалаган эле.

Көп көпөлөк көкөлөп өтөт,
Көп көпөлөк көкөлөп өтөт,
Төрт көпөлөк бөлөк өтөт.

Үч күчүк үшүп
Үнү бүтүп.

Кулаалы деген куш имиш,
Томоголомок мүшкүл иш.
Жандай басып жанына,
Алдырып койсоң кыйын иш.

Чоң ача таш,
Кичи ача таш.

Чыт тыштуу эски ичик,
Чыт тыштуу эски ичик.

Эй конок, эт ашатчы,
Эт ашатсаң бат ашатчы!

Эртең менен эл коюн жылтыркандатат экен,
Мен да коюмду жылтыркандатам.

От үстүндө бал каймак,
Бал, бал каймак, бал каймак.

Ат семирсе, соорусун чокмоктошмокчу эмес белек,
Эки кайыш, бир тизгин токмоктошмокчу эмес белек!
Мынабу жаш кайышты токмоктошпойсуздарбы?

Бул бал каймак,
Кудагыга сакталган сүр бал каймак.

Өйүзгү арал, бул өйүзгү арал,
Өйүзгү аралды мал аралар,
Бул өйүзгү аралды марал аралар.

Мынабу кай арал?
Көк иримдүү кең арал, ал арал.

Жалайырбай, Тартарбай, Тайтакырбай,
Такыр жерге коюңду жай, калтырабай.
Сууга салган чычкандай шүмүрөйүп,
Кыздар, кайда барасың кой кайтарбай,

Беш кашка кой, бешөө беш башка кой.

Чоң казандын кырмычык,
Кырып жедим тырмышып.

Эки айылдын ортосунда делдир тикен отун бар,
Кел, жеңелер, келгиле, делдир силкме ойнойлу.

Ак уй өөгүн жалайт,
Абакем өтүгүн жамайт.

Жогор жактан сел келет,
Эки теке тең келет.

Кимдин-кимдин топосу?
Байсар акемдин топосу.
Кылтыңдайдын кылтасы,
Кылда кара топосу.

Шалгамбайдын шагында бир түп тыт бар экен,
Тыттын түбүндө бир түп түрп бар экен,
Түрптү тыт түртүп туруптурбу.
Тыты түрп түртүп туруптурбу?

Кырк кызыл куйрук, кызыл куйрук,
Ичинде кызыл кылдырык кыл куйрук.

Жогортодон келемин шырмый минип,
Шырмыйыма ыргый минип.

Белестеги беш кашка кой,
Бешөө беш башка кой,
Беш аласы кунан кой,
Беш аласы дөнөн кой.

Кара каргаларга ала каргалар үйүр,
Ала каргаларга кара каргалар үйүр.

Ай, ай Айдарбай,
Ай арасы айгырды,
Айымыңа айдай бар.

Тоголок топту Толкунбек,
Тоголотуп тепти деп
Толгон балдар чогулду,
Топту Толкун берсин деп.

Тектирдеги текеге,
Тептирбегин чекеге.
Тээ арал – тар арал,
Тар аралда – марал бар.
Марал бар арал – тар арал,
Ал аралда маралдар.

Балыктар балырларды байырлады,
Бакалар балырлардан балыктарды айырмалады.

Т. Байзаков

Апыртмалар

Сонун экен спорт деген –
Жетилди күч.
Ким чендешет мени менен!
Бир... Эки... Үч...
Турмак белем кубанбастан,
Бул ишиме.
Айтам аны уялбастан,
Бүт кишиге.
Кумурсканы утуп алдым,
Шахмат ойноп.
Күн шооласын тутуп алдым,
Дениз бойлоп.

Жарганаттын көзүн ачтым,
Чайкап нурга.
Кулагына жарганаттын,
Тактым сырга.
Желмаянды минип алып,
Жеттим Марска.
Кыртышынан тилип алып,
Кайттым артка.
Мөңгүлөргө бак өстүрдүм,
Мөмөсү мол.
Мага ишенбес барып көрсүн –
Мынакей жол!

Чегиртке минген киши

Көпөлөктүн сүтү менен бет жуугамын,
Айт-арапа күнү болгонунда,
Чегирткенин тору айгырын минип алып,
Чекчириле кыз куугамын.
Чылым тарттым көпөлөктүн куу башынан,
Чыкта түйдүм боз торгойдун чуудасынан.
Айыл кечпеген дайрадан кечип чыктым,
Чегирткенин тору айгырын минип алып туурасынан.

Ийнелик менен киши

Чылбыр эштим чымчыктын чуудасынан,
Чылым кылдым чымындын кайышынан,
Калп жомок сиз да айтыңыз, мен да айтайын,
Ак дайра өтө чыктым туурасынан.
Чымчык союп, сыртынан айыл алдым,
Бирди союп ичинен майын алдым.
Аттын баскан жерине кайырмак салып,
Узундугу кырк кездей жаян алдым.
Ак серкени минип алып артка кеттим,
Көл баканын сөөгүн көпүрө кылып,
Көз жетпеген дайрадан ыргып өттүм.
Ийнеликти минип алып соно куудум,
Үч күн жатып сонону коно куудум,
Жыгылып ийнеликтен бутум сынып,
Эми ийнелик минбеске тобо кылдым.
Бир дөбөгө чыгыптыр бир топ ыраң,
Ал дөбөнү жайлайт экен эки түрлүү аң,
Жарыктык чөбүн жебей, жерин жеди,
«Куданынын» кудуретине болдум айран.

Чынчыл киши аткан чымын

Калп айтып кары-жашка бирдей жактым,
Кайтарып кумурсканы койдой бактым,
Айгырын чегирткенин чертип минип,
Башынан кара тоонун түлкү кактым.
Бооруна кара тоонун жетип барсам,
Жолборсту чычкан чайнап өлтүрүптүр.
Бир жайдан чычкан көрдүм андай семиз,
Чымындан чыгат экен мындай семиз.
Чымындын жык семирген убагы экен,
Томугу тогуз карыз казандай бар,
Жилиги кара өгүздөн жоон экен.
Ойлонуп он беш жигит жыга салды,
Терисин денесинен сыйрып алды,
Алтымыш бычак курчутуп жүнүн алды,
Терисин сүйрөп барып сууга салды.
Он бучкак, он беш саба бычып алды,
Анда да төрт бучкагы артып калды.

Беш жүз өгүз, бир кылкара

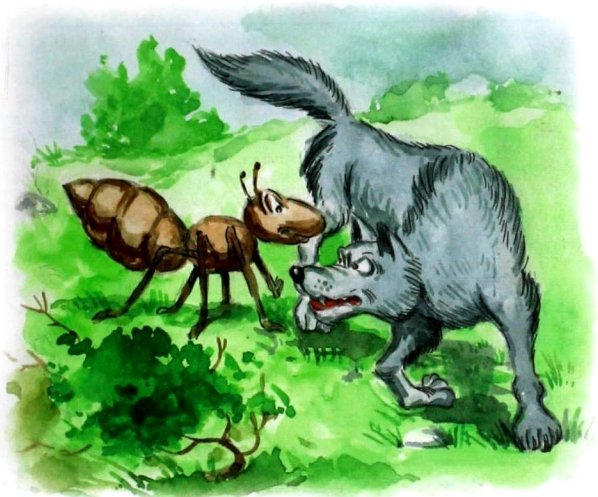
Айдаттым беш жүз өгүз кара жарга,
Сатып кел деп бирин койбой кылкарага.
Саттырып Кылкараны алып келсе,
Жеңи жок чапан чыкпайт бир балага.

Бешмант

Алтымыш атка араба чектим – баары көктөн,
Бир бешмант тиктим лампүктөн.
Этеги элүү кулач, кырк топчусу бар,
Дагы да тар болду деп ичимде,
Аз-аз гана кичине арманым бар.

Кырк ооз калп

Кичинемде турна бактым,
Арка-арыгына жабуу жаптым.
Өз энемдин ичинде экенимде,
Чоң атамдын жылкысын бактым.

Чоң атамдын баскан изине көл токтоттум,
Көл токтотуп, кырк кулач балык алдым,
Балыгымдын жоон терисин тилип алдым.
Олтуруптур дегенде олтуруптур,
Карагайдын башына,
Кайнап-кайнап көл туруптур.
Бир кумурска менен бир карышкыр күрөшүп туруптур,
Карышкырды кумурска өлтүрүптүр.
Кумурсканы кой кылып кумга жайдым,
Чегирткени ат кылып черге миндим.
Чегирткени куш кылып көл кыдырдым,
Чылым кылдым чычкандын куу башынан,
Чылбыр эштим торгойдун чуудасынан.
Бир торгойдон бир табак сөөк алдым,
Сөөгү менен көккө көпүрө салдым,
Башкасы калп болсо да ушунум чын.

Ой – сөздүн булагы

31-август – Кыргыз	
Республикасынын мамлекеттик эгемендик күнү. <i>А. Токтомушев</i>	3
Салам сага, мектебим! <i>С. Казиев</i>	4
Биринчи сентябрь. <i>А. Осмонов</i>	4
Биринчи сентябрь. <i>А. Кыдыров</i>	5
Биринчи мугалимим. <i>О. Абдылдаев</i>	5
Билим майрамы. <i>О. Сооронов</i>	6
Илимпоздорго карата мамиле. <i>Ж. Баласагын</i> 6	
Билим жөнүндө. <i>Ж. Баласагын</i>	6
Дарыгер жөнүндө. <i>Ж. Баласагын</i>	7
Кыдыр, Акыл, Ырыс. (<i>Кыргыз эл жомогу</i>) 7	
Наабат. (<i>Кыргыз эл жомогу</i>)	9
Ысык-Көл.	11
Чатыр-Көл.	12
Эне тилим. <i>О. Абдылдаев</i>	14
Ардактайлы, сүйөлү. <i>О. Болобалаев</i>	15
Мугалим. <i>А. Осмонов</i>	15
Мугалим. <i>А. Кыдыров</i>	15
Окуучу бала. <i>Р. Рыскулов</i>	16
Тилегим. <i>Ж. Боконбаев</i>	16
Менин тилегим. <i>А. Токомбаев</i>	17
Балдарга. <i>О. Болобалаев</i>	18
Кыш. <i>З. Бабаев</i>	19
Кыш. <i>Б. Асаналиев</i>	19
Кышкы кеч. <i>А. С. Пушкин</i>	20
Кышты кимдер ызалайт? <i>Ж. Осмонкулов</i> 20	
Кышта кимдер үшүбөйт? <i>Э. Ибраев</i>	22
Аяз ата. <i>М. Жангазиев</i>	23
Жаңы жыл. <i>Ш. Кемелгазиева</i>	23
Жаңы жыл. <i>Т. Умөталиев</i>	24
Жылгаяк. <i>Б. Асаналиев</i>	25
Эр жигиттин эл четинде, жоо бетинде. <i>Асылкан кызы Перизат</i>	25
Сакчы. <i>О. Сооронов</i>	26
Ким күчтүү? (<i>Кыргыз эл жомогу</i>)	26
Чолпон. (<i>Кыргыз эл жомогу</i>)	29
Алтын шакек. (<i>Кыргыз эл жомогу</i>)	31
Алтын куш. (<i>Кыргыз эл жомогу</i>)	34
Эрдигимди айтпагын. <i>Ж. Кубанычев</i>	36
Аман болсун атакем. <i>Ж. Жумакадыр</i>	37

Жаз боёгу. <i>Б. Асаналиев</i>	38
Апакем. <i>Э. Ибраев</i>	38
Эжейим. <i>Э. Ибраев</i>	39
Каакым. <i>А. Бучуков</i>	39
Байчечекей. <i>С. Жусуев</i>	39
Чайдагы конок. <i>М. Эшимканов</i>	40
Чоң энем. <i>Б. Асаналиев</i>	40
Чоң энем. <i>А. Кыдыров</i>	41

Сөз акылы элде

Энекем. <i>Н. Жетикашкаева</i>	43
Апам жакшы баары бир. <i>Б. Асаналиев</i>	43
Ушундай бол. <i>А. Токтомушев</i>	44
Умай эне.	44
Мүрөктүн суусу. <i>К. Ысакбеков</i>	45
Акылдуу кыз. (<i>Кыргыз эл жомогу</i>)	50
Күкүк менен Зейнеп. (<i>Кыргыз эл жомогу</i>) 53	
«Алиппе» майрамы. <i>Б. Асаналиев</i>	53
Туулган күн. <i>А. Кыдыров</i>	54
Биз тособуз Нооруз. <i>А. Казиев</i>	54
Куш келиңиз Нооруз! <i>А. Казиев</i>	54
Салам сага, Нооруз. <i>А. Казиев</i>	55
Тушоо той. <i>А. Казиев</i>	56
Ата берген бата. <i>Олжобай Шакир уулу</i>	56
Адыл атанын акылы. <i>Э. Ибраев</i>	58
Суу жөнүндө жомок. <i>А. Карасартов</i>	67
Сыйкырдуу булак. (<i>Корей эл жомогу</i>)	70
Болгум келет космонавт. <i>Н. Гончаров</i>	73
Жеңиш. <i>Н. Байтемиров</i>	73
Жеңиш күн. <i>А. Кыдыров</i>	75

Эл ичи – өнөр кенчи

Шырылдан. (<i>Элдик ыр</i>)	77
Бекбекей. (<i>Элдик ыр</i>)	77
Жарамазан. (<i>Элдик ыр</i>)	77
Оп майда. (<i>Элдик ыр</i>)	78
Толубай сынчы. (<i>Уламыш</i>)	78
Асан кайгы.	80
Апенди.	81
Алдар Көсөө.	82
Жээренче чечен.	84
Элге насыят. <i>Эсенман Жапак уулу</i>	85

Насыят. Жеңижок (Өтө) Көкөев	85
Санат. Тоголо Молдо	86
Үлгү ырлар. Токтогул Сатылганов	86
Ынтымак. Б. Алыкулов	87
Балдарга насыят. Б. Алыкулов	87
Акый.	89
Акыйнек.	90

Акыл байлыгы – азбас байлык

Сөз кадыры. Ж. Садыков	93
Эли сонун кыргыздын. Ж. Садыков	96
Комузчу. О. Айтымбетов	96
Ак калпак. Б. Асаналиев	97
Айтматов – бийик чоку! Б. Асаналиев	98
Боз үй.	99
Инисине агасы. Т. Кожомбердиев	101
Минип жүрүп атын издеген... Т. Кожомбердиев	101
Гүлдөй бер. А. Сабитов	101
Чоң атамдын күлүктөрү жайлоодо. А. Жакиев	102
Талаага чыкканда. К. Эсенкожоев	102
Бардык жерде жүрүүчү кайык. К. Эсенкожоев	103
Түлкү кантип байыды? А. Карасартов	106
Ким алдыда, ким артта? Т. Самудинов	108
Эмне десек талашы. К. Жулушев	108
Жакшы дос менен жаман дос. М. Борбузулов	109
Ит-мышык. Б. Алышбаев	110
Чыйырчык менен короз. Ж. Рысбаев	110
Мамалак. Ж. Рысбаев	111
Кайсынысы туура?. В. Осеева	112
Олуттуу сүйлөшүү. Н. Тихонов	113
Бөрү жөнүндөгү уламыштар. Б. Алышбаев	115

Эмгек – дайра, билим кеме

Мезгилдер.	117
Жазда. А. Токомбаев	117
Жайда. А. Токомбаев	117
Күздө. А. Токомбаев	118
Кышта. А. Токомбаев	118
Жашыл түстүү дарактар. Б. Бугубаев	119
Күн. Жеңижок (Өтө) Көкөев	119
Аккан суу. Эсенаман Жапак уулу	121
Аккан суу. Жеңижок (Өтө) Көкөев	121
Шамал. Жеңижок (Өтө) Көкөев	125
Абышка менен дөө.	126

Түлкү менен карышкыр. (Кыргыз эл жомогу).	127
Алданган карышкыр. (Кыргыз эл жомогу)	128
Жазгы суу. А. Сабитов	128
Чымын-чиркей ырлары. А. Осмонов	129
Көпөлөк. О. Абдылдаев	131
Үй жаныбарлары. К. Бакашева	131
Эки улак. (Кыргыз эл жомогу)	136
Короздун таажысы неге кызыл? Н. Миңкара	138
Тоокту үйрөткөн ит. Н. Миңкара	139
Канаттуу куштар. К. Бакашева	140
Алтын уя. (Кыргыз эл жомогу)	150
Мүнүшкөр. (Кыргыз эл жомогу)	151
Үкү түндө уктабайт. Н. Миңкара	153
Куштардын чатагы. (Кыргыз эл жомогу)	154
Жырткычтар. К. Бакашева	156
Түлкү, жолборс, аюу, карышкыр. (Кыргыз эл жомогу)	157
Аюу менен чиркей.	160
(Кыргыз эл жомогу)	
Жапайы айбандар. К. Бакашева	161
Жерде сууда жашоочулар. К. Бакашева	163
Өжөр жөргөмүш. (Кыргыз эл жомогу)	166
Жылан менен кишинин арбашы. (Кыргыз эл жомогу)	167
Бала менен сыйкырчы. (Кыргыз эл жомогу).	168
Борсолдой. И. Токтогулов	170
Көк жалбырактар. В. Осеева	171
Кирпилер. Н. Тихонов	171
Бурана.	172
Баарын берген жер эне. Э. Байсеитов	173
Бакча тою. Н. Гончаров	173
Жемиштер. М. Жангазиев	176
Бул куштардын санаты. Б. Алыкулов	178
Карыган дубду канаттуулар кантип сакташты. М. Алыбаев	179
Ким билет? И. Токтогулов	182
Токой майрамы. С. Маршак	182
Жайлоодо. А. Жакиев	183
Карынын кебин капка сал. О. Чолпонкулов	184
Калп казаны кайнабайт. О. Чолпонкулов	191
Ким болобуз? А. Токомбаев	200
Кыялдануу. Б. Асаналиев	202
Эжекем. О. Сооронов	202

Сүрөтчү. <i>О. Сооронов</i>	203
Кубанбайбы эне-ата. <i>Ж. Кубанычев</i>	203

Ынтымак түбү – ийгилик

Нан коргон. <i>Г. Орозова</i>	205
Күч бирдикте. <i>Т. Умталиев</i>	206
Балык жана балыкчы жөнүндө жомок. <i>А. С. Пушкин</i>	210
Электр зым. <i>Н. Гончаров</i>	215
Светофор. <i>К. Абдрахманов</i>	215
Светофор. <i>А. Кыдыров</i>	215
Глобус. <i>Н. Гончаров</i>	216
Электрдин кубаты.	216
Садыбакас оюму.	216
Макалдар.	217
Сөз, тил өнөрү адамдардын өз ара байланыш мамилелери.	217
Мекен, жоокерчилик, баатырдык, коркоктук.	220
Байлык, жардылык, соода-сатык.	224
Эмгек, кесип, чарба, төрт түлүк мал, каада, салт, акыл, илим, билим.	227
Үй-бүлө, ынтымак жана достук, кастык.	232

Адамдардын ар түркүн кыял-жоруктары.	236
Кубаныч, карылык, жаштык.	241
Үлгү, насыят.	243
Тамга, саны аралаш макал-лакаптар <i>А. Кыдыров</i>	245
Апенди жоруктары.	245
Тамсилдер.	247
Тийбеген сыйлык. <i>С. Михалков</i>	247
Эки бөжөк. <i>Р. Шукүрбеков</i>	247
Ийнелик менен кумурска. <i>И. А. Крылов</i>	249
Куу түлкү менен акылдуу өрдөк. <i>В. Бианки</i>	250
Чиркей менен койчу. <i>И. А. Крылов</i>	252
Күкүк менен Бүркүт. <i>И. А. Крылов</i>	252
Табышмактар. <i>А. Карасартов</i>	253
Табышмактуу 10 он. <i>Ы. Кыдыров</i>	267
Эгиз саптар. <i>С. Шатманов</i>	268
Логогриф. <i>А. Кыдыров</i>	268
Шарада. <i>А. Кыдыров</i>	270
Метаграммалар. <i>Б. Асаналиев</i>	271
Жаңылмачтар.	271
Апыртмалар. <i>Т. Байзаков</i>	274

НУРБИЛИМ

Башталгыч (1–4) класстардын окуучуларына
класстан тышкары окуу китеби

Басманын директору *Б. Джaparова*
Сүрөтчүсү *К. Бекov, А. Биймырзаев, Б. Жайчибеков, Ж. Касмамытова, Р. Мамытбеков, З. Мидинова,*
К. Рымбек, А. Тугулбаева, К. Турумбеков
Көркөм редактору *Ю. Ким*
Компьютердик калыптоочу *А. Арыкбаев*
Корректору *Р. Сакелова*
Техн. редактору *Ю. Ким*

Басууга 29.05.2012. кол коюлду. Офсет кагазы 80 г.
Кагаздын форматы 60x84 1/8 Түстүү ыкма. Көлөмү 35,0 накта басма табак.
Нускасы 3000 даана.

«Кутаалам» басмасында даярдалды.
Бишкек ш., Горький көчөсү, 1. www.kutaalam.kg, e-mail: kutaalam@netmail.kg
Тел.: + 996 (312) 530 974, 534 863

Бул китеп башталгыч класстардын окуучуларына кошумча окуу материалы катары сунушталат. Ошондой эле, жаш мугалимдерге, студенттерге, ата-энелерге жана педагогика илимине ынтызарланган бардык окурмандарга арналат.

Китепте кыргыз элинин жана боордош элдердин оозеки чыгармалары, акын-жазуучулардын аңгемелери, ырлары окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүнө ылайыкталып тандылып алынды.

Окуучулардын сөз байлыгын өстүрүүгө, шар окууга машыгууга багытталган жыл мезгилдер, майрам күндөрү жөнүндө тексттер берилди. Чыгармалардын мазмуну патриоттуулукка, адептүүлүккө, ыймандуулукка, тыкандыкка, максаттуу иштерди жасоого, аларды турмуштан колдоно билүүгө багытталат.

